RAD

JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE

ZNANOSTI I UMJETNOSTI.

KNJIGA 160.

RAZREDI HISTORIČKO-FILOLOGIČKI I FILOZOFIČKO-JURIDIČKI.

63.

JUGOSLAVENSKA AKADEMIJA UZAGREBU

U ZAGREBU 1905.

KNJIŽARA JUGOSLAVENSKE AKADEMIJE (DIONIČKE TISKARE)
(GJURO TRPINAC.)

Digitized by Google

Slav 8101.74

HARVARD COLLEGE
OCT 28 1930
LIBRARY

(160 163)

Dionička tiskara u Zagrebu.

Digitized by Google

Sadržaj.

	Strana
Opravdanost vlasnosti. Od dra. Ivana Strohala. (Svršetak.)	1—54
Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga (sa slikom). Od dra. Karla Horvata	55—115
Osobine narodne glazbe, naročito hrvatske. Od Fr. Š. Kuhača. (Nastavit će se.)	116—251

Digitized by Google

Digitized by Google

Opravdanost vlasnosti.

Primljeno u sjednici filozofičko-juridičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 10. prosinca 1903.

NAPISAO DR. IVAN STROHAL.

(Nastavak i ostatak iz 157. knjige „Rada".)

§ 57. Posebnu upravo teoriju ugovora razvio je *J. G. Fichte*, koji na toj teoriji gradi čitav svoj pravni sustav. On ističe u čovjeku samoljublje kao motiv svemu drugome. Budući da se čovjeku ne sviđa neprestana borba, koja postoji u bespravnom stanju, on iz samoljublja sklapa ugovor, kojim ograničuje svoju sferu slobode na korist drugih sukontrahenata, i tako se osniva država. Prvi dio toga državnoga ugovora tvori ugovor o vlasnosti (der erste im Staatsvertrage liegende Vertrag über das Eigenthum). Ovaj ugovor o vlasnosti osniva pravni odnošaj svakoga pojedinca prema svima pojedincima u državi te je temelj onome, što se nazivlje civilnim zakonodavstvom, građanskim pravom. U ugovoru se o vlasnosti (isključivo) pridjeljuje (zugeeignet) svakomu pojedincu određeni dio očutnoga svijeta kao sfera njegova djelovanja; pak mu se taj dio vanjskoga svijeta i zajamčuje uz dva uvjeta: da ne dira slobodu ostalih u njihovim sferama i da ih svojim prinosom pomogne štititi u slučaju, ako ih tko treći napadne[1].

Fichte češće ističe, da se čitavo pravo vlasnosti osniva na ugovoru svih sa svima[2], da samo iz ugovora o vlasnosti potječe vlasnost[3], da pravo vlasnosti ima svoj pravni temelj i svoju pravnoobaveznu snagu samo u ugovoru svih sa svima[4]. Po Fichteovu nauku vrijedi vlasnost nad određenim predmetom samo za one,

[1] Grundlage des Naturrechts § 18. (Werke III. sv.) str. 210.
[2] Ibid. str. 213.
[3] Der geschlossene Handelsstaat (Werke III. sv.) str. 400.
[4] Ibid. str. 444.

Digitized by Google

koji su si to pravo vlasnosti međusobno priznali, a ne vrijedi i za druge. Ne ima stoga sigurne vlasnosti, koja postoji kao vanjsko pravo osim one, koju je čitavi ljudski rod priznao[5]. No Fichte ne shvaća ugovor o vlasnosti jednokratnim ugovorom sklopljenim od pradjedova za sve buduće vijekove, nego ga shvaća živim ugovorom, koji se svaki čas obnavlja i mijenja[6].

O sadržini toga ugovora uči Fichte, da mora svatko biti sporazuman sa svakim drugim[7]. No ipak drži on, da se takav sporazumak očituje već time, što se pojedinac daje na određenu struku (Beschäftigung), a država na to barem šutnjom privoljuje[8]. Time dakako dolazi Fichte do nauka, da pojedini čovjek već sa svojim životom sa pojedinim akcijama, iz kojih se sastoji život, mučke sklapa takav ugovor, dotično da takav ugovor nastaje već samim ustrajanjem pojedinih čovječjih tjelesa, napose time, što u pojedinim tim tjelesima ponestaje otporne snage protiv tuđe vlasti. U tom smjeru počinje se također taj ugovor ukazivati tek pukim običajem.

Ideju, da se uvjet vlasnosti sa strane nevlasnika sastoji u običaju (kao posljetku t. zv. vis inertiae), izrazuje također *Herb. Spencer*. Spencer uči, da svijest o tome, da bi mogle nastati prepirke i povrede, kad bi se pokušalo uzeti ono, što već drugi posjeduje, stvara i dovodi do snage običaj, da se svatko pušta u posjedu onoga, čega se je radom dokopao. Taj pak običaj, veli dalje, dobiva već kod primitivnih ljudi ustrojstvo nekoga opće priznatoga prava[9].

§ 58. Pošto se nije nikako moglo dokazati, da je ikad bio sklopljen ugovor, kojim bi se bila osnovala vlasnost, tako se čista nauka, da je vlasnost nastala ugovorom, sve više i više napuštala. Mjesto toga počela se isticati neka opća volja kao uzrok vlasnosti, a nije se napose razglabalo, kako se dolazi do takove opće volje, i u čemu se ona sastoji.

Već *Montesquieu* veli naprosto, da su se ljudi, odrekavši se prirodne nezavisnosti, da bi mogli živjeti pod političkim zakonima,

---

[5] Grundlage des Naturrechts (Werke III. sv.) str. 130.
[6] Vorträge in Berlin von J. 1812. (Nachgelass. Werke II. str. 530.)
[7] Grundlage des Naturrechts (Werke III. sv.) str. 195.
[8] Ibid. str. 196.
[9] Sociologie u njem. prijevodu od *Vetter-a* (Synth. Philosophie VIII. sv. 1889. str. 631.) § 541.

Digitized by Google

odrekli također prirodne zajednice dobara, da bi se mogli podvrći građanskim zakonima. Politički zakoni, veli dalje, pribavili su im slobodu, građansku vlasnost. Montesquieu ipak drži (a to je narodno-ekonomička teorija), da je po opće dobro nužno, da svaki sačuva vlasnost, koju mu daju građanski zakoni[1].

Kant veli, da jednostrana volja o vanjskome posjedu ne može vrijediti kao prisilni zakon za svakoga, jer bi se to protivilo slobodi, — i da posjedu može pružiti sigurnost, da ne će u nj nitko drugi dirati, samo kolektivno-opća (zajednička) volja[2]. Kant veli, da se građansko stanje, u kom je moguće neko vanjsko „moje" i „tvoje", osniva na nekom zakonu zajedničke volje. Fizični posjed postaje pravnim uslijed sjedinjenja s voljom sviju u javnom zakonodavstvu[3].

Hegel izravno doduše ne veli, da je za vlasnost nužna općenita volja, ipak ne ima sumnje, da tu opću volju smatra nužnom za opstanak vlasnosti prema drugim osobama, prema nevlasnicima. Da je Hegelu za eksistenciju vlasnosti sa strane nevlasnika nužna opća volja, može se zaključivati odatle, što Hegel drži, da je za opstanak jedne države prema drugoj nužno, da ovu državu priznaje ta druga država[4], i odatle, što tumači sferu ugovora tako, da se uslijed ugovora ne mora vlasnost držati samo sredstvom neke stvari i vlasnikove volje, nego također sredstvom volje koga drugoga, dakle sredstvom neke zajedničke volje, i da je u interesu razuma, da subjektivna volja postane općom[5].

§ 59. Teorija ugovora slična je teoriji rada u toliko, što i ona u prvom redu obrazlaže neki postanak vlasnosti, a tek posredno opravdava vlasnost. Teorija ugovora slična je teoriji rada i u toliko, što navodi takav način postanka vlasnosti, koji se na prvi pogled ukazuje apsolutno opravdanim. Povrh toga čini se, da teorija ugovora pogrješku teorije rada, koja stoji u tome, što teorija rada ne obrazlaže vlasnosti prema nevlasnicima, već prikazuje vlasnost pukim plodom vlasnikove akcije, ispravlja time, što obrazlaže vlasnost i prema nevlasnicima. Čini se, da teorija ugovora ne navodi samo, kako se počinje javljati vlasnost sa gledišta

[1] Esprit des lois XXVI. knj. 15. pogl.
[2] Metaphysische Anfangsgründe der Rechtslehre (2. izd.) § 8. str. 73.
[3] Ibid. § 9. str. 75.
[4] Philosophie des Rechts (Werke VIII. sv.) § 331.
[5] Ibid. § 71.

Digitized by Google

vlasnikova, nego da povrh toga navodi (i to) u prvom redu, kako se počinje javljati vlasnost sa gledišta drugih osoba (nevlasnika), i kako je došlo do toga, da nevlasnici štuju vlasnikovu vlasnost. Čini se, dotično činilo se je, da je ova teorija pronašla neki apsolutno opravdani postanak vlasnosti i sa stanovišta nevlasnika, i to napose, da je ta teorija apsolutno opravdala vlasnost prema nevlasnicima time, što im je podvalila, da su oni nekim ugovorom preuzeli dužnost, da će kroza sve vijekove unaprijed štovati svačiju vlasnost. Pače čini se, da je takav ugovor jedini razumni postanak vlasnosti, čini se, da sam razum, kako bi Fichte rekao, iziskuje ovakav način postanka vlasnosti i da bi svaki drugi način bio upravo nerazuman.

Teorija ugovora upravo ne obrazlaže postanka vlasnosti, jer navodi kao način postanka nešto takovo, što pretpostavlja već vlasnost, i čime se u opće ne osniva vlasnost, nego se samo nastala već vlasnost ustanovljuje. Toj se teoriji već odavno prigovaralo, da ugovor, što ga ona navodi kao temelj vlasnosti, nije bio nikad sklopljen. Nasuprot tome prigovoru nije teorija ugovora nikad ni pokušala dokazati (a to joj nije bilo ni moguće), da je takav ugovor ikad bio sklopljen. Teorija ugovora i sama neizravno priznaje, da takav ugovor nije bio nikada sklopljen, kad dopušta, da je bio tek mučke sklopljen. Pomenuta teorija u opće dolazi do toga ugovora samo logičkim dedukcijama iz načela, da pravo u objektivnom smislu (pojmovi i opisi) stvara prava u subjektivnom smislu, a među ovima i vlasnost, i načela, da pravo u objektivnom smislu mora biti izraz neke opće volje, da na nj moraju svi pristati; ona ne dolazi do toga ugovora na temelju kakova opažanja, na temelju faktičnih pojava. Kako su navedene premise posve pogrješne, tako je posve prirodno i zaključak, do koga se putem ovih premisa dolazi, pogrješan. Kome je malo poznata pravna povijest i razvitak pojedinih vrsta prava (u subjektivnom smislu), mora odmah doći do zaključka, da takav ugovor, o kakovom govori rečena teorija, nije mogao biti sklopljen od ljudi, koji izlaze iz prirodnoga stanja. Ovakav ugovor pretpostavlja visoku pravnu obrazovanost, osobito poznavanje vlasnosti (kojega još ni današnja pravna znanost ne poznaje), poznavanje načina postanka i promjena vlasnosti, poznavanje ovlasti, koje su sadržane u vlasnosti. Ovakav ugovor pretpostavlja, da su ljudi, koji izlaze iz prirodnoga stanja, proniknuti načelom, da opisi prava stvaraju prava (u subjektivnom smislu), da poznaju obaveznu moć ugovora i

Digitized by Google

učinke ugovora, a osobito učinke ugovora tako zamašnoga za sve vijekove. Ovakav ugovor pretpostavlja, da su ljudi, koji su izišli iz prirodnoga stanja, znali za tešku odgovornost, koju su preuzeli prema nedogledno dalekom potomstvu, kad su stali da stvaraju tako čudnu stvarcu, kao što je ova vlasnost, koja po nazoru protivnika vlasnosti tako teško tereti dobrih $^9/_{10}$ pučanstva, dotično potomčadi onih nekadanjih sukontrahenata. Ovakovu pak visoku pravnu i moralnu naobrazbu ne mogu da podijele ljudima, koji izlaze iz prirodnoga stanja, ni najveći sanjari o zlatnim starim vremenima. A tim, što se starijim vijekovima ne podaje više pravne i moralne obrazovanosti nego li današnjemu vremenu, tim, što mnogi današnji pravnik (u užem smislu) drži, da je nemoguće, da bi ljudi, koji su izišli iz prirodnoga stanja, sklopili ugovor, kakav im teorija ugovora podmeće, vrijeđa se i neopazice načelo i premisa teorije ugovora, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu.

§ 60. Još gore nego li sa premisom, da pravo u objektivnom smislu (opisi) stvara prava u subjektivnom smislu (pojave, koje se opisuju) — koliko je to u opće moguće, — stoji sa premisom, da pravo u objektivnom smislu mora biti izraz neke opće volje, da na nj moraju svi pristati. Premisa ta nužna je i teoriji ugovora i legalnoj teoriji, a i načelu, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, — da njome bude apsolutno opravdana stvaralačka moć prava u objektivnom smislu (zakona), kao i onoga, što pod utjecajem te stvaralačke moći nastaje, t. j. právâ u subjektivnom smislu, a među ovima vlasnosti. U ostalom odatle, što su se na nešto svi privoljeli, ne ima se izvoditi, da to nešto opravdano tereti one, koji su se na to privoljeli; ta oni su se mogli na to privoljeti iz bludnje, nesvijesno, iz straha itd. Po gotovu ne ima se odatle izvoditi, da je to nešto (u opće) apsolutno opravdano.

Međutim pravo u objektivnom smislu u opće, a napose takav ugovor, koji je po navodu teorije ugovora sklopljen u vrijeme izlaženja iz prirodnoga stanja ili divljaštva, nije nipošto izraz opće volje, na nj nipošto ne pristaju svi ljudi (n. pr. P. I. Proudhon). Radi toga takovo objektivno pravo, takav ugovor ograničuju pristaše teorije ugovora (a i pristaše legalne teorije i pristaše načela, da objektivno pravo stvara subjektivna prava) obično na neki manji skup ljudi, osobito na pojedine države i pojedine narode.

Digitized by Google

Ali ni u jednoj državi, ni u jednom narodu nije moguće, da svi ljudi pristanu na takav ugovor i sklope ga. Pače ne će se ni tražiti, da na takav ugovor pristanu djeca (osobito ispod 7 godina), slaboumnici i oni, koji ili ne mogu priopćiti svoju volju ili ne mogu doznati volju drugih ljudi. Broj ovih ljudi iznosit će barem jednu četvrtinu čitavoga naroda ili čitave države. Obično se ne traži dalje, da na ovakove ugovore pristanu žene, stranci, djeca obitelji, ljudi nesposobni za oružje, nedorasli itd., — a nikako se ne može uzeti, da su divljaci, koji su izišli iz prirodnoga stanja, tražili, da na pomenuti ugovor, kojim je uvedena vlasnost sa svima njenim posljecima, pristanu također takovi ljudi. Nije ni najmanje vjerojatno, da bi po nazoru ovih divljaka obavezna moć i učinak toga za čitavo čovječanstvo najvažnijega ugovora morala zavisiti o tome, da na nj pristanu sve pomenute osobe. Broj svih ovih osoba iznosi obično više od tri četvrtine čitavoga naroda. Za sve ove osobe nije dakle takovim ugovorom vlasnost ni malo opravdana, dok se one i ne pitaju, hoće li pristati na ugovor, kojim se uvodi vlasnost, koja upravo ove osobe u korist drugih vrlo teško tereti, jer mnoge od njih čini taj ugovor tek objektima vlasnosti, a druge opet lišava svake vlasnosti. Ona bi se u opće, kako se čini, s ovakovim ugovorom mogla opravdati samo prema vlasnicima.

U ostalom nije moguće ni da preostala još jedna četvrtina ljudi u cijelosti pristane na takav ugovor, nije moguće, da bude takav ugovor izraz volje čitave te četvrtine ljudi kojega naroda ili koje države; jer kod mnogo jednostavnijih ugovora, koji nemaju ni iz daleka tako silni i vječni učinak kao ovaj, a imadu se sklopiti među mnogim sukontrahentima, nije moguće, da se postigne potpuni sporazumak i jednoglasnost, uvijek će se naći nezadovoljnika. Radi toga se sporazumci u mnogo jednostavnijim stvarima ne polučuju obično jednoglasnošću, nego većinom glasova. Nema sumnje, da ono, što većina odluči, nije ni najmanje povoljno ni opravdano za manjinu, a po tom ni za sve članove dotičnoga naroda bez izuzetka. No ni ta većina, koja odlučuje kod stvaranja takovih prava u objektivnom smislu, zakona i ugovora, kojima bi se imala uvoditi vlasnost i druge slične pojave, nije prava (potpuna) većina; jer ovakovu većinu ne stvaraju svi oni ljudi, koji se ukazuju takovom većinom, nego je stvaraju tek pojedinci, koji imadu kakav osobiti interes, da se stvori takav zakon, ugovor, i koji dobro znadu, kako su jači od drugih i u čemu stoji utjecanje pojedinoga čovjeka na druge ljude. Ovakovi pojedinci s ovakovim znanjem, a možda

Digitized by Google

još i s drugim sposobnostima i sredstvima utječu na druge članove naroda, da ih prisile na suglasnost s njihovom voljom. Prema tome ne ukazuje se takav ugovor, zakon, pravo u objektivnom smislu nipošto izrazom opće volje svih građana, nego se ukazuje tek izrazom volje pojedinih ljudi: znalaca prava (u subjektivnom smislu), pravnih učenjaka, zakonodavaca. Takav pak ugovor ne može se smatrati apsolutno opravdanim ni za onu većinu, koja se čini, da je na taj ugovor pristala, a kamo li za sve ostale članove naroda, koji na taj ugovor nisu pristali, bilo stoga, što nisu bili ni pitani, da pristanu, bilo stoga, što njihov odvjet nije bio uvažen.

No baš kad bi takav ugovor (zakon, pravo u objektivnom smislu), kojim se uvodi (stvara) vlasnost, sklopili bili svi ljudi, koji su živjeli u momentu, kada je imalo prestati prirodno stanje, ili bar svi ljudi, koji su pripadali u tom momentu određenome kojem narodu ili državi, baš kad bi i bili svi ti ljudi svojom voljom, slobodno, bez utjecaja pojedinaca među njima, bez bludnje o učinku toga ugovora, svijesno, u istom momentu istom mišlju nadahnuti kao nekom nebeskom lučom, pristali na taj ugovor, odatle još ne bi izlazilo, da bi taj ugovor morao vezati njih i sve njihovo izravno i neizravno potomstvo kroza sve vijekove, i da bi za to taj ugovor apsolutno opravdavao ono, što se njime uvodi, t. j. vlasnost.

Takav starinski ugovor može da nanosi najveću nepravdu pojedinim članovima potomstva nekadanjih sukontrahenata na korist drugih članova toga potomstva. Uzme li se n. pr., da su s tim starinskim ugovorom bila sva zemaljska dobra sasvim jednako podijeljena među sukontrahente, ipak se iz te prividno pravedne diobe rađa tečajem vremena najnepravednija konstelacija dobara, ako nakon nekoliko tisuća godina od jednoga sukontrahenta ili od jednoga para sukontrahenata ima mnogo tisuća potomaka, a od drugoga para sukontrahenata ima ih vrlo malo. Osim toga utječu na promjenu konstelacije dobara: mijena vrijednosti dobara, nejednakost trošnje i potrebe, različne od preda sakrivljene i nesakrivljene nezgode i gubici itd.

Ako se ugovorom, kojim se uvodi vlasnost, dotično kojim se dijele zemaljska dobra među sukontrahente, ne uvode podjedno načini i načela, po kojima će se ta dobra unaprijed dijeliti, onda taj ugovor (zakon) stvara potpunu stagnaciju. A ako u tom ugovoru određuju načela, po kojima će se razvijati dalje konstelacije dobara u dotičnom narodu ili državi, onda se taj ugovor već sam

Digitized by Google

sobom ukida, pak se postavljaju drugi razlozi opravdanosti, drugi temelji vlasnosti, koji se u tom ugovoru samo ustanovljuju.

§ 61. Premda ovakav ugovor, o kakovom pripovijeda teorija ugovora, nije nikada bio sklopljen, jer to nije ni moguće, pa premda takav ugovor također ne opravdava vlasnosti, ipak ima i u toj teoriji više dobrih misli, te nisu badava najveći umnici (Grotius, Montesquieu, Rousseau, Kant, Fichte, Hegel) pristali uz ovu teoriju. Napose je u toj teoriji dobra misao, da je za vlasnost nužno, da je takovom priznavaju ili da je bar u njenoj eksistenciji ne vrijeđaju drugi ljudi (nevlasnici), i da prema tome pojedine pojave vlasnosti postoje tek s voljom i s privolom nevlasnika; dobra je misao, da ima nešto u nevlasnicima, što je uvjet eksistencije vlasnosti, i da to nešto zavisi o samim tim nevlasnicima. Ali ovu zavisnost vlasnosti o nevlasnicima odstranila je teorija ugovora iz sadašnjosti i stavila ju je u daleku prošlost, u doba prvih nevlasnika, kad se je vlasnost počela tek javljati, ili, kako bi se u duhu nauke privatnoga prava reklo, kad su ljudi odlučili, da stvore (da uvedu) vlasnost. Duh čitave nauke privatnoga prava prisilio je dalje teoriju ugovora, da navedene zdrave misli priljubi s temeljnim načelom nauke privatnoga prava, da pravo u objektivnom smislu (t. j. sama ta nauka, opisi i pojmovi, iz kojih se ta nauka sastoji) dotično zakoni (t. j. izvaci iz te nauke) stvara prava u subjektivnom smislu (t. j. objekat istraživanja te nauke, dakle pojave, o kojima ta nauka donosi pojmove i opise)[1], te ona nauča, da su ljudi najprije u nekom ugovoru postavili opise nekih tada još nepoznatih pojava za sva buduća vremena, a zatim da su se tek te pojave počele razvijati iz tih opisa. Posve je prirodno, da je teorija ugovora morala postaviti taj ugovor u početak pravnoga razvitka, u doba, kad su ljudi prestali živjeti u prirodnom stanju,

[1] *J. G. Fichte* postavlja („Grundlage des Naturrechts", Werke III. sv. str. 195.) kao premisu, da nema pravnoga odnošaja bez odredbe granice, do koje smije ići primjena slobode pojedinoga individua, ili što da znači isto, bez odredbe vlasnosti u najširem smislu riječi. Svaki pojedinac, izvodi Fichte iz te premise, mora stoga u državograđanskom ugovoru (Staatsbürgervertrag), sporazumjeti se sa svima pojedincima: o vlasnosti, pravima i slobodama, koje imadu njemu pripasti, i onima, koje nasuprot imade ostaviti netaknute drugima, i poradi kojih se ima odreći svih svojih naravnih pravnih zahtjeva; to sve treba da bude, ako se ovim ugovorom ima uvesti neki opći pravni odnošaj.

Digitized by Google

jer inače ne bi bilo u početku pravnoga razvitka sile, koja bi prema načelu, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, stvarala prava u subjektivnom smislu, a među ovima i vlasnost, i koja bi pokrenula pravni razvitak.

Današnja historička škola i legalna teorija rugaju se školi naravnoga prava, što podmeće divljacima, da su sklopili neki društveni ugovor, koji pretpostavlja opsežnu i valjanu pravnu obrazovanost, a koji nije doista nikada bio sklopljen, no ipak su od te prezrene škole prirodnoga prava preuzele ono, što je u njoj najapsurdnije, da si naime ljudi ponajprije stvaraju nauku o nekim pojavima (pravo u objektivnom smislu), a zatim da ta nauku stvara te pojave (prava u subjektivnom smislu), koje tako reći čine dio njihova života. Dobrih pak misli iz škole naravnoga prava (n. pr. misao, da vlasnost ovisi i o volji nevlasnika), ne će novija nauka da preuzme iz škole naravnoga prava, jer drži, da bi time izrekla, da svi ljudi stvaraju zakone, ne pojimajući, da zavisnost o volji nevlasnika ne stoji u zakonskim odredbama, i da su zakonske odredbe u najboljem slučaju samo jedan od uzroka, s kojih nevlasnici ne vrijeđaju vlasnosti.

VI. Legalna teorija.

§ 62. Legalna teorija je za nauku privatnoga prava, osobito za njeno temeljno načelo, da ona sama (pravo u objektivnom smislu) stvara objekat svoga istraživanja (pojave vlasnosti i prava u subjektivnom smislu), najveće slavlje, najveća pobjeda, koju može neka nauka da polući na polju drugih grana znanosti. Ta ono, što je nauka privatnoga prava postavila za svoje ishodište, pokazuje se kroz ovu (legalnu, zakonitu) teoriju istinom na polju drugih grana znanosti: na polju pravne filozofije i na polju nauke o narodnom gospodarstvu.

Sama ta teorija čini prijelaz iz teorije ugovora u teoriju neopravdanosti vlasnosti. Legalna teorija poput teorije ugovora nastoji, da pronađe uvjet eksistencije vlasnosti sa strane nevlasnika. Ona dalje poput teorije ugovora ne traži neposredno ono, što priječi nevlasnika u vrijeđanju vlasnosti, ne traži neposredno uvjet eksistencije vlasnosti sa strane nevlasnika, nego ne obaziruć se na pitanje o samome tome uvjetu traži odmah uzrok tome uvjetu i postavlja pronađeni tomu uvjetu uzrok za neposredni uvjet eksistencije vlasnosti sa strane nevlasnika. Poput teorije ugovora postavlja i ova teorija taj od

Digitized by Google

nje pronađeni uvjet vlasnosti na strani nevlasnika kao uzrok opravdanosti vlasnosti i kao neki općeni pravni temelj vlasnosti. Legalna teorija pronašla je taj uzrok uvjetu opstanka vlasnosti sa strane nevlasnika, dotično taj uvjet vlasnosti u zakonu, u pravu u objektivnom smislu, u pozitivnom pravu pojedine države, u volji države, a za pravo u samoj nauci privatnoga prava i u pojedinim izvacima iz te nauke.

Legalna je teorija, čini se, sa svojim pronalaskom pravne nauke kao uzroka opravdanosti vlasnosti ispravila pogrješku teorije ugovora, koju je ova činila držeći, da je vlasnost uvedena posebnim ugovorom sklopljenim među svim ljudima, koji su izišli iz prirodnoga stanja, dočim je s jedne strane nemoguće, da bi takav ugovor ikad bio sklopljen, i dočim se s druge strane zakoni često stvaraju i mijenjaju. Upravo je pak legalna teorija samo dublje ugrezla u pogrješku, koju je već učinila teorija ugovora: legalna je naime teorija uvjet opstanka vlasnosti sa strane nevlasnika još više udaljila od samih tih nevlasnika, još nezavisnijim učinila o nevlasnicima; pa je izravno izrekla ono, što je teorija ugovora neizravno rekla, da naime pojedinci, koji se bave naukom privatnoga prava, stvaraju taj uvjet, t. j. nauku privatnoga prava, a da ga ne stvaraju svi ljudi. Teorija ugovora je taj uvjet bar formalno učinila zavisnim o pojedinim nevlasnicima, koje isti uvjet tereti; legalna teorija odstranila je i tu formalnu zavisnost toga uvjeta o nevlasnicima. Legalna je teorija doduše odstranila bludnju, u kojoj se nalazila teorija ugovora, kad uči, da ugovor, kojim se tobože uvodi i podržava vlasnost, sklapaju svi ljudi; no legalna teorija odstranila je tu bludnju tako, da je pogrješci, koju je počinila teorija ugovora, ostala dosljedna, da je iz teorije ugovora izuzela ono, što je u njoj bilo dobro, a ostavila i dosljedno nadopunila ono, što je u toj teoriji bilo zlo. Legalna je naime teorija izlučila iz teorije ugovora misao, da postoji neki uvjet vlasnosti, koji zavisi o nevlasnicima; dočim je pridržala misao, da je taj uvjet nauka privatnoga prava, odnosno izvadak iz te nauke (ugovor — zakoni); a dosljedno je nadopunila tu pridržanu pogrješku te nauča, da taj uvjet, koga je jur teorija ugovora pronašla, ne nastaje voljom svih ljudi, nego da nastaje onako, kako i zbilja nauka privatnoga prava i izvaci iz te nauke nastaju, t. j. voljom odnosno naukom samih onih ljudi, koji se napose bave naukom privatnoga prava i stvaranjem izvadaka iz te nauke.

Digitized by Google

Legalna je teorija, čini se dalje, ispravila pogrješku, koju je činila teorija ugovora time, što je pretpostavljala kod ljudi, koji još nisu poznavali vlasnosti, visoki stupanj pravne obrazovanosti, i osobito precizno poznavanje same vlasnosti do njenih skrajnih potankosti i modaliteta, poznavanje učinaka vlasnosti, koji su se počeli javljati tek mnogo vijekova, pošto je bio sklopljen taj ugovor. No legalna teorija čini istu pogrješku samo na finiji način; jer po legalnoj teoriji pojave vlasnosti također izlaze tek iz točnoga poznavanja različnih vrsta pojava vlasnosti. Prema legalnoj se teoriji također unapred stvaraju zakoni, koji određuju vlasnost do najsitnijih potankosti, a zatim tek ti zakoni stvaraju vlasnost, odnosno u koliko se ti zakoni nadovezuju na stare zakone, stvaraju novu vlasnost, t. j. vlasnost, koja je bar u pojedinim sitnicama različna od prijašnje vlasnosti. A otkud bi oni, koji uvode ovakovu novu vlasnost, dobili visoku obrazovanost, koju ište poznavanje pojava vlasnosti, kojih još ne ima? na to legalna teorija i ne misli. Ona samo umnožava slučajeve, u kojima se mora pretpostavljati poznavanje onoga, što će tek nastati uslijed onoga, što se stvara; teorija pak ugovora zadovoljava se sa jednokratnom takovom pretpostavom.

§ 63. Sama legalna teorija podaje zakonodavcima i onima, o kojima zavisi nauka privatnoga prava, jako sredstvo moći nad onima, koji vjeruju u tu teoriju; ona ih iz učitelja i poznavatelja vlasnosti (i prava u subjektivnom smislu) čini potpunim samostalnim stvarateljima onoga, iz čega se rađa vlasnost. Takove moći ne podaje svojim pristašama nijedna druga teorija, jer ni po jednoj drugoj teoriji ne postaje ono, što oni uče, vrelom vlasnosti; takovim vrelom može nauka pristaša koje druge teorije da postane tek uz pomoć legalne teorije.

Navedenim sredstvom moći, koje daje legalna teorija pravnoj nauci, okorišćuje se ona te prikazuje ovo sredstvo moći nad nekim nevlasnicima kao neposredno vrelo vlasnosti (kao neposredni uvjet vlasnosti) i navodi, da vlasnost neposredno iz zakona nastaje. No ovo sredstvo moći, koje daje legalna teorija zakonodavcima i pravnoj nauci, nije neposredni uvjet vlasnosti na strani nevlasnika, već je u najboljem slučaju tek jedan od uzroka uvjetu vlasnosti sa strane nevlasnika.

Zakonodavci i pravna nauka snabdjeveni ovim sredstvom moći, koje ih čini stvarateljima vlasnosti, mogu zahtijevati i od onih,

Digitized by Google

koji ne vjeruju u legalnu teoriju, da moraju u nju vjerovati, i da ne smiju širiti drugih (krivih) nauka. Takovo što ne može pravna nauka tražiti ni za koju drugu teoriju, jer je nijedna druga teorija ne čini vrelom i temeljem vlasnosti i vlasti. Legalna teorija čini pravnu nauku nepogrješljivom i podjedno intolerantnom prema svakoj drugoj teoriji.

§ 64. Povrh toga, što legalna teorija, kao sredstvo moći pravne nauke, daje toj nauci neku osobitu snagu, čini ta teorija čitavu nauku privatnoga prava (i čitavo spoznavanje subjektivnih prava i rješavanje prijepora nastalih među pojedinim ljudima) vrlo jednostavnom; jer uz ovu teoriju suvišno je svako dublje umovanje o pojedinim pravima u subjektivnom smislu, svako dublje umovanje o različnim zapletajima nastalim među ovim pravima, svako dublje umovanje o prijeporima, koji nastaju uslijed različnih takovih prava; dapače suvišna je i svaka logika. U skladu s ovom teorijom hvasta se također najveći pravnik XIX. vijeka, da je digao koplje protiv štovanja logičnosti (gegen den Kultus des Logischen) u jurisprudenciji[1]. Današnjemu pravniku uz legalnu teoriju i načelo, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, zabranjeno je, da operira s logikom, jer bi ga ona mogla zavesti na zaključke, koji su u protivurječju sa zakonima[2]. Ihering je pače i primjerima dokazao, kako logika vodi do krivih zaključaka[3]. On je, istina, do tih primjera došao stvaranjem krivih zaključaka iz krivih premisa; no po njegovom mnijenju nisu ove premise, kao sastavni dio njegove nauke, po tom prava u objektivnom smislu i vrela pravima u subjektivnom smislu, bile krive ili pogrješne, već je kriva logika, koja se ne smije unositi u pravnu znanost! Ova ima sama u sebi po legalnoj teoriji neki momenat nelogičnosti, jer po njoj je zakon vrelo vlasnosti (i drugim pravima u subjektivnom smislu), bio dobar, bio loš. Zakon stvara vlasnost, pa bio i najkonfuzniji, bio u sebi potpuno protivurječan, bio kako mu drago kratak i nerazumljiv. Pravni učenjak, pravnik (ma i u najužem smislu), sudac i svak, tko se bavi spoznajom subjektivnih prava, a napose vlasnosti, ima samo spoznavati vlas-

[1] *Ihering:* Scherz und Ernst in der Jurisprudenz (god. 1884.) str. 10. bilj.

[2] Isp. o tom: *Affolter:* Der Positivismus in der Rechtswissenschaft u „Archiv-u für öffentliches Recht" XII. sv. str. 24.

[3] Geist des röm. Rechts III. od. 1. § 59.

Digitized by Google

nost (i subjektivna prava) prema zakonu, ima samo držati se kod te spoznaje zakona, dotično ima bez svakoga umovanja (i logike) spoznavati (t. j. tvrditi, da je spoznao) pojedine pojave vlasnosti (i drugih subjektivnih prava), i dokazivati, da se je kod spoznaje držao zakona. Ta i onako stvarajući on pravnu nauku stvara vrelo onome, što ima spoznati, a ne stvara nauku o nečem, što je nezavisno o njegovom radu i volji.

Po legalnoj teoriji što su zakon i pravna nauka manji i kraći, s tim je bolje, jer i onako samo zakon i pravna nauka stvaraju prava u subjektivnom smislu, a po tom i zapletaje i prijepore. Budu li zakon i pravna nauka manji i kraći, bit će i ti zapletaji i prijepori manji i kraći. Radi toga je posve shvatljiv onaj zanos, kojim je jedan profesor prava[4] pozdravio opći građanski zakonik za njemačko carstvo, radi toga, jer je taj zakonik sa 2385 §§-a, koji se može spraviti u džep od prsluka, zamijenio ogromni Justinijanov „Corpus juris civilis", koji pače nije ni vrijedio kao zakon, kao pozitivno (geltendes) pravo. Radi toga je shvatljivo, da isti taj profesor u svom zanosu pjeva pjesme, u kojima se iskreno[5] veseli, da smo riješeni svake pravde i prijepora, da nam se ne treba više mučiti s mišljenjem, da je ugodno sada pravnikom biti[6]. U ostalom ima zemalja, u kojima se posve lijepo živi i sa 1502 §§-a općega građanskoga zakonika; ima zemalja, u kojima se od tih 1502 §§-a ne upotrebljuje u običnoj sudbenoj praksi ni 150 §§-a; bilo bi možda i zemalja, u kojima, kad bi se takova 1502 §§-a snizila na 150 §§-a, ne bi se ni od tih 150 §§-a upo-

[4] *Osk. Bülow* (Heitere und ernste Betrachtungen über die Rechtswissenschaft, g. 1901.).

[5] *iskreno*, jer navedeno djelo (Heitere und ernste Betrachtungen über die Rechtswissenschaft) nije nikakova parodija na pozitivizam, dočim se naslov „heitere" odnosi na piščevu primjedbu, da si je on, kad je studirao „corpus juris civilis", preveo „duo rei" (u ulomku „Digesta" o korealnim obavezama) sa „zwei Sachen" (dvije stvari) (str. 3.), — i slične dosjetke.

[6] Isp. na str. 16.:

„Erlöst sind wir von schwerem Weh
Durch unser liebes BGB,
Zu Ende ist der Zank und Streit,
Wir leben froh in Einigkeit!
Hoch lebe das Gesetzeswort,
All unser Heil und sichrer Hort!
Das Denken macht uns nicht mehr Pein!
Ha! Welche Lust, Jurist zu sein!

Digitized by Google

trebljavalo više od 15 §§-a, a kad bi se opet ovih 150 §§-a snizilo na 15 §§-a, ne bi se više upotrebljavala ni 2 §§-a. U opće, kad i onako zakoni stvaraju vlasnost (i druga subjektivna prava), mogli bi se ovakovi zakonici, koji se mogu strpati u džep od prsluka, zamijeniti sa zakonicima, koji bi se mogli prepisati na nokat na prstu, tako da ne bi više zakonici tištali u džepu od prsluka, već bi bilo dovoljno, kada bi se posve točno htjelo znati, što je pravo, pogledati samo na nokat na prstu[7].

Pravni učenjak ako nije pozvan, da stvara ono, što ima stvarati vlasnost (i prava u subjektivnom smislu, t. j. zakone, sudačke rješidbe, pravo u objektivnom smislu), ima po legalnoj teoriji u najboljem slučaju glosirati „glossarum glossas“. No i time može on već prijeći u naravno pravo; jer svaki glosator i komentator nastoji, da prikrpa zakoniku, koji postoji, nešto novo, svaki glosator i komentator donosi neka nova mnijenja i potiče prijepore te unosi naravno pravo u pozitivno. Justinijan je to vrlo dobro uvidio, pa je stoga strogo zabranio svako tumačenje svoga zakonika, te je one, koji bi se usudili takova šta počiniti, proglasio krivcima krivotvorenja (falsi)[8]. Pruski kralj Fridrik II. također je svim privatnim ljudima, a napose profesorima zabranio (samo da ne bi korumpirali njegova Landrecht-a) praviti makar kakav komentar ili „limitationes“ „ampliationes“ ili „exceptiones contra verba legis“ ili „ex ratione legis“ i za čitav „Landrecht“ i za pojedine dijelove njegove[9]. Bülow preporučuje, da se profesorima, koji samo uzgajaju čežnje za dvojbama, prijeporima, smutnjama i pravdama, skupa s njihovom naukom oduzme svaki utjecaj na mladež, da se mladež riješi dužnosti učenja, pa da se „triennium academicum“ upotrebi samo u tu svrhu, da se mladež u vremenu

[7] Isp. str. 9.: „Wer sich aber in jungen Jahren das BGB. hübsch eingeprägt hat, der . . . weiss nun immerdar ganz genau und sicher, was Rechtens ist. . . .“

[8] Const. Tanta § 21.: „Quum autem statim corpus legum hoc colligi jusserimus, nunc rursus ipsum confirmantes, omnibus pariter prohibemus, ut nemo audeat . . . harum legum commentarios scribere . . . Atque adeo quisquis ausus fuerit praeter hanc nostram iuris compositionem commentarium aliquod condere, secundum formam a iussione nostra alieniorem, noverit hic se falsi legibus obnoxium fore, erepto quod ab ipso compositum fuit, et omnibus modis corrupto“.

[9] U publikaciji prvoga projekta „corporis juris Fridericiani“ od god. 1749.

Digitized by Google

među gimnazijalnim zaptom i uredovnim dužnostima malo projoguni i steče društvene uglađenosti te upozna život[10].

§ 65. Premda je legalna teorija i načelo, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, zajedno s istovetnom naukom, da izvan zakona ne ima pravne znanosti i da je zakon početak i svršetak čitavoj pravnoj znanosti, za većinu pravnika prava blagodat, ipak ima mnogo pravnika, koje ta nauka steže. Za mnogoga pravnika stvara ova nauka upravo okove[1], iz kojih ne smije izaći u naravno pravo. Stane li koji pravnik da gradi kakove pravne pojmove, koji nisu istovetni s dojakošnjom pravnom naukom, pa bilo njegovo građenje pravnih pojmova mnogo logičnije i razumnije od pojmova po dojakošnjoj nauci, siguran je, da će ga stići strašno prokletstvo, koje tereti naravno pravno mišljenje[2]. Po gotovu stići će ga takovo prokletstvo, ako se u tom poslu stane pozivati na narav same stvari, ako stane govoriti o zahtjevima razuma i logike, ako oslanja svoje nazore na drugu koju granu znanosti.

Nije baš svakom pravniku tako lako da samo ono ponavlja, što su već drugi rekli, osobito ako je ono, što su već drugi rekli, očevidno pogrješno, ili ako se ono ne da primijeniti na nove pojave, ili ako to nije moguće shvatiti.

Historička škola je toj bijedi, u koju pozitivizam baca čitavu pravnu znanost, htjela doskočiti proučavanjem starih prava (u objektivnom smislu), proučavanjem starih zakonika, kako su se ti stari zakonici razvili u nove zakonike, u koliko su ti stari zakonici nadopunjeni, ispravljeni ili pokvareni novijim zakonicima. Historička škola upućuje pravnika, da, kako veli *Stammler*, kongenijalno utone u pogrješke prošlih vremena, i da vjerno slijedi pokojne ljude u osjećanju kroz sve njihove slabosti i pogrješke i kroz sve njihove ništetne i sićušne motive, upućuje ga na zadocnjeni posao detektiva[3].

---

[10] o. c. 2. Brief: Ueber die juristischen Professoren.

[1] To je već uvidio *Baco* (de augmentis scientiae VIII. lib. 3. c.), koji veli: „Iuris consulti autem . . . tamquam e vinculis sermocinantur".

[2] Isp.: *Preuss:* Zur Methode juristischer Begriffskonstruktion u Schmollerovim „Jahrbücher" god. 1900. str. 360.

[3] Isp. Stammler: Wirtschaft und Recht nach der materialistischen Geschichtsauffassung, str. 37.

Digitized by Google

Radi mnogih pogrješaka ove historičke škole nastao je u novije doba u korist pozitivizma žestoki otpor protiv historičke pravne znanosti, koja ne ima, kažu, praktične svrhe, nego samo smeta nauci pozitivnoga prava.

§ 66. Legalna teorija bila bi po broju svojih pristaša pored svega toga, što daje zakonodavcu posebno sredstvo moći, i što čini čitavu nauku privatnoga prava do skrajnosti jednostavnom, jedna od najslabijih; jer izrijekom osim pravnika (u užem smislu) i nekoliko državnika (zakonodavaca) slabo koji pisac izjavlja, da zakoni (država, pravo u objektivnom smislu) stvaraju vlasnost. Pače i sami pravnici ne izriču to kao kakovu posebnu teoriju, već na prosto pretpostavljaju, da se samo po sebi razumijeva, da zakoni stvaraju vlasnost. Ali legalna je teorija opet najznatnija među svim ostalim teorijama, jer je ona podloga čitavoj nauci privatnoga prava, a najvažnija je i radi svoga ubitačnoga djelovanja na nauku privatnoga prava.

Sama vrela (rimskoga) prava ne izriču nigdje, da bi zakoni — dotično ona sama stvarala vlasnost i prava u subjektivnom smislu. *Paulus* pače obratno uči, da se ne izvodi pravo iz pravila (§-a), nego da iz prava tek nastaje pravilo[1].

Misao, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, izražena je ipak bar donekle u tom, što se riječju „ius“ označuje i jedno i drugo pravo.

Mnoga t. zv. vrela, koja potječu iz rimskoga prava, nastala su kao zakoni i rješidbe (zakon XII., zakoni doneseni u narodnim skupštinama, zaključci senata, pretorski edikti, carske konstitucije), te su se kao zakoni smatrali ne samo uputom za spoznaju pojedinih prava (u subjektivnom smislu), nego i nekim mjerilom subjektivnih prava. Rimska pravna vrela osobito starijega doba nameću ći se kao zakoni u mnogome su stezala slobodnu spoznaju vlasnosti (i subjektivnih prava). No te stege slobodne spoznaje bile su s jedne strane nužne kao garancija, da jedna klasa naroda nasuprot boljemu znanju ne vrijeđa prava druge klase (na pr. patriciji prava plebejaca)[2]; s druge strane bile su ovakove stege slo-

[1] L. 1. D. de diversis regulis iuris antiqui 50. 17.: „Non ex regula ius sumatur, sed ex iure, quod est, regula fiat“.

[2] Tako je zakon na XII ploča osigurao ili bar imao osigurati plebejce od hotomičnih povreda njihovih prava sa strane patricija. Sličnu svrhu imali su manje ili više i svi pretorski edikti.

Digitized by Google

bodne spoznaje ograničene tek na pojedino koje prijeporno pitanje ili vrstu prijepornih pitanja[3], često su se pače ovakove stege odnosile tek na riješenje pojedinoga koga konkretnoga prijepora[4]. A koliko su pojedini zakoni prelazili ove granice, pa su određivali prava i dužnosti, koja se nisu tek ustanovljivala u korist onih, od kojih su takovi zakoni potjecali, ili koja su prelazila uski krug pojedine vrste ukupnih prava i dužnosti, odnosno pojedino koje pravo i dužnost, — redovito su promašili postavljenu svrhu, koja nije imala podlogom subjektivna prava, koja su jur postojala, nego ih je taj zakon imao tek stvoriti[5].

U doba, kad je rimska pravna znanost postigla svoj vrhunac, izgubile su se ove stege slobodne spoznaje vlasnosti i drugih subjektivnih prava pored znanosti, koja je slobodno istraživala i vlasnost i druga subjektivna prava sve do najmanjih sitnica. Rezultata, koje je postigla pravna znanost svojim slobodnim istraživanjem u ovo doba, nije ona poslije toga nikada više dostigla, a po gotovu nije ih prestigla. Za to su ovi rezultati najbolja i najpotpunija podloga još i današnjoj pravnoj znanosti, koja stoji na stanovištu, da pravo u objektivnom smislu (t. j. sama pravna znanost) stvara prava u subjektivnom smislu (t. j. objekat istraživanja pravne znanosti), t. j. na stanovištu, da je objekat njezinog istraživanja ona sama. Za to se također ovi rezultati s potpunim pravom smatraju vrelima pravne znanosti. Kasnija pravna znanost nije nikad mogla prestići rezultate polučene rimskom pravnom znanošću u doba neznabožačkih careva, jer je sa svojim načelom, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, jednom za uvijek izgubila svaku drugu podlogu osim rezultata polučenih starijom pravnom znanošću. Kasnijoj pravnoj znanosti preostaje pored toga načela jedino tumačenje, koje je također dozvoljeno samo onda, ako se dotičnom zakonodavcu hotimice podmetne

[3] Tako su se napose zakoni doneseni u narodnim skupštinama i senatski zaključci odnosili tek na pojedina prijeporna pitanja ili na pojedinu vrstu prijepornih pitanja.

[4] Tako su se napose carskim konstitucijama (reskriptima i dekretima) rješavali tek pojedini konkretni prijepori.

[5] Tako je napose promašila postavljenu svrhu (popravak narušenoga obiteljskoga života): lex Julia et Papia Poppaea de maritandis ordinibus; tako isto različni zakoni o lihvi, agrarni zakoni i mnogi drugi.

Digitized by Google

nerazumljivost, dalje preostaje joj ponavljanje rezultata polučenih starijom pravnom naukom[6].

Tek kada je rimska pravna znanost počela upravo rapidno padati, nastala je nužda, da se postavi neko mjerilo spoznaji prava. Kad je već u rimskoj državi nestalo živih pravnika, koji bi bili sposobni za spoznaju subjektivnih prava, nastala je nužda, da se u pomoć pozovu stariji sposobniji, ali već mrtvi pravnici, t. j. njihova djela. Tek pošto je počela padati rimska pravna znanost, postalo je nužno, da se saberu rješidbe, kojima su se rješavali pojedini konkretni prijepori u doba, dok su se znali još rješavati takovi prijepori, — u doba, dok su još dostajale sposobnosti suvremenih pravnika za rješavanje takovih prijepora. U to doba padanja rimske pravne znanosti nastali su tek: codex Hermogenianus, Gregorianus, Theodosianus i Justinianeus. Tek u to doba padanja nastala je nužda, da se odrede pravnički autoriteti, kojih se valja držati kod spoznaje subjektivnih prava, jer je nestalo ne samo pravnika sposobnih za samostalnu spoznaju, nego i da prosude, dali je bolja spoznaja jednoga ili drugoga od starijih pravnika. U to doba pojavila se ona glasovita konstitucija careva Teodosija II. i Valentinijana III. od god. 426. poslije Hr. poznata pod imenom „lex citationis“[7]. Pravna je znanost poslije Teodosija II. još dublje padala, te nije više dovoljna bila ni navedena konstitucija. Trebalo je pojedina djela i ulomke tih djela sposobnih pravnika iz starijega zlatnog doba napose prepisati i dati ih suvremenim pravnicima, da im budu mjerilo spoznaje suvremenih subjektivnih prava. Tako je sa zbirkom konstitucija (Codex) i zbirkom drugih ulomaka iz starije pravne znanosti (Digesta), nadopunjenima s nekim kratkim historičkim prijegledom (Institutiones) i nekim još kasnije izdanim konstitucijama (Novellae) postavljeno stalno i potpuno mjerilo spoznaje subjektivnih prava za sva vremena unaprijed. Budući da je nestalo svake nade, da bi u budućnosti samostalna spoznaja subjektivnih prava mogla nadoknaditi spoznaju ograničenu s navedenim mjerilom, bilo je podjedno napose zabranjeno, da se nitko ne smije udaljiti od postavljenoga mjerila; bila je zabranjena ne samo svaka samostalna spoznaja prava, nego i svako neizravno

[6] Danas se pravilno traži (odnosno izvraća) tek smisao zakona — izvadaka iz starije pravne znanosti. S ovakovim traženjem vrijeđa se zakonodavac i podvaljuje mu se, da se nije znao jasno izraziti. Stoga se i zabranjuju svi ovakovi tumači. — Isp. naprijed § 64. bilj. 8. i 9.

[7] l. 3. (un.) C. Th. de respons. prudent. 1. 4.

Digitized by Google

udaljivanje od pomenutog mjerila pod imenom tumačenja[8]. Tako je konačno došlo do toga, da je navedeno mjerilo zvano Justinijanov „corpus juris civilis“, ostalo sve do najnovijega doba vrelo nepogrješljivoga prava. U najnovije doba ukazao se taj „corpus“ preopsežnim.

Budući da spoznaju pojava vlasnosti pravna znanost, a osobito onaj dio pravne znanosti, koji drži, da se ta spoznaja može urediti zakonom, smatra vrlo odlučnom za eksistenciju vlasnosti, tako se nazori i odredbe, da se vlasnost ima spoznavati samo po postavljenom nekom mjerilu, moraju smatrati već dosta bliskima teoriji, koja uči, da to mjerilo (zakoni) stvara vlasnost; pa se u tom smislu mora reći, da se rimsko pravo što je niže padalo, sve više približavalo legalnoj teoriji.

§ 67. Izravno ipak vrela (rimskoga prava) nikad ne izriču, da zakoni stvaraju vlasnost i prava u subjektivnom smislu, ne izriču ni da ti zakoni stvaraju kakovu podlogu, temelj, kakav uzrok opravdanosti ili kakav uvjet vlasnosti.

To su tek noviji učitelji privatnoga prava, dotično tumači vrela (rimskoga prava) potpuno izravno izrekli. Tako je već *H. Donellus* rekao, da riječ „ius“ ima više značenja, a da se jednim između njih označuje ono (pravo), što podjeljuje (stvara)[1]. Slično shvaćaju pravo u objektivnom smislu skoro svi današnji pravnici.

Teoriju, da pravo u objektivnom smislu stvara vlasnost, nisu hotjeli da izravno iznesu ni oni pravni filozofi, koji su se pojavili nakon preporoda znanosti. Pod utjecajem ipak suvremene nauke privatnoga odnosno rimskoga prava stvorili su novovjeki pravni filozofi (Hugo Grotius i drugi) teoriju ugovora. Tom teorijom doveli su ovi filozofi misao, da zakoni osnivaju vlasnost, donekle u svezu s mišlju, da je vlasnost u prvom redu zavisna o onima, kojih se tiče. Teorijom ugovora podana je znanstvena podloga legalnoj teoriji, jer teorija ugovora, makar i pogrješno, nastoji da razjasni, kako može neka pojava da zavisi o tome, kako ju je opisao jedan ili drugi učenjak. Nadalje teorija ugovora barem donekle nastoji opravdati samu vlasnost s ovom zavisnošću time, što

[8] Isp. Const. Tanta § 21. Sličnu ustanovu sadržava i l. 3. (un.) C. Th. de respons. prudent. 1. 4. — Isp. naprijed § 64. bilj. 8. i 9.

[1] Commentariorum de iure civili I. lib. III. cap. III.: „ius, quod tribuit, pro eo, quod iure continetur, dum eo iure aliis tribuitur“.

Digitized by Google

podmeće nevlasniku, da se privolio na to, da štuje samo vlasnost, koja odgovara opisu određenoga koga učenjaka.

Radi toga počinje prava legalna teorija javljati se tek iza teorije ugovora. Legalna teorija ispravlja one bludnje teorije ugovora, kojima je ta teorija htjela da dovede u sklad sa zdravim razumom zavisnost neke pojave o njenom opisu, kojima je ta teorija htjela tu zavisnost obrazložiti. No u ispravljanju tih bludnja nije legalna teorija došla na misao, da se ta zavisnost u opće ne može obrazložiti, nego je došla na misao, da tu zavisnost u opće ne treba obrazlagati, već je dovoljno, da se samo tvrdi, da ta zavisnost postoji. U tim tvrdnjama i stoji čitava legalna teorija. Za to je također novija nauka privatnoga prava tako oštro počela napadati na štovanje logike u pravnoj znanosti.

§ 68. Obično smatra se začetnikom legalne teorije *T. Hobbes*[1], koji polazi poput teorije ugovora sa stanovišta, da je u početku (prije ustrojstva države) bilo sve svačije (omnia omnium), i da nije nitko mogao reći, da je nešto tako njegovo, da to ne bi mogao svaki drugi s istim pravom prisvajati. Polazeći s toga stanovišta dolazi Hobbes do zaključka, da se vlasnost započela sa državama, te da je svakomu tek ono vlastito, što si po zakonu može pridržati. Pojedini građani imadu svoje vlastito, na što ne ima prava nijedan drugi sugrađanin, jer su svi vezani istim zakonima[2]. Vidi se po tom, da Hobbes u mnogome naginje jošte mislima teorije ugovora (prvotna zajednica, prestanak te zajednice uvedenjem države itd.). Zakonima samim drži Hobbes da se ljudi pokoravaju (i ne vrijeđaju tuđe vlasnosti), jer iz straha jedan od drugoga, a osobito od države pristaju na takovu pokornost[3]. Poput Hobbesa naginju manje ili više i ostali pravni filozofi, koji pristaju uz ovu teoriju, mislima teorije ugovora.

Bossuet veli, kad ne bi bilo vlade, da bi zemlja sa svim dobrima bila zajednička svim ljudima, kao što su zajednički svim

[1] *Cohn* (Grundlegung der Nationalökonomie, I. str. 411.) protivi se nazoru, da Hobbes pristaje uz legalnu teoriju, i da Hobbes traži temelj vlasnosti u državi, te nasuprot tome dokazuje, da Hobbes smatra vlasnost temeljem države, a da tek rad smatra uzrokom odnosno vrelom vlasnosti. Za dokaz toga pozivlje se Cohn na c. XII. de cive, — koji toga, kako se čini, ne dokazuje.

[2] De cive — elementa philosophica VI. c. 15.

[3] Isp.: De cive I. c.

Digitized by Google

ljudima zrak i voda. Bossuet drži, da prema prapravu naravi ne ima nitko ni na što kakovo posebno pravo, već je po tom prapravu sve svima prepušteno; pravo vlasnosti kao i sva druga potekla su tek od javnoga auktoriteta[4].

Među pristaše legalne teorije ubraja se nadalje *Montesquieu* radi izjave navedene već u §-u 58. Svakako ne ima sumnje, da Montesquieu stoji vrlo blizu legalnoj teoriji.

Najodlučnijim pristašom legalne teorije smatra se *I. Bentham*, koji uči, da se na užitak onoga, što se smatra svojim, može računati samo pored zakonskih odredaba, koje zajamčuju taj užitak; dalje veli, da su vlasnost i zakon skupa nastali i da će skupa nestati; da prije zakona nije bilo vlasnosti, pa odstrane li se zakoni, nestaje i svake vlasnosti[5].

§ 69. Kako legalna teorija po onome, što je navedeno, daje zakonodavcu znatnu moć prema onima, koji vjeruju u tu teoriju, tako je posve prirodno, da su veliki državnici također osobiti pristaše ove teorije. Uz nju pristaju napose oni, koji drže, da su pozvani, da budu kako *Bastiat* veli, fabrikanti pravnih uredaba, a da ne budu tek članovi čovječanstva, koje služi za materijal ovim fabrikantima, da budu lončari, a ne glina, iz koje se prave lonci. Samo oni državnici, koji su poradi žestokih napadaja na vlasnost prisiljeni, da ozbiljno uzmu vlasnost u zaštitu protiv ovih napadaja, napuštaju legalnu teoriju i laćaju se koje druge teorije. Inače moglo bi se reći, da misao legalne teorije posve jasno i očito izriču samo pojedini veliki državnici; samo oni posve jasno izriču, da zakoni stvaraju vlasnost.

Tako je napose *Mirabeau* rekao u konstitutivnoj skupštini, da je privatna vlasnost dobro stečeno na temelju zakona, da samo zakon opravdava vlasnost, jer da jedino javna volja može ishoditi odreknuće sviju i postaviti neki općeni pravni naslov i sigurnost, da samo jedan jedini može uživati (neku stvar).

Robespierre je rekao, da je vlasnost pravo svakoga građanina, da uživa i raspolaže onim dijelom dobara, za koji mu je zakonom osigurano uživanje i raspolaganje. On postavlja vlasnost kao nešto,

[4] Polit. tirée de l' Écrit 1. knj. 3. art.

[5] U francuskom prijevodu od *Dumont-a:* Traité de la legislation II. str. 33. — Isp. naprijed § 19. bilj. 2.

Digitized by Google

što zakon stvara, u protivštinu sa slobodom, koju ima čovjek od prirode.

Tronchet također veli, da su samo društveni poredak i konvencijonalni zakoni pravo vrelo vlasnosti.

Benj. Constant drži, da vlasnost nije drugo do društveni sporazumak (convention sociale).

Macaulay je također rekao god. 1841. u engleskom parlamentu, da smatra vlasnost tvorevinom zakona, zakon pak, koji je stvorio vlasnost, smatra za ljude dobrotvornim.

Uz legalnu teoriju pristaju još neki (no vrlo rijetki) nacionalni ekonomisti i sociolozi, i to osobito oni, koji su manje ili više skloni zahtjevu, da se vlasnost ukloni.

Cherbuliez ne smatra vlasnost posvećenom, jer drži, da su je tek ljudski zakoni ustrojili (établie)[1].

Laboulaye drži, da je pravo vlasnosti društvena tvorevina. Zakoni, veli on napose, ne daju vlasnosti samo zaštitu, nego su oni upravo ono, što čini, da se vlasnost javlja (rađa), zakoni su ono, što je određuje, što joj daje položaj, koji ona ima u pravu građanina[2].

Ad. Wagner veli, da se ima privatna vlasnost, osobito privatna vlasnost na zemljište i kapital osnivati (opravdavati — ist . . . zu begründen) samo na pravnoj tvorbi, koja potječe iz pravotvorne snage u životu zajednice, na običajnom pravu i na priznavanju sa strane države. On ipak drži, da zakonodavac ima da se pusti voditi kod stvaranja (Schaffung) i uklanjanja (Abschaffung) privatne vlasnosti obzirima na gospodarstvenu narav čovjeka, i postulate teorije zaposjednuća, a ponajpače teorije rada[3].

Samter premda inače pristaje uz naravnu teoriju, i napose izriče, da čovjek, uzme li mu se vlasnost, prestaje biti čovjekom, ipak valjada pod utjecajem Wagnerovim veli, da je vlasnost izljev javne vlasti, da javna vlast stvara (gestaltet) vlasnost iz posjeda[4].

Gumplowicz veli, da se prve ideje vlasnosti javljaju podjedno s prvim osnutkom države, te nekoliko puta pobija nazor, da bi

[1] Précis de la science économique.
[2] Histoire du droit de propriété, str. 50.
[3] Grundlegung der politischen Oekonomie (I.) II. § 120.
[4] Eigenthum str. 83.

Digitized by Google

vlasnost ili drugo koje pravo postojalo izvan države, da bi postojalo kakovo naravno pravo[5].

Ludw. Stein premda češće ističe, da pravo nije postavljeno, nego da je ono nastalo (φύσει, a ne θέσει), ipak veli, da forma vlasnosti pretpostavlja pravnu instituciju, i da se uslijed toga vlasnost može pomisliti samo u formi društva ili države[6].

Révai, koji čini vlasnost odgovornom za svu bijedu, u kojoj se nalazi današnje društvo[7], veli, da je svaki posjed i po svom izvoru i po svojoj prirodi posjed zajednice (Gemeinschaft), a da smo mi, čim smo obilježili skupnu vlasnost biljegom privatne vlasnosti, oduzeli dobro njegovom pravom vlasniku, i da je u tom smislu privatna vlasnost doista krađa[8]. Nadalje veli, da je pravo ljudska tvorevina i da bismo pravo uzalud tražili u prirodnom svijetu; zatim donosi ostale misli iznesene od drugih zastupnika ove teorije, osobito od Hobbesa[9].

§ 70. Nauka privatnoga prava smatra se upravo obavezanom da bez ikakvoga izuzetka pristaje uz legalnu teoriju, ta to je zakonita teorija; tko se usuđuje misliti, da što drugo tvori prava u objektivnom smislu, a ne zakon, kojega tumačenje jedina je dužnost pravne znanosti, taj tim izjavlja, da se ne pokorava zakonu, a povrh toga takav čovjek vjeruje u nekakovo naravno pravo. Budući da prema toj nauci sama pojava vlasnosti kao proizvod u zakonu određenog pojma i opisa vlasnosti ne ima nikakove samostalne vrijednosti, već vrijedi samo toliko, koliko odgovara tomu pojmu i opisu, ne čini se ni razlika između pojma i opisa vlasnosti sadržanog u zakonu s jedne strane i samih pojava vlasnosti s druge strane; a jer se vlasnost i zbilja nalazi u zakonima, služe takovi zakoni kao najjasniji dokaz, da oni doista stvaraju vlasnost; ta jedan dio zakona i sastoji se u samom opisivanju vlasnosti, pa neka tko onda reče, da zakon ne stvara vlasnosti!

Nauka privatnoga prava učinila je iz legalne teorije svoj temeljni općeniti princip, teoriju, načelo, da pravo u objektivnom

[5] U različnim djelima napose u: Die sociologische Staatsidee, osobito str. 98.

[6] Sociale Frage str. 81.

[7] Grundbedingungen der gesellschaftlichen Wohlfahrt (1902.), Vorwort, str. XVII.

[8] Ibid. str. 148. (u XIII. pogl. „Das Princip des siebenten Gebotes").

[9] Ibid. str. 102. i d.

Digitized by Google

smislu (zakoni) stvara prava u subjektivnom smislu. Ali temeljno načelo znanosti privatnoga prava tu je znanost do kraja utuklo i utući moralo, premda je ono u neku ruku po tu znanost vanredno povoljno, jer je rješava dužnosti, da se drži zakona logike (takovi zakoni su po tu znanost naravno pravo), jer je ne muči, da kojekuda traži objekat svome istraživanju, i jer je ne muči sa spoznajom toga objekta, nego je ograničuje na nju samu (izvan nje je naravno pravo). Prema tome načelu ne preostaje pravnoj znanosti baš ništa drugo proučavati do ono, što je zakon stvorio; a opet ono, što je zakon stvorio, ne smije ta znanost ni za jedno slovo drukčije učiti, nego li je u zakonu napisano, jer inače tvrdi, da nije sam zakon vrelo subjektivnih prava, nego da je takovo vrelo tek zakon shvaćen onako, kako ta znanost uči. U ostalom kako bi se i širila pravna znanost izvan samih slova zakona? Zar s pomoću logike ili s pomoću prirodnih pojava, koje su opisane u zakonima? O tome da pravna znanost ne smije ni jedno ni drugo od tih sredstava upotrebiti, danas se više ne može ni sumnjati.

Radi toga svako tumačenje zakona, svako hvatanje misli zakonodavčevih nije drugo do puko izvraćanje zakona i podmetanje vlastitih misli zakonodavcu. Za to se i događa, da se pravni učenjaci međusobno draže naravnim pravom, kada napišu i najneznatnije pravno djelo; ta svako i najneznatnije djelo udaljuje se od slova zakona i vrijeđa temeljno načelo te znanosti, a sadržava naravno pravo.

Poznati sudac za zločin prijelaza iz pozitivnoga prava u naravno — *K. Bergbohm* dolazi induktivnim putem do sličnih zaključaka. On sa žalošću ustanovljuje, da se dualizam naravnoga i pozitivnoga prava javlja u svim mogućim pravnim granama, da čitav svijet operira sa tim dualizmom: laici i juristi, a među ovima ne samo teoretici, nego i praktici. Danas, veli on dalje, smiju se nad „pokojnim naravnim pravom“, sutra izvode iz „pravne svijesti“ neku maksimu, kojom pozitivno pravo „dalje razvijaju“, t. j. često pomalo izvraćaju (vergewaltigen); nedavno su poprijeko gledali na nepopravljive doktrinarce, koji ne će da napuste svoje „pravne ideje“ ili svoje „idealno pravo“, a poslije toga dolaze s porabom nekoga „principa“, koji je iz istoga vrela samo s druge obale izvađen, i svaki, svaki je nepokolebljivo uvjeren, da sjedi na pravom vrelu![1]

[1] *Bergbohm:* Jurisprudenz und Rechtsphilosophie, str. 116.

Digitized by Google

§ 71. Premda se, kako je navedeno, svako pravno djelo i svaki pravnik, koji ne ponavlja tek slova zakona, ogrješuje o temeljno načelo nauke privatnoga prava i o legalnu teoriju, ipak nije taj njegov grijeh u svim slučajevima jednak. *Bergbohm* sam priznaje, da ima više vrsta i stupnjeva krivovjeraca i zločinaca, koji uvlače naravno pravo. Dosljedni pozitivisti ne smiju u opće govoriti o opravdanosti vlasnosti, jer ni u zakonu nema paragrafa, u kom bi se određivala opravdanost vlasnosti i razlog opravdanosti. Istina je doduše, da bi takav paragraf bio prema današnjoj nauci ili suvišan, jer bi izricao ono, što se vidi već iz same eksistencije zakona, ili sa zakonom protivurječan, jer bi izricao, čemu se protivi ako i ne sama eksistencija zakona, to ipak temeljno načelo nauke privatnoga prava; no sve to ne može onoga, koji ima pravo na nelogičnost, ništa smetati, pa bi i takav paragraf mogao biti u zakonu. Kad bi dakle takav paragraf mogao postojati, a ipak ne postoji, ne smije valjan pozitivist da išta govori o opravdanosti vlasnosti. Toga se pravila i drži današnja nauka privatnoga prava, te ne govori o opravdanosti vlasnosti.

Kad bi se udaljilo od potpune strogosti načela nauke privatnoga prava, te bi se pored svega, što se opravdanost vlasnosti ne određuje nikojim paragrafom u zakonu, tražila i postavljala takova opravdanost, ona bi se mogla naći samo u legalnoj teoriji, jer tu teoriju dokazuje već sama eksistencija zakona, odnosno dokazuje činjenica, da se o vlasnosti u zakonu govori, da se vlasnost u zakonu nalazi. Pored temeljnoga načela nauke privatnoga prava, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu, a među ovima i vlasnost, nema sumnje, da zakoni zbilja stvaraju vlasnost, no po istom načelu ne smije se to napose izricati, pa se to napose nijednim paragrafom zakona ne određuje. Radi toga pravnici, koji se donekle udaljuju od temeljnoga načela pravne nauke, — manji (kako bi se po shvaćanju Bergbohmovu moglo reći) zločinci i heretici — izriču, da zakoni stvaraju vlasnost. Tako n. pr. *Savigny*, komu se u najnovije doba u velikoj mjeri prebacuje sklonost naravnome pravu[1], veli, da je razdioba dobara među pojedine državljane izvedena pozitivnim pravom države, kojoj se mora pripisati skupno gospodstvo nad neslobodnom prirodom u njenim

[1] Isp.: *Bergbohm:* Jurisprudenz und Rechtsphilosophie (I.), osobito § 16., *Bülow:* Betrachtungen über die Rechtswissenschaft, osobito 4. list.

Digitized by Google

granicama, a pozitivno pravo da stvara uzroke postanka vlasnosti (zaposjednuće, dosjedanje, izradbu, predaju itd.), o kojima se, kao o prirodnim događajima ili slobodnim činima priznatim u pozitivnom pravu, navedena razdioba čini zavisnom[2]. *Zirkler* veli, da poraba razuma, opstanak i slobodni saobraćaj razumnih bića proizvodi doduše dobra i imanja, ali ne proizvodi prave vlasnosti, vlasnost se ustaljuje i upotpunjuje samo nekim javnim pravom, nekom općom voljom, koja odozgo prema dolje odlučuje. Inače drži Zirkler, da se vlasnost stvorila prigodom naseljivanja, kad je narod stvorio državu i podijelio sva dobra među pojedine članove[3]. Današnji pravni učenjaci, osobito pandektisti, većinom izriču na prosto, da je vlasnost nešto pravno i pod tim razumijevaju, da je ono, što se time pobliže označuje, po pravu u objektivnom smislu stvoreno.

Rijetki tek pravnici, među ostalima i glasoviti protivnik logike u pravnoj znanosti Ihering, polaze u svojoj herezi tako daleko, te se usuđuju ne samo tražiti opravdanost vlasnosti, nego i izjavljivati, da je historičko vrelo i ćudoredni razlog opravdanosti vlasnosti nešto drugo, a ne zakon. Rijetki su ipak ovi pravnici, koji se usuđuju pristajati uz koju drugu teoriju osim legalne. Posve je naravno, da se ovakovi odmetnici u nauci privatnoga prava najstrože osuđuju[4].

§ 72. Legalna teorija čini se da se ne bi imala u opće uvrstiti među teorije o opravdanosti vlasnosti, kad njeni zastupnici i sami vele, da ne smatraju vlasnost posvećenom uredbom (Cherbuliez), njene su pristaše manje ili više sklone zahtjevu, da se dokine vlasnost (Wagner, Samter), njene pristaše u opće govore tek o tom, na čem se vlasnost osniva. *Diehl* drži, da onaj, koji traži narodno-gospodarstvenu opravdanost (Begründung) vlasnosti u legalnoj teoriji te je formulira poput Wagnera, navodi tek, što je vlasnost, a o samoj opravdanosti i ne govori[1]. *Stammler* drži, da se u načelima legalne teorije nalazi čudnovata bludnja, kojoj da

[2] System des heutigen römischen Rechts § 56.

[3] Vidi u Weiskeovu „Rechtslexikon"-u: Art. Eigenthum (IV. sv. str. 165.).

[4] Isp. naprijed: §§ 2., 16. i 45.

[1] Wirtschaft und Recht (ocjena Stammlerova djela s istim naslovom) u Conradovim „Jahrbücher für Nationalökonomie und Statistik" III. Folge 14. sv. str. 822.

Digitized by Google

je uzrokom dvostruko značenje njemačke riječi „begründen“, jer da ova riječ jednom znači uzrok postanku (Enstehungsgrund), a drugiput razjašnjenje (Erklärung)[2].

Pored svega toga, što legalna teorija ne smatra vlasnost posvećenom uredbom, i što je sklona zahtjevu, da se vlasnost dokine, ipak ne stoji nazor Diehlov i Stammlerov, da se ova teorija ne ima uvrstiti među teorije o opravdanosti vlasnosti. Legalna teorija barem poput ostalih teorija rješava pitanje o opravdanosti vlasnosti i dopušta, da ima postojati neka apsolutna opravdanost; samo u koliko se može reći, da zakoni sami po sebi ne opravdavaju vlasnosti, čini se da legalna teorija ne rješava to pitanje pozitivno, nego da tek ustanovljuje, da ne ima razloga opravdanosti vlasnosti. Rečena teorija obrazlaže opravdanost (osnovanost) vlasnosti poput drugih teorija sa svoga posebnoga stanovišta, t. j. sa stanovišta: zašto postoji vlasnost? Sa sličnih stanovišta uzimaju opravdanost vlasnosti i druge teorije, samo što se rezultat obrazlaganja legalne teorije najvećma udaljuje od opravdavanja, kako se ono obično shvaća. Inače ima i u legalnoj teoriji mnogo sličnih i jednakih misli kao i u drugim teorijama. Osobito je legalna teorija vrlo slična teoriji ugovora, koja opet ima mnogo zajedničkoga s teorijom rada i s teorijom zaposjednuća.

Uvrštavanje legalne teorije među teorije o opravdanosti vlasnosti s tim je osnovanije, što ova teorija i njeno uspoređivanje s drugim teorijama najbolje pokazuje odnošaj nauke privatnoga prava prema ostalim granama znanosti, te razjašnjuje, zašto se nauka privatnoga prava ne miješa u pitanje o opravdanosti vlasnosti, premda se to pitanje eminentno upravo nje tiče. Legalnoj teoriji mora pače nauka o opravdanosti vlasnosti posvetiti osobitu pomnju, jer je ova teorija upravo podloga čitavoj nauci privatnoga prava.

Povrh svega toga čini legalna teorija sa svojom prividnom pasivnošću prema pitanju, dali je vlasnost opravdana ili nije, neki prirodni prijelaz iz teorija, koje pozitivno rješavaju pitanje o opravdanosti vlasnosti, u teoriju, koja to pitanje negativno rješava.

§ 73. Motri li se legalna teorija s onoga stanovišta opravdanosti, s kojega polazi n. pr. teorija naravna, narodno-gospodarstvena ili teorija rada, pokazuje ona potpunu nemoć opravdanja; povrh toga

[2] Art. „Eigenthum und Besitz“ u Conradovom „Handwörterbuch-u für Staatswissenschaften“ (2. izd.).

Digitized by Google

prikazuje ona čitavu vlasnost apsolutno neopravdanom, jer ona svodi vlasnost na djelo samovolje zakonodavne vlasti, odnosno na djelo samovolje pojedinih ljudi, kojim djelom si ti ljudi udesuju udoban i lak život na teret i štetu milijuna drugih ljudi. Sve umovanje o lijepim svrhama, koje ima zakonodavac da namiri, potpuno je isprazno pored glavne svrhe, da njemu samome bude udobno. Pa kad bi i postojale takove svrhe, naročito kad bi one zakonodavca neodoljivo vezale, tada bi se vlasnost opravdavala ovim svrhama, a ne bi se tražilo to skrajnje utočište u zakonu i volji državne vlasti.

Kad bi se polazilo s nekoga mistično teleologijskoga stanovišta opravdanosti, kod koga bi se svrha tako shvaćala, da ona ne veže zakonodavca apsolutno, ali da je ipak sigurno, da će joj se zakonodavac pokoriti uslijed tajne, neshvatljive, mistične sile, koja cijelu prirodu tjera na usavršenje (pa bila ta pokornost i samome zakonodavcu štetna), moglo bi se doduše misliti, da legalna teorija apsolutno opravdava vlasnost. Ovakovo stanovište odgovaralo bi evolucijonističkom shvaćanju svijeta, koje danas sve više preotimlje mah u svim granama znanosti, ali je u nauci privatnoga prava našlo vrlo mali ili upravo nikakav odziv. Legalna teorija nije se nikad postavila na to stanovište. U ostalom i s toga stanovišta ne bi se za pravo razlog opravdanosti vlasnosti nalazio u samom zakonu, nego bi se taj razlog nalazio u općenitoj svrsi usavršenja, a čitava vlasnost ukazivala bi se tek kao sredstvo za to usavršivanje.

Moglo bi se još držati, da legalna teorija opravdava vlasnost, kad bi stajala ona fikcija, po kojoj teorija ugovora prelazi u legalnu teoriju, t. j. fikcija, da je volja zakonodavčeva (zakon) neka opća volja, neka volja svih državljana[1]. Radi toga se i ukazuje legalna teorija teorijom opravdanosti vlasnosti samo kao posebna vrsta i kao ogranak teorije ugovora, dočim se teorija ugovora ukazuje znanstvenom obrazložbom nauke, da zakoni stvaraju vlasnost. Međutim navod, da volja zakonodavčeva, dotično zakon odgovara nekoj općoj volji, nekoj volji svih državljana, ne odgovara ni malo istini, kao što ne odgovara istini, da je ugovor, kojim se je navodno prema teoriji ugovora uvela vlasnost, sklopljen od svih

[1] Tu fikciju postavili su kao neku istinu neki njemački filozofi, poimence *Kant*, *Fichte* i *Hegel*.

Digitized by Google

ljudi[2]. Zakone prave pojedini ljudi, a da često i ne pitaju, dali ti zakoni odgovaraju pravnoj svijesti čitavoga naroda, a po gotovu ne pitaju, dali na takov zakon privoljuje svaki pojedini član dotičnoga naroda. U ostalom legalna teorija, u koliko ne stoji pod utjecajem njemačkih filozofa iz početka XIX. vijeka, ne gradi stvaralačku moć zakona na tom, da zakoni sadržavaju opću volju. Pravnici novijega doba rugaju se pače nauci, koja uči, da zakoni sadržavaju neku opću volju. Po novijoj nauci mora zakonodavac stvarati zakone posve samovoljno ne obazirući se ni na kakovu pravnu svijest, jer bi u protivnom slučaju postala pravna svijest pravim vrelom prava, koju bi zakonodavac imao tek ustanovljivati, a prestali bi biti takovim vrelom sami pozitivni zakoni.

§ 74. Legalnoj teoriji poglavito se prigovara, da ona ne opravdava vlasnosti i da je prema toj teoriji opravdan zahtjev neprijatelja vlasnosti, da se vlasnost dokine; ne prigovara se pak legalnoj teoriji (bar ne u tolikoj mjeri), da njeni navodi ne odgovaraju istini, t. j. da zakoni ne stvaraju vlasnosti i da se vlasnost ne osniva na zakonima. Radi toga drži *Wagner*[1], da je sve prigovore protiv legalne teorije odbio, kad kaže, da legalnu teoriju ne valja zabaciti radi toga, jer bi se iz nje moglo izvoditi, da država može svaki čas dokinuti vlasnost. Iz legalne teorije izlazi, drži Wagner, da država može svaki čas dokinuti vlasnost; no zaključak, da valja legalnu teoriju zabaciti, izlazio bi samo onda, kad bi se pretpostavljalo, da se u tom nalazi neko apsolutno zlo, što država može dokinuti vlasnost. Ali kako ta pretpostavka ne mora stajati, drži Wagner, ne valja ni zabacivati legalnu teoriju radi toga, jer bi se prema njoj vlasnost mogla dokinuti.

Legalna je teorija još mnogo slabija s one strane, s koje joj se toliko ne prigovara. Ona naime nije nikad ni pokušala dokazati (a kamo li dokazala), da sama država, zakoni, pozitivno pravo ili pravo u objektivnom smislu stvara vlasnost, niti je dokazala, da se vlasnost osniva na zakonima itd., pače nije ni dokazala, da zakoni itd. priznaju vlasnost.

Ponajprije valja istaknuti, kad se kaže, da zakoni (država, pravo) stvaraju (osnivaju, priznavaju, štite itd.) vlasnost, da su to puke slike, u kojima se opisuje odnošaj među zakonima i vlasnošću; ne

[2] Vidi naprijed § 60.

[1] Grundlegung der politischen Oekonomie (I.) II. (3. izd.) § 121.

Digitized by Google

osnivaju se ta mnijenja na kakovoj dubljoj, ozbiljnoj spoznaji zakona, vlasnosti, stvaranja itd. Pojedini pisci mogu dakako imati različne pojmove o zakonima, državi, stvaranju, priznavanju, vlasnosti itd., ali nije vjerojatno, da bi ikoji pisac mislio, da jezgra nauke privatnoga prava zvana „zakon“ (pa ma da i drži tu jezgru nekim normama, kako je to iza Bindingovih „Norama“ malo ne općenito ušlo u običaj, ili opet nekim imperativima), pravi (ili stvara) iz ničega vlasnost. Nije vjerojatno, da bi ikoji pisac ozbiljno mislio, da bi država, pod kojom se svakako misli nešto apstraktno, priznavala (onako, kako na pr. *A* priznaje *B*-u, da je već bio u gradu *N)* svakomu vlasniku njegovu vlasnost. Radi toga se i služi svaki pisac, da označi odnošaj među zakonom i vlasnošću, s drugim riječima misleći, da će riječima, t. j. slikom, kojom se on služi, bolje označiti taj neizvjesni odnošaj, koga hoće da označi. Tako se i ne zna, dali prema legalnoj teoriji država ili zakoni ili pravo u objektivnom smislu stvaraju ili osnivaju ili priznavaju ili zajamčuju ili osiguravaju vlasnost, ili je opet jedan od navedenih subjekata vrelo ili uzrok vlasnosti? Izrazi: osnivanje, štićenje, stvaranje, osiguravanje, priznavanje, zajamčivanje, vrelo, uzrok, osnova itd. nisu podnipošto sinonimi. Imadu li zakoni itd. samo osiguravati ili štititi vlasnost, onda je njihov utjecaj na vlasnost dosta neznatan. Takav utjecaj na vlasnost, može se reći, da imadu i redarstvo i gospodarstvena sposobnost vlasnikova; pa ipak ne ima posebne teorije, koja bi osnivala vlasnost na redarstvu. Još manje vrijednosti imadu fraze, da je vlasnost socijalna uredba, da vlasnost i zakoni skupa nastaju, da će vlasnost i zakoni skupa i umrijeti, da vlasnosti ne ima bez zakona. Vlasnost je socijalna, jer se javlja uz čovjeka, a čovjek je, kako je već Aristotel rekao, socijalan; pa bi se isto tako, kao što se veli, da je vlasnost socijalna, moglo reći, da je vlasnost čovječja. Vlasnost se dalje ne javlja samo uz zakone, ona se javlja na pr. uz neko (bilo kakovo) redarstvo, uz neku snagu (vojničku ili drugu kakovu), koja može i mora štititi vlasnost, uz čovjeka itd. Ipak se ne kaže, da je vlasnost redarstvena ili vojnička uredba ili da vlasnost stvara redarstvo ili vojska.

Istina je doduše, da i druge teorije o opravdanosti vlasnosti obiluju različnim frazama i slikama, no ove su ipak u toliko razumljive, da se mogu pobijati radi neistinitosti; ali fraze legalne teorije tako su nejasne, da im je skoro nemoguće prigovoriti, da ne odgovaraju istini, jer se pravo ne zna, što se njima veli.

Digitized by Google

§ 75. U glavnome moglo bi se reći, da se pod frazama, kojima obiluje legalna teorija, kriju slijedeće misli: Legalna teorija pretpostavlja poput njenoga začetnika (Hobbesa), da je čovjek čovjeku vuk (homo homini lupus), koji bi bez svakoga povoda odmah razderao drugoga takovog vuka. Prema legalnoj teoriji moguća je vlasnost jedino uz neke norme, imperative postavljene od nekuda odozgo, od neke nadzemaljske sile, i uz neku fizično vanredno veliku snagu, kakovom se uzima da raspolaže državna vlast. Bez ovakovih norama i bez ovakove državne vlasti jedan bi čovjek po svojoj zvijerskoj naravi neprestano tek otimao drugome čovjeku sve, što je taj drugi privrijedio, ma i s najvećim trudom. Bez ovakovih norama otimala bi djeca roditeljima ono, što je uz ovakove norme predmet vlasnosti roditelja; bez ovakovih norama otimao bi prijatelj prijatelju, otimao bi duševno i tjelesno slabi duševno i tjelesno jakome ono, što taj jaki svijesno u rukama drži: otimao bi onaj, koji pliva u obilju, slabiću i bijedniku ono, što je taj bijednik s teškom mukom stekao. Norme i državna vlast smetaju tek pojedinom čovjeku, da ne bude takova podla i okrutna zvijer; dotično, kako upravo sama legalna teorija s vrlo vratolomnim skokom u mislima veli, norme i državna vlast (ili svako od toga samo za sebe) stvaraju vlasnost.

To bi po prilici bile glavne misli legalne teorije, odnosno i načela, da pravo u objektivnom smislu stvara prava u subjektivnom smislu. No ove glavne misli prelijevaju se u toliko različnih fraza, da se teško može ustanoviti, u koliko ostaje pojedini pristaša zbilja vjeran ovim mislima. Kao što naime legalna teorija pravi navedeni vratolomni skok u mislima, kad neposredno izriče, da navedene odozgo poslane norme stvaraju (osnivaju) vlasnost, isto tako ispušta ona i druge pojedine misli i čini svakakve skokove u mislima. Napose misli se tek onako u poprijeko, da bi bez posebnih od nekuda odozgo postavljenih norama jedan čovjek drugome otimao sve, što taj drugi ima, a ne misli se, kakav bi morao biti jedan i drugi čovjek. Ne ide se pače ni tako daleko, nego se jednostavno od misli, da su u pojedinom kom slučaju obranile vlasnost od napadaja nekoga nevlasnika tek navedene norme (zakoni), skače na misao, da te norme stvaraju vlasnost, a ne misli se kod toga, niti kako niti u koliko su takove norme u tom slučaju obranile vlasnost od napadaja nevlasnika. Ili se opet od misli, da sud izriče u pojedinom slučaju, da postoji vlasnost, samo prema navedenim normama, skače na misao, da su ove norme prijeko nužne za

Digitized by Google

eksistenciju vlasnosti, a od ove se opet misli skače posve nepravilno na misao, da vlasnost zavisi samo o ovim normama, od ove se konačno misli i opet nepravilno skače na misao, da norme — zakoni stvaraju vlasnost itd.

Svi se ti skokovi čine uz tako glatke fraze, da se skoro ne mogu ni opaziti. Ti se skokovi opažaju s tim teže, što čitava naobrazba i duševni razvitak čovjeka ima smjer, po kom se drži, da postoje neki viši imperativi, koji vladaju nad čitavim svijetom. Taj smjer naobrazbe podaje također pojedinim ljudima veliku snagu nad drugima; pa je moguće, da je taj smjer i nuždan za eksistenciju ljudskoga roda, da je čovjek, i da je ljudski rod tek priljubljen tome smjeru, kao što su se mnogi divljaci priljubili shvaćanju, da se jedino „tabu“ stvari ne smiju dirati; moguće je, da je samo sredstvom toga smjera čovjek postao onim, što jest. Ali ni otud još ne izlazi, da takovi imperativi, koji vladaju nad čitavim svijetom, doista postoje, ako i ne postoje; jer je bludnja u mnogim slučajevima uzrok, te se drži, da nešto postoji, što doista ne postoji. Pogotovu ne izlazi odatle, što bi ovakav smjer duševnoga razvitka u pojedinima bio nuždan po eksistenciju ljudskoga roda, da imperativi, koji se u tom smjeru razvitka smatraju eksistentnima, stvaraju vlasnost (i druga subjektivna prava).

§ 76. Raščine li se ovako misli, koje su sadržane u legalnoj teoriji, onda tek biva jasno, da misli, iz kojih se sastoji i na kojima se osniva legalna teorija, nikako ne odgovaraju istini.

Ponajprije nije nikako istina, da je jedan čovjek drugome vuk, i da se tek pod utjecajem vanjske neke sile slabi ta vučja ćud, koju od prirode ima svaki čovjek prema svakom istovrsnom individuu. Obratno čovjeku je u čitavoj prirodi skoro jedini, a svakako najbolji prijatelj — sam čovjek. On mu ponajprije podaje život, on ga dalje podržava u tom životu, on mu priređuje ostalu prirodu za hranu, za obranu, za stjecanje hrane i obrane, on ga pače i sam svojim tijelom hrani i brani. On poznaje najbolje njegove boli i znade najbolje, kakovim bi se lijekom te boli mogle izliječiti. On s njime zajedno ćuti, trpi i uživa. On imade s njime zajedničke prijatelje (prijatnu materiju i silu) i zajedničke neprijatelje. Njima je zajednički užitak i borba.

Pak zašto ne bi u normalnim okolnostima takav čovjek priznavao drugome kao njegovo ono, što osjeća, što znade, da pripada tome drugom čovjeku? Zar tu treba kakove vanredne vanjske

Digitized by Google

sile, zar treba, da tu budu postavljeni kakovi posebni imperativi, koji će ga siliti na takovo priznavanje? Moguće je, da čovjeku treba upute, da može upoznati, osjetiti, da nešto nekomu pripada; ali nikako mu ne treba (ne uzme li se, da je čovjek čovjeku vuk), posebnih imperativa, koji će ga siliti, da priznaje drugome kao njegovo ono, što osjeća, da pripada tome drugom čovjeku.

Ako bi čovjek zbilja bio takova zvijer, kakovim ga hoće legalna teorija da predoči, onda se on ne bi nikad dao stegnuti pod jaram ovih po nj upravo okrutnih imperativa; onda se on ne bi nikad pokorio imperativu, po kome se, ma i bio jači od drugoga čovjeka, ne bi smio poslužiti hranom, koja pripada drugome, već se mora sam mučiti, da si pribavi takovu hranu; onda se ne bi nikad pokorila na pr. mati imperativu, po kome bi morala žrtvovati ne samo premnoge ugodnosti, nego i svoje zdravlje u korist svoga djeteta. Mnogi pravnici, istina, drže, da su se ljudi pokorili takovim imperativima iz lukavštine predviđajući, da im takova pokornost može u budućnosti koristiti. Ali takovo predviđanje pretpostavlja iskustvo, kako to i sam Ihering dopušta; a ako je čovjek iskusio, da ovakova pokornost koristi, onda se on morao nalaziti u stanju takove pokornosti, prije nego li je došao do takova iskustva, a pogotovu, prije nego li je postavio na temelju toga iskustva posebne imperative, norme i zakone. Povrh toga ovaj noviji način obrazlaganja načela, da su zakoni (pravo u objektivnom smislu) stariji od prava u subjektivnom smislu (da stvaraju subjektivna prava), s nekom prirođenom čovjeku lukavštinom nije ništa bolji od onoga sa prirođenim zvjerstvom. Kao što čovjek nije čovjeku vuk, isto tako nije mu on ni lisica.

Konačno i kad bi čovjek samo pod utjecajem takovih imperativa (koji su mu ili odozgo dani, ili si ih je lukavo sam nametnuo) štovao vlasnost drugoga čovjeka, još se ne bi mogli uzeti ovakovi imperativi za jedinu podlogu, za jedini uzrok vlasnosti, jer u takovom slučaju morao bi čovjek imati također narav, koja se može pokoriti takovim imperativima; a kad se to uzme, onda se pita, zašto ne bi ta narav bila podloga vlasnosti, nego bi upravo samo ovi imperativi morali biti podlogom vlasnosti? Svakako je u tome slučaju neposredniji uvjet vlasnosti takova narav u čovjeka, nego li su sami imperativi! U ostalom kao ova narav, tako bi i ovi imperativi bili uvjetom vlasnosti samo sa strane nevlasnika; a za eksistenciju vlasnosti ponajprije je nužno, da ona postoji sa strane vlasnika. Samo eksistentna vlasnost sa strane vlasnika daje pri-

Digitized by Google

liku nevlasnicima, da se prema toj vlasnosti postave u neki odnošaj, da se na pr. pokore nekim imperativima. Takovi pak imperativi ne mogu nikako biti uvjetom vlasnosti sa strane vlasnika.

§ 77. Na misao, da su zakoni (pravo u objektivnom smislu) podloga vlasnosti, došlo se poglavito tako, što sudac ustanovljuje, pače i mora ustanovljivati pojave vlasnosti na temelju različnih činjenica prema normama, koje stvaraju jezgru suvremene nauke privatnoga prava. Odatle se ponajprije izvodi, da sudac mora samo na temelju ovih norama ustanovljivati vlasnost. Ali taj je zaključak posve pogrješan, jer u tim normama, na kojih bi temelju sudac morao ustanovljivati vlasnost, nije nipošto kao u kakovom „dikajoskopu" ustanovljena svaka pojava vlasnosti, svaka pojava subjektivnoga prava; već obrnuto sudac ustanovljuje pojavu vlasnosti samo na temelju iskaza stranaka, svjedoka i vještaka danih bilo neposredno pred njim, bilo gdje drugdje, osobito u kojoj istinitoj ispravi. Sudac dakle ustanovljuje vlasnost na temelju činjenica, koje se razvijaju i postaju posve izvan zakona; i upravo taj njegov način ustanovljivanja pojave vlasnosti najbolji je dokaz, da je vlasnost neovisna o zakonu. Sudac je samo vezan da ustanovljuje pojave vlasnosti prema uputi danoj mu u suvremenoj nauci (privatnoga) prava i prema izvatku iz ove nauke (t. j. prema zakonima).

Što sudac ustanovljuje pojave vlasnosti prema zakonima, otud se dalje izvodi, da ovi zakoni štite, zajamčuju, osiguravaju, priznavaju, pače osnivaju i stvaraju pojedine pojave vlasnosti. Da je takav zaključak posve pogrješan, suvišno je i dokazivati, jer taj se zaključak osniva na toliko pogrješnih skokova u mislima, da se u opće i ne ukazuje kao zaključak. Kad se pomisli, da pravna znanost u svom pozitivističkom smjeru gradi na ovakovim zaključcima, onda se lako shvaća, zašto se najveći pravnik XIX. vijeka hvasta time, da je on prvi podigao koplje protiv kulta logike u pravnoj znanosti!

Istina je doduše, da će način, kojim će sudac ustanovljivati pojedine pojave vlasnosti, u velikoj mjeri utjecati ne samo na priznavanje vlasnosti sa strane nevlasnika, nego i na akte, koji se imadu poduzimati sa strane vlasnika, da se postane vlasnikom, — da će taj način utjecati i na nevlasnike i na vlasnika kod priznavanja, dotično osnivanja vlasnosti. No odatle ne izlazi još, da bi norme (zakoni), u kojima se propisuje način ustanovljivanja po-

Digitized by Google

java vlasnosti, bile po eksistenciju vlasnosti bezuvjetno nužne, da bi one bile uvjetom vlasnosti ma s koje strane, da bi se vlasnost osnivala na takovim normama. U mnogo većoj mjeri, nego li te norme, utjecat će i na priznavanje vlasnosti od nevlasnika i na osnivanje vlasnosti sa strane vlasnika, pa bi po tom moglo biti uvjetom i podlogom vlasnosti, tjelesno i duševno ustrojstvo nevlasnika s jedne strane, a vlasnika s druge. Tjelesno i duševno to ustrojstvo silit će nevlasnika, da ne vrijeđa vlasnosti, jer mu ne dostaje snage, kojom bi povrijedio vlasnost, jer priznaje tuđu vlasnost neovisno o svakom zakonu, bilo iz sućuti, bilo iz počitanja, bilo iz straha, bilo iz koga drugoga čuvstva prema vlasniku; samo tjelesno i duševno ustrojstvo silit će konačno nevlasnika, da ne vrijeđa vlasnosti, jer se je u njemu uvriježila spoznaja navedenih norama. Norme naime, kojima se određuje, kako treba ustanovljivati pojave vlasnosti, utjecat će na priznavanje vlasnosti sa strane nevlasnika tek posredno; neposredno pak utjecat će na to priznavanje tjelesno i duševno ustrojstvo tih nevlasnika. Tjelesno i duševno ustrojstvo vlasnika s druge strane silit će njega, da osnuje sebi vlasnost, jer mu je ta vlasnost nužna, da se održi na životu, i jer ima dovoljno snage, da steče kakovu vlasnost; samo tjelesno i duševno ustrojstvo silit će vlasnika, da osniva vlasnost onako, kako je opisano u navedenim zakonima, jer će samo s pomoću toga ustrojstva doći do spoznaje tih zakona. Zakoni naime, po kojima ima sudac ustanovljivati pojave vlasnosti, utjecat će na osnivanje vlasnosti, odnosno na način toga osnivanja sa strane vlasnika u najboljem slučaju samo posredno.

§ 78. Uza sve to, što legalna teorija sa svojim navodima ne opravdava vlasnosti, i uza sve to, što njeni navodi ne odgovaraju istini, ipak imade i u toj teoriji gdjekoja valjana misao. Poput teorije ugovora ističe i ova teorija, da je za eksistenciju vlasnosti nuždan i neki uvjet na strani nevlasnika. Legalna teorija, ako i ne pogađa neposrednoga uvjeta eksistencije vlasnosti sa strane nevlasnika, ipak čini se da navodi jedan od uzroka, koji mogu proizvesti takav uvjet eksistencije vlasnosti sa strane nevlasnika. Osobito se čini, da je od legalne teorije pronađeni tobožnji temelj vlasnosti jedan od najznatnijih uzroka uvjetu vlasnosti na strani nevlasnika pored navedenoga smjera čitave naobrazbe, po kome nad ovim svijetom vladaju neki viši imperativi, iz kojih se sve pojave tek kao njihovi učinci izvode. Legalna teorija dalje ističe

*

Digitized by Google

kao temelj vlasnosti nešto, što se nalazi bar u nekoj ma i neznatnoj uzročnoj svezi s uvjetom vlasnosti sa strane nevlasnika.

Pogrješke napokon legalne teorije nisu toliko same po sebi velike, koliko su po svojim učincima štetne i ubitačne po čitavu pravnu znanost. Slične pogrješke javljaju se i na polju drugih znanosti, a ipak se ne ukazuju tako velike, jer ne rađaju tako kobnim učincima.

VII. Teorija neopravdanosti vlasnosti.

§ 79. Obično se teorija neopravdanosti vlasnosti ne uvrštuje među teorije o opravdanosti vlasnosti. Na prvi mah čini se pače i čudno to uvrštavanje. No teorija neopravdanosti vlasnosti rješava poput ostalih teorija pitanje o opravdanosti vlasnosti; razlika se među ovom teorijom i među svim drugim teorijama o opravdanosti vlasnosti nalazi tek u tome, što ova teorija rješava to pitanje negativno, a ostale ga teorije rješavaju pozitivno.

Teorija neopravdanosti vlasnosti rješava poput teorije ugovora i legalne teorije u prvom redu pitanje o uvjetu opstanka vlasnosti sa strane nevlasnika. Poput legalne teorije nalazi i ova teorija uvjet vlasnosti sa strane nevlasnika u samovolji zakonodavčevoj, odnosno u zakonima. No dok se legalna teorija zadovoljava obrazloženjem vlasnosti, po kome se vlasnost ukazuje kao posljedak nekih teleologičkih imperativa postavljenih od neke više vlasti, a ono teorija neopravdanosti vlasnosti nalazi upravo u tome, što se takovim teleologičkim imperativima ne može opravdati vlasnost, dokaz, da su ti imperativi skupa sa vlasnošću apsolutno neopravdano nametnuti ljudskome rodu. Na temelju toga zahtijeva teorija neopravdanosti vlasnosti, da se vlasnost isto takovim zakonima, kakovima je bila samovoljno uvedena, opet samovoljno ukine. Teorija neopravdanosti vlasnosti polazi samo u pozitivističkom smjeru, kojim je udarila legalna teorija, za korak dalje od te teorije, pa postavlja pitanje, što je uzrok zakonima, koji stvaraju vlasnost? Na to pitanje odgovara teorija neopravdanosti vlasnosti (posve suglasno s načelom, da je zakonodavac kod stvaranja zakona potpuno nezavisan, s načelom, da ne ima nikakovoga naravnoga prava), da je zakonima, koji stvaraju vlasnost, uzrok samovolja, nasilje, a osobito sebičnost onih elemenata, koji stvaraju zakone. Budući da se sebičnost drži za nešto, što je apsolutno zlo, tako dolazi teorija neopravdanosti vlasnosti na temelju legalne teo-

Digitized by Google

rije posve pravilno do zaključka, da je vlasnost djelo samovolje i sebičnosti i da je apsolutno neopravdana[1].

Posebna grana teorije neopravdanosti vlasnosti pita poput teorije ugovora i legalne teorije, što je uvjet vlasnosti sa strane nevlasnika, i uviđajući, da su one činjenice, što ih navode teorija ugovora i legalna teorija, tek prividan, upravo nikakov uvjet eksistenciji vlasnosti sa strane nevlasnika, dotično uviđajući, da te činjenice nisu takove, da bi opravdale eksistenciju vlasnosti, dolazi do zaključka, da je vlasnost neopravdana, da je pače nemoguća, jer joj nedostaje uvjet opstanka, jer se njen opstanak ne može opravdati. Taj smjer teorije neopravdanosti vlasnosti dolazi podjedno do poricanja opravdanosti i opstanka zakona, do poricanja opravdanosti i opstanka svake vlasti, do anarhizma[2].

Većina protivnika vlasnosti nije u ostalom ni najmanje protivna zakonima, već obratno predlaže vrlo mnogo novih zakona, kojima će se vlasnost samovoljno ukinuti, a mjesto nje uvesti posve novi društveni red.

§ 80. Teorija neopravdanosti dolazi sa svojim negiranjem manje ili više u dodir sa svim ostalim teorijama. Polazeći teorija neopravdanosti vlasnosti sa stanovišta nevlasnika dokazuje nasuprot naravnoj teoriji, da vlasnost ne samo nije čovjeku prirodna, nego da je pače čovjeku neprirodna, da je vlasnost umjetno sazdana na temelju samovoljno stvorenih zakona. Teorija neopravdanosti vlasnosti dokazuje, da vlasnost stvara umjetne (neprirodne) razlike među prirodno jednakim ljudima. Uslijed tih razlika suzuje se sfera slobode pojedinih ljudi na korist drugih. Vlasnost je po toj teoriji uzrok i temelj nejednakosti među ljudima, ograničenja osobne slobode i ropstva. Ova se teorija nalazi u potpunoj protivštini s narodno-gospodarstvenom teorijom, koja je upravo nastala da obrani vlasnost od napadaja teorije neopravdanosti vlasnosti sa gledišta narodno-gospodarstvenoga. Teorija neopravdanosti vlasnosti dokazuje, da je vlasnost štetna po narodno gospodarstvo, dokazuje,

[1] Tako osobito *Révai* u „Grundbedingungen der gesellschaftlichen Wohlfahrt".

[2] *Gumplowicz:* (Die sociologische Staatsidee str. 115. i sl.) dokazuje, da je anarhizam dosljedniji od socijalizma, jer da se u pravima nalazi ustanovljena neka nejednakost, pa ako se traži jednakost svih ljudi, onda se traži uništenje svih tih prava, odnosno čitavoga prava (u objektivnom smislu), pravnoga poretka, i traži se anarhija.

Digitized by Google

da vlasnost smeta prirodnom gospodarstvenom razvitku. Teorija neopravdanosti vlasnosti postavila je napokon veliku većinu prigovora protiv narodno-gospodarstvene teorije, koji su već kod razlaganja potonje navedeni.

S teorijom zaposjednuća slaže se u glavnome teorija neopravdanosti vlasnosti u tome, da je vlasnost zbilja nastala (pače i danas da nastaje) zaposjednućem, odnosno (kako to obično protivnici vlasnosti vele) da vlasnost nastaje nasiljem. Teorija neopravdanosti vlasnosti prikazuje vlasnost upravo kao posljedak nasilja i slučaja, te tim prikazivanjem nastoji vlasnost još više omraziti. No teorija neopravdanosti vlasnosti ne oslanja zaposjednuće, koje drži za temelj vlasnosti, na kakovu naravnu teoriju, ne prikazuje zaposjednuće kao način postanka vlasnosti, nego kao neposredni uzrok vlasnosti, i veli, da je vlasnost krađa.

U posebnom odnošaju nalazi se teorija neopravdanosti vlasnosti prema teoriji rada. Teorija neopravdanosti vlasnosti vidi u radu nešto, što je apsolutno opravdano, vidi u radu glavno vrelo narodnom gospodarstvu, i traži, da se užitak dobara ravna prema radu. No teorija neopravdanosti vlasnosti ne vidi u vlasnosti nagradu rada, nego obratno zapreku rada i uzrok, radi koga ne uživa radnik plodova svoga rada, radi koga se užitak ne ravna po uloženom radu. Kapitalist (vlasnik), veli teorija neopravdanosti vlasnosti, žanje ondje, gdje nije sijao. Teorija neopravdanosti vlasnosti traži upravo ukinuće vlasnosti, da pribavi radniku užitak plodova njegova rada; ona naime, kako se čini, u dosljednoj provedbi teorije rada upravo zahtijeva, da se vlasnost ukine. Vlasnost je po toj teoriji (jedini) uzrok, da rad i radnik postaju upravo objektom vlasnosti.

§ 81. Teorija neopravdanosti vlasnosti stara je, moglo bi se reći, kao i sam ljudski rod. Raj zemaljski opisuje se već kao osobito ugodno mjesto, u kom ne ima razlike među mojim i tvojim. Kod mnogih naroda sačuvale su se priče o prvoj zlatnoj dobi, u kojoj još nije bilo posebne vlasnosti, nije bilo ni bogataša ni siromaha[1].

Kao prvi protivnik privatne vlasnosti obično se navodi *Platon,* koji je prvi opisao neku uzornu državu, u kojoj ne ima privatne vlasnosti. Po primjeru njegovu opisivale su se vrlo često ovakove

[1] Ispor. u Ovidija Metamorph. l. 1., u Virgilija Georgic. l. 1., u Tibula l. 1. eleg. 3., u Makrobija l. 1., Saturnal. c. 8, u Seneke Epist. XC.

Digitized by Google

uzorne države, te su ovakovi opisi radi svojih fantastičnih i pjesničkih slika prozvani državnim romanima. U ovakovim romanima davao se kroz mnoge vijekove gotovo jedini izražaj socijalističkim težnjama, a napose mržnji protiv vlasnosti. Osobito obilovala je državnim romanima stara Grčka. Tako napose opisuje *Platon* svoju prastaru Atenu i Atlantidu i svoju uzornu državu, *Teopomp* Meropsku državu, *Hekatej* iz Abdere Kimerski grad kod dalekih Hiperborejaca, *Jambul* Sunčanu državu (otočje navodno na jugu Arabije), *Euhemer* Panheju (također na jugu Arabije)[2].

Neprijateljstvo protiv vlasnosti javlja se dalje u pojedinim vjerskim naukama. Već prije kršćanske nauke isticali su se Esejci kao posebna vjerska sekta, u kojoj se nije priznavala privatna vlasnost. Sama kršćanska nauka ne ukazuje se ni malo sklona privatnoj vlasnosti. Sam Isus je učio, da će laglje proći deva kroz uho od igle, nego li će bogataš doći u nebo. Prvi kršćani živjeli su također u nekoj zajednici dobara. Crkveni sveti oci uče također, da je od prirode sve zajedničko, da je Bog dao ljudima zemlju, da je zajednički uživaju, a da je tek ljudska lakomost i pohlepa stvorila posebna prava i posebnu vlasnost[3]. O pitanju, dali je Toma Akvinski smatrao vlasnost prirodnim pravom ili tek plodom ljudskoga pozitivnoga prava, postoji upravo čitava literatura. Protestantski bogoslovci uče, da Toma nije smatrao vlasnosti prirodnim pravom, već je držao, da je ona nastala uslijed pozitivnoga prava; protivno uče katolički bogoslovci[4]. Inače je sholastička nauka dr-

---

[2] Ispor. u *Pöhlmanna:* Geschichte des antiken Kommunismus und Socialismus II. sv., str. 32—94. (ispor. također: *Rohde:* Der griechische Roman und seine Vorläufer; *Kleinwächter:* Staatsromane).

[3] Tako veli sv. *Ambrosije* (l. 1. de officiis c. 28.): „Natura omnibus in commune profudit . . . usurpatio vero fecit privatum"; a *Laktancije* (l. 5. divin. instit. c. 5.) veli: „Nec signare quidem aut partiri limite campum fas erat; in medium quaerebant, quippe cum Deus communem omnibus terram dedisset, ut communem degerent vitam; non ut rabida et furens avaritia sibi omnia vindicaret, nec ulli deesset, quod omnibus nasceretur"; sv. *Vasilije* (homilia in illud dictum evangelii secundum Lucam: „Destruam horrea mea, et majora aedificabo") piše: „Si quis loco in theatro ad spectaculum occupato deinde ingredientes arceat, id sui ipsius proprium ratus, quod ad omnium communem usum proponitur, tales eiusmodi quoque divites sunt. Nam communia praeoccupantes ea ob praeoccupationem sibi assumunt".

[4] Ispor. *Pesch:* Liberalismus, Socialismus und christliche Gesellschaftsordnung str. 296. i d.

Digitized by Google

žala vlasnost za neku doduše zgodnu i korisnu uredbu, ali koje nije Bog postavio, a i ne postoji od prirode, već je plod pozitivnoga prava, odnosno ugovora, kojim su podijeljena zemaljska dobra među pojedine ljude[5]. Iz ove sholastičke nauke razvila se tek teorija ugovora u svjetskoj pravnoj nauci, osobito u školi prirodnoga prava. Pored ove sholastičke teorije ugovora postojala je i legalna teorija, koja je donekle postojala, već otkako su se počeli stvarati zakoni i otkako se pojavila svijest, da u ljudskim činima postoji neka zakonitost i neka pravilnost.

Kršćanska je nauka od uvijek prikazivala zavjet siromaštva kao neki Bogu osobito mili čin; prema toj nauci osnovali su se mnogobrojni redovi, u kojima pojedini članovi polažu zavjet potpunoga siromaštva, te pojedini članovi ne imadu, odnosno u načelu bar ne bi smjeli imati nikakove posebne vlasnosti.

Mnogo dalje od same kršćanske nauke pošle su pojedine kršćanske sekte i krivovjerja. Protivnicima vlasnosti ukazali su se napose *Kathari*, koji su se pojavili u XI. vijeku po sjevernoj Italiji i južnoj Francuskoj. Kathari su držali privatni posjed i vlasnost za smrtni grijeh. Protivnici privatne vlasnosti bili su dalje t. zv. *Apostolici*, vjerska sekta osnovana od seljaka *Gherarda Segarellija*, koja je zahtijevala, da kršćani imadu živjeti poput apostola u zajednici dobara, bez ikakve posebne vlasnosti. Ovu nauku Apostolika preuzeli su i kasniji *Patari*. Na temelju kršćanske vjere ustali su nadalje protiv privatne vlasnosti početkom XIII. vijeka: *Joachim de Floris*, *Amalrich de Bena*, magister teologije na pariskom sveučilištu (njegove su se pristaše zvale Amalrikanci), i *David de Dinant*. Prema nauci ove trojice razvila se osobita sekta t. zv. braće i sestara slobodnoga duha.

Socijalističkim idejama bio je donekle sklon i *Jan Hus*. Sami Husovci nisu ipak u svojoj nauci zabacivali vlasnosti; nju su zabacivale samo pojedine frakcije Husovaca. Osobito su vlasnost kao grijeh zabacivali *Taborićani*, a pogotovu *Adamiti*, koji su htjeli, da uvedu onakav način života, kakav je vodio prvi čovjek (Adam). Osobiti protivnik vlasnosti bio je i *Petar Chelčicky*, kojega su ideje bile ostvarene bar donekle u koloniji t. zv. češke braće. Dalje su protivnici privatne vlasnosti bili *Anabaptisti*, osobito *Toma Münzer*, *Stork*, *Hutter*, *Gabriel Scherding*.

---

[5] Ispor. *Pesch:* Liberalismus etc. str. 299. i d.

Digitized by Google

Noviji socijalisti i protivnici vlasnosti nastoje također s pomoću kakove nove vjerske nauke širiti socijalističke ideje i zahtjeve. Napose su *Enfantin* i drugi neki učenici *Saint-Simona*, a donekle i sam Saint Simon, na taj način pokušali širiti svoje ideje, zahtjeve i pravila, po kojima bi se imao na novo urediti društveni život. Posebnu vjersku sektu, koja načelno zabacuje privatnu vlasnost, stvaraju također *Amanaleuti* u Iowi.

§ 82. Državni romani, koji opisuju idealne države, u kojima ne ima ni privatne vlasnosti ni razlike među mojim i tvojim, počinju se opet javljati početkom novoga vijeka.

Prvi takav državni roman napisao je glasoviti državni kancelar Henrika VIII. *Toma Morus* pod naslovom Utopija[1]. Od ovoga Morusova romana potječe naziv ovakovih romana i opisa „Utopija"; a različne neostvarljive socijalističke i komunističke želje, zahtjevi i prijedlozi zovu se utopistički. Morus veli u svojoj „Utopiji", da gdjegod postoji privatna vlasnost, gdjegod se mjeri mjerilom novca, tamo ne ima valjane države, a pogotovu ne ima blagostanja. Morus drži, da se samo nakon ukinuća privatne vlasnosti mogu podijeliti zemaljska dobra jednako i pravedno među sve ljude, i da se samo ukinućem vlasnosti mogu smrtnici učiniti sretnima. Dok postoji vlasnost, drži Morus, dotle će najbrojnija i najbolja klasa ljudi stradati od brige, nestašice, nevolje i zdvojnosti.

Mnogo se manje ističu ostali državni romani poslije Morusove Utopije. Od njih je najznatniji „Civitas solis", koga je napisao kalabrijski fratar i filozof *Campanella*. U tom se romanu žarkim bojama opisuje blagostanje države, u kojoj ne ima privatne vlasnosti, u kojoj ima svaki državljanin jednako pravo na uživanje dobara ovoga svijeta i života.

Među ostalim piscima državnih romana, koji odlučno zabacuju privatnu vlasnost, ističu se: *Rabelais* u djelu: La plaisante et joyeuse histoyre du grand geant Gargantua; *Vairasse* u djelu: Histoire des Sevarambes; *Restife de la Bretonne* u djelu: La découverte australe par un homme volant, ou le Dédale français, nouvelle très philosophique. Među državnim romanima, koji su vlasnosti manje neprijazni, ističu se ovi: „Iter subterraneum, novam telluris theoriam ac historiam quintae monarchiae exhibens" od *Nic. Kli-*

[1] Οὐτοπία, t. j. zemlja, koje ne ima.

Digitized by Google

miusa; „Entretien d'un Européen avec un insulaire du royaume de Dimocala" od poljskoga kralja *Stan. Leščinskoga;* „La république des Philosophes ou histoire des Ajaviens", kako se misli od *Fontenellea;* te donekle i *Fénélonove:* „Zgode Telemaka".

Kao osobiti protivnik privatne vlasnosti ističe se *Morelly* u svom državnom romanu: „Naufrages des îles flottantes ou la Basiliade". Najznatniji komunistički državni roman XIX. vijeka je *Cabetov:* Voyage en Icarie.

§ 83. Privatnu vlasnost držala je, kako je već navedeno, škola naravnoga prava za posljedak ljudske sebičnosti i pohlepe, u opće za posljedak zle strane u čovjeku. Tako su napose shvaćali vlasnost: *Hugo Grotius*[1] i *Ch. Thomasius*[2]. Očitim protivnikom privatne vlasnosti pokazuje se tek *Burlamaqui*[3].

La Bruyères god. 1689. piše o seljacima kao o vrsti životinja, koja se boji ljudi, životinja crnih i ispaljenih od sunca, prikovanih na tlo, koje s neumornom ustrpljivošću ruju i prekapaju, životinja, koje imadu ljudski glas, i koje, kada dospiju, da se na noge usprave, pokazuju ljudsko lice, životinja, koje su upravo ljudi, koji se preko noći povlače u rupe, gdje žive od crnoga kruha, vode i korijenja, a koji čine, da se ostalim ljudima ne treba mučiti oko sijanja, oranja i žetve. Jadni taj narod prema feudalnoj gospodi nije imao nikakovoga prava, a bezbrojne dužnosti. Motreći dugo jade toga naroda dolazi nezavisno o svakoj znanosti bijedni Champagneski seoski župnik *Jean Meslier* početkom XVIII. vijeka do zaključka, da je vlasnost kriva svemu zlu i svoj bijedi. On je iznio rezultate svoga promatranja u memoarima, koje nije nikad za života priopćio, a koji su tek kasno poslije njegove smrti izišli na svijet pod natpisom „Testament de Jean Meslier". U tim memoarima napada Meslier upravo s besprimjernom žestinom na one klase ljudi, koje žive služeći se nepravdom, nasiljem, zavaravanjem itd. od rada i muke ostalih ljudi, te dolazi do zaključka, da je vlasnost uzrok svemu zlu na svijetu. Vlasnost, veli on napose, uzrokuje: prijevaru, zavaravanje, lopovštinu, nepravdu, otimačinu, krađu, pronevjerenje, ubojstvo, razbojstvo, umorstvo.

---

[1] De jure belli ac pacis II. 2. §§ 2. i 3.
[2] Institutiones juris divini II. 10. § 58.
[3] Elementa juris naturae c. 7. 8.

Digitized by Google

U dobi prije francuske revolucije zavladalo je u opće u Francuskoj neko osobito neprijateljstvo protiv vlasnosti, za koju se tada držalo da je kriva bijedi, koja je postojala uslijed feudalnih odnošaja. Većina ipak ovih protivnika vlasnosti iz XVIII. vijeka, pored svega toga, što dosta žestoko napada na vlasnost, drži, da je vlasnost uz suvremene društvene okolnosti upravo nužna i nenaknadljiva.

Kao protivnici vlasnosti ističu se: *Abbé Mably*[4] i *Morelly*[5]. Morelly veli, da je vlasnost vrelo svih boli, drži, da se ona mora izmijeniti sa drugom pravednijom podlogom čitavomu ljudskomu društvu; a ta druga podloga je apsolutna zajednica dobara. Zajednička moraju biti sva dobra: stanovi, oruđe, rad, proizvodnja itd. Mably drži, da je svemu zlu kriva tek vlasnošću izazvana sebičnost.

J. J. Rousseau drži, da je prvi čovjek, koji je ogradio komad zemlje i rekao drugima: „to je moje“, i koji je našao ljudi dosta lakovjernih, te su mu to povjerovali, bio osnivač građanskoga društva. Koliko bi (nastavlja Rousseau) opačina, ratova, umorstva, bijede i strahote prištedio ljudskome rodu onaj, koji bi ovakovu ogradu porušio, grabu zatrpao i drugima doviknuo: „ne vjerujte ovoj varalici; vi ste izgubljeni, ako jednom zaboravite, da zemlja nikome pojedinom ne pripada, a plodovi svima“[6].

Linguet drži vlasnost za posljedak sebičnosti i nasilja; a za zakone veli, da su sredstva zaštite onih, koji posjeduju, protiv onih, koji ne posjeduju. Slobodu pak drži za najkobniju muku, koju je donijela rafinerija današnjega doba[7].

Glasoviti ministar Ludovika XVI. *Necker* nalazi uzrok bijedi među radnicima u tome, što postoji privatna vlasnost. Ta je radnička klasa, veli Necker, zakonima o vlasnosti osuđena, da dobiva uvijek za svoj rad samo onoliko, koliko je najnužnije za život[8].

Načelnim protivnikom vlasnosti ukazuje se i znameniti po razvoj francuske revolucije *Brissot*, jedan od glavnih Girondista. Brissot

[4] „De la legislation ou principes des lois“, i „Doutes proposées aux philosophes“.

[5] „Code de la nature“, i navedeni već „Naufrages des îles flottantes ou la Basiliade“.

[6] Discours sur l' origine, et les fondemens de l' inégalité parmi les hommes II. partie.

[7] Theorie des lois civiles.

[8] Sur la legislation et le commerce des grains.

Digitized by Google

je prvi bacio one znamenite riječi, koje su, kad ih je god. 1848. *Proudhon* ponovio, uzvitlale toliku prašinu. Brissot je naime već izrekao, da je vlasnost krađa, da je isključiva vlasnost krađa u prirodi, a bogataš tat u prirodi[9].

Boissel predlaže, da se zamijeni individualna proizvodnja sa komunističkom, dalje, da se prihod od proizvodnje dijeli među članove društva prema potrebama pojedinih članova[10].

Pošto je francuska revolucija razorila feudalne sveze — taj neposredni uzrok bijede tadanjega trećega staleža, čini se, da je došlo na red, da se razori i od preteča francuske revolucije pronađeni prauzrok čitavoj bijedi, t. j. da se razori vlasnost. Ali vođe francuske revolucije nisu nikad postavili toga skrajnjega zahtjeva. Ukinuća vlasnosti ne samo nisu zahtijevali Necker, Brissot i drugi umjereniji elementi, nego ga nisu zahtijevali ni najradikalnije struje u francuskoj revoluciji. Vlasnost se je dapače smatrala za podlogu osobne slobode, koju je francuska revolucija imala zajamčiti. Radi toga je i sam *Robespierre* zagovarao vlasnost i prihvaćao legalnu teoriju opravdanosti vlasnosti.

Tek nakon pada Robespierrove strahovlade, tek pošto je obustavljeno svako dalje razoravanje onoga, što postoji, za vlade direktorija, pojavio se je *Grachus Babeuf* sa zahtjevom, da se odstrani taj prauzrok svoj bijedi, vlasnost. Babeuf je s nekoliko svojih drugova zasnovao urotu, kojoj je bila svrha, da se državnim prevratom dođe do ukinuća vlasnosti i ostvarenja drugih sličnih socijalističkih zahtjeva. Direktorijalna vlada doznala je za tu urotu za vremena, te joj je pošlo za rukom čitavu urotu tako reći u klici ugasiti. Sam Babeuf platio je za tu urotu glavom. — Babeuf veli također poput Brissota (i Proudhona), da je svaki posjed, koji nadilazi ono, što je nužno za prehranu, krađa počinjena na štetu društva[11]. U manifestu Babeufova društva jednakih sastavljenom od *Maréchala* veli se, da je jedan milijun ljudi dugo i predugo prisvajao ono, što pripada milijunima i milijunima njihovih bližnjih i njima jednakih; neka izginu, veli se dalje u tom manifestu, ogavne razlike među bogatima i siromasima; kao što je rad, mora i užitak svih dobara biti zajednički; u pravoj zajednici ne smije

[9] Recherches philosophiques sur le droit de propriété et le vol (god. 1780.).

[10] Le catechisme du genre humain.

[11] U „Tribun du peuple“ od 30. XI. 1795.

Digitized by Google

biti ni bogataša ni siromaha; tko je prisvojio dobra tla ili dobra industrije, počinio je zločin.

Zanimljivo je, da se kao neki protivnik vlasnosti ukazuje među ostalima i glasoviti kriminalist *Beccaria;* on naime govoreći o krađi veli, da je krađa zločin nesretnoga dijela ljudi, komu pravo vlasnosti (strašno, a možda nepotrebno pravo) nije ništa ostavilo osim puke eksistencije[12]. — Kantovac *Hugo* također drži vlasnost za neopravdanu i pogubnu uredbu[13].

§ 84. Pošto je t. zv. treći stalež polučio prvom francuskom revolucijom, kako se obično misli, ravnopravnost sa prva dva staleža, ili pošto je tom revolucijom polučena, kako drugi vele, politička sloboda, počeli su se u prvoj polovici XIX. vijeka javljati zahtjevi za ravnopravnošću poslije prozvanoga četvrtoga staleža, počeli su se javljati, kako drugi vele, zahtjevi za ekonomskom slobodom. Kako se prije polučene ravnopravnosti trećega staleža, prije polučene političke slobode držala vlasnost za neki prauzrok zaprekama ravnopravnosti i političke slobode, isto tako pojavila se je u XIX. vijeku misao, da je vlasnost kriva neravnopravnosti četvrtoga staleža, da je vlasnost uzrok ekonomske zavisnosti jednoga staleža o drugome.

Saint Simon i njegove pristaše, ne samo oni, koji su se okupili oko *Enfantina*, već i oni, koji su se okupili oko *Bazarda*, u prvom redu napadaju tek na nasljedno pravo, no pored toga traže, da se imovina ima dijeliti svakome prema njegovim sposobnostima, a svakoj sposobnosti prema radu. — *Fourier* predlaže, da se ustroje zasebne falange, u kojima ima biti sve zajedničko. — *Considérant,* polazeći sa stanovišta teorije rada, veli, da iz temeljnoga načela vlasnosti izlazi, da zemlja, pošto je čovjek nije stvorio, ne može ni u kojem slučaju biti vlasnost ovih ili onih ljudi, koji nisu stvorili tu vrijednost[1]. — *Louis Blanc* drži vlasnost za najveći bič društva ljudskoga[2].

Kako je prva francuska revolucija dovela do političke slobode, činilo se, da je imala druga francuska revolucija od god. 1848. dovesti do ekonomske slobode. U toj su naime revoluciji došli do

---

[12] Dei delitti e delle pene § 22.
[13] Lehrbuch des Naturrechts § 124.
[1] Destinée sociale.
[2] Organisation du travail.

Digitized by Google

ostvarivanja mnogi socijalistički zahtjevi, osobito (makar i neizravnim putem) zahtjev, da se ukine vlasnost. U duhu socijalističkih zahtjeva i želja za ukinućem vlasnosti ustrojene su bile god. 1848. državne radionice, koje bi bile, da su se uzdržale i da su se mogle uzdržati, uništile svaku skoro privatnu vlasnost. No ove državne radionice propale su brzo nakon njihovog osnutka; za uzroke njihove propasti navodi se: što su se u tim radionicama proizvodile suvišne, nepotrebne i nevaljale stvari; što se je u njima, nakon oduzeća poticala na rad, upravo podupirala lijenost; što bi one nakon uništenja vlasnosti uzrokovale nestašicu najnužnijih dobara, zatim općeno siromaštvo, bijedu, propast kulture, gubitak osobne slobode itd. Poput ovih državnih radionica nisu se mogle održati ni druge komunističke udruge. Propale su n. pr. udruge, koje je osnovao *Owen* u Indiani pored svega toga, što je on uložio u te udruge sav svoj ogromni imutak. Propale su falange, koje je osnovao *Considérant* u Texasu.

Najvećim protivnikom vlasnosti ukazuje se *P. J. Proudhon*. On je upravo, može se reći, posvetio čitav svoj život borbi protiv vlasnosti. Proudhon je sámo pitanje, što je vlasnost, u kratko riješio, da je vlasnost krađa. U svom djelu „Qu' est-ce que la propriété" izbraja on sve moguće zle strane i zle posljetke vlasnosti, te na temelju toga tvrdi, da je vlasnost nemoguća. U djelu „Le droit au travail et le droit de propriété" ističe protivštinu, u kojoj se nalazi rad i vlasnost; zatim upozoruje na to, da se je uvijek prije konačne propasti nečega osjetila nužda opravdavanja toga nečega; a ovakav osjećaj sadržava po Proudhonovu nazoru već sam po sebi neko priznanje neopravdanosti i slutnju propasti. Tako veli Proudhon, biva danas sa vlasnošću, i za nju se javlja sve više osjećaj, da bi je valjalo opravdati, dotično javlja se priznavanje, da je vlasnost neopravdana; sve to sluti skoru propast vlasnosti. U svojima „Contradictions économiques" dolazi on dijalektičkim putem do zaključka, da je vlasnost eksistentna; i to na temelju priznanja, da ima u vlasnosti i dobrih strana pored njima protivnih zlih strana.

Cabet veli u navedenom već državnom romanu „Voyage en Icarie", da je zajednica dobara naravna, da se zemlja ima posjedovati nerazdijeljeno i u zajednici poput zraka i topline; dioba se može dozvoliti samo za plodove i za stvari nužne, da se namire potrebe svakoga pojedinca. Za samu vlasnost on veli, da je izumljena, da je čisto čovječja uredba, koja bi bila korisna, kad bi i

Digitized by Google

sama zemlja bila podijeljena među sve ljude, kad bi svatko dobio jednak dio i kad bi taj dio ostao neodsvojiv. Za tim drži, da je vlasnost, a naročito vlasnost spojena s nejednakošću i odsvojivošću, posljedak najkobnije bludnje, u koju padaju čitavi narodi. Bijede će, drži on dalje, biti dotle, dok bude i vlasnosti.

§ 85. U Njemačkoj dobile su socijalističke ideje, kako se Nijemci običavaju hvaliti, neku znanstvenu formu. U pogledu same vlasnosti stoji ta znanstvena forma poglavito u tom, što se ne ističe tek, da je vlasnost neopravdana i štetna po ljudsko društvo, nego se traži, kako se je razvila vlasnost, kako se je tako zlokobna uredba uvukla u ljudsko društvo. S ovoga gledišta dolazi se do zaključka, da je vlasnost, kako *Lassale* veli, historička kategorija, do zaključka, da je nekad bilo dobro i korisno, da se uvede vlasnost, te se je i zbilja uvela, a danas je ta uredba postala nezgodna, pa je valja odstraniti; ta će uredba pored današnjih okolnosti sve više slabiti, dok kao potpuno nesuvremena uredba posve ne prestane; socijalisti imadu tek da pospješuju ovo propadanje vlasnosti.

Ovaj nauk zajedno s materijalističkim shvaćanjem povijesti (po kom se gospodarstvo (Wirtschaft) uzima za podlogu čitavom razvitku čovječanstva i njegove povijesti) razvio je poglavito *Karlo Marx*, a popularizirao ga je *Friedr. Engels*. Marxov je nauk našao pristaša ne samo u Njemačkoj, nego i u drugim zemljama, osobito u Francuskoj i u Italiji. U Francuskoj su napose gorljivi pristaše Marksizma: *Paul Lafargue* i *Jul. Guesde*, u Italiji *En. Ferri* i *Loria*.

Guesde i *Lafargue* drže, da produktivna klasa ne će biti slobodna i gospodarica nad sobom i nad svim onim, što je nastalo iz njena rada i što postoji uslijed njena rada, dok ne uništi individualnu apropriaciju sredstava proizvodnje, te je zamijeni s kolektivnom ili socijalnom apropriacijom[1]. — *B. Malon* kaže, da valja konačno prekinuti sa vlasnikom; tat—vlasnik, veli on, razlikuje se od tata kónjâ ili tata novaca u tome, što zločin ovih prestaje sa samim činom[2]. Malon drži dalje, da se sa vlasnikom ne će moći prekinuti mirnim putem, već da će za to trebati sile.

[1] Le programme du parti ouvrier.

[2] L' évolution de la propriété et le socialisme u „Revue socialiste" 1. sem. 1890. str. 435.

Digitized by Google

Posebna struja protivnika privatne vlasnosti pojavila se u drugoj polovici XIX. vijeka u Rusiji. Ovdje se u seoskoj općini našlo neko uređenje društva tobože bez privatne vlasnosti. U toj općini našle su se konačno ostvarene navodne utopije protivnika vlasnosti, našla se zajednica dobara. Prvi opisi ovoga općinskog uređenja („mira“) prikazuje i zbilja „mir“ kao neko idealno uređenje, kao posljednji trag zlatnoga prvog doba. Ali kasnije se vidjelo, da u „miru“ nije sve onako sjajno, kako se isprva opisivalo, našlo se, da ni u „miru“ nije isključena privatna vlasnost, našlo se, da je bolje uređenje s potpunom privatnom vlasnošću. — Pod utjecajem prvoga zanosa za svoju narodnu osobinu pozivajući se na miroljubivost, nesebičnost, druževnost kao osobite karakteristike slavenskoga tipa, počelo se s jedne strane napadati na novotarije i zloporabe činovništva prenesene iz zapadne Europe u Rusiju, a s druge strane agitirati za raširenje ove narodne ruske, odnosno slavenske osobine među sve ostale narode. Naročito ističu se u tom napadanju i širenju *Al. Iv. Hercen* i *Mih. Bakunin*. — Bakunin je u svom neprijateljstvu protiv vlasnosti pošao i dalje, te došavši do zaključka, da je svaka vlast u svezi sa vlasnošću, i da svaka vlast kao takova ograničuje osobnu slobodu, počeo je napadati na svaku vlast, osobito na državnu kao glavnu zapreku provedbe zajednice dobara. Bakunin drži, da čovjeka već sama priroda uči na poredak i na uzdržavanje poretka, a vlasti da ne postoje za to, da podržavaju taj poredak, nego samo da ograničuju slobodu jednih ljudi na korist drugih. Tim načinom postao je Bakunin u neku ruku ocem modernoga anarhizma.

Zanimljivo je, da se kao odlučni protivnik vlasnosti ukazuje i veliki ruski pisac *Lav Nik. Tolstoj*. On u svom djelu „Ropstvo našega vremena“ piše, da to današnje ropstvo ne stvara nikakav željezni, prirodni zakon (čini se, da misli na Ricardo-Lassalov zakon o plaći rada), nego da ga stvaraju zakoni, koje si je sam čovjek nametnuo; i to napose stvaraju to ropstvo tri zakona: zakon o zemlji, zakon o porezima i zakon o vlasnosti. Prvi i treći od ovih Tolstojevih zakona, čini se u ostalom, da su posve istovetni; prvi naime glasi, da sva zemlja ima biti predmetom vlasnosti pojedinih osoba; a treći zakon glasi, da svaki bilo kakvim putem stečeni predmet čini neotuđivu vlasnost ljudi, koji dotičnim predmetom gospodare. Pa i drugi od tih zakona, zakon o porezima, oslanja se i izvodi se tek iz obadva druga zakona; prema tome po Tolstojevu mišljenju jedini je uzrok ropstvu našega vremena

Digitized by Google

zakon o vlasnosti, odnosno vlasnost zakonom stvorena (legalna teorija). O samome postanku tih zakona o vlasnosti i njima sličnih zakona govori Tolstoj u XII. glavi. Svi ti zakoni, veli ovdje Tolstoj, i mnogi drugi u svojoj su cijelosti raznovrsni i mogu imati najrazličnije svrhe, ali nijedan od njih ne očituje volje cijeloga naroda. Zajedničko je svim tim zakonima to, da će oni, koji su te zakone stvorili, slati naoružane ljude i da će ti oružani ljudi onoga, koji ne bude ispunjavao tih zakona, tući, lišiti ga slobode, pače i ubiti ga. Izmislilo se je, veli dalje, mnogo različnih ustava počevši od engleskoga pa sve do japanskoga i turskoga, po kojima su ljudi dužni vjerovati, da su svi zakoni, koji su stvoreni u njihovoj državi, stvoreni po njihovoj volji. Ali svi znadu, da se ne samo u despotičnim, nego i u tobožnjim najslobodnijim državama ne prave zakoni voljom sviju ljudi, nego voljom onih, koji imadu vlast, pa da su prema tome ovi zakoni uvijek takovi, kakovi su ugodni onima, koji imadu vlast.

Mnogi protivnici vlasnosti dopuštaju, da je nužna vlasnost za neke stvari, osobito za potrošne, ali dokazuju, da ona nije nužna za ostale stvari. Napose dokazuje se, da privatna vlasnost nad nekretninama ne samo nije nužna, nego da je upravo štetna po ljudsko društvo. Tako nalazi *Rodbertus* glavni uzrok bijede ljudske u tome, što su prirodna dobra, a napose zemljišta u rukama pojedinaca, koji smetaju valjanoj upotrebi tih dobara[3]. *Henry George* drži, da je jednako pravo svih ljudi na upotrebu zemljišta tako jasno kao i pravo njihovo na udisanje zraka, to pravo da je svakom čovjeku zajamčeno već samim njegovim opstankom. George predlaže, da se vlasnost na nekretnine ukine konfiskacijom zemljišne rente[4].

§ 86. Premda je teorija neopravdanosti našla, da je vlasnost (privatna) uzrok svemu zlu i svoj bijedi na ovom svijetu, premda je ta teorija predočila vlasnost upravo pogubnom po čitavo ljudsko društvo, ipak nikako ne stoji, da bi vlasnost bila tako rđava stvar. Rečena teorija navodi napose, da je vlasnost štetna po čitav ljudski rod, jer da je štetna po pojedine ljude odnosno po pojedine

[3] Tako u „Kreditnoth des Grundbesitzes“ napose II., str. 105., i u „Zur Beleuchtung der socialen Frage“ napose I., str. 23.

[4] Progress and poverty (Isp. također Ferri: Socialismo e morderna scienza I. 7.).

Digitized by Google

klase ljudi, jer čini zavisnima jedne ljude o drugima, jer oduzima pojedinim ljudima slobodu, jer stvara umjetne razlike među pojedinim ljudima, jer onemogućuje jednakost svih ljudi, jer otima radniku zasluženu nagradu rada, jer smeta ili zaustavlja proizvodnju dobara, jer se vlasnošću nagrađuju dangube, jer se do vlasnosti dolazi nasiljem i lukavštinom itd. No vlasnost je upravo iz ovih navedenih uzroka korisna po jedan dio ljudskoga roda. Ona je napose korisna za one ljude, o kojima postaju poradi nje drugi ljudi zavisni, — za one ljude, u kojih se korist stvara njome razlika među pojedinim ljudima, za one ljude, u kojih se korist oduzima njome radniku zaslužena nagrada rada itd. Pače i samo smetanje i zaustavljanje proizvodnje nije nipošto štetno po čitav ljudski rod, ono obratno može biti po ljudski rod vrlo korisno, jer svaka smetnja proizvodnje priječi prenaglu trošnju i iscrpljivanje prirodnih sila, i čuva ove sile potomstvu. — Vlasnost u opće može biti štetna samo manjemu ili većemu broju ljudi, a nikako čitavome ljudskome rodu. Ovo bi se moglo samo onda reći, kad bi ona smetala množenju ljudskoga roda, i kada bi upravo uslijed vlasnosti brojno i po vrijednosti propadao ljudski rod. Propadanje ljudskoga roda po vrijednosti teško se može ustanoviti radi toga, jer se ne zna, u čemu stoji veća ili manja vrijednost ljudskoga roda. Radi toga ostajalo bi kao jedino mjerilo pogubnosti vlasnosti brojno propadanje ljudskoga roda uslijed vlasnosti. Ali vlasnost nipošto ne smeta množenju ljudskoga roda; sami protivnici vlasnosti navode, da samo nevlasnost, t. j. siromaštvo, to čini. U ostalom kad bi i nevlasnost, a preko nje neizravno i vlasnost s jedne strane smetala množenju ljudskoga roda, ona bi s druge strane izravno morala pospješivati to množenje. Bebel i neki drugi noviji socijalisti drže u ostalom, da siromaštvo ni najmanje ne smeta množenju pučanstva. Siromasi, uče noviji socijalisti, množe se mnogo brže i više nego li bogataši. No kada bi i stajalo, da bi se odstranjenjem vlasnosti i uvedenjem neke zajednice dobara i užitka za sada odstranila također zapreka množenju pučanstva, uzrokovalo bi takovo odstranjenje s tim veći i s tim strašniji zastoj množenja pučanstva u skoroj budućnosti. Posljedak takova odstranjenja vlasnosti bio bi po Ricardovu zakonu o plaći radnika[1] (na kom se i osniva čitavo to umovanje,

[1] Po tom zakonu stoji plaća radnika, odnosno njegovo učestvovanje kod prihoda rada u obratnom razmjeru sa množinom radnika, odnosno s ponudama rada. Po tom zakonu bi se uslijed toga, što bi se privre-

Digitized by Google

da je vlasnost zapreka množenju pučanstva) i po zakonu o borbi za život (koje vlada čitavom prirodom) rapidno množenje pučanstva, koje se više ne bi imalo brinuti, da obezbijedi vlastitu eksistenciju i eksistenciju svoga potomstva. A uslijed toga množenja pučanstva, koje bi poradi nestatka svakoga natjecanja i svake ambicije stajalo u obratnom razmjeru s novim vrelima sredstava samouzdržanja čovjeka, morala bi se mjera uživanja vanjskih dobara sve više stezati, dok ne bi bila stegnuta pod minimum uživanja nužnoga za samouzdržanje čovjeka. Budući da bi se na takav minimum morao stegnuti u isti čas čitav ljudski rod, to bi u tom času on sav morao propasti. Da je odstranjenje vlasnosti i jednako pravo uživanja, t. j. da je pravo na rad, na koje su se pravo ti zahtjevi nekad svodili, pogibeljno po ljudski rod, uvidio je već *Marlo*, koji veli, da bi posljeci priznanja tako udešenoga prava na rad bili slijedeći: Država bi kapital nuždan, da se zaposle oni, koji traže rada, pribavila putem oporezovanja, a porezovnici bi namirili svoje dužnosti ili iz sredstava uživanja ili iz sredstava proizvodnje, koja se nalaze u njihovoj imovini. U prvom slučaju, kad ne bi rad izvođen od države bio posve neproduktivan, porastao bi popriječni prihod državljana; a u drugom slučaju snizio bi se proizvod rada privatne industrije, no po svoj prilici povisio bi se popriječni prihod. Taj uspjeh, koji bi se u početku polučio, ne bi dugo trajao. Proletarijat bi se nalazio u položaju, koji je valjada najpovoljniji za najbrže množenje, jer s jedne strane ne bi mogao povećati svoga dohotka, a s druge se ne bi imao brinuti za uzdržavanje svoje djece. Pučanstvo bi se pored ovakovih okolnosti vrlo brzo množilo, a uslijed toga bi s jedne strane plodovitost rada i privatnoga i javnoga dotle padala, a s druge strane bi sve veći porezi dotle umanjivali čisti dohodak, dok ne bi dohodak svih državljana spao na prijeko nužno; a do toga bi se po svoj prilici došlo u dosta kratko vrijeme[1]. U opće Lassale i stariji socijalisti ne imadu nipošto pravo, ako se već i uzme, da Ricardov zakon o plaći rada zbilja postoji, kad vele, da je uzrokom tome zakonu okolnost, što radnik ne dobiva čitav dohodak od svoga rada, nego mu ga dio oduzima kapitalist (vlasnik), u kratko da je uzrokom

meno povisila plaća radnika ili što bi se privremeno uklonile sve zapreke tomu povišenju, umnožio broj radnika, a po tom bi se nakon manje ili više vremena morala ta plaća opet sniziti.

[1] Organisation der Arbeit III. sv. (2. izd.) str. 761.

Digitized by Google

tomu zakonu vlasnost; već je taj zakon, u koliko zbilja postoji, prirodni zakon borbe za život, koji se ne može nikakovim odstranjenjem vlasnosti ukinuti.

Moguće je, da je upravo borba i nejednakost, koju izazivlje vlasnost, uzrok mogućnosti eksistencije ljudskoga roda, osobito da je vlasnost nešto, što je podiglo ljudski rod nad ostalu prirodu, da je vlasnost uzrokom napretku ljudskoga roda. Svakako se mora sumnjati o tom, dali se može pojava, kakova je vlasnost, odstraniti, a da se ne odstrane i druge pojave, koje su s njome u svezi, i koje su onakve, kakve jesu, moguće samo radi toga, jer se nalaze u svezi sa vlasnošću, jer postoji vlasnost.

Drži li se vlasnost samo za plod zakona, kako drži većina protivnika vlasnosti (napose Tolstoj) i čitava legalna teorija, a drže li se zakoni za proizvod zakonodavčeve samovolje, onda se dakako ukazuje predlog za odstranjenje vlasnosti kao vrlo jednostavan i izvedljiv.

§ 87. Teorija neopravdanosti vlasnosti baca na vlasnost krivicu za mnogo koješta, čemu su posve drugi uzroci, što nije nipošto nastalo tek uslijed vlasnosti, nego u najboljem slučaju stoji samo u svezi sa vlasnošću. Osobito štetni posljeci za pojedine ljude, koji se navode kao posljeci vlasnosti, ne nastaju neposredno uslijed same vlasnosti, nego uslijed toga, što oni, koje stižu takovi štetni posljeci, nemaju nikakove vlasnosti. Okolnost tek, što pojedini ljudi ili u opće nemaju nikakove vlasnosti ili je imaju samo u neznatnoj mjeri, uzrokuje, da dotičnici postaju zavisni o vanjskoj prirodi, bili to drugi ljudi ili što drugo, — uzrokuje, da pojedini čovjek postaje neslobodan, da mu ponestaje kruga (sfere) djelatnosti (aktivnosti), — uzrokuje, da pojedini čovjek postaje objektom kruga aktivnosti vanjske prirode. Vlasnošću tek stvara si čovjek neki (vanjski) krug djelovanja, njom se diže čovjek nad ostalu prirodu i postaje nezavisan o prirodi, s pomoću vlasnosti postaje on gospodarom vanjske prirode, pa je može upotrebljivati onako, kako se njemu svida. Tko nema vlasnosti, a k tome nikakovih osobitih tjelesnih ili duševnih sposobnosti, ostaje zavisan o vanjskoj prirodi; pak se ta vanjska priroda bez obzira na to, dali ostali ljudi imaju vlasnosti ili nemaju, koristuje njegovim radom. U tom su jednaki i divljak u prašumi i današnji siromašni radnik i član zajednice svih dobara, koji mora raditi i uživati ono i onoliko, što mu i koliko mu društvo daje i nalaže. Samo je divljak u pra-

Digitized by Google

šumi u prvom redu zavisan o elementarnim nepogodama, siromašni radnik o samovolji bogatoga kapitalista, član zajednice svih dobara o samovolji onih ljudi, koji dotičnom zajednicom vladaju.

Osim toga, što je sama nevlasnost glavni uzrok onome zlu, koje se običava prikazivati kao posljedak vlasnosti, ima još i drugih uzroka tome zlu, koji stoje doduše u svezi s vlasnošću, ali manje ili više i posve samostalno uzrokuju to zlo. Osobito su uzrok ovakovom zlu različne težnje i strasti, koje su doduše bar donekle uzrok i vlasnosti, ali i same po sebi (bez vlasnosti) uzrokuju ono zlo, s koga se objeđuje vlasnost. Napose ide amo: sebičnost, slavičnost, škrtost, pohlepa, samoljublje itd. Radi toga nije dovoljno, da se iskorijeni vlasnost, nego treba, da se iskorijene i ovakove strasti; ali je vrlo nevjerojatno, da bi se s ukinućem vlasnosti ukinule i sve one strasti. Neizvjesno je još, dali bi se u opće pored ovakovih strasti i dala ukinuti vlasnost, ne bi li to ukinuće bilo tek prividno. U opće čini se, da je nemoguće ikakovo potpuno ukinuće vlasnosti, kao što je i inače nemoguće, da se ono, što je učinjeno, što je nastalo, učini neučinjenim. Isto tako je neizvjesno, ne bi li se tim, što bi se iskorijenile navedene strasti, osobito ne bi li se tim, što bi se one iskorijenile i u njihovoj minimalnoj mjeri kao težnje za samouzdržanjem, uništio i sam čovjek, koga, kako se čini, ove težnje i strasti upravo podržavaju u borbi s vanjskom prirodom. A do koje bi se mjere morale one iskorijeniti ili ograničiti, to se tek vrlo teško ili u opće nikako ne može ustanoviti. Osim toga čini se, da je vrlo teško ovakove strasti ograničivati. Apsolutno je nemoguće iskorijeniti ih ili samo ograničiti jednostavnim kakovim samovoljno (nezavisno o naravnom pravu, logici i naravi stvari) stvorenim zakonom. K tome treba odgoja i obrazovanosti, koja stvara nove sfere djelovanja, koja u opće mijenja ili bi bar imala promijeniti čitavoga čovjeka.

§ 88. Premda navodi teorije neopravdanosti vlasnosti u svojoj cijelosti nipošto ne stoje, ipak je ta teorija rodila mnogim dobrim plodom. Ta je teorija istakla eminentnu važnost vlasnosti za čitavo ljudsko društvo; ona je sa svojim napadajima na vlasnost nagnala prijatelje vlasnosti, da je brane, i tako je ona neizravnim putem, ako i ne upravo uzrokovala ostale teorije o opravdanosti vlasnosti, ipak mnogo i vrlo mnogo doprinijela za ojačanje ostalih teorija; a tim je ova teorija mnogo doprinijela i za samu spoznaju vlasnosti. Ona je otkrila mnoge pogrješke ostalih teorija; poglavito je

Digitized by Google

razbila onaj nimbus apsolutne opravdanosti, kojim su okružene ostale teorije o opravdanosti vlasnosti. Teorija neopravdanosti vlasnosti ističe činjenicu, da ostale teorije o opravdanosti vlasnosti ili nisu navele u opće nikakova uvjeta eksistencije vlasnosti sa strane nevlasnika, ili su navele tek prividni takav uvjet. Teorija ta s pravom drži, da bi valjalo odstraniti vlasnost, ako zbilja ili ne postoji nikakav uvjet vlasnosti sa strane nevlasnika, ili ako postoji kakav tek prividni uvjet s te strane, kao što je na pr. ugovor ili zakon.

Digitized by Google

Digitized by Google

Ivan Zakmardi,
protonotar kraljevstva hrvatskoga.

Digitized by Google

Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva hrvatskoga.

Čitao u sjednici historičko-filologičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti dne 26. studenoga 1903.

dr. Karlo Horvat.

Sedamnaesti vijek hrvatske povijesti obiluje veoma znatnom, a još neupotrebljenom građom, koja bi imala znatno upotpuniti i političku i kulturnu povijest naroda hrvatskoga. No velika je teškoća, što veliki dio te ogromne i znatne građe leži po raznim našim arhivima još neštampan. Toga radi ne da se ni pomisliti, da bi se dala prikazati potpuna i jasna slika života naroda hrvatskoga u XVII. vijeku, dok se svi ti izvori valjano ne prouče. Da bih bar malo pridonesao k tome, da bi nam slika povijesti naše u XVII. vijeku bila jasnija, odlučio sam prikazati život i djelovanje čovjeka, koji je u prvoj polovici XVII. vijeka svojim privatnim i javnim djelovanjem u tako uskim vezama s cijelim životom narodnim, da se iz njegova političkoga i kulturnoga rada odsijeva onodobno mišljenje i duh naroda hrvatskoga. Znatna ta ličnost XVII. vijeka u hrvatskoj povijesti je *Ivan Zakmardi de Diankovec,* protonotar kraljevstva hrvatskoga. Svu sam gotovo građu za ovu radnju uzeo iz vrela do sad neizdanih i neštampanih osim nekoliko podataka, koji su već štampani.

Podrijetlo Ivana Zakmardija.

Obitelj Zakmardijeva potječe iz Ugarske[1]. Benger u svojim analima paulinskoga reda drži, da obitelj potječe iz satmarske županije, a u Hrvatsku da je došla jamačno poradi vjerskih ili drugih

[1] Kralj Leopold u diplomi od 5. sept. 1666., kojom podjeljuje Ivanu Zakmardiju baronstvo, doslovno kaže: „. . . in patriam tuam Croatiam et Sclavoniam rediisses, quo praedecessores tui ex Ungaria sese transtulerant". Acta conventus Paulinorum Crisiensium fasc. 28. No. 21. Diploma u državnom arhivu u Budimpešti.

Digitized by Google

nemira, što su Ugarskom drmali tijekom čitavoga XVII. vijeka[1]. Obitelj se nastanila u Hrvatsku, i to u grad Križevce u drugoj poli XVI. vijeka. Prvi se od Zakmardija spominje u Hrvatskoj Đuro Zakmardi god. 1568. u diobenoj odluci kralja Maksimilijana II. Taj Đuro Zakmardi bio je zlatar u Križevcima[2].

Đuro Zakmardi bio je oženjen Katarinom kćerkom Iliškinom te je imao dva sina: stariji se zvao Đuro, a oženjen je bio Sofijom Špičkovićevom, mlađi mu se sin zvao Ivan, koji je prvi imao naslov „de Diankovec". Taj mlađi bio je djed glasovitoga protonotara, kojim se ova rasprava bavi. Taj je Ivan imao više djece. Sin njegov Petar, otac protonotara Ivana, bio je sudac županije križevačke[3]. Već godine 1598. spominje se taj Petar kao plemić i biskupov predijalist u selu Drašicama županije križevačke[4]. Plemićki sudac županije križevačke mogao je Petar postati negdje oko godine 1600., a nalazimo ga u toj službi još u februaru god. 1617. Te je naime godine on napisao testamenat, u kojem svoj prilično veliki imutak u Dijankovcu, u Repincu i u okolici grada Križevaca ostavlja svojoj ženi i djeci, koju imenom ne navodi[5]. Osim sina Ivana, koji se rodio negdje na početku XVII. vijeka[6], imao je više djece, od kojih se spominju napose: Đuro, kasnije bilježnik i podžupan županije križevačke, i Mihail, sudac plemićki županije križevačke. Od sestara Ivanovih poznate su nam: Katarina, Barbara, Susana i Eva, koja se kasnije udala za Đuru Petričevića[7].

Majka Ivanova zvala se Magdalena, a bila je kći Blaža Filipčića, a ne, kako hoće Kukuljević u „Arkivu" IX. str. 193., da se zvala Katarina Špičko. Ta Katarina Špičko bila je žena njegova strica Stjepana Zakmardija[8]. Kako se iz oporuke razabira,

[1] Annalium eremi coenobiticorum s. Pauli I. eremitae vol. II. str. 54.
[2] Acta Paul. Crisiens. u kr. zemalj. arhivu fasc. II. No. 37.
[3] Ibid.
[4] Conscriptiones dicarum u kr. zem. arhivu.
[5] Oporuka se nalazi u kr. zem. arhivu u Budimpešti, a zanimljiva je zbog hrvatskoga jezika, kojim je pisana. Nalazi se u „Acta Paul. Cris." fasc. 28. No. 20.
[6] Kukuljević: „Arkiv" IX. str. 193.
[7] Acta Paul. Cris. fasc. II. No. 38 i 56.
[8] God. 1614. kupio je on od brata svoga Wolfganga (sam ga nazivlje Farkaš) čitav njegov očinski i materinski dio u Dijankovcu. U ugovoru, koji je tom prilikom sastavljen, zove se njegova žena Magdalena Filipčić. — Act. Paul. Cris. fasc. II. No. 29.

Digitized by Google

bio je otac Ivanov dosta imućan plemić, koji je svojoj djeci ostavio lijep imutak, a po odličnom položaju, što ga je zapremao, mogao je lako svoje sinove valjano obrazovati te ih učiniti korisne domovini i narodu. Dali mu se sin Ivan rodio baš u gradu Križevcima ili na kojem obližnjem imanju oca svojega, to se ne može posve sigurno kazati. Iz onih isprava, koje su nam se sačuvale, izilazi, da se rodio u donjem gradu Križevcima.

Djetinjstvo proveo je Ivan u kući svojih roditelja, a tako zvana „humaniora" ili više nauke učio je u Zagrebu kod jezuita[1]. Tu se marljivo učio i pripravljao, da se što bolje obrazuje, da bi mogao koristiti domovini svojoj[2]. Svršivši u Zagrebu „humaniora", odvedoše ga jezuiti u Olomuc, te je ondje slušao u Ferdinandovoj akademiji filozofiju[3]. U olomučkoj akademiji tako se odlikovao, da je ondje stekao bakalaureat i postao magister filosofije[4]. Koje se godine vratio iz Olomuca, ne zna se pravo, no god. 1625. nalazimo ga već u Hrvatskoj. Te se naime godine spominje u diobenoj odluci bana Đure Zrinjskoga, kojom mu se daje pravo na njegov očinski i materinski dio u Folkuševini i Dijankovštini na posjedu dijankovačkom[5]. Iz godine 1629. imademo već više isprava o njemu, a gotovo sve se tiču posjeda, što ih je Ivan Zakmardi stekao bilo nasljedstvom, bilo darovnicama, bilo kupnjom. Jedna takova isprava je izvještaj kaptola čazmanskoga od godine 1629., u kojem se spominje, da je kralj Ferdinand II. podijelio darovnicom Ivanu, Mihailu i Đuri Zakmardiju kao i njihovim zakonitim nasljednicima posjede: Pogančec, Graberjanec, Celine, Šapovec ili Raven, Pakazin, što se i Lovrentovščica zove, dalje Retkovec, Repinec i Brckovčinu (koja je nekad bila posjed Brcka Brckovića[6]). Druga je isprava iz iste godine protest Stjepana Domjanića kod kaptola zagrebačkoga, kojim on protestira, da Ivan Zakmardi za-

[1] Korossa Rem.: „Notata quaedam tam praesentium, quam praeteritorum sensu digna". U rukopisu kod g. Ivana Tkalčića.

[2] „Tu siquidem inde a juventute tua contempta desidia, et posthabitis vitiorum illecebris, statim ad id animum aplicuisti, quibus et regibus ac principibus viris, charus, patriaeque utilis esse posses". Diploma baronska u Budimpešt. arhivu. Acta Paul. l., c.

[3] Diploma bar. Korossa: o. c. i Kukuljević: o. c.

[4] Ibid. o. c.

[5] Acta Paul. Cris. fasc. II. No. 33.

[6] Acta Paul. Cris. fasc. V. No. 3 u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

posjedne sva svoja dobra[1]. Iste godine kupio je Ivan Zakmardi posjed Pavla, Laurencija, Ivana i Filipa Kulko u Brckovčini, pa je time svoj posjed povećao[2].

Vrativši se Ivan u Hrvatsku iz Olomuca postao je odvjetnik biskupije zagrebačke, te je kao takav u raznim seljačkim bunama pokazao veoma mnogo opreznosti i odvažnosti, a u vođenju parnica mnogo mudrosti[3]. Ističe se u to doba napose, da je on bio glasovit odvjetnik udovica i sirotinje[4]. God. 1632. nalazimo ga već u javnoj službi, on je plemićki sudac „iudex nobilium" u županiji križevačkoj. Te mu godine poklanja grof Nikola Esterhazy, palatin ugarski, čitavu Folkuševčinu i Dijankovčinu na dijankovačkom posjedu, i to zbog njegove vjerne službe. Osim toga daje mu stanovite posjede u sv. Petru Orehovcu i Čvrstecu. Ti posjedi postaju nasljedni, t. j. po njegovoj smrti prelaze na njegove zakonite potomke[5].

Prilike u Hrvatskoj početkom XVII. vijeka.

Svakako će biti nužno prije, nego li zađemo dalje u rad Ivana Zakmardija na javnom polju, da ogledamo i život i prilike u Hrvatskoj, napose pak nutarnje državne prilike. Potrebno je to zato, da nam bude jasnija i razumljivija slika, koju želimo raspravom ovom prikazati. — Granice Hrvatske početkom XVII. vijeka veoma su uzahne. Od mora je granica išla jednu milju, i to od sela Vranjaka ravno prema istoku iznad turskog Pazarišta do mjesta Čanka; odavle je išla linija prema sjeveru prelazeći Koranu iznad turskog Klokoča; odavle je išla granica prema sjeveroistoku, hvatala Kupu, pa ju je kod Brkiševine ostavljala. Dva po prilici sata ispod Petrinje išla je na Savu, koju je presijecala kao i Lonju, te nešto krivudajući udarala na Dravu. Ako se od toga još oduzme primorska krajina, što je sezala do Velike Kapele, karlovačka između Kupe i Kapele i varaždinska, onda nam se prikazuje Hrvatska u najužem opsegu.

---

[1] Acta familiarum II. u arhivu kaptola zagrebačkoga. Litt. D. fasc. 7. No. 125.

[2] Acta Paul. Cris. fasc. V. No. 3.

[3] Kukuljević: „Arkiv" IX. str. 193.

[4] Ordo coenobiticorum s. Pauli I. er. Izvornik u rukopisu kod g. Ivana Tkalčića.

[5] Acta Paul. Cris. fasc. II. No. 40 u kr. zem. arhivu.

[6] Smičiklas: Pov. Hrv. II. dio str. 234.

Digitized by Google

Slika života Hrvatske na početku XVII. vijeka veoma je tužna i ojađena. Dne 11. studenoga 1606. sklopljen je u svjetskoj povijesti važni mir s Turcima u Žitva-Dorogu. Po tom je miru Hrvatska natrag dobila Moslavinu s nešto malo zemlje preko Kupe, a i nešto prije pridobivenu tvrđavu Petrinju. No glavne tvrđave Hrvatske: Bihać i Klis ostaše i dalje u turskim rukama, a k tome na žalost čitava Slavonija. Uza sve to znali su Hrvati dobro, da i poslije toga mira, po kojemu je bečki ćesar posljednji put, i to „jednom za svagda" dao 200 hiljada talira turskome sultanu, da ipak njihova krajina ne će prestati ratovati, jer će se u nju svaki čas kao i doslije zalijetati Turci. Nego ipak jedna je bila korist za Hrvatsku i Ugarsku od ovoga mira; njim je naime svršena premoć turska nad Europom, njihova navalna politika prestaje, a Hrvatska nije poslije godine 1606. bila u pogibli i strahu za svoj opstanak sa strane turske, kako je to bila čitavu drugu polovinu XVI. vijeka.

Mislio bi čovjek, sad će Hrvatska izmučena od žestokih borba s Turcima moći počinuti i urediti se. No varao bi se, tko bi mislio tako. Istina je, da ona donekle prestaje stradati od navala turskih, ali sada tek počinju se za nju borbe i neprilike, i to s kraljem i s njegovim dvorom. Te se borbe vode za najbitnija i najsvetija prava ustavna. Kralj i dvor nastoje, kako bi ta ustavna prava što više okrnjili u prilog dvorske centralizacije. Dvor počinje iznajprije krnjiti bansku vlast i banski ugled. Hrvatskome narodu od uvijek je banska vlast ustavna svetinja, ban je zamjenik kralja, on je vrhovni sudac i vrhovni vojvoda kraljevstva. On saziva sabor kraljevina, na kojem se rješava sve ono, što se tiče uprave zemaljske. Sabor određuje, koliki i kakav će porez zemlja plaćati, pače u ovo žalosno doba, kad je zemlja spala na malene ostatke, onda su se i upravni poslovi županija prenesli u sabor. Sabor je određivao, kada će biti banski sud, te je kao drugi parlamenti zapadne Evrope izvršivao sudbenost u civilnim stvarima između velikaša i plemstva. Zakone ili artikule stvorene na saboru nosili bi izaslanici sabora na potvrdu kralju[1].

[1] Već je Maksimilijan II. htio ukinuti bansko pravo, da ban saziva sabor. No hrvatski staleži ustadoše protiv toga dokazujući, da se tim očevidno krnji njihova sloboda, te da se Hrvatska i Slavonija ne smije izjednačivati s Ugarskom (gdje sam kralj imade pravo sazivati sabor), jer u Ugarskoj sam kralj glavom više puta prebiva, a u Hrvatskoj radi kralj sve preko bana i svojih časnika. Maksimilijan II. izdao je

Digitized by Google

Kraljevi dohoci iz Hrvatske bili su od neizravnih poreza, od kraljevih imanja i od gradova. Od tih je dohodaka kralj imao plaćati bana i njegovu vojsku, t. j. njegovu konjaničku četu. Ti su prihodi dakako bili slabi poradi vječnih ratova tijekom čitavoga XVI. vijeka, pak se veoma često događalo, da je kralj plaćao bana neuredno ili nikako. Mnogim banovima nije nikad bila isplaćena banska plaća. Višeputa je baš to bilo uzrok, da se ban zahvalio na banskoj časti, jer nije mogao od svojih dohodaka ni sam živjeti, a kamo da još plaća konjaničku četu[1]. Dvor je višeputa znao zategnuti po nekoliko godina, da u opće nije imenovao bana. Ako ga je imenovao, onda ga nije dao uvesti po starom hrvatskom pravu, a to je neke prisililo, te su se i prije svoga svečanog ustoličenja zahvalili na banskoj časti[2]. Taki i slični postupak dvora doveo je dotle, da se u prva tri decenija XVII. vijeka izmijenilo šest banova na banskoj stolici. K tome je nastojao dvor tijekom čitavoga XVII. vijeka, da od Hrvatske stvori posebni teritorij, i to s pomoću naseljenih „Vlaha“[3]. Otud one silne napetosti između bana i plemstva s jedne strane, a krajiških generala s druge strane. Predaleko bi nas zavelo, da potanko prikazujemo one prilike, jer se već iz ovoga tek u glavnim crtama spomenutoga jasno razabira, da Hrvatska nije pravo ni odahnula od vječnih navala turskih, a već joj je valjalo početi žestoku novu borbu za svoja narodna prava. Kako je glavna zadaća ovoj raspravi, da prikaže život i djelovanje čovjeka, koji se poglavito dao na upravnu službu, potrebno je, da se ogledaju onodobne upravne uredbe, napose pak županijske, koje su povrh sabora djelovale u narodu unapređujući ga u njegovu razvitku.

Hrvatski plemići, koji su se htjeli dati na državnu službu, počinjali su svoju službenu karijeru ponajprije kod županija. Županije hrvatske razvijale su se na istom temelju kao i ugarske, a početkom XVII. vijeka bile su u Hrvatskoj samo tri: zagrebačka,

---

god. 1567. ispravu, kojom ostavlja pravo banu sazivati i nadalje sabor, samo neka ban kralja o tom uvijek unaprijed obavijesti i neka mu to prijavi. Original isprave u kr. zem. arh. u Zagrebu.

[1] Acta Regnorum Croatiae et Sclavoniae od g. 1601—1625. Zapisnik sabora od 13. nov. 1607. u kr. zem. arhivu u Zagrebu.

[2] Acta Croat. et Scl. (1601—1635) 27. nov. 1614. u kr. zem. arh. u Zagrebu.

[3] Tako se ti uskoci iz Bosne zovu u svim službenim spisima onoga vremena.

Digitized by Google

križevačka i varaždinska[1]. Prvo ozbiljnije mjesto činovničko, za koje bi se natjecali mlađi plemići, bilo je mjesto plemićkoga suca, koga su zvali: „judex nobilium“ ili pokraćeno: „judlium“. Da bude tko izabran za plemićkog suca, tražio je zakon posebne neke prednosti. Tako je još od Sigismunda II. god. 1435. postojao zakon, koji je zahtijevao, da judex nobilium bude „ex nobilibus potioribus et bene possessionatis“. Taj je zakon ponovno potvrđen za Matije I., te je tražio, da se za plemićke suce biraju, koji su: „boni et digni, bene possessionati in quolibet comitatu ex residentibus“[2]. Dalje se tražilo, da bude jednoglasno izabran, a ako je izabran, imade izbor svakako primiti. Tko bi izbor odbio bez valjanoga razloga, imao je platiti 25 maraka. God. 1486. pooštrena je kazan za izabrane, koji bi se kratili uzeti na se taj teret, da imadu platiti 50 maraka, i to odmah, županu dotične županije[3]. Još je tražio zakon, da se služba plemićkoga suca vrši barem jednu godinu. Za znak, kojim bi izabrani sudac službeno potvrđivao svoje sudačke odluke, dobio bi on svoj posebni pečat (sigillum cognoscibile)[4]. Plemićki sudac imao je pravo izvršivati sudačku vlast „super omnibus actibus potentiariis“[5]. Ako bi se zahvalio sam na toj časti ili bi ga plemstvo županijsko s časti svrglo, nije se mogao više za tu čast po zakonu natjecati pet godina[6].

Pod konac XV. vijeka (g. 1492.) za Vladislava II. određena je vlast plemićkim sucima, kojih su obično u pojedinim županijama po dvojicu birali, a bila je ta vlast s obzirom na sudbenu stranu posve izjednačena sa vlasti župana i podžupana: „comes aut vicecomes et judices nobilium comitatuum regni in ipsis sedibus judiciariis, judicia administrare, alias etiam executiones, sive judiciarias comissiones, puta: inquisitiones, evocationes, statutiones, admonitiones, metarum reambulationes et alios quoslibet juridicos processus .... exequi, perficereque et celebrare debeant et teneantur[7].

---

[1] Kako je bilo s ostalim dijelovima Hrvatske, napose pak s krajinom, u kojoj je bilo potpuno vojničko uređenje, to je u glavnom spomenuto.

[2] Corpus juris Hungarici t. I. pag. 412. art. 9 ex 1482.

[3] Ibid. art. 9. ex 1486.

[4] Ibid. p. 254. art. 2. ex 1435. et art. 34. ex 1492.

[5] Ibid. p. 324 ex 1454. art. 2.

[6] Ibid. p. 254 ex 1435. art. 2.

[7] Ibid. p. 514. ex 1492. art. 53.

Digitized by Google

Izabrani plemićki sudac imao je položiti prisegu na ruke velikome županu po formuli zakonom propisanoj, kojom se zakleo, da će u svemu svojem službenom djelovanju raditi po pravdi božjoj, da se ne će obazirati ni na kakove osobe, bile one bogate ili siromašne, niti će se dati zavesti molbama, darovima, sklonošću, strahom, mržnjom ili ljubavlju[1]. Zakon je dakako zaštićivao odluke plemićkoga suca i znao mu uvijek pribaviti dostojnu zadovoljštinu, ako bi se tko usudio oprijeti odluci njegovoj[2].

Ivan Zakmardi u javnoj službi.

U takvim ondašnjim prilikama postao je Ivan Zakmardi god. 1632. plemićkim sucem i vršio je tu službu više godina. Veoma često nalazimo ga u raznim darovnicama i ugovorima od g. 1632. do 1636., gdje se uvijek potpisuje kao „judex nobilium". Žaliti se mora, što nam je iz ovoga doba njegova života sačuvano veoma malo isprava, te nam nije moguće pobliže pratiti njegov najprvi javni rad. Da se ozbiljno bavio svojim odvjetničkim poslovima, vidi se iz raznih njegovih listova, što ih je u to doba zagrebačkim biskupima pisao[3].

Iz god. 1632. nalazi se obaveznica, kojom se obavezuju plemići iz Lemeša: Andrija Harča, Mijo Arko, Mijo Picig, Đuro Kalenić, Marko i Andrija Ciganić, Helena Jakić, nasljednica Petra Jakića, Ivan Kauran, drukčije Mateković i Mirko Gudić, da će 10 godina plaćati Ivanu Zakmardiju 150 vagana čistoga žita za neki posjed, što im ga je odstupio još otac Ivana Zakmardija u Lemešu[4]. Još imade iz iste godine jedna zamjena posjeda Ivanova u Folkuševini i Dijankovštini s posjedom plemićke obitelji Sokačeve i Biškupićeve u Sudovcu i Kapeli, na koju je Ivan sa svojom braćom i sestrama nadoplatio 26 ugarskih forinti[5]. Protiv te zamjene kao i protiv darovnice palatinove[6] digao je protest župnik u Gradcu kraj Križevca Đuro Harča i cijela njegova obitelj. Protest je bio upravljen na banski sud, ali ga je ovaj zabacio[7].

[1] Ibid. pag. 462.
[2] Ibid. ex 1492 art. 75. p. 530.
[3] Vidi list od 13. febr. 1630. u nadb. arhivu.
[4] Acta Paul. Cris. fasc. VII. No. 2 u kr. zem. arhivu.
[5] Ibid. fasc. II. No. 38.
[6] Darovnicom palatinovom dobio je Ivan Zakmardi god. 1633. posjede u Orešju i sv. Petru Čvrstecu, što mu je i kaptol zagrebački potvrdio. Acta Paul. Cris. ex 1633 fasc. XXI. No. 1.
[7] Ibid. ex 1633. fasc. II. No. 41 i ex 1636 fasc. II. No. 43.

Digitized by Google

U listopadu god. 1635. držala je županija varaždinska svoju godišnju skupštinu u Krapini. Skupštini je predsjedao nasljedni veliki župan Sigismund Erdödy. Na toj skupštini izabran je dosadanji županijski bilježnik Gabrijel „Chernkoczy" za podžupana, a na njegovo mjesto za bilježnika županije varaždinske izabran bi Ivan Zakmardi, koji odmah po običaju položi pred skupštinom svečanu prisegu. Svoju novu službu vršio je Zakmardi sve do god. 1644.[1]

Spomenuti Gabrijel „Chernkoczy" bio je također bilježnik županije zagrebačke i križevačke, pak se na saboru hrvatskom u Zagrebu 4. lipnja 1636. i na te obje službe zahvalio. Sabor je njegovu zahvalu primio, i mjesto njega bude izabran „communi omnium voto" Ivan Zakmardi, koji položi u ruke tadašnjega protonotara kraljevstva Petra Znike običnu zakonom propisanu prisegu. Sada je Ivan Zakmardi postao bilježnikom županijskim kraljevstva (notarius regni huius comitatuum), a kako je to novo mjesto bilo skopčano s veoma mnogo posla, zahvalio se Ivan Zakmardi na časti plemićkoga suca županije križevačke. Na njegovo mjesto bude izabran njegov mlađi brat Đuro Zakmardi[2]. Uzlazeći Ivan Zakmardi od jedne časti na drugu nastojao je i brinuo se, da i svoj imutak poveća, te se svake gotovo godine imovina njegova znatno umnožavala bilo kupnjom, bilo raznim zapisima i poklonima za učinjene službe i usluge. Da se uzmogne jasno shvatiti, kako je on mogao kasnije biti onako podašan, nužno je, da se istaknu i razna proširenja njegova posjeda.

Iste ove godine 1636. pokloni mu palatin Nikola Esterhazy čitavo selište kmetsko pokojnoga plemića Nikole Britvića na posjedu u Pavlovcu i Dubovcu u županiji križevačkoj, a kaptol čazmanski uvede ga odmah u taj posjed[3]. Sa plemićem pak Đurom Bošnjakom i njegovom braćom učinio je nagodbu, te oni povukoše svoj protest protiv posjeda Ivanova u t. zv. Folkuševini i Dijankovcu, a za to im je dao polovinu svoje kurije u gornjem Pataku i jedno selište u donjem Pataku[4]. Od Helene Vuković udate za Tomu Fe-

[1] Articuli et constitutiones comitatus Varasdiniensis ab anno 1607. u žup. arhivu u Varaždinu.

[2] Articuli regnorum Croatiae et Sclavoniae ab anno 1636—1691. u kr. zem. arhivu.

[3] Acta Paul. Cris. fasc. XIII. No. 2 u kr. zem. arhivu.

[4] Ibid. fasc. XI. No. 45.

Digitized by Google

renčića kupio je iste godine krčevinu sa pripadajućim grmljem i šikarjem u Šapovcu u županiji križevačkoj[1].

Postavši Zakmardi županijskim bilježnikom kraljevstva dolazio je često na sabor, na kojem je u važnijim pitanjima znatno utjecao. Da bismo mogli što bolje predstaviti sebi prilike, u kojima se Hrvatska nalazila u ono doba, potrebno je napose istaknuti ondašnje potrebe narodne. Te se potrebe ponajbolje razabiraju iz t. zv. „gravamina" ili pritužba, što su ih izaslanici sabora hrvatskoga iznosili na zajedničkom saboru ugarskom i hrvatskom, koji se onda držao u Požunu, a na koji bi i kralj dolazio. Na taj zajednički sabor slao je hrvatski sabor obično trojicu poslanika ili nuncija. Dvojica od njih bijahu uvijek svjetovnjaci, a jedan je bio od duhovnog staleža, najčešće prepozit kaptola zagrebačkoga ili koji drugi odličniji kanonik. Predstavka, što je odniješe izaslanici sabora hrvatskoga u Požun u kolovozu g. 1637., jasno pokazuje sve nutarnje neprilike u Hrvatskoj, pak hajde da ih u najglavnijem iznesemo.

Izaslanici ili nunciji hrvatskoga sabora za požunski sabor god. 1637. bili su: Martin Bogdan, prepozit kaptola zagrebačkoga, Gabrijel „Chernkoczy", podžupan varaždinski i Đuro Petričević, podžupan zagrebački. Veoma je važno, što staleži hrvatski šaljući svoje nuncije na požunski sabor gotovo uvijek u prvoj točki naputka, što ga podjeljuju nuncijima, zahtijevaju od njih, da se pobrinu, da dobiju na saboru ono mjesto, koje im pripada po prednosti, što je od davnine Hrvatska imade. Zatim neka se ondje njihov glas prvi čuje. Ovom zgodom napose ističu, da nastoje po artikulu 61. zaključka šopronjskoga sabora od g. 1625. da dobiju mjesto i glas među magnatima[2]. Spomena je vrijedno, što hrvatski staleži gotovo nikad ne propuštaju dati nuncijima uputu, da istaknu na požunskom saboru, da se u Hrvatskoj uvijek imade nepokvarena čuvati i poštovati vjera katolička. Važno je to za ovo doba, u koje se ponajviše radi vjerskih razmirica razvio tridesetogodišnji rat, koji je upravo u ovo doba najžešće bjesnio. Svojih ustavnih prava i zakona ne će i ne mogu nikad zaboraviti, pa osobito upu-

[1] Ibid. fasc. VI. No. 4.

[2] Art. Reg. Croat. et Sel. 1636—1691. u kr. zem. arhivu. Po tom artikulu 61. dobio je za vječna vremena prepozit kaptola zagrebačkoga i jedan hrvatski nuncij pravo glasa i mjesta među velikašima. Kukuljević: Jura Regni III. p. 68.

Digitized by Google

ćuju izaslanike, da brane pred kraljem i njegovim dvorom kao ugarske, tako i hrvatske slobode, te da se nikako ne dadu bilo makar čim zavesti, da ta prava branili ne bi.

Spomenuto bješe naprijed, da je u to doba, u kojem se kreće naša rasprava, nastala u Hrvatskoj smutnja, jer su kralj i dvor htjeli od hrvatske krajine stvoriti posebni teritorij, koji bi bio pokoran samo kralju; ban i staleži ne bi imali nikakoga prava na krajini. Toj dvorskoj politici dolazili su veoma u prilog „Vlasi", koji su se doselili u Hrvatsku u doba, kad je u susjednim zemljama bjesnio najžešći vjersko-politički rat. Razne povlastice, koje je dvor davao nadošlim „Vlasima", rodile su čestim sukobima i velikim negodovanjima, jer se jedna zemlja stala cijepati u dva dijela[1]. Kraljevi Ferdinand II. i Ferdinand III., kadgod bi se našli u neprilici, obećavali su dakako Hrvatima, da će krajinu povratiti banskoj vlasti te je izuzeti od vlasti generala, ali ta obećanja ostala su tek obećanja. Dolazili bi na krajinu i kraljevski i staleški povjerenici, da urede odnošaje naroda u krajini, da povrate narod pod bana, ali te sve komisije ostadoše bez uspjeha. Gospoda hrvatska, na kojih su opustjele zemlje „Vlasi" pali, tražila su, da im naseljenici plaćaju podaničke danke. S druge strane to se pravo gospodi poricalo, jer su tobože te zemlje bile mnogo godina puste i neobrađene, a po tom postale kraljeve. Tražila su se i stara pisma i prava na dotične zemlje, ali je tih pisama u vječnim ratovima nestalo, pak bi svaka zemlja, za koju se isprave naći nijesu mogle, postala kraljeva. Još je bilo veliko zlo, što su kraljevi povjerenici i razni tuđinci generali i kapetani na krajini odvraćali narod od hrvatske gospode dokazujući mu, da će mu uz obilje povlastica uvijek biti bolje, da bude neposredno podvrgnut kralju, jer će biti slobodan, a ne kmet gospodi hrvatskoj. Najviše koristi vukao je dakako kraljevski dvor, koji je na tisuće i tisuće naroda iz ovih zemalja odvodio na strane tuđinske poljane, gdje je hrvatski narod ginuo ne znajući ni sam, za što se bori.

Spomenuti nunciji polazeći na požunski sabor imali su i ovo pitanje potaknuti, pače dana im uputa tražila je: „ut inter praedicta gravamina primum locum sibi vindicent Valachorum restitutio". Napose neka nunciji svu važnost polože na to, da oni „Vlasi", za koje je komisija odredila, da potpadnu hrvatskoj gospodi, doista njoj i potpadnu. U saboru neka iznesu zaključke sa-

[1] Smičiklas: Povj. Hrv. str. 143.

Digitized by Google

bora o tim stvarima, koji su potvrđeni, neka iznesu odluke carske i kraljevske, razna obećanja i povelje tako sadašnjega kralja (Ferdinanda III.) kao i predašnjega Ferdinanda II. Neka se za tim pozovu na sudbene odluke kraljevske table, a izrijekom na članak 2. i 7. isprave Ferdinanda II., koja radi o toj stvari[1]. Nikako neka ne propuste artikul 33. sabora u Šopronju. Sve ovo upotrebivši i posluživ̌ši se još mnogim drugim domovinskim zakonima neka upru sve svoje sile, da se spomenuti „Vlasi" naseljeni u ovo kraljevstvo, povrate onoj gospodi (vlasteli) na koje zemljištu jesu, i to u potpunu vlast dotične gospode. Akti pak komisije i pregovori o toj stvari neka se javno pročitaju u kraljevstvu ili pred zastupnicima na saboru[2]. Neka istaknu, da je kralj ponajveći dio zemljišta, na kojem „Vlasi" stanuju „per caducitatem" protegnuo na svoj kraljevski fisk, a provincija štajerska podredila je te iste „Vlahe" pod svoju sudbenu vlast te ih na taj način otela, a budući da to zemljište ne potpada nikako pod Štajersku, neka izaslanici zahtijevaju, da se „Vlasi" i njihove zemlje povrate onamo, kamo pripadaju.

Što se opet tiče banske vlasti, to se ona po zakonima kraljevstva, napose po 7. točki isprave Ferdinanda II., prostire od Drave do mora jadranskoga, i to na sva mjesta ovoga kraljevstva, bila ona naseobine ili utvrde, i ne samo u stvarima vojničkima, nego i u

[1] Ovdje se razumijeva krunidbena zavjernica kralja Ferdinanda II. napose podijeljena, a proglašena na hrvatskom saboru g. 1622. Došlo je do te zavjernice za to, jer u prvoj kraljevoj zavjernici, što ju je izdao ugarskim staležima, nijesu bile uvrštene pritužbe kraljevstva hrvatskoga. Uvriježeni staleži i redovi hrvatski tom povredom ne htjedoše doći na kraljevu krunidbu. Na to kralj podijeli posebnu diplomu, a ugarski sabor od 1622. čl. 49 to odobri i pohvali. (Kukuljević: Jura Regni II. str. 82 i III. str. 66.) U toj se diplomi sve i sva obećava hrvatskom narodu. Osobito što se „Vlaha" tiče, kaže se u toj diplomi: Denique . . . . . in terris statuum et ordinum praefatorum regnorum Croatiae et Sclavoniae residentes quos sacra caesarea majestas juris dictioni dominorum terrestrium per speciales comissarios sub hac diaeta nominandos applicare et subjicere benigne promisit, nos etiam nec per nos, nec per generales, aut capitaneos confiniorum impediemus, quin potius litteras ad eosdem generales, capitaneos statim expediemus, ut cum primum dicti comissarii suae caesareae majestatis et regni ad tractatum descenderint, omnem manum suam a jurisdictione dictorum Valachorum eximant, et determinationi eorundem comissariorum sese accomodent.

[2] Acta Regni Croat. et Scl. 1637. u kr. zem. arhivu u Zagrebu.

Digitized by Google

stvarima uprave i pravde. To valja da izaslanici dobro istaknu. Otud se vidi živa ustavna svijest u naših starih. Njih je još i to srdilo, što se u ovo doba osnovala i krajina varaždinska, pak se onamo naselila njemačka soldateska, kojoj je zapovijedao general, koji je sjedio u Varaždinu te sebe i svoje izuzimao od banske vlasti. Nunciji imadu tražiti od kralja, da se ta soldateska još za trajanja požunskoga sabora iz županije varaždinske odvede[1]. Zatim neka se opru nunciji, da bi se namjesnik kraljev (t. zv. „personalis") u sudbenim poslovima miješao u sudbenost te mimoilazeći banski sud slao prizive kraljevskoj kuriji, što je protivno pravu i privilegijama kraljevstva hrvatskoga[2].

Najgore je staležima, što njemačka soldateska, koja je u Hrvatskoj boravila, da Hrvatsku tobože od Turaka brani, hara po Hrvatskoj ne obaziruć se na sve njihove proteste. U ovoj se uputi osobito ističe, kako su karlovački vojnici oteli nedavno 300 komada svinja turopoljskih, osim toga 37 kabala vina, a svaki kabal stoji 2 ug. forinte i 24 dinara[3]. Ovo su ponajglavnija „gravamina", što ih nosiše izaslanici sabora hrvatskoga na požunski sabor, koji se otvorio na Matijevo god. 1637.

Navedena uputa spomenutim nuncijima najbolje nam razjašnjuje nutarnje prilike u Hrvatskoj u prvoj polovici XVII. vijeka. No ako su se, kako se iz „gravamina" vidi, krnjila najbitnija ustavna prava, ako su ta krnjenja naši nunciji i najvještije izlagali na saboru pred kraljem, ipak je dvorska politika gotovo uvijek prečula „gravamina" hrvatskoga naroda. Čitav XVII. vijek šalje hrvatski sabor gotovo ista „gravamina" kralju, ali ostaju neuvažena, osobito ona, koja se tiču krajine. Birale su se razne komisije, da se riješe neka pitanja, te bi komisije i svršile svoju zadaću, ali do izvršenja rijetko je kada došlo.

Ivan je Zakmardi višeputa bio biran u razne komisije, koje su rješavale potrebe narodne. Tako je na saboru od 19. jula 1638. izabran za člana komisije, koja je imala rješavati „vlaško" pitanje[4]. Ta komisija bila je samo nastavak onih predašnjih, a Ivan Zakmardi imao je poći kralju „pro mandatis ad dominos comissarios,

[1] Ibid. l. c.
[2] Ibid. l. c.
[3] Ibid. l. c.
[4] Art. R. C. et S. l. c. Izvornik u kr. zem. arhivu u Zagrebu.

Digitized by Google

instructioneque, aliisque ad id requisitis solicitandis". Za putne troškove dobio je Ivan Zakmardi 12. oktobra 1638. dvjesta forinti[1].

Iduće godine došao je Zakmardi do posjeda Špiranca u križevačkoj županiji, koji je prije pripadao obitelji Sugnetićevoj, a ova ga založila „Vlasima" Vukovoju i Novaku Markovićima u Prgomelju. Pred čazmanskim kaptolom proveden je prijenos, a Zakmardi je platio za posjed 228 fr. Plativši još poslije Pavlu Sugnetiću 28 fr. dobio je čitav njegov materinski dio na posjedu u Špirancu, ili kako ga još obično zovu u Miketincu i Ščrbakovcu (sv. Martin). Tu je kupnju g. 1638. i palatin potvrdio[2]. Od svoga pak rođaka Petra Bakšaja, koji je imao za ženu sestričnu Ivanovu Anu, dobio je čitav njezin nerazdijeljeni dioni posjed u Brckovčini, i to zbog iskazanih usluga, koje se ne spominju[3]. Još mu iste godine zbog iskazanih usluga i za 7 ugarskih forinti poklanja svoje zemlje i šumu u Brckovčini i Sofija pl. Anderlin žena Nikole Grekšinića i Uršula pl. Harčić žena Petra Bojnikovića; a godinu kasnije dobio je još dva jutra zemlje od Sofije Anderlin[4]. Na dobru pak Pavlovcu u županiji križevačkoj odstupio je Zakmardiju sve svoje pravo Martin Egidović za 50 for.[5]

Na rečenom saboru 19. jula 1638. zahvalio se na službi poreznika kraljevina (exactor regni) Ivan Ručić, jer je postao podžupanom županije varaždinske, a na njegovo mjesto za poreznika kraljevine izabran bi Martin Kovačić. Budući da je u „exactora" bila državna blagajna, to ju je morao prije nego pođe u ruku drugome sabor pregledati. Za cenzore, koji će kraljevsku blagajnu pregledati, izabrani su: Petar Znika protonotar kao predsjednik toga cenzuralnog odbora, a uz njega još kanonik Martin Bogdan, Ivan Somođi, Gabrijel „Chernkoczy", Đuro Petričević i Ivan Zakmardi „qui eundem Johannem Ruchich inquietandi habent authoritatem"[6].

U isto ovo vrijeme dobiva opet Zakmardi „propter fidelia servitia" od Stjepana Keglevića bužinskoga treći dio posjeda u Repincu, s kojim može po svojoj volji raspolagati[7]. Sam pak kupi

[1] Ibid. l. c.
[2] A. P. C. fasc. IV. No. 10 i 11. U kr. zem. arh. u Zagrebu.
[3] A. P. C. fasc. V. No. 4.
[4] A. P. C. fasc. V. No. 5.
[5] A. P. C. fasc. XIII. No. 4.
[6] A. R. C. l. c.
[7] A. P. C. fasc. VI. No. 5.

Digitized by Google

od Ivana Nemca sav njegov posjed u Nemčevcu ili Gostovincu[1], a od obitelji Bošnjakove otkupi sav dio u Folkuševini[2]. Đuro „Kalmandy" (aliter Sebastian) sa suprugom svojom Anom Malkoč poklonio je u isto ovo vrijeme Zakmardiju od svoga posjeda u Dijankovcu jedno jutro voćnjaka i oranice s pašnjakom i sjenokošom, zatim polovicu voćnjaka, što je pripadao njegovu dvoru te prikladni dio od 2 jutra nerazdijeljene zemlje i kmetski mlin na potoku Kamešnici[3].

God. 1639. izravnala je obitelj Ivanova spor, koji je imala s obitelju kanonika zagrebačkoga Đure pl. Harče poradi posjeda Folkuševine u Dijankovcu. Pravo na taj posjed imala je po nekom srodstvu i obitelj Harča iz Dijankovca. Iste još godine izdao je kaptol čazmanski obitelji Zakmardija uvodno pismo za taj posjed[4].

Godinu dana iza toga izabra sabor hrvatski Ivana Zakmardija za vrhovnog poreznika (blagajnika) kraljevstva. Vrhovni poreznik kraljevstva (exactor regni) bio je i blagajnik kraljevstva. On je imao ubirati porez, takozvanu „dicam regni". S tom „dikom" kraljevstva plaćao je on i odijevao haramije na granicama, isplaćivao po odredbi sabora doznačene svote nuncijima, koji su polazili u Požun i plaćao sve potrebe kraljevstva. Koliko je to bila časna služba, toliko je bila i teška. Razabira se iz zapisnika saborskih, da je Ivan imao pune ruke posla i da je pobirajući porez doživio kojekakih neugodnosti. Neobuzdane haramije znale su se i podići protiv „exactora". Da se „exactor" izuzme od nepravednih napadaja, odluči sabor, da se u buduće kazne ovaki nemirnjaci smrću[5]. K tome je bilo radi kojekakih nevolja po više godina zaostataka, a to sve valjalo je novom blagajniku urediti. Veoma je važno, što se baš u ovom saboru (27. augusta 1641. art. 14) prviput odredila komisija, koja će sve pravice kraljevstva pregledati i popisati (privilegiorum regni revisio et registratio) U tu posebnu komisiju, koja će to učiniti, osim ostalih izabran je također Zakmardi. Sabor zaključi, da će pravice kraljevstva čuvati zatvorene sa tri ključa. Jedan ključ imat će ban, drugi će imati protonotar, a treći ključ

[1] Ibid. fasc. XX. No. 1.

[2] Ibid. fasc. II. No. 51.

[3] Ibid. fasc. II. No. 5.

[4] Acta Paul. Cris. fasc. II. No. 49.

[5] Acta Regni Croat. et Scl. od god. 1641. 27. augusta.

Digitized by Google

čuvat će kaptol zagrebački. Gdje će se škrinja i brava čuvati, za to će se pobrinuti Zakmardi. To je prvi temelj zemaljskom arhivu.

Svoja dobra u Brckovčini i sv. Martinu poveća Zakmardi i ove godine što kupnjom što poklonima za razne usluge. Tako mu god. 1640. poznata nam Sofija pl. Grekšinić za usluge i za svotu od 44 ug. forinte dade, odnosno prodade polovicu čitavoga svoga očinskog dijela, koji se sastojao od zemalja i od šuma na posjedu u Brckovčini (Jemčevec) i sv. Martinu (Ščrbakovac)[1]. Iste godine kupi još Zakmardi od Pavla Semocy-ja, koji se inače Chakany zove, sav njegov očinski dio na posjedu Međa u sv. Petru Orehovcu[2]. Čitavi pak posjed u Međi dobio je kupivši ga od Tome „Hreliacza" i Franje Puškadije[3]. No taj posjed u Međi i sv. Petru Orehovcu zamijeni Zakmardi dodavši još svoje kmetske posjede u Pavlovcu i Dubovcu i polovinu zemalja i šuma u Brckovčini i sv. Martinu, pa i neki dio voćnjaka na posjedu dijankovačkom, 10 jutara oranice i 4. dio šuma na Sugnetićevu imanju u Špirancu za savkoliki posjed, što ga je posjedovao njegov brat Mijo u Križancu i u Štrucljevu, za sve njegove šume u Špičkovini u županiji varaždinskoj. Svojem bratu Miji dade osim spomenutih dobara još 45 for. ug. vrijednosti[4].

S Đurom Malkočem i Đurom Kalmandijem zamijeni Zakmardi cijelo selište Mrazovo polje na posjedu u Križancu dodavši gorničko pravo Ane Mikulićeve i 145 for. ug. vrijednosti sa dvije potpune polovine selišta na posjedu u Štrucljevu u županiji varaždinskoj[5]. Za usluge dobio je u ovo doba oranice Katarine pl. Oderjan supruge Pavla Kolarića u Dijankovcu[6], a Ivan pl. Gudić ostavi mu jednu sjenokošu u Erdovcu[7].

Na saboru u Varaždinu, koji se držao 30. travnja 1642., izabrani su izaslanici (sabor ih zove „oratores"), koji će poći u požunski sabor, koji je sazvan za Spasovo iste godine. Osim Gašpara Orehocija, podbana, Gabrijela „Chernkoczy"-ja protonotara i Đure Malenića, izabran je i naš Zakmardi. U magnatsku kuću na vijećanje imao je ići podban. Za putni trošak i za troškove o boravku

[1] Acta Paul. Cris. fasc. V. No. 8.
[2] Ibid. fasc. XIV. No. 7.
[3] Acta Paul. Cris. fasc. XIV. No. 3.
[4] Ibid. fasc. XIII. No. 7.
[5] Arhiv kaptola čazmanskoga u Varaždinu. Prot. pod L. J. 222.
[6] Acta Paul. Cris. fasc. No. 58 u arhivu zagrebačkom.
[7] Ibid. fasc. VIII. No. 1.

Digitized by Google

odredi sabor poslanicima 1600 for. a bolesnomu protonotaru dade sabor bolesti radi 100 talira više[1]. Ove je godine prviput izabran Zakmardi za nuncija na ugarski sabor, a tu je službu vršio svake gotovo godine do konca svoga života. Da je bilo njegovo djelovanje na požunskom saboru od velike važnosti po Hrvatsku, razabrat će se kasnije iz pohvale, što mu je dade sam kralj i staleži hrvatski.

Instrukcija, koju dobivahu nunciji za požunski sabor, gotovo je doslovno ista kao i ona, što je gore navedena za god. 1638., a bila je ista tijekom čitavoga XVII. vijeka, jer Hrvati svake godine isto tražiše, sa svakoga sabora vraćahu se puni nade i obećanja, ali do godine opet iznosiše stare potrebe i jade svoje, jer ostadoše neuslišani. Budući da je sada Zakmardi kao izaslanik na požunskom saboru ondje dulje vremena boravio (znao je požunski sabor potrajati po godine, a i više), za to je izabran njegov brat Mijo, da vrši službu poreznika ili blagajnika kraljevstva, dok se Ivan vrati[2].

Važno je, što sabor zaključi, da se još do nove godine od svakoga „fumusa“[3] imade ubrati za haramije 7 for. Da bi se ta svota što točnije ubrala, imao se pobrinuti Ivan Zakmardi i brat mu Mijo[4].

Spomenuli smo već, da je hrvatski sabor naložio god. 1642. Ivanu Zakmardiju, da se pobrine, gdje će se čuvati škrinja s privilegijama kraljevstva. U ovo doba nije bilo posebnoga arhiva, gdje bi se čuvale isprave, koje su radile o pravima ili privilegijama kraljevstva hrvatskoga. Te je isprave obično čuvao ban ili podban ili protonotar, ili su se čuvale kod kaptola zagrebačkoga. Prvi, koji se pobrinuo za pomnije čuvanje zemaljskih isprava, bio je naš Zakmardi. Na zemaljski trošak dao je on načiniti veliku hrastovu škrinju, na njoj umjetnu bravu sa tri ključa, kojih čuvare naprijed navedosmo; na pročelje dao je naslikati grbove Hrvatske i Slavonije, a na poklopac stavi natpis „Regni Sclavoniae“ 1643. Iznutra na pokrovcu škrinje prilijepljen je natpis: „1643. 23 Decembris. Illustrissimo domino, domino comite Joanne

[1] Articuli Regni Croat. et Scl. ex 1642 u kr. zem. arhivu.

[2] Ibid. l. c.

[3] Četiri selišta sačinjavaju u Hrvatskoj jedan „fumus“, a gdje je zemlja opustjela, tamo ih osam daje jedan porezni „fumus“. Smičiklas II. 208.

[4] Ibid. l. c.

Digitized by Google

Draskovich perpetuo de Trakostan, equite aurato, regnorum Dalmatiae, Croatiae et Sclavoniae bano, sacrae caesareae et regiae majestatis cubiculario et consiliario ac confinii Colapini supremo capitaneo etc.; reverendissimo domino, domino Martino Bogdan ecclesiae Zagrabiensis episcopo et abbate de Topuska etc.; illustrissimo domino comite Georgio Erdödy de Monyorokerek, montis Claudii et comitatus Varasdinensis supremo comite etc.; generoso domino Gaspare Orehoczy de eadem, regni Sclavoniae vicebano et comitatuum Zagrabiensis et Crisiensis comite etc., officio protonotariatus hujus regni vacante, egregiis Joanne Ruchich, Cristophoro Balagovich et Petro Perwan Zagrabiensis Balthasaro Zaboky de eadem Varasdinensis, Georgio Vragovich de Krizovljan, Crisiensis comitatuum vicecomitibus, caeterisque officia regni tenentibus et honores. Ego Joannes Szakmardi de Diankovecz, notarius comitatuum ciusdem regni et exactor expensis publicis fieri feci". Uz ovaj natpis dao je napisati Zakmardi i svoju važnu pjesmu, i to važnu ne toliko s pjesničke, koliko s političke i rodoljubne strane. U toj pjesmi jasno pokazuje, kako se Hrvatska luči od Ugarske temeljno i bitno. Hrvatska najprije ne dopušta u svojoj kući druge vjere do katoličke; poslanici hrvatskoga sabora imaju posebno časno mjesto u ugarskom saboru tik do personala kraljeva, a plaćaju Hrvati polovicu „dike". Pjesma Zakmardijeva glasi:

Illa ego Sclavonia, ac jam dicta Croatia tellus
Pars quondam Illyrici, Panoniique soli,
Adstiti Alexandro, per bella nonarchica magno,
Gentem etiam indultis extulit ille meam.
Post varias experta vices tandem addita Christo
Hungariae junxi me sociam ipsa mitrae.
Prima mihi de rege novo sunt vota legenda;
Primus in Hungarica nobilitate locus
Stellamque, animalque insigne gero, gens Martia Martis
Jus aequale Hunnis et mihi taxa minor.
Marti aliquando Crucem junxi pro stemmate binam
Catholicae solum religionis amans.
Saepe in caesareum ruit imperterritus hostem
Nos eques, verum hinc, quid nisi nomen habet?
Terra Bohema viris est culta et dedita nostris
Sunt fundata meis Polona regna viris,
Quae varia in plures emisi examina gentes.
Jam Colapi et Savo vix fruor atque Dravo.

Ispod ove značajne pjesme napisane su u latinskom jeziku ove riječi: „Carissimae patriae suae Sloveniae et Chorvatiae magister

Digitized by Google

Joannes Zakmardi de Diankovecz eiusdem Regni comitatuum notarius et artium et philosophiae magister, canebat anno domini MDCXXXXIII.“

Ovu su pjesmu zapisali suvremenici u saborski zapisnik kao spomen na dan 23. decembra g. 1643. Nad pjesmom je grb Hrvatske, a oko grba narisano cvijeće, koje mu služi za ures. Pod pjesmom je vlastitom rukom napisao pjesnik: „Carissimae Patriae suae canebat: Magister Joannes Zakmardi de Diankovecz antea notarius comitatuum et postea vero prothonotharius Regni. Idem manu propria[1].

Iduće godine 1644. sastane se u Varaždinu 4. aprila sabor. Saboru je predsjedao ban grof Ivan Drašković. Ponajprije izjavi ban, da je protonotar kraljevstva Gabrijel „Chernkoczy“ umro. Kao kandidate za čast protonotara predloži Drašković: Ivana Ručića, podžupana županije zagrebačke na prvo mjesto, iza njega predloži Ivana Zakmardija, onda Baltazara Zabokija, podžupana županije varaždinske i Đuru Gorupa. Izabran je Ivan Zakmardi; u zapisniku je njegov izbor zabilježen ovako: „memoratus Joannes Zakmardi de Diankovecz per status quoque ac ordines Regni, communi voto et sufragio in prothonotarium totiesfati Regni electus est[2].

Ivan Zakmardi u časti protonotara kraljevstva.

Čast protonotara nalazimo u hrvatskoj historiji dosta rano; tako znamo već za naše hercege i banove, da su imali svoga protonotara[3]. Godine 1361. čitamo u ispravi Vilielma biskupa pečujskoga, koja radi o parbi između kaptola i Griča, ime Laurencija protonotara, koji je „vices gerens magnifici viri Joannis magistri tavernicorum“[4]. Još se u XIV. stoljeću (g. 1364.) spominje protonotar Jakov, koji je ujedno „vicesgerens domini Stephani episcopi Zagrabiensis et regni Sclavoniae vicarii generalis“. On piše kaptolu čazmanskom pismo protiv sinova Dušanovih Ivana i Petra, što su krivično zauzeli neki posjed magistra Ladislava od Blinje[5]. Godine

[1] Art. Regni Croat. et Slav. Izvornik u kr. zem. arh. III. str. 58.
[2] Art. Regni Croat. et Scl. l. c.
[3] Vidi u Klaića: Hrvatski hercezi i bani. Rad jugoslav. akademije knj. 142. str. 140.
[4] Tkalčić: Monumenta Zagrabiae I. str. 228.
[5] K. Zichy: Codex diplomaticus III. str. 253.

Digitized by Google

pak 1375. spominje se u ispravi kaptola zagrebačkoga, što je on šalje kralju Laušu, neki Đuro protonotar „ac in judicatu vices gerens magnifici viri domini Petri Zudor, regni Sclavoniae bani“[1]. Tu je prvi put spomenuto, da je protonotar zamjenik banov u sudstvu. Taj se isti Đuro spominje još god. 1376. sa svojim potpunim naslovom kao protonotar „et in judicatu vices gerens“ Petra Zudora bana[2]. Veoma važna isprava o protonotarima hrvatskim čuva se u našem zemaljskom arhivu, a izdao ju je ban Matko Talovac 11. marta 1439. na saboru u Križevcima. Tom je ispravom Matko Talovac potvrdio staležima i redovima davno pravo, da oni sami biraju sebi protonotara. Povod ovoj ispravi pripovijeda sam ban Talovac u uvodu. Boraveći s plemstvom u Križevcima na saboru izjaviše mu plemići, da su za mnogih hrvatsko-ugarskih kraljeva i za mnogih njegovih predšasnika izbirali protonotare, koji su vršili sudbene poslove i bili čuvari pečata banskih. Nego od nekoliko godina priječe ih banovi hrvatski u izvršivanju toga njihova običaja, pak oni sami biraju sebi protonotare. To rađa veoma često zlim plodom, jer mnogi ovaki protonotari često upotrebljuju povjerenje bana na zlo, a plemići kraljevstva ne mogu take protonotare s njihove časti skinuti. Onda se kod raspravljanja pojedinih parnica događaju velike smutnje, a mnogi siromašniji plemići trpe mnoge velike štete, a što je najgore, tim se njihove pravice vrijeđaju i krnje. Potraje li to i dalje, da oni budu lišeni i u napredak svoga staroga prava i običaja, da izbiraju protonotare, to će jamačno još i gore biti za njihove pravice. Kad je ban Matko Talovac saslušao njihove tužbe i molbu, da im pomogne, odlučio je, pošto mu je kraljevsko veličanstvo uza sve druge skrbi i brige naložilo i dopustilo, da se pomnjivo brine za sve, što smjera na opći boljak, da tu molbu usliši i plemićima dozvoli, da od sada u napredak za sve vijeke izabiraju protonotare ili čuvare pečata, koje će banovi predlagati. Ako protonotari skrive štogod, odslije će ih moći plemstvo s časti skidati[3].

[1] Ibid. str. 617.

[2] Ibid. str. 647.

[3] Ova je isprava od velike važnosti, jer iz nje izlazi važnost časti protonotara, kao i dokaz posebnoga narodnog prava, koje izvršuje plemstvo, a onda se pokazuje velika vlast banske časti. Ban je pravi zastupnik kralja; on ovdje naročito ističe, da je predstavnik kralja Alberta.

Digitized by Google

Iz ovoga dakle razabiramo, da je protonotar važan član banske vlade. Po navedenoj ispravi bana Matka Talovca biraju ga staleži na svom saboru. Kad bi došao novi ban, on bi protonotara u njegovoj časti potvrdio. Dužnost je protonotara bila, da čuva banski pečat, na kojem se nalazio grb kraljevstva, a oko grba ime i naslov novoga bana. Kad bi ban umr'o ili zahvalio se na svojoj časti, onda se njegov pečat javno prelomio, a to je bio znak, da je vlast pod dosadanjim banskim imenom prestala[1]. Na saboru kraljevstva on je bio obično bilježnik, ali sam nije bilježio tako zvane artikule u saborske zapisnike, no zato ih je potpisivao običnom frazom: „per me prothonotarium lecta", a nijedan saborski zapisnik nije bio ovjerovljen, ako ga nije potpisao protonotar.

Još je imao važnu službu protonotar kod banskoga suda, koji se zvao: „judicia octavalia", a držao se dvaput u godini, ponajviše u oktavi Epifanije i sv. Jakova apostola. Kad je ban predsjedao tim banskim sudovima, onda je protonotar vršio službu perovođe ili referenta. Kad pak ban nije zbog svojih posala ili zbog koje druge zapreke mogao predsjedati banskom sudu, onda je to mjesto njega činio protonotar. Tu vlast zamjenika banskoga zamijetismo već u XIV. vijeku, a još se većma ističe u XVI. i XVII. vijeku, kad je ban drugim poslovima kraljevstva, osobito pak vječnim ratovanjima, bio veoma često spriječen, da predsjeda banskome sudu. Priziv od banskoga suda slao se na samoga kralja i na njegov dvorski sud.

Važna je također isprava iz XVI. stoljeća, kojom kralj Lauš II. god. 1516. upravo nalaže protonotaru Stjepanu „Henczelffy"-ju, da on mora tome banskome sudu prisustvovati: . . . . . „fidelitati tuae horum serie firmiter committimus et mandamus, quatenus . . . . . celebracioni interesse debeas et tenearis. Secus non facturus"[2].

Kako je čast protonotara bila velika, tako su bile i teške kazni, ako bi se protonotar ogriješio o svoju sudačku dužnost primivši

[1] God. 1498. izdao je kralj Vladislav II. posebnu ispravu, iz koje se vidi, da je bio običaj od davnih vremena, da se poslije odstupa kojega bana njegov pečat u saboru na dijelove prelomi, da prestane svaka smetnja, koja bi se iz toga mogla poroditi. U toj se ispravi navodi, kako je protonotar Ivan de Korothna zadržao pečat bivšega bana Ladislava Kanižaja sve do svoje smrti. Toga radi nalaže, da se sve isprave izdane od pređašnjega bana potvrde pečatom novoga bana. Kukuljević: Jura Regni I. str. 236.

[2] Kukuljević: Jura Regni I. str. 270.

Digitized by Google

mito te bi sudio krivo. Ako bi se moglo dokazati protonotaru, da je bivši podmićen krivo i nepravedno sudio, zakon je zahtijevao, da se kazni smrću i gubitkom svih dobara. Još je isti zakon određivao, da protonotarom ne može nikad postati čovjek iz seljačkog staleža i uopće neplemenita roda[1].

Za usluge, koje je protonotar svojom službom iskazivao domovini, bio je prost od svih danaka i daća, koje su ostali plemići morali plaćati. To pravo potvrđuje protonotarima Maksimilijan II. g. 1567., pa dodaje, da je to pravo prastaro i da se to njihovo pravo ne smije kršiti[2].

Postavši Ivan Zakmardi protonotarom kraljevstva zahvalio se na časti bilježnika županije križevačke, zagrebačke i varaždinske. Na njegovo mjesto izabraše staleži i redovi Mihaila Jančeca, koji položi običnu svečanu prisegu[3]. Čast pak vrhovnoga poreznika kraljevstva zadržao je Zakmardi i nadalje. Tu je službu vršio savjesno i pošteno, što mu potvrdi komisija, koju je izabrao sabor, da pregleda njegove račune. Budući da je blagajna nađena u potpunom redu, zato mu sabor 29. kolovoza iste god. 1644. dade apsolutorij[4]. Na istom je saboru dakako opet izabran za nuncija na požunski sabor, a i poslije je bio do konca svoga života gotovo uvijek biran.

---

[1] Corpus Juris Hungarici pars I. art. 4 ex 1498. p. 598.

[2] Kukuljević: Jura regni tom. I. p. 281. — Još izlazi iz spomenute isprave Maksimilijana II., da su to pravo uživali svi redoviti suci. Kao redoviti suci nabrajaju se osim protonotara: viceban, viceprotonotar, vicecomes i judices nobilium. Kukuljević: ibid.

[3] Artic. Regni Croat. et Scl. saborska sjednica od 4. aprila 1644. Izvornik u kr. zem. arhivu. U zapisniku županijskih skupština u Varaždinu čitamo o izboru Zakmardijevu za protonotara ovo: Postquam generosus dominus Joannes Zakmardi de Diankovecz, alias hujus comitatus Varasdiniensis notarius ad officium seu dignitatem magistri prothonotarii regni hujus Sclavoniae meritis ipsius sic exigentibus, communibus sufragiis dominorum statuum et ordinum regni sublimatus esset, in notariatu valedixisset, egregius Michael Janchec alias comitatuum Crisiensis et Zagrabiensis juratus notarius in ejus locum electus est. — Articuli, constitutiones comitatus Varasd. ab anno 1607. Izvornik u žup. arh. varaždinskom.

[4] . . . . . idcirco idem exactor super . . . . . praemissis rationibus et proventibus hactenus perceptis liber et absolutus pronunciatur. Art. Regni Croat. et Sel sv. III. Izvornik u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

Svoj je posjed i ove godine Zakmardi povećao time, što je kupio sav posjed Pavla Sugnetića u Špirancu za 400 for.[1] U istom Špirancu kupovala su također i njegova braća Đuro i Mihail razne posjede, i tako je najveći dio Špiranca pripao obitelji Zakmardija. Osim toga postao je Ivan Zakmardi pogodivši se s Nikolom Apalenićem vlasnik njegovih kmetova u kotaru Moravečkom, a familija Ratkaj odstupila mu je svoje kmetove u Stupniku. Mihail pak „Strussoczy" odstupi mu svoj dio zemalja u Omilju[2]. A iduće godine (1645.) potvrdi Ana Marija Gregorijanec ugovor njegov sa Franjom Čikulinom o nekom gorničkom pravu na posjedu Susjedgradskom[3]. Zakmardi je još od grofa Emerika Erdedija kupio u Jakuševcu u županiji zagrebačkoj 3 kmetska selišta za 300 for.[4]

U doba, kad je Zakmardi postao protonotar kraljevstva hrvatskoga, osim navedenih nevolja iz predašnjih godina, bila je narod hrvatski još jedna velika bijeda, koja je žalostila staleže i redove, a strahom punila čitav hrvatski narod. Sabor iznese tu tešku nevolju početkom svibnja 1645. Tužiše se staleži i redovi, da je kralj izveo u svoje svrhe već na tisuće i tisuće vojnika iz Hrvatske, tako da je kraljevstvo hrvatsko opustjelo, te vojnika nije moguće dobiti ni za najveću i najobilniju plaću[5]. Staleži se preko svojih nuncija obratiše na kralja, neka ih oslobodi od tereta, da plemstvo ove kraljevine polazi u rat u tuđe zemlje; isto tako neka ne izvodi naroda iz krajine radi silne i velike pogibli, koja svaki čas od Turaka prijeti ne samo Hrvatskoj, nego i obližnjim austrijskim provincijama. Kralj se i dvor dakako slabo obazirao na molbe hrvatskih staleža, jer su mu hrvatski vojnici bili od izvanredne pomoći, ta pred njima je drhtala gotovo čitava Njemačka! Još valja istaknuti, da u ovo doba nalazimo jednu veoma važnu pravnu povlasticu u hrvatskoj povijesti. Događalo se ne rijetko, da bi i ban i podban izbivali izvan kraljevine, a onda su staleži između

---

[1] Acta Paul. Cris. fasc. IV. No. 20.

[2] Repetitorium fassionum protonotariorum. Improtocollatum 1628—1746. Izvornik u kr. zem. arhivu.

[3] Arhiv kaptola zagreb. prot. 11 p. 227.

[4] Acta collegii Societatis Jesu Zagrabiensis fasc. 18. No. 38. Izvornik u kr. zem. arhivu.

[5] U ovo vrijeme bjesnio je 30-godišnji rat, za koji je kralju trebalo sila vojnika i novaca, te je veoma mnogo krajišnika odveo u razne njemačke zemlje, gdje su se borili kao carska vojska.

Digitized by Google

sebe birali plemića, koji je imao potpunu bansku vlast, a još mu se povjeravala i obrana zemlje, dok se ban ne vrati[1].

Nedavno je umr'o ugarski palatin Nikola Esterhazi, zato su hrvatski nunciji, među kojima je bio i naš Zakmardi, imali također birati na požunskom saboru novoga palatina. U instrukciji, što je dobiše od hrvatskog sabora, naročito se isticalo, neka dadu svoj glas katoliku, a ne inovjercu[2]. I u ovoj instrukciji sabor ponovi svoje stare jade o krajini i popunjivanju vojničkih odličnijih mjesta strancima. Na ovom se saboru napose isticalo, kako Ivan Zakmardi lijepo radi kao blagajnik kraljevstva. Svojim lijepim radom puno je pomogao kraljevstvu, a ako je trebalo praha i olova, a u blagajni nije bilo novaca, on je od svoga jedno i drugo namaknuo. Sabor izrijekom spominje, da Zakmardi ne smije toga radi trpjeti nikakove štete, nego mu se njegovi izdaci moraju naknaditi[3]. Ali budući da ne će moći sam utjerati svu „diku", zato su mu za pomoćnike pridijeljena oba njegova brata: Đuro, plemićki sudac križevačke županije i Mijo, prisjednik županijskog suda križevačke i zagrebačke županije[4].

Već smo prije naveli, kako su staleži i redovi šaljući svoje nuncije na požunski sabor u instrukcijama tim poslanicima uvijek nalagali, neka u ime čitavoga kraljevstva istaknu, da je u ovim kraljevinama jedina i prava vjera katolička, a o kakovim povlastima za protestante nijesu Hrvati htjeli ni čuti.

Kralj Ferdinand III. bio je često u teškim prilikama, pak je popuštao i davao protestantima u Ugarskoj i Austriji razne povlastice. Naši nuncijі nijesu nikako dopuštali, da protestanti dobiju ma kakovu vjersku povlasticu u Hrvatskoj. Kako se napose Ivan Zakmardi borio, da se ne dirne u povlastice katoličke vjere i crkve u Hrvatskoj, lijepo se razabira iz pisma, što ga je pisao kao nuncij biskupu zagrebačkomu Martinu Bogdanu iz Požuna 15. decembra 1646. Tu priča Zakmardi, kako je biskupov nećak nešto žešće govorio na požunskom saboru o vjerskim stvarima u Ugarskoj, a u ime biskupa zagrebačkoga. Na to se namah s protivne strane stalo tvrditi, da biskup zagrebački nema prava, da se plete u

[1] Acta R. Croat. et Scl. saborska sjednica feria V. post Pascha 1646. U kr. zem. arhivu.

[2] Za novoga palatina izabran je ban hrvatski Ivan Drašković, dobar katolik, ozbiljan i uman muž, a k tome i veoma učen.

[3] Ibid. l. c.

[4] Ibid. l. c.

Digitized by Google

ugarske poslove. Ivan se Zakmardi tome prigovoru opr'o te između ostaloga isticao, da to pravo biskupa zagrebačkoga ide i zato, jer se njegova biskupija proteže u ugarske županije: zaladsku i vesprimsku. Iza toga zaključiše, pripovijeda dalje Zakmardi, da nas Hrvate u našoj vjeri smetati ne će. „No kad katolički staleži ugarski sve dozvoliše protestantima, tada je Zakmardi zahtijevao u ime hrvatskoga sabora, da ove povlastice ne bi vrijedile za Hrvatsku, te je tražio preko nadbiskupa kaločkoga, da kralj izda Hrvatskoj osobitu ispravu, da će u njoj i dalje ostati vjera katolička nepovrijeđena. Nadalje priznaje Zakmardi biskupu zagrebačkome, da njegovi zahtjevi do sada još nijesu svi potpuno ispunjeni, ali bojeći se većega zla, a i po savjetu palatinovu odustao je od daljih zahtjeva, jer bi se moglo dogoditi, da bi tražeći odviše Hrvati izgubili pogodnosti, što ih sada imadu. Po savjetu samoga nadbiskupa kaločkoga nije javno predao kralju memorandum, jer bi stvar izašla na javu, a nadbiskup će isposlovati željeno kraljevo pismeno jamstvo o slobodi vjere. To pismeno jamstvo izdat će se u tri primjerka. Jedan primjerak bit će izdan za kraljevstvo hrvatsko, drugi će dobiti kaptol zagrebački, a treći će dobiti čazmanski kaptol, da bude svima jasno, da su u Hrvatskoj ne samo duhovni, nego i svjetovni staleži zadržali vjeru katoličku".

Iz istoga pisma vidimo dalje, da su naši nunciji bili i kod poslanika apostolske stolice, koga po savjetu Zakmardijevu ponajprije uputiše o vjerskim prilikama u Hrvatskoj, a onda o ostalim prilikama kraljevstva. O tom posjetu veli Zakmardi, da ih je papinski poslanik primio, saslušao i otpustio „cum magna aestimatione, gaudio et reputatione". Nadalje piše Zakmardi, da su u ovo teško i po vjeru pogibeljno vrijeme predložili apostolskom poslaniku troje:

1. da se naročito u artikulima kraljevstva hrvatskoga učini izuzetak poradi povlastice vjere, koju dadoše protestantima staleži ugarski; 2. da će nunciji kraljevstva hrvatskoga u posebnom memorandumu istaknuti nj. veličanstvu prigodom potvrde artikula kraljevstva, da ne traže potvrdu artikula o slobodi vjere, koji su ponovno dani, nego potvrdu o tom, da oni žele i dalje biti privrženici samo katoličke vjere; 3. sve ovo imat će se na kraju artikula kraljevstva istaknuti. Ako to sve ne bi mogli dobiti, piše dalje Zakmardi, a onda će barem za jedan dio tražiti ispravu od kralja. S tim načinom rada hrvatskih nuncija zadovoljan bi papinski poslanik te taj rad i pohvali. Iz istoga pisma doznajemo još jednu važnu stvar. Imao je Zakmardi urediti na saboru pi-

Digitized by Google

tanje: kakovu sudbenu vlast imadu županijske skupštine s obzirom na rješavanje parnica klera. Zakmardi čestita biskupu i kleru na zadobitim povlasticama. Zaključeno je naime, tko bude od klera htio voditi parnicu, moći će to učiniti pred svojim biskupom, a zabranjeno je to učiniti pred županijskim sudom. Županijski sud bit će odslije mješovit kao i sud oktavalni. U taj će sud u buduće ići ne samo kaptol i kaptolski ljudi, nego i biskupov zastupnik, pak se tako ne će u buduće crkovnjacima posjednicima iz mješovita suda nikakova nepravda nanositi. Što se pak tiče onih, što žive u manastirima, i otaca u kojoj družbi, koji ne posjeduju imutka, oni će dolaziti na sud pred svoje poglavare izuzimajući samo kriminalne slučajeve[1].

Kako se iz ovoga pisma vidi, naš je Zakmardi imao veoma mnogo posla kao nuncij. Njegovo nastojanje urodilo je tim, da je Ferdinand III. dao zbilja svečanu diplomu kraljevstvu hrvatskome kao privilegiju, kojom se državna povlast daje samo vjeri katoličkoj[2]. U uvodu te diplome spominje kralj, kako je vrijedni Ivan Zakmardi, protonotar kraljevstva Hrvatske i Slavonije i poslanik na požunskom saboru, u ime svoje i u ime spomenutoga kraljevstva u pogledu vjere izrazio pred staležima i redovima, da kraljevstvo hrvatsko nikako ne će novu nestalnu, dvojbenu i takozvanu slobodnu vjeru, nego da želi i dalje, kako je i doslije činilo, pristajati uz jedinu i sigurnu rimokatoličku vjeru. Dalje se veli, da je Zakmardi zamolio, da bi kralj ovu iskrenu izjavu privrženosti rimokatoličkoj vjeri kao promišljenu primiti izvolio, te je svojom kraljevskom vlasti potvrdio; napose pak neka bi učvrstio sve staleže i redove kraljevstva u vjeri katoličkoj, a o svem tom neka bi izdao svečanu ispravu. Kralj očituje u toj ispravi, da on to s oduševljenjem i rado čini, te obećava u ime svoje i svojih nasljednika, da staleži i redovi kraljevstva hrvatskoga u svojoj rimokatoličkoj vjeri ne samo ne će biti smetani, nego će i on i njegovi nasljednici biti obavezani staleže i redove Hrvatske u njihovoj pravoj vjeri podržavati i nju učvršćivati.

Ovu svečanu kraljevu ispravu prepisali su staleži u svoj saborski zapisnik, da se čuva potomstvu kao svetinja, jer radi o onom, što je njima najsvetije[3].

[1] Litterae missiles ad episcopos Zagrabienses, sv. III. u nadb. arhivu u Zagrebu.

[2] Ova isprava izdana u Požunu 17. lipnja 1647. čuva se u škrinji privilegija kraljevstva hrvatskoga u kr. zem. arhivu.

[3] Articuli R. Croat. et Scl. sv. III. str. 83 u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

14. siječnja 1649. svečano je ustoličen u Varaždinu novi hrvatski ban Nikola Zrinjski, brat Petra Zrinjskoga. Svečano ustoličenje proveli su kraljevski komisari Petar Petretić, biskup zagrebački i Nikola Erdödi. Na saboru, koji se taj dan držao, primio je Zakmardi kao protonotar novi pečat sudbeni (sigillum judiciale), da njime vrši i dalje svoje protonotarske poslove. Nove prisege nije polagao, jer ga je vezala ona, koju je položio, kad je postao protonotarom. Stari pak pečat po odluci sabora imao je zadržati Zakmardi do idućega sabora, da njime potvrđuje odluke stvorene za pređašnjega bana, koje nijesu još provedene[1].

Na istom saboru izvijesti Ivan Zakmardi staleže i redove o svom djelovanju na požunskom saboru te pročita staležima pomenutu kraljevu ispravu o sačuvanju rimokatoličke vjere u Hrvatskoj. Sabor ga je dakako opet izabrao za nuncija na požunski sabor, koji se imao sastati na Petrovo. Za drugove dao mu je sabor Đuru Ratkaja i Gašpara Budora. Iz blagajnice kraljevstva odredi se nuncijima sto forinti na mjesec[2]. U uputi, koju dobiše nunciji, osim običnih potreba, osim ponovljenih već molba o uređenju „vlaškoga" pitanja i pripojenju krajine, ističe se opet jedna nova povreda, koju je počinio križevački kapetan njemačke soldateske zarobivši Petru Zrinjskome 90 komada stoke, što ju je Zrinjski slao iz Karlovca u Bakar. Tu je stoku ponajprije izmučio gladom, a onda je dao otjerati u Štajersku. Izaslanici neka svečano protestiraju protiv takova postupka[3]. Čast protonotara, a i redovnoga nuncija zadavala je Zakmardiju mnogo posla, pa k tome imao je dosta posla i s uređivanjem svoga dosta velikoga imutka. Toga radi on se u oktobru 1649. zahvali na časti vrhovnoga poreznika (exactor regni) kraljevstva. Saborski zapisnik ističe, da je Zakmardi gotovo svake godine upravljajući valjano blagajnicom kraljevstva stekao gotovine, koliko iznosi porez čitavog kraljevstva za jedan mjesec. Razabravši to staleži zaključiše, da mu se za tu uslugu dade na dar sav višak poreza od jedne godine. Kao razlog toj nagradi spominje se u zapisniku u prvom redu valjano vršenje službe blagajnika, a onda i druge njegove zasluge[4].

[1] Ibid. l. c.

[2] Ibid. str. 87.

[3] Ibid. l. c. str. 95.

[4] Quoniam vero saepe fatus Joannes Zakmardi alias exactor regni ob imminentes comissionum et octavarum occupationes, aliasque legitimas et rationabiles causas officio exactoratus sponte et ultro valedi-

Digitized by Google

Spomenuto je već, da je u odsutnosti bana i vicebana predsjedao sudu banskome i sudio protonotar. Novim saborskim zaključcima dodano je, da protonotar ne može na mjesto bana suditi u parnicama, koje se tiču njegove osobe[1].

Iduće godine (1650.) povjeri mu sabor, da istraži, zašto nije slobodni i kraljevski grad Varaždin poslao svojih izaslanika na sabor, koji se držao u oktobru iste godine. Pronađe li Zakmardi, da je grad Varaždin bez dovoljna razloga nanio tu povredu zakonu, neka on odredi po postojećim zakonima i propisima kazan gradu Varaždinu[2]. Iste godine postavi kralj Ferdinand III. Zakmardija za skrbnika Tome „Pötheja", redovnika u kolegiju jezuitskom u Zagrebu. Taj redovnik-plemić imao je veliki imutak, a budući da je pomjerio pameću, imao je Zakmardi po kraljevu nalogu upravljati njegovim imutkom[3].

Kako su se neki poslovi u kraljevstvu morali vršiti dobrovoljno, to se uvijek u saboru zaključilo, koja će okružja kojeg plemićkog suca vršiti te dobrovoljne poslove, koji su se ticali utvrđivanja gradova i utvrda na granici, gradnja cesta i nasipa riječnih, zidanja crkava i manastira. Tu zadaću povjeri sabor u buduće Zakmardiju, neka on po svojoj uviđavnosti predlaže banu u vrijeme potrebe, koja će okružja kojih sudaca vršiti te poslove. Ako bi pak ban bio zapriječen kojim važnijim poslom, dade sabor Zakmardiju potpunu vlast, kakovu inače ima ban, da on to samostalno određuje[4].

Navedeno je već prije, kako je Zakmardi stjecao od godine do godine lijep imutak, a bio je jamačno bogat čovjek, jer ga svake gotovo godine nalazimo, kako kupuje sad ovo, sad ono imanje. Osim toga razabira se iz raznih obaveznica, kako posuđuje mnogim plemićima novaca. Tako je Sigismundu „Orehoczy"-ju posudio 100 for., a on mu je zato založio tri kmeta na posjedu Mikševcu

---

xisset, et alioquin in eodem officio notabile unius circiter mensis lucrum quotannis regno idem exactor fecisset, ea propter eidem ex omnibus praemissis sui exactoratus annis lucrum unius anni pro industria sua et intuitu aliorum etiam suorum meritorum remittitur. Vidi: Articuli Reg. Croat. et Scl. zapisnik od 11. i 12. oktobra 1649. str. 181 u kr. zem. arhivu.

[1] Ibid. l. c.

[2] Acta et Artic. Reg. Croat. et Scl. u kr. zem. arhivu III. str. 111.

[3] Acta collegii Societatis Jesu Zagrabiensis fasc. IX. u kr. zem. arhivu.

[4] Artic. R. Croat. et Scl. u kr. zem. arhivu sv. III. str. 111.

Digitized by Google

u županiji zagrebačkoj[1]. I Katarina Zrinjska, supruga Petrova, šalje mu obaveznicu za posuđeni novac. Piše mu hrvatsko pismo i potpisuje se: Vaše milosti prijateljica[2]. Od Đure Erdödija kupio je čitav dio njegove braće, što su ga imali na imanju u Rakovcu i Drobčevcu za 550 ugarskih forinti i 220 carskih talira[3]. Još je iste godine zapisao Nikola Erdödi Zakmardiju 2 kmeta na posjedu u Poljani kod utvrde Želina za 300 for.[4] Isto tako su imutak stjecala i ostala njegova braća, napose pak brat Đuro, koji je bio podžupan županije križevačke.

Iza tridesetogodišnjega rata činilo se, da će poći za rukom pripojiti krajinu banskoj vlasti, pače i narod na krajini nekako se sprijatelji s tom misli. No da se to ne provede, upr'o je dvor sve svoje sile. Njegovi generali Galler i Tratmansdorf imali su zadaću rovati i kopati u krajiškom narodu, da se tamo ta ideja uguši. U Beču su pače počeli snovati, kako da Hrvatsku što uže svežu s austrijskim provincijama, bit će im tobože lakša zajednička obrana od Turaka. Stalo se raditi i o tom, kako bi sudbenost hrvatska bila slična sudbenosti u nasljednim zemljama. Od godine 1651. birao je hrvatski sabor svake godine komisiju, koja je imala ići u Beč i vijećati s kraljem ili sa zastupnicima susjednih zemalja, kako da se urede odnošaji u Hrvatskoj. Prvi izaslanici na tu skupštinu od Hrvata bili su Nikola Erdödi, Toma Ivanović i naš Ivan Zakmardi[5]. Naši staleži oprezni na zahtjeve bečkog dvora dadoše dakako svojim izaslanicima oštre i točne naputke. Savez s austrijskim zemljama bit će samo s obzirom na zajedničku obranu od neprijatelja; kao uzor toga saveza imade biti onaj, što ga je učinila Ugarska (god. 1606.) sa zemljama austrijskima. Svatko neka bude gospodar u svojoj kući i neka upravlja po svojoj uviđavnosti. Lijepo zaključuju staleži i nalažu svojim izaslanicima, neka reknu kralju, da ne dadu, da bi kralj bio neposredni gospodar zemlje i vojske krajiške. Pa ako bi kralj i htio zemlju i narod novcem otkupiti od gospode zemaljske i kraljevstva, neka izaslanici ne pristanu, jer ne bi bilo dostojno granice kraljevstva ni za kakve

[1] Arhiv kaptola zagrebačkoga Proth. No. 27 str. 123.

[2] Kukuljević: Arkiv VIII. str. 221.

[3] Radi ovoga posjeda imao je Zakmardi dosta neprilika s Erdödijevim kmetovima. Iz jedne isprave se znade, da mu je Toma Erdödi god. 1666. radi odštete imanja Drobčeca morao platiti 200 for.

[4] Acta P. Cris. fasc. III. No. 28.

[5] Articuli etc. o. c. l. c.

Digitized by Google

novce prodati[1]. Ako bi kralj možda nuđao kao odštetu imanja u Ugarskoj, neka ni to ne prime, nego neka kralj čuva po svojoj prisezi i granice ovoga kraljevstva, kao što čuva granice u svojim nasljednim zemljama, Kranjskoj i Štajerskoj, i kako ih čuva u Ugarskoj. Pravedni zahtjevi Hrvata ostadoše dakako neuslišeni. Naši se izaslanici vratiše kući kao i uvijek doslije puni lijepih obećanja, dok su kraljevi ljudi i njegova vojska u svemu krnjili i dalje ustavna prava ovih kraljevina.

U to doba nastade jedna nova neprilika i pogibao hrvatskome narodu. Stari njegovi neprijatelji Turci, koji su doslije u manjim provalama sve i pored mira navaljivali na Hrvatsku, stali su se sada spremati ozbiljnije, te se u Hrvatskoj nagađalo, da bi opet skoro moglo doći do rata, pa se i ne prevariše. Staleži se tužiše kralju, što su Turci u vrijeme mira stali popravljati svoju tvrđavu Sturlić na granici, pače smjestili u nju i vojsku. Tu je očita pogibao, zato sabor zamoli kralja, neka bi digao protiv toga na carigradskom dvoru svoj glas[2]. Ali sve je to bilo uzalud. Dvor je radije gledao, kako Hrvati lijevaju u manjim provalama turskim svoju krv, nego da reče u Carigradu i jednu riječ, jer se bojao, da bi se tim možda zamjerio sultanu. Zapovijedi, što su dolazile iz dvora u tom pitanju, bile su uvijek nalozi banu i narodu hrvatskome, da se ne smije nikako upustiti u navalu na Turke, nego da se ima samo braniti.

U svim ovim teškim časovima ne dopustiše ipak hrvatski staleži, da im se vrijeđa staro ustavno pravo. Najljepše to potvrđuje ova činjenica iz toga doba. Ferdinand III. slutio je, da mu je blizu kraj života, zato pozva staleže hrvatske i ugarske na sabor u Požun god. 1655. Na tom saboru imali bi staleži hrvatski i ugarski izabrati i okruniti za novoga kralja sina mu Leopolda. Izaslanicima na taj krunitbeni sabor daše hrvatski staleži posebnu uputu, koju doslovno donosim radi njezine važnosti: „In electionem novi regis consentient, sed tamen omnibus bonis modis conabuntur efficere, ut ante coronationem novi regis nostra gravamina tocies solicitata complerentur, et ut in diplomate et conditionibus novi regis non solum regni Hungariae et partium ei subjectarum, sed nominatim regni Croatiae, Sclavoniae et Dalmatiae nomina inserantur eo fere mode, quo in articulo primo constitutionis Vladislai

[1] Art. R. Croat. et Scl. u kr. zem. arhivu sv. III. str. 120 i d.
[2] Art. Reg. etc. sv. III. str. 132 u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

regis anno 1490. inserta sunt". Svojim nuncijima napose ističu staleži, da je Hrvatska s Ugarskom „ejusdem libertatis", zato neka zahtijevaju, da se ni u artikulima kraljevstva ni u kancelariji kraljevoj Hrvatska ne spominje više imenom „partes subjectae vel adnexae"[1]. Budući da su se kod pobiranja poreza uvukle kojekakove zamršenosti, imadu se na novo pobrojiti porezovnici u čitavom kraljevstvu. Taj će posao vršiti plemićki suci triju županija: zagrebačke, varaždinske i križevačke, Ludovik Vagić, Franjo Gubašocy i Đuro Zakmardi. Svakako prije nego li to počnu, položit će prisegu, da će u tom poslu savjesno postupati, a upute će im dati po svojoj uviđavnosti i nadzirat će taj posao protonotar Ivan Zakmardi[2]. Iste godine (1655.) u mjesecu novembru držao se sabor u Varaždinu, koji dopusti, da Zakmardi na svoju molbu može svoje žito spremiti u žitnice kraljevstva i ondje ga čuvati, dokle hoće, jer u žitnicama kraljevstva i onako nema ove godine nikakova žita[3]. Petar Zrinjski, kasnije ban hrvatski, prenese iste godine na Zakmardija sva prava, što ih je imao na Špiranec (ili Miketinec) i na Pakazin (Lovrečina) za 100 for., što mu ih je Zakmardi bio posudio[4].

Na saboru držanom u junu god. 1656. u Zagrebu vidi se već veća briga staleža radi znatnih turskih provala u Hrvatsku. Osjeća se potreba praha i olova, a prah i olovo dobivalo se iz Kranjske ili iz Štajerske. Sakupljeni sabor staleža i redova povjerava Zakmardiju zadaću, da se on u ime kraljevstva obrati na zemaljskoga kapetana Kranjske, da bi se u Hrvatsku poslalo praha i olova. Za troškove dopremitelja i za dovoz platit će se iz blagajne zemaljske u svem po 40 renskih forinti[5].

Djelovanje Ivana Zakmardija u svim javnim poslovima bilo je veoma opsežno. Osim svojih običnih posala protonotara, a prije i blagajnika kraljevstva, osim raznih komisija, što mu ih nalagaše sabor, dospijevao je on i na upravu i nova stjecanja svoga već dobrano velikoga imutka. Valja istaknuti, da se Zakmardi nikad nije nećao prihvatiti bilo kojega posla, kad se radi o dobru otadžbine njegove i njezinih potreba. Tako se god. 1651. ispraznilo mjesto bilježnika županije varaždinske smrću dosadanjega bilježnika

[1] Art. Reg. Croat. et Scl. sv. III. str. 150 u kr. zem. arhivu.
[2] Ibid. l. c.
[3] Ibid. str. 154.
[4] Acta Paul. Crisiensium fasc. IV. No. 40.
[5] Art. Reg. Croat. et Scl. sv. III. str. 159. u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

nika Đure Bogdana, a izabrani bilježnik Toma Ivanović zahvalio se na časti odmah poslije izbora. Sad veliki župan i svi drugi navale na Zakmardija, da on opet tu čast primi, pa to on zbilja i učini. Napose se ističe u zapisniku, da je Zakmardi tu čast primio „ad requisitionem domini supremi comitis". Nije se dakle Zakmardi nećao, da uz čast protonotara vrši i službu bilježnika županije varaždinske. No kako je bio preopterećen obiljem posala te nije mogao vršiti svoje službe po svojoj želji, za to se on iza dvije godine zahvali (5. ožujka 1653.) na toj časti. Na njegovo mjesto izabran bi Franjo Ladanji[1].

U to nekako doba pada i ženidba Zakmardijeva s Anom Svirčićevom, kćeri Gašpara Svirčića. Prviput nalazimo pomenutu Anu Svirčićevu kao suprugu Ivanovu u jednoj ispravi kaptola čazmanskoga god. 1656., kojom Đuro Mikulić prenosi na Ivana Zakmardija i ženu mu Anu rođ. Svirčićevu sav dio svoj, a i svoga brata Gašpara Mikulića, što ga imadu na imanjima Špirancu i Miketincu u Ščrbakovcu sv. Martinu[2]. Iste godine razabira se i iz zapisa grofa Tome Erdödija, kojim spomenuti grof Erdödi zapisuje Ivanu Zakmardiju za 100 carskih talira polovicu selišta na posjedu Vrhovačkom, koje selište pripada kaštelu Negovačkom, u okružju Rakovačkom[3].

Sedamnaestogodišnji Leopold I., koji je nedavno stupio na prijestolje hrvatsko i ugarsko, imao je veoma često slušati toliko već puta ponovljene molbe hrvatskih staleža, a osobito one, što su se ticale krajiškoga pitanja. Događalo se ne rijetko u Hrvatskoj, da su kmetovi pobjegli ispod vlasti svoje gospode na krajinu, gdje su živjeli „Vlasi" sa mnogim privilegijama. „Vlasi" su često bunili gospodske podanike i k sebi ih mamili ponajviše tim, da se na krajini ne će trebati nikome pokoravati. Nastao je veliki nered u Hrvatskoj, koji je staleže osobito zabrinuo. Bojali su se staleži nenadane i teške nesreće, koja bi snašla Hrvatsku, da iznenada u to doba nereda navali na nju Turčin. Strah je od dan do dan bivao veći, jer su se glasovi o spremanju Turaka širili na sve strane. Toga radi staleži stanu uređivati i spremati sve nužno za taj slučaj. Ivan je Zakmardi opet imao ponajvažniji posao. Njemu je valjalo istražiti, dali je novo brojenje poreznika u kraljevstvu valjano uči-

[1] Articuli et constitutiones comit. Varasdinensis od g. 1607. i dalje. Županijski arhiv u Varaždinu.

[2] A. P. Cris. fasc. IV. No. 45.

[3] A. P. Cris. fasc. III. No. 30.

Digitized by Google

njeno. U časti vrhovnoga poredžije kraljevstva, makar se i zahvalio, opet je i za ovu godinu potvrđen. Njega izabraše staleži još i za svoga pouzdanika, da uredi račune s Danijelom Rauchom, tridesetničarom, a o tim računima neka saboru što prije izvijesti. Kako su pak staleži u to vrijeme zabrinuti za obranu domovine, to oni po primjeru drugih zemalja urediše i stalnu vladu, koja će zastupati bana, ako bi on otišao iz zemlje. U toj vladi ili zemaljskom odboru važno mjesto zapremao je opet naš Zakmardi. Toj vladi ili zemaljskome odboru predsjedao je ban, ako je kod kuće, a ako njega nema, onda je predsjednik viceban. Do ovih od duhovnoga staleža izabrani su u novi odbor biskup zagrebački i prepozit kaptola, od magnata Toma Erdödi i Šimun Keglević, a od plemića protonotar Ivan Zakmardi i Ivan Ručić[1].

Taj je odbor imao voditi upravu zemlje i brinuti se za sve manje stvari, što spadaju na upravu kraljevstva. Veće i važnije stvari imale su se svakako iznijeti pred sabor staleža, koji će o njima vijećati[2]. Strah hrvatskih staleža bio je opravdan, jer se doista spremao veliki turski rat, od koga je strepio austrijski dvor; rat, koji je zabrinuo u velike svu Ugarsku, a ponajviše Turcima najbližu susjednu zemlju Hrvatsku. U svakom gotovo saboru isticahu staleži hrvatski velike svoje potrebe, a u glavnome kako bi trebalo utvrđivati tvrđave kraljevstva, nabaviti praha i olova. kojega ima u kraljevstvu veoma malo. Na početku januara g. 1660. na saboru u Varaždinu izvijesti Zakmardi o djelovanju svojem i svojih drugova na požunskom saboru, koji je trajao preko četiri mjeseca. Sabor priznade rad Zakmardijev te mu iz blagajnice kraljevstva osim određenih već mjesečnih 100 for. doznači kao posebnu nagradu 120 for. Na ugarskom se saboru u Požunu veoma mnogo raspravljalo o skoroj provali Turaka. Već prije nego se započeo sabor požunski, odluči hrvatski sabor, da se za popravak tvrđave Brkiševine dade iz blagajnice kraljevstva 1000 for. To pitanje raspravio je Zakmardi i s ugarskom komorom, što staleži hrvatski primiše na znanje te njemu za trud i njegove izdatke doznačiše još 65 for. Briga staleža za obranu domovine još se zamjećuje i odatle, što odrediše, da se za popravak Bresta daje godimice iz blagajnice kraljevstva 30 for. Onodobni saborski zapisnici spominju, kako se Turci po svom starom običaju često znadu zalijetati u naše

[1] A. R. Croat. et Scl. svez. III. str. 170. u kr. zem. arhivu.

[2] Ibid. l. c.

Digitized by Google

krajeve, da robe, ako je i mir sklopljen, a formalnog navještaja rata još ni s jedne strane nema. Osobito su se te provale događale na granici karlovačkoj. Posebnim zato zaključkom odredi sabor, da staleži i njihovi podanici za takovih provala priskoče u pomoć karlovačkim vojnicima, da se tako zajedničkim silama protiv neprijatelja bore[1]. Taki zaključak nije dakako bio po volji dvoru ni dvorskoj gospodi, koja su radije gledala, da u Hrvatskoj teče krv, nego da se zamjere Turcima!

Staleži zabrinuti za utvrde i tvrđave na krajini odrede, da protonotar Zakmardi s krajiškim kapetanima sve tvrđave i utvrde pregleda, a onda neka se posavjetuje s kapetanima o popravku njihovu te neka odredi sam s potpunom vlasti dobrovoljne težake. Ako bi se tko protivio pripomoći tim dobrovoljnim poslovima, neka od njega plemićki sudac utjera propisanu globu[2].

U isto ovo vrijeme bio je podžupan varaždinski Đuro Gorup ubijen (od svoje žene). Na županijskoj skupštini od 20. ožujka 1662. izabran je za podžupana županije varaždinske naš Zakmardi. Za podžupana predložio ga je nasljedni župan Đuro Erdödi, i to s obzirom na njegove velike zasluge za županiju varaždinsku. Staleži i redovi prihvatiše s mjesta taj prijedlog[3]. Tu čast podžupansku držao je Zakmardi do svoje smrti.

Pô mjeseca iza toga izbora posla ga opet sabor hrvatski kao nuncija na požunski sabor. Drugovi Zakmardijevi bjehu: Nikola Patačić i Nikola Gusić, a za izdatke doznači im sabor 120 for. mjesečno[4].

Na tom požunskom saboru stekao je Zakmardi novu slavu imenu svojemu, a lijepu prednost sebi i svojim nasljednicima u časti protonotara. Sabor požunski, sakupljen godine 1662., uvažujući požrtvovni i plemeniti rad Zakmardijev za dobro domovine i naroda, odredi sam svojevoljno i s kraljevskom privolom, da odsele na ugarskom saboru on kao protonotar i njegovi nasljednici u protonotarskoj časti dobivaju poput protonotara ugarskih glas, mjesto i dnevnice[5].

---

[1] Art. R. C. et Scl. sv. III. str. od 150 i d. U kr. zem. arhivu.

[2] A. R. C. et Scl. svez. III. str. 185. U kr. zem. arhivu.

[3] Articuli et constitutiones comitatus varasdiniensis. U županijskom arhivu u Varaždinu.

[4] Art. R. C. et Scl. sv. III. str. 192. U kr. zem. arhivu.

[5] Kukuljević: Jura regni III. p. 123: . . . status et ordines proprio motu, suae quoque majestatis benigno consensu accidente admittunt, ut

Digitized by Google

Već se nekoliko godina jasno opažalo i moglo se slutiti po raznim pripravama kao sa strane turske, tako i sa strane naših, da će za kratko doći do ozbiljna sukoba između cara Leopolda i Turaka. Razne nutarnje neprilike u carstvu, zatim neprilike vjerske u Ugarskoj poticale su Turke, da rat što prije započnu.

U mjesecu ožujku god. 1663. posla sultan Muhamed svoga vezira Ahmeda Ćuprilića sa 120.000 vojske put Ugarske. Negdje početkom lipnja pade ta strašna sila u Biograd. Staleži hrvatski zabrinuti za svoje kraljevstvo odluče, da će se po svom starom običaju svi podignuti na Turke pod banom, koji će voditi takozvanu insurekciju staleža i redova[1]. Turci se digoše iz Biograda i pođoše u Ugarsku i stadoše ondje osvajati Novi Zamek. Ban hrvatski Nikola Zrinjski, koji je sa svojim bratom Petrom baš u ovoj vojni izašao po svoj Europi na glas kao prvi i najbolji junak, borio se s Turcima pod Kanižom, pod Novim Zrinom i pod Novim Zamekom. Hrvatske čete vodio je na među kraljevstva podban Gašpar Orehoci. „Acta castrensia“ stvorena u Varaždinskim Toplicama 12. i 16. novembra 1663. javljaju nam, da su staleži i redovi čuvali granicu kraljevstva od Varaždina i Ludbrega do Koprivnice[2]. Ivan je Zakmardi boravio u to vrijeme u tvrđavi varaždinskoj, kamo je prije smješten i njegovoj brizi povjeren sav prah i sve olovo čitavoga kraljevstva. Sabor mu dade posebne naloge i upute, kako će razdjeljivati prah i olovo, a da jednoga i drugoga ne bi nestalo, platit će svako ognjište kao namet za prah i olovo jednu forintu[3]. Još sabor ovlasti Zakmardija, da i globe onih plemića, koji ne dođoše ili se bez dozvole udaljiše iz tabora, upotrijebi za prah i olovo[4].

Plemstvo je hrvatsko u zgodama, kad se radilo o obrani kraljevstva, ustajalo besplatno na obranu domovine, a i živež za rat samo je sebi dobavljalo. Bogatiji plemići bili su u konjaničkoj četi, koja se sama uzdržavala. Kuda će se taka četa i kada postaviti, otkale i kako će joj se dopremati hrana, za to je trebalo odabrati posebnu komisiju. U toj je zgodi za člana te komisije dakako opet

---

idem prothonotarius regni Croatiae et Sclavoniae ac sui in eodem officio successores ad instar aliorum prothonothariorum in publicis regni diaetis votum, locum et diarium habebunt.

[1] Art. R. C. et Scl. sv. III. str. 200 i d. U kr. zem. arhivu.

[2] Ibid. l. c.

[3] Ibid. l. c.

[4] Ibid. l. c.

Digitized by Google

izabran Ivan Zakmardi. Budući da je on tolikim poslovima bio preopterećen, odredi mu sabor Nikolu Patačića kao pomagača za neke protonotarske poslove.

I ako su braća Nikola i Petar Zrinjski svojim vanrednim junaštvima na poljanama hrvatskim i ugarskim bili Turke, ipak su čopori turski zadavali Hrvatskoj veliki strah. Po svom običaju uzimali su Turci u svoje čete divlje i okrutne Tatare, koji su s užasnom vikom i s dosta spreme navaljivali na naše čete. Na početku god. 1644. sakupili su se staleži i redovi u Čakovcu kod bana Nikole i tu su držali sabor. Na tom saboru tužiše se osobito na te Tatare, koji se nastaniše u okolici Požege i pod Kanižom te prijetiše cijelom kraljevstvu strašnim pustošenjima[1]. Pa baš ti Tatari prisile staleže, da dopuste, da u kraljevstvo dođu dvije tisuće carskih vojnika, koje će nastaniti u stanove od Zavraća i Ludbrega prema Koprivnici. Ove je vojnike imao plaćati njihov general na mjesec sa jednim talirom, a sabor je imao svakome mjesečno davati polovicu renske forinte. Taj namet imala je isplatiti varaždinska i križevačka županija[2]. Ivanu Zakmardiju povjeri se zadaća, da ogleda s biskupom zagrebačkim i s Nikolom Erdödijem, kako bi se što bolje dala utvrditi tvrđava Brest, ne bi li se možda ondje mogao načiniti nasip, kakav je kod Novoga Zrina. Kad pak taj posao svrši, onda treba da namah po odredbi staleža sa dvadeset slobodnjaka prođe cijelim Zagorjem, da iskorijeni i istrijebi onu množinu tatova i klateži, koja se sada pojavila, dok su drugi u ratu. Toga radi oprosti sabor Zakmardija i neke mu drugove, koje je zapao isti posao po drugim županijama, od polaska u rat[3].

Za 27. aprila 1664. bilo je odlučeno, da se hrvatska vojska staleža i redova sakupi na livadama gradića Legrada, a odatle će poći pod Kanižu. Za pukovnika toj vojsci izabran je Ivan Drašković, a Zakmardi je imao toj vojsci dati 3 cente praha i 6 centi olova. A dok ban bude opsjedao Kanižu, dotle će posebna komisija izvješćivati banu o potrebama kraljevstva. Kao zastupnik plemića u tu komisiju županije varaždinske izabran je Zakmardi[4].

[1] Ibid. o. c. str. 205.

[2] Ibid. l. c. i d.

[3] Ibid. p. 214.

[4] Art. R. Croat. et Scl. sv. III. str. 216. — Iz spomenutoga, pa i iz predašnjih saborskih zaključaka razabiramo, da Zakmardi nije pošao u rat, i nikako se ne može dopustiti, da je u ratu četiri godine boravio, kako se to kaže u njegovoj barunskoj diplomi. On, istina, u

Digitized by Google

Napokon je iza dugih priprema došlo do odlučne bitke s Turcima. Dvije ogromne vojske, kršćanska i turska, udare se 1. kolovoza 1664. na obalama rijeke Rabe, a kod sv. Gotharda. Bitka je bila žestoka i strašna, najstrašnija, što se je vodila u XVII. vijeku, a pobjedu izvojuje kršćanska vojska. Sva turska vojska nagne u bijeg, a 10.000 Turaka nađe svoj grob u hladnoj Rabi. No koliko je bila sjajna pobjeda, toliko je učinjen sramotan mir poslije te pobjede. Leopold i njegov dvor učini mir ne kao pobjeditelj, nego kao da su kršćani pobijeđeni. Nesretni taj mir sklopljen u Vašvaru uzrok je mnogih prevelikih nevolja i zala, što ih je Hrvatska kasnije podnijeti imala; on je bio velika nesreća za Hrvatsku, a doskora zadesi hrvatski narod i drugi teški udarac. 18. novembra umre veliki junak umni ban i državnik Nikola Zrinjski. Smrt ga je našla u lovu. Namjerio se na bijesnoga vepra, koji ga srva, te prije, nego li mu stiže pomoć od lovaca, ispusti dušu. Dvor bečki mjesto da odmah imenuje novoga bana, kršio je po svojem starom običaju ustav hrvatski odgađajući imenovanje bana od godine do godine. Napokon imenuje dvor za bana Petra Zrinjskoga, brata Nikolina, ali ga ne dade uvesti u bansku čast. Četiri godine čekaše Hrvati na uvod novoga bana u bansku vlast. A dok nije bilo uvedenoga bana, nije u Hrvatskoj bilo ni banskoga suda ni sabora staleža hrvatskih ni prave banske vojske, jer tek uvedeni ban je bio pravi zakoniti vojvoda na mjesto kralja.

Ivan Zakmardi kao crkveni i narodni dobrotvor.

Kako odsele četiri godine ne bješe bana, a po tom ni sabora, tako nam je nemoguće dalje pratiti javni politički rad Zakmardijev. No ako nam i nije ostalo podataka o javnom njegovu djelovanju na polju uprave za zadnje tri godine njegova života, opet nam je s druge strane ostalo prekrasnih spomenika, koji ga pokazuju, kaki je bio prijatelj kulture, kaki dobrotvor naroda hrvatskoga, u kratko pokazuju nam najljepše njegov značaj.

---

svojoj oporuci od 7. jula 1664. spominje, da je zato pravi, jer će poći na rat protiv Turaka s ostalim četama carskim, ali iz raznih isprava izilazi, da je on u vrijeme od jula do oktobra, napose na zadnjem saboru za bana Nikole Zrinjskoga, 23. i 24. oktobra boravio u Zagrebu, a slavna bitka kod sv. Gotharda vodila se u augustu. Moguće je jedino, da je Zakmardi kao vrhovni nadzornik praha i olova dopremao prah i olovo našim četama pod Kanižu.

Digitized by Google

Spomenuli smo više puta, da je Zakmardi stekao veliki imutak, a taj imutak upotrijebio je on u dobrotvorne svrhe učinivši njime velika dobročinstva. Tako je god. 1648. vladao veliki glad po čitavoj Hrvatskoj, a Zakmardi hranio je kod jezuita u Zagrebu svaki drugi dan tijekom više mjeseci stotinu siromaha[1]. Osobito pak brinuo se Zakmardi za siromašne đake, te je za njih više zaklada zapisao. God. 1659. dade on za uzdržavanje siromašnih đaka u jezuitskom manastiru u Varaždinu treći dio svega žita u svojoj varaždinskoj žitnici izuzevši zob i ono, što je spremljeno za sjeme. Za tim dade istome manastiru treći dio svoga vina i svu daću, što mu je imaju plaćati njegovi slobodnjaci, koji su na zemljištu varaždinskoga grada, a koja iznosi godimice do 30 for. Dalje dade manastiru svoju kuću, koja se nalazi među zidinama gradskim, a u tu kuću neka se smjeste siromašni đaci[2]. Godine 1660. utemelji on sam kod jezuita u Varaždinu sjemenište, koje je imalo istu svrhu kao i današnja gimnazija, naime da se u njemu odgaja mladež za duhovne i svjetovne potrebe. To sjemenište trebalo je potpuno urediti, jer su jezuiti bili veoma siromašni. Zakmardi pobrinuo se za sve, što se ticalo materijalne strane toga zavoda. Njegova briga i darovi tome sjemeništu najjasnije se razabiraju iz rukopisne bilježnice, koja nam je ostala, a nadopisana je njegovom rukom. Bilježnica nosi naslov iznutra: „Regestum et ordinatio pro seminario Varasdiensi per magistrum Joannem Zakmardy . . . . . fundando“[3].

---

[1] Kukuljevićev „Arkiv“ IX., str. 193.

[2] Acta seminarii seu convictus Varasdiniensis fasc. I. u kr. zem. arhivu.

[3] Da se barem donekle vidi, kako je Zakmardiju bio na srcu ovaj prosvjetni zavod, bit će dobro iznijeti doslovno ove zapiske njegove, što se tiču toga zavoda. Naslov bilježnice iz vana glasi: „De seminario Varasdiensi per M. Joannem Zakmardy, Prothonotharium fundato. Regestum et ordinatio. Signatura domini Zakmardi manu subscripta 1660. In qua destinat seminario bona Zeketin“. Na prvoj strani iz nutra imade spomenuti već gore natpis, iza kojega se odmah počinju njegove odredbe, što će dati sjemeništu u vinu, što u žitu, što u novcu itd.

In vino: Vini ad diem pro una persona cedet media pinta Varasdiensis, ad annum pro una persona varasdiensium cubulorum 9, qui cubuli 9 licet plus faciant, id tamen ad extraordinaria adjicitur. Faciet ad annum pro personis cum coco novem cub. varasdiensium cub. 81. Pro personis vero cum coco 13, faciet ad annum varasdiensium cub. . . . . cub. 118.

Digitized by Google

U svojoj oporuci, koju je Zakmardi napisao 17. jula g. 1664. i koja se poslije njegove smrti provela, ostavio je spomenuta u bilješci dobra doista sjemeništu jezuitskom u Varaždinu. Ostavio im je svoja dobra i kuriju u predgrađu varaždinskom i svoj posjed u Trnovcu, što je sve vrijedilo oko 400 for. renskih. Za tim je ostavio istome zavodu vinograd u sv. Iliji i kmetove svoje u Ze-

---

In frumento: Frumenti ad annum pro una persona sufficient varasdienses metretae 10, et sic pro personis cum coco 9, ad annum cadent metretae . . . . . 90.
Pro personis vero cum coco 13 ad annum metretae . . . . . 130.
Pro pultibus ad annum panici metretae . . . 2.
Pro eisdem ad annum millii metretae . . . . 4.
Pro tonsore ad annum metretae . . . . . 6.
In pecuniis ad annum pro reliquis necessariis:
Pro lignis . . . . . R— 15.
Pro lotrice in paratis . . . . . R— 6.
Pro sale . . . . . R— 12.
Pro coco . . . . . R— 13.
Pro caulibq . . . . . R— 5.
Pro leguminibus, bubula et aliis ad quamlibet septimanam pro personis 9 Rh. 1. faciat ad annum . . . . . R— 52.
Si fuerint personae 13, dabitur ad quamlibet septimanam fl. 1. faciet ad annum . . . . . R— 65.
In toto ergo ad annum pro personis 9 in pecunia expensae facient . . . . . R—103.
Pro personis vero 13 in pecunia . . . . R—118.
In cardo vel porcis: Subministrabuntur
ex Turcia porci . . . . . 3.
Ex Spiranecz porci . . . . . 2.
Pro candelis: Ordino ad candelas a macello meo cedentem centenarium medinam seni per . . . . . R— 5.
Pro lotrice et pistrice: Praeter suprascriptas R—6 in paratis dandos ordinantur eidem in frumento drevenkae . . . 12.
Generalia apparamenta pro seminario: Domum in civitate Varasdiensi comparavit Magister Joannes Zakmardy ab eadem civitate et litteras sub sigillo civitatis super eadem obtinuit datis civitati R—200.
Hanc domum protonotarius pro seminario perpetualiter omni, quo fieri potest modo relinquit, de facto 1. mense Junii anno Domini 1660. Dominus Joanes senior Voikovics sacrae cesareae ac regiae majestatis certorum equitum confinii Crisiensis capetaneus, jus suum in eadem domo, quod a domino Kopriva satis debile habebat, pro seminario cessit, et pro isto jure unum alumnum pro sua parte semper interteneri vellet, verum quia illo jure non suffragante magister protonotarius tantum civitati numerari debuit, et jus protonotarii post modum a civitate ibidem aquisitam longe stabilius est jure Voikovicziano, quia sine jure

Digitized by Google

ketinu, kotara sv. Ilijskoga, za koje je on dao 600 for., k tome ondješnju šumu, sve kmetove, zemljišta i sjenokoše na zemljištu grada Varaždina. Još je tome sjemeništu zapisao dio posjeda Sugnetićeva u Špirancu ili Miketincu, za koji je dao 400 for. Naročito želi Zakmardi u oporuci svojoj, neka se u sjemeništu drži jedan pjevač po želji plemića Ivana Vojkovića, koji je također

civitatis per protonotarium aquisito, jus Voikoviczianum in periculo fuisset, ideo dominus Voikovics pro tali suo debili ac disputabili ad minus condescendente, vel certe addere debet, quod esset injustum et unius alumni intertentioni proportionatum.

Comparavit idem protonotarius prope civitatem in territorio ejusdem pratum unum a familia Gesslin, in quo locavit libertinos solventes per R 3. et id comparavit perennaliter per . . . . . R— 200.

Item prope fluvium Draviczam unum aliud pratum sive foenile, in quo molam pro seminario aedificavit idem protonotarius comparavit per . . . . . R— 50.

Haec pro seminario relinquet et relinquit post mortem occupanda, deinde sex jugera terrae et foenilis plaustra circiter 7 in Okrugii in territoriis civitatis per . . . . . R— 200.

Et hoc pro seminario manebit post eiusdem mortem.

Deinde bona sua in territorio arcis Varasdiensis quae cum melis rationibus faciunt in summa . . . . . R—4000.

Item bona apud s. Eliam in Zeketin pro seminario relinquenda in summa inscriptionali faciunt . . . . . R— 600.

Demum bona deditia in Turcia, quae faciunt . . . . . R—1000.

Što dalje dolazi, nastavlja Zakmardi sam svojom rukom:

1660. 4. augusti, pro domo allodiali inquilinatoria dedi . . R— 25.

Pro mola aedificanda . . . . . R— 20.

1660. 31. augusti item pro mola . . . . . R— 10.

31. octobri, pro alia domo alterius inquilini in allodio conversa R— 13.

1661. 3. maii, pro alia murata denuo ad seminarium comparanda dedi patri Borosich ad manus . . . . . R— 50.

Alia apparamenta in rebus (Ovo je druga nečija ruka):

1660. in aprili et maio, M. protonotarius pro seminaristis fieri curavit matracz . . . . . 6.

Admodum reverendus pater Tompa sua industria accepit matracz 1.

Item curavit protonotarius linteamina 10,

ex quibus pater Tompa fecit linteamina . . . . . 20.

Curavit idem protonotarius mappas . . . . . 2.

manutergia . . . . . 2.

Deinde pro aliis rebus necessariis dedit patri Tompae protonotarius in parato . . . . . R— 15.

Dalje nastavlja Zakmardi svojom rukom:

1660. 27. julii, patri Tompae ad craticulam . . . . . d. 40.

Eidem ad verum ferreum pro seminario emendi . . . . . d. 32.

Telam emi et dedi p. Tompae ad alios matracz . . . . . 6.

Digitized by Google

ostavio manastiru jezuitskom neku ostavštinu. Na račun njegov neka se drže dva pjevača, a ako bi moglo biti, i jedan pitomac bilo iz gornjega, bilo iz donjega grada Križevaca. Taj pitomac, koji će se uzdržavati na njegov račun, neka svaki dan za pokoj njegove duše izmoli jedan „Očenaš“ i jednu „Zdravu Mariju“, a bude li kasnije mogućniji, kad jednom škole svrši, neka dade vezan u savjesti istome manastiru 100 for.[1]

Item telam ad alias mappas . . . . . 2.
Item telam ad alia manutergia . . . . . 2.
Deinde ad lana pro matracz emenda . . . . . R—10.
Praeterea ad ligna pro hyeme emenda . . . . . R—10.
Misi ad seminarium tegumina „gun“ dicta . . . . . 3.
Pro aliis „gun“ decem emendis dedi rationistae domini bani in Legrad aureos . . . 5; debet . . . pro illis ad seminarium „gun“ f. 10
Allati sunt isti „guni“ . . . . . 10.
Item 1660. 31. octobris, ad septimanas 16, pro bubula . . . fl. 16.
Pro tela ad sex linteamenta . . . . . fl. 3, den 20.
Pro lecticis 6 . . . . . fl. 1, d. 60.
1661. 5. februarii ad futuras duodecim septimanas usque ad festum Philippi . . . . . fl. 12.
Ad ligna emenda . . . . . fl. 4.
1660. 26. martii coco antea dati R. 6, d. 40.
Jam vero iterum dati . . . . . R. 6, d. 40.
Et hic cocus pro primo anno solutus est.
Pro seminario ad seminarii portas . . R— 2.
Pro Clavis . . . . . R— 1.
Pro asseribus ad aream . . . . . R— 1, d. 20.
1661. 3. augusti ad victualia dati . . fl. 12.
Expensae ad victum seminaristicum: 1660. 1. junii ad futuras septimanas 16, dedit patri Tompae protonotarius ad bubulam, legumina etc. . . . . R—16.
Ad ligna pro 16 futuris septimanis . R— 5.
Ad butyrum pro 16 futurorum septimanis R— 2.
Antea in maio dedit salem per . . . R— 2.
Jam addit pro altero sale . . . . . R— 2.
In maio dedit pro pultibus panici metretam . . . . . 1.
Item pro pultibus millii metretas . . . . . 2.
2. junii pro futuris aliquot septimanis farinae metretas 8.
Misit pro seminario siccum lardum . . . . . 1.
(Svojom rukom): 1660. 27. julii p. Tompae in salarium coci dedi . . . . . R. 6, d. 40.
Eidem pro lotrice in salarium dedi . . R. 2.

Ova se bilježnica nalazi u kr. zem. arhivu (Cod. MSC. No. CLXI.).

[1] Oporuka Zakmardijeva u „Acta seminarii seu convictus Varasdinensis“ fasc. I. No. 2. u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

U veljači god. 1667. učinio je Zakmardi u ime svoje i pred kaptolom čazmanskim kao izvršitelj oporuke svoga brata Đure još i ovu zakladu za sjemenište jezuitsko u Varaždinu, koje je poslije smrti njegove imalo dobiti: čitav posjed Jakopelec blizu grada Grebena u županiji varaždinskoj, koji je posjed kupljen od grofa Aleksandra Erdödija za 5000 for. renskih, zatim cijeli grad gornji Kalnik sa dvorom pod njim i polovicu od dobara Brezovice, Dedine, Sedine ili Obreša i Ljubeščice, što je sve pribavljeno koje od grofa Gašpara Draškovića, koje od Petra Ratkaja, a što sada u najmu drži za 5000 for. Ladislav Orehoci. Zatim stavlja svoj dvor sa 14 „inkvilina" (podržnika) s njihovim daćama, oranicama i sjenokošama, još k tome 20 kmetova na posjedu u Turnovcu, što pripada varaždinskoj tvrđavi sa svim oranicama, što se u zapisu Đure Erdödija potanko izbrajaju, a za koje je isplaćeno 3700 for. renskih; dalje ostavlja svoju kuću među gradskim zidinama, što je kupljena od porodice Mrazove, u koju je za popravak uložio već 1000 for. i koju je već odavna odredio za sjemenište. Dodaje k tome zemljišta i sjenokoše u Okragima ili Zlatošišću na gradskom varaždinskom zemljištu, za koje je dano 250 for., dalje jednoga „inkvilina" i livadu kupljenu od obitelji Gečin za 200 for., zatim dva jutra zemlje preko Dravice isto tako kupljene od obitelji Gečin za 20 for., još i dva jutra zemlje na gradskom zemljištu od Nikole Modrića kupljene. Sve prihode od spomenutih dobara, ili ako bi se dobra kada iskupila, tada sve kamate od glavnice daje na uživanje jezuitskom sjemeništu u Varaždinu. Za sve ove darove bit će jezuiti dužni uzdržavati pet đaka, i to zakonitih rođaka Ivana Zakmardija, kao utemeljitelja sjemeništa i njegova brata Đure, bili oni iz gornjega, bili iz donjega grada Križevaca. Osim toga uzdržavat će još dvojicu, koja će im biti na svoj način preporučena. Ostale pitomce neka uzdržavaju po mogućnosti, bilo kao pjevače, bilo opet zato, što imade nade, da bi od njih mogli postati jednoć valjani ljudi. Pitomci, koji će se uzgajati u sjemeništu, dužni su po izrazitoj želji Ivanovoj, čuvati i širiti vjeru katoličku, a mogu odabrati ili svjetovni ili duhovni stalež. Za pokoj pak duše njegove i njegova brata Đure neka izmole svaki dan tri „Očenaša" i tri „Zdrave Marije" i „Vjerovanje", ili opet svaki tjedan jednu krunicu[1].

[1] Acta collegii Societatis Jesu Varasd. fasc. I. No. 4. u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

19. novembra g. 1658. kupio je Zakmardi od Nikole Erdödija njegov posjed i kaštel Ulinje (Ulm) u Štajerskoj. Za taj posjed dao je 12.000 for. Taj cijeli posjed odredi, da ga pokloni Paulinima, koji se imadu pokoravati matici svojoj u Lepoglavi. Nagodivši se s njima god. 1661. zapisa im 22. oktobra g. 1662. cijeli kaštel u Ulinju[1]. To je Ulinje bilo nekoć posjed sv. Heme, vojvotkinje Kranjske, nećake kralja bavarskoga sv. Henrika, a poslije je došlo to imanje u ruke grofova Erdödija. 6. februara g. 1664. izdao je biskup ljubljanski Oto Fridrik a Puheimb kao ordinarij dozvolu, da se Paulini nastane u Ulinju. Iza te dozvole odredi sam Zakmardi kao utemeljitelj svečano ustoličenje Paulina. Pri tome svečanom ustoličenju prisustvovalo je u obilnom broju plemstvo kraljevstva hrvatskoga i novi general reda Pavao Ivanović. Kao prvoga priora uveo je utemeljitelj u Ulinje oca Šimuna Bogovića, a uz njega još oce Pavla Besedića, Lovru Bužjakovića i Ivana Beslanja. Manastir je bio uređen za 12 redovnika. Predavši Zakmardi Paulinima ključe od crkve i kaštela Ulinjskoga dade im i ispravu, po kojoj postadoše oni posjednici Ulinja. Paulini su imali za taj dar služiti poslije smrti njegove za spas duše Ivanove i žene mu Ane svake godine 100 misa, a za života njegova svaki tjedan jednu misu za njega, za njegove pređe i nasljednike. U svojoj oporuci ostavio je Zakmardi Paulinima u Ulinju još svoje kmetove, što su u okolišu krapinskoga grada, a on ih je pribavio za 800 for., k tome ostavi im tamošnji svoj vinograd i druge „inkviline“ blizu crkve sv. Jurja u Jezeru kod Cesargrada, koji mu duguju do 500 for., a dat će im još onih 300 for. što mu ih je dužan grof Toma Erdödi za porez. U oporuci, kojoj je bio izvršitelj Ivan Vojković, dopusti, da se s preostalim, a nikome ne zapisanim imutkom postupa po volji izvršitelja. Pa doista poslije smrti Zakmardijeve s dozvolom biskupa zagrebačkoga, koji je imao potvrditi oporuku, pripalo je još 1300 renskih forinti iz imovine Zakmardijeve manastiru u Ulinju[2].

7. aprila g. 1665. podijeli kralj Leopold Zakmardiju sav posjed

[1] U kaptolskom arhivu. Prot. No. 11. p. 45. — Predano je Ulinje pred kaptolom zagrebačkim. General Paulina bio je tada Martin Borković.

[2] Oporuka je Zakmardijeva u „Acta Con. seu sem. Varasd.“ l. c. — U tom manastiru sahranjena je 3. novembra god. 1689. supruga Zakmardijeva.

Digitized by Google

Ciglenice u županiji varaždinskoj, i to radi njegove vjernosti[1]. Ovim se darom povećao znatno i onako već veliki imutak Zakmardijev; k tome ga zapade sva imovina njegova brata Đure, podžupana križevačke županije, koji je umr'o g. 1664. ostavivši sina Ivana, koji također skoro umrije. Imajući toliki imutak, a nemajući djece i nasljednika stade Zakmardi razmišljati, kako bi ga što bolje i korisnije upotrijebio. Smisli, da svojim imutkom učini nešto dobra za svoj rođeni grad Križevce. Promislivši stvar zrelo odluči, da u donjem gradu križevačkom, u kojem je bila i posada kraljevske vojske, sagradi manastir i crkvu. Sam pripovijeda u ispravi, da želi unaprijediti svoje rođeno mjesto, u koje dođoše njegovi pređi iz Ugarske, i to iz županije satmarske. On je doduše već gradu Križevcima učinio dosta dobra, ali želi učiniti i još više. Zato odluči osnovati manastir i u nj uvesti redovnike, da se više sv. misa u gradu čita i da se obilnije podjeljuju sv. sakramenti. Na to ga osobito nuka činjenica, što je do franjevačkoga manastira, koji je doduše samo sto koraka udaljen od zidova gradskih, pristupiti za kišovita vremena veoma teško, gotovo nemoguće. Osim toga mogu sada u franjevačkom manastiru vojnici iz posade, a i drugi građani prisustvovati tek na jednoj misi. Gradski pak župnik stanuje kod župne crkve sv. Križa te služi misu u svojoj župskoj crkvi, koja se također nalazi izvan posadnih zidina. Ti i slični razlozi ponukali su ga, da osnuje posebni manastir za križevačku tvrđavu i posadu. Promišljao je također, koji bi red pozvao, da se nastani u Križevcima, i odlučio se za Pauline, koji imadu pravo, da posjeduju imutak, a ujedno imadu pravo glasa na saboru i hrvatskom i ugarskom. Osobito ga je ponukalo, da pozove baš Pauline, i to, što su Paulini osobito sposobni za duhovne oce u posadama. Pokazali su to najbolje i najljepše u Poljskoj braneći Čenstohovu puna tri mjeseca od bijesne do tada nepobjedljive švedske vojske. Zakmardi se nada, da će se tako odlikovati Paulini i u Križevcima, bude li od potrebe[2].

[1] Libri regii donationum tom. III. str. 118. — Kralj veli u darovnici doslovno: quia idem (t. j. Joannes Zakmardi) primum regni nostri Hungariae coronae et deinde majestati nostrae pro locorum et tempore diversitate atque occasionum exigentia summo semper studio fideliter et constanter exhibuit et impedit ac in futurum quoque pari fidelitatis et constantiae zelo ipsum exhibiturum et impensurum benigne nobis habemus persuasum. U kr. zem. arhivu.

[2] Series universorum instrumentorum literarium conventus Crisiensis ordinis s. Pauli I. eremitae u akademičkom arhivu.

Digitized by Google

Tu svoju namisao stade Zakmardi izvoditi početkom augusta g. 1665. Svoju odluku priopći generalu paulinskoga reda Pavlu Ivanoviću, koji odredi umnoga i radinoga vikara, kasnije biskupa zagrebačkoga, Martina Borkovića, da tu stvar sa Zakmardijem provede. Dne 11. augusta g. 1665. izjavi Zakmardi pred sucem donjega grada Križevaca Ivanom Ekstanom i pred dvanaest jurata gradskih, da on važnih i stalnih razloga radi, a ponajviše za ispokoj duše svoje i braće svoje redu paulinskome, koji će on nastaniti u novi manastir u Križevcima, ostavlja: cijelu kuću svoju očinsku, što se nalazi među zidinama gradskim, svoj majur s ribnjakom izvan zidina u predgrađu donjeg grada, pa i vrt, koji se nalazi izvan zidina gradskih do potoka Vrtlina. Ostavlja dalje Paulinima sve oranice i livade, sve vinograde i šume svoje, što pripadaju njegovoj obitelji, a na koje on imade pravo, te se nalaze na zemljištu grada Križevaca i županije križevačke.

To je izjavio Zakmardi 11. augusta u Križevcima, a 27. augusta pred kaptolom čazmanskim u Zagrebu, i tada zatraži, da se izda isprava još o novim darovima, što ih misli pokloniti Paulinima. Osim onoga, što su dobili u Križevcima, dade im Ivan Zakmardi čitavi svoj dvor sazidan u obliku kaštela u Dijankovcu, sve dijelove dijankovačkoga posjeda, pa i sav posjed u Dijankovštini ili Folkuševini, što se sve nalazi u županiji križevačkoj. Za tim poklanja im sve dijelove svoga posjeda u Lemešu ili Nemešu, dalje čitav posjed, što kupljen, što založen od obitelji Sugnetićeve na dobru Špirancu, Ščrbatovcu (sv. Martinu) s pravom patronata na kapelu bl. Martina biskupa i ispovjednika; ostavlja im dvor plemićki s pivnicom na posjedu u Dropkovcu i sve dijelove toga posjeda dobivene što kupnjom što zalogom; isto tako ostavlja im svoje posjede u Dropkovcu, Vinarcu, Pataku, Nemčevcu, Vojnovcu i Hižanovcu; zatim sve vinograde u Obrešu, velikom Malu i Belčaku, što je sve u županiji križevačkoj; daje im svoje dvorove kupljene od obitelji Turkovića i Majdrug na posjedima Turkovcu, Šalamonovcu, Bojnikovcu, Kušovcu i ostala svoja dobra u kotaru visočkom; isto tako vinograde i gornička prava na visočkim goricama. Osim toga ostavlja im posjede svoga brata Đure, koji su nakon smrti njegove i sina mu Ivana njemu pripali. Za tim ostavlja posjede Stjepana i Đure Gerecija, posjed Bogačevo, Orehovec sv. Petar, što je on kupio za 700 renskih forinti i za 100 ugarskih; dalje im poklanja čitavu polovicu Rakovca, što ga je on kupio za 1200 for. i za 500 zlatnih dukata od obitelji Erdödijeve, za koju

Digitized by Google

kupnju dobio je i dozvolu kraljevu. S tom polovicom imat će Paulini pravo i na sve kmetove i stanare, na sve zaposlene u gradu, na gornićare i na sve prihode, što gradu pripadaju. Za tim ostavlja istim Paulinima 24 kmeta kvartalista na posjedima: Ledinsko selo, Brstec, Mahinovec u okružju hrašćanskom u županiji zagrebačkoj. To je sve kupio od Aleksandra grofa Erdödija za 5000 forinti[1]. A Sugnetićev posjed u Špirancu ostavlja sebi na uživanje do svoje smrti. Po njegovoj smrti pripada taj posjed bez ikakovog parbenog postupka Paulinima. No od dana izdatka ove isprave imadu već Paulini pravo na četvrti dio žita na posjedu u Rakovcu i Dropkovcu. Za taj gotovo kraljevski dar tražio je Zakmardi od Paulina, da u novom manastiru služe svaki tjedan iza njegove smrti tri tihe mise za njega i njegovu suprugu, za njegova brata Đuru, za sina mu Ivana i suprugu bratovu Magdalenu Isačićku i za sav njegov rod. Ako bi koji blagdan spriječio, da se ne mogu služiti zadušnice, neka se služi obična misa. Za čitavu pak obitelj neka se služe svake godine jedanput svečane zadušnice, i to u osmini bl. Marije Magdalene. Neposredno pak iza smrti Ivanove neka osim naznačenih misa odsluže u roku od jedne godine svi oci čitavoga paulinskog reda ukupno 500 misa. Pred kaptolom čazmanskim prihvati ovaj dar vikar generalov Martin Borković i obaveza se u ime čitavoga reda, da će obećano ispuniti[2]. Međutim očinska kuća Zakmardijeva u gradu Križevcima nije bila dovoljna, da se utemelji manastir i da se ondje podigne crkva, za to odluči Zakmardi, da Paulinima za označenu svrhu kupi još jednu kuću u Križevcima, osobito s toga, jer je želio, da Paulini osnuju u Križevcima i pučku školu. Za to stupi on u pregovore s potpukovnikom križevačke posade Nikolom Makarom, čija je kuća stajala na veoma zgodnom mjestu. Početkom novembra g. 1665. dogovori se Zakmardi s Makarom za njegovu kuću, koja je po opisu imala ovaj položaj: s istočne strane te kuće bila je velika ulica, sa zapadne prolaz ili maleni put, od juga je bila također ulica, a od sjevera dijelio je tek maleni prolaz od gradske kuće. Još se spominje, da je ta kuća bila od drva, a temelji njeni da su dobrano stari. Makar se pogodio sa Zakmardijem za 920 renskih forinti, a kao kaparu dobio je 2. novembra god. 1665. stotinu zlatnih dukata. 9. novembra iste godine sklopljen je pred

[1] Act. Paul. Cris. fasc. XII. No. 16 u kr. zem. arhivu.

[2] Ibid. l. c. i u Acta Paul. Cris. fasc. I. No. 44. U kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

gradskom općinom ugovor između Makara i Zakmardija. No u tom ugovoru nalazimo, da će za kuću Makarovu Zakmardi platiti 1000 for. Još je uređeno pred poglavarstvom grada, kakove će terete imati budući posjednici te kuće prema gradskoj općini i prema župniku[1].

Kad se ovaj posao svršio, javi Zakmardi podprioru paulinskoga reda u Lepoglavi Jakovu Obostrencu, da je posao poradi dozvole Paulinima, da uđu u grad Križevce sa gradskim poglavarstvom već potpuno uredio, nego on će još nastojati, da Paulini s dozvolom kraljevom dođu do posjeda Kapelanšćice ili Majurca[2]. Taj posjed pripadao je nekoć Augustincima, a poslije je postao vlasništvo franjevačkog reda, koji je imao crkvu i manastir u gornjem gradu. No franjevci po svome ustavu nijesu mogli posjedovati nepokretnoga imutka, zato su odlučili to dobro prodati; a Zakmardi se obrati na kralja, da bi dozvolio, da on kupi to imanje za Pauline. Po kraljevoj dozvoli kupi Zakmardi još i to imanje za Pauline[5]. Isto imanje je htjela i gradska općina kupiti za župsku prebendu, pače je već i neki dio zatražene svote za to dobro isplatila[3]. Iz poštovanja, a i spominjući se i velikih dobročinstva, što ih je Zakmardi učinio gradu Križevcima, odustane gradska općina, da kupi taj posjed. Zakmardi isplati 1800 ren. for. franjevcima za spomenuti posjed i predade ga Paulinima. Još je god. 1665. kupio zajedno sa svojom suprugom Anom za 200 for. ug. od Franje Tinodija, koji se i Pečić zvao, dvije kurije i plemićke dijelove na imanju u Bojnikovcu ili Šalamonovcu[5]. Isto tako je kupio posjed i kurije Đure Važdinaja u gornjem i donjem Visokom, pa i to pokloni Paulinima[6].

Kupivši Makarovu kuću u Križevcima dobi Zakmardi u februaru g. 1666. dozvolu od gradske općine, koju mu u ime općine izdade sudac Ivan Ekstan i 12 jurata, da može pomenutu kuću obratiti u crkvu i sagraditi ondje manastir, dakako uz pogodbu, da se tom dozvolom ne smiju krnjiti ni gradska ni župnička prava. Iz pismene dozvole razabira se, da će se u novom manastiru služiti

[1] Series univers. lit. instr. conv. Cris. s. Pauli I. erem. u akad. arhivu.
[2] Acta Paul. Cris. fasc. I. No. 43.
[3] Libri reg. donat. t. VII. p. 121 u kr. zem. arhivu.
[4] Series etc. o. c.
[5] Act. Paul. Cris. fasc. XVII. No. 16 u kr. zem. arhivu.
[6] Ibid. fasc. XVII. No. 19.

Digitized by Google

mise, držati propovijedi za puk i u opće sve, što je na duhovnu korist građanima i vojnicima u posadi[1].

Uvodeći Zakmardi paulinski red u Križevce imao je osim spomenutih već nakana još jednu, zašto je baš odabrao Pauline, a ta se ponajbolje ističe u molbi Paulina na kralja, kojom mole, neka bi kralj dozvolio, da se u Križevcima osnuje manastir i da se ondje paulinski red namjesti. Doslovno se u toj molbi veli: „quod intentio fundatoris illa esset principalis, ut in dicta civitate divinus cultus in districtu vero, ubi multa Schismaticorum millia essent, catholicae fidei augmentum taliter procuraretur, quem in finem *erudiendae juventutis* praesertim in fundamentis catholicae fidei, scholae aperirentur cathechismi et conciones haberentur"[2]. Vidimo iz toga jasno, da je Zakmardiju bila poglavita svrha, što je uveo Pauline i ta, da oni otvore u Križevcima pučku školu, što oni poslije i učiniše.

Zakmardi se požrtvovno brinuo, da svoju ideju o dogradnji crkve i manastira u Križevcima što prije privede kraju. Ta se njegova briga očituje ponajbolje iz raznih pisama, što ih je pisao Paulinima. Za vrijeme, dok se gradio manastir i crkva u Križevcima, nastanio je on Pauline na svom posjedu u Dijankovcu. To nam potvrđuje pismo Jakovu Obostrencu pod natpisom: „priori residentiae Paulinorum Diankovecensis scriptae (sc. litterae)". U tom pismu javlja Zakmardi Obostrencu, kako je s isplatom kuće Makarove i kako valja za sada odustati od naumljene dalje kupnje kmetskih selišta, jer je za sada potrebno, da se ponajprije pobrinu, kako će si postaviti čvrst temelj[3]. Iz drugoga pisma istome prioru Obostrencu u Dijankovcu saznajemo, da je položio 425 for. za kmetove na posjedu Kapelanšćici, a kuću Makarovu da je posve isplatio. Paulini su htjeli kupiti još i posjed Dubovac kraj Križevaca. Iz istoga pisma razabira se dobro, da im Zakmardi svjetuje, da radije zamijene poklonjeni im dio Rakovca, nego da kupuju Dubovac. Međutim Zakmardi je radi drugih teškoća, koje bi ta zamjena nanijela, odustao od namisli, da se Rakovac s Dubovcem zamijeni[4]. Još u siječnju god. 1667. nijesu Paulini bili u Križevcima, jer Zakmardi sa svoga imanja u Štrucljevu piše prioru

[1] Series etc. u akad. arhivu.
[2] Act. Paul. Cris. fasc. I. No. 57 u kr. zem. arhivu.
[3] Act. Paul. Cris. fasc. I. No. 58 u kr. zem. arhivu.
[4] Ibid. fasc. I. No. 60 i 62.

Digitized by Google

dijankovačkom o svojim daljim isplatama Kapelanšćice[1]. Zamjeniku generala redu Martinu Borkoviću također piše početkom g. 1667. te se tuži, što se tako dugo zavlači kraljevska dozvola, da se uvedu Paulini u grad. Savjetuje ga u tom pismu, kako i gdje treba raditi, da se stvar pospješi i da željena dozvola što prije dođe. To nam pismo pokazuje, da je u Križevcima načinjena najprije drvena kapela, u kojoj će se mise služiti. Za krov kuće Makarove i za kapelu šalje u isto vrijeme 172 for., što su mu pripali od „dike" lepoglavske[2].

Da se uvod Paulina u Križevce zatezao, tomu su donekle bili krivi i križevački franjevci, koji su još god. 1665. protestirali kod biskupa Petra Petretića želeći svakako spriječiti dolazak Paulina u Križevce. Ta se dozvola za uvod zategla tako, te je Zakmardi ni doživio nije. Biskup Petretić dozvoli Paulinima, da se nasele u nov manastir u Križevcima 20. travnja god. 1667., a Zakmardi je 25. travnja g. 1667. u Banjskoj Bistrici u Ugarskoj umr'o. U ispravi, kojom dopušta Petretić, da Paulini slobodno uđu u novo osnovani manastir, ističe se, kako su franjevci protestirali protiv dozvole, da se dopusti Paulinima ući u Križevce. Kao glavni razlog navodi se strah sa strane franjevaca, da ne bi Paulini išli po prošnji, a to bi bilo franjevcima na štetu. No kad je na to generalni vikar Paulina Borković izjavio, da je dohodak od poklonjenih posjeda križevačkome manastiru tolik, da će od dohodaka moći živjeti 12 redovnika, a da ne će trebati ići milostinju kupiti, onda povukoše franjevci svoj protest; ali su još zahtijevali, da se u upravu takozvane njemačke kapele, što je bila u posadi, Paulini ni malo ne miješaju. Na to se jedna i druga stranka sporazumjela, i dozvola bi Paulinima izdana, da uđu u nov manastir i da zaposjednu dobra, što im je dao i ostavio Zakmardi. Tako je evo Zakmardi osnovao u pet godina dva paulinska manastira, nadijelio obadva obilnim posjedima i time pribavio neizbrisivo ime velikoga dobrotvora crkvenoga u Hrvatskoj. No osim ovih dobrotvornih djela, što ih navedosmo, učinio je Zakmardi još i mnoga druga, koja nam pokazuje što njegova oporuka, što opet druge isprave.

Osim što je osnovao kod jezuita u Varaždinu sjemenište za uzgoj mladeži i svjetovne i duhovne, učinio je Zakmardi mnogo i za zagrebačko sjemenište jezuitsko, kojemu je ostavio svoj po-

[1] Ibid. o. c. No. 63.
[2] Ibid. o. c. No. 65.

Digitized by Google

sjed pod Susjed-gradom, što ga je kupio od Franje Čikulina za 2000 for., zatim je ostavio 300 talira, što mu ih je dugovala obitelj Škrlčeva, a on je bio radi toga duga uknjižen na neka dobra. U svojoj oporuci izrazio je želju, da se za označena dobra uzdržava u zagrebačkom manastiru jedan ili dva siromašna njegova rođaka, koji polaze škole, i jedan ili više pjevača. Pitomci, koji budu u ovom sjemeništu uzdržavani od dohodaka iz njegove ostavštine, bit će dužni svaki dan za njegovu dušu izmoliti (kao i oni u Varaždinu) jedan „Očenaš" i jednu „Zdravu Mariju", te su u savjesti vezani, budu li poslije u životu sretni i imućni, da dadu 100 for. tome sjemeništu. U prvom početku htio je Zakmardi ovom zagrebačkom jezuitskom sjemeništu ostaviti Rakovac, Drobkovac i Gregurovac, ali je poslije svoj naum promijenio, te su ta tri posjeda dobili križevački Paulini[1].

U stolnoj crkvi zagrebačkoj osnovao je Zakmardi kapelu sv. Ivana, svoga pokrovitelja, te odredio, da bude u njoj pokopan. Ta je kapela utemeljena god. 1664. a za nju je dao svoj predij Žitnjak i vinograd Zvonaršćak[2]. U svojoj oporuci zaklinje kaptol, da bi i predij i vinograd dao u najam jednome od kanonika, a dobiveni novac od najamnine neka se upotrijebi za popravak kapele i za popravak same stolne crkve zagrebačke. Desete godine opet neka se ta najamnina upotrijebi za crkvu blaženoga Petra i Pavla u Gracu, gdje počivaju njegovi roditelji i njegov brat. Ističe napose, da je svota, što ju je dao za spomenuti predij i vinograd, iznosila 1000 for. renskih, te će se za 60 for. moći svake godine iznajmiti[3]. Za ovu kapelu osnovao je dva altaristička mjesta. Za ta mjesta ostavio je dobra i kmetove Fistrića i Verzara, što ih je kupio za 500 for. renskih od Petra Ratkaja, k tome inkviline Plasana i Benedića, što ih je od vicebana kupio za 550 for. Još je ostavio jedan vinograd sa klijeti, koji je također na zemljištu spomenutih gospoštija, a i šume, koje k tome pripadaju. Od ovih dobara ostavio je polovicu jednome altaristi, koga će najprije on, a kasnije po smrti njegovoj imenovati biskup i kaptol, i to uz uvjet, da za polovinu prihoda od spomenutih dobara služi svečane zadušnice na godišnjicu smrti za pokoj duše i Zakmardijeve i svih mu rođaka. Drugi pak altarista imat će istu službu u njegovoj

[1] Series univ. lit. instr. etc. u akademičkom arhivu.

[2] Arhiv kaptola čazmanskoga u Varaždinu, protok. pod L. Z. 19. 378.

[3] Acta Paul. Cris.

Digitized by Google

kapeli za pokoj duše njegova brata Đure i za pokoj duša svih njegovih nasljednika. Za tu službu dobit će taj altarista drugu polovicu prihoda od spomenutih dobara. Ako bi se gornja dobra otkupila, onda će biskup i kaptol odrediti, kako će se upotrijebiti dobivena svota za istu svrhu. Za svijeće, što su potrebne za ove dvije altarije, zapisa Zakmardi svoje gorničko pravo u Jagodišću pod Susjed-gradom, kupljeno od nekoga Mihajla Jelakovića s dozvolom Julija Čikulina[1].

Kako je Zakmardi bio osobiti prijatelj školskoj mladeži, razabira se još iz ovoga zapisa, koji nam pokazuje osobitu plemenštinu njegova srca. Svoju kuću u Zagrebu zapisao je svojemu sinovcu, (no taj je prije njega umr'o), ali uz pogodbu, da uloži kod jezuita u Zagrebu 1000 for. renskih, a jezuiti imadu tu svotu pravedno ukamatiti, i iz tih kamata imadu se odijevati siromašni đaci. Za slučaj, da njegov sinovac ne bi htio naznačenu svotu položiti, neka se kuća proda, svota od 1000 for. neka se uloži, kako je naznačeno, a kamati neka se svakako za željenu svrhu upotrijebe, a da se u glavnicu nikad ne dira[2].

Izvršujući zapisnu želju svoga brata, kojom je on ostavio crkvi sv. Petra u Gracu za služenje misa poslije njegove smrti 200 for., a koji je novac Ivan Zakmardi upotrijebio, ostavlja župniku gradačkome mjesto onih 200 for. svoja dobra u Bogačevu, što ih je nekad kupio za 340 for., a župnik i nasljednici mu bit će dužni odslužiti za pokojnoga mu brata i za sav njegov rod svečane zadušnice na dan smrti i svaki tjedan po jednu tihu misu[3].

Priznaje Zakmardi u oporuci, da su dobra, što ih ostavlja crkvi gradačkoj, mnogo više vrijedna od zapisa, što ga je učinio njegov brat, no njega vode posebni razlozi, da spomenutoj crkvi ostavlja više. Ponajprije čini to zato, da bude zadovoljniji župnik gradački i da temeljna svota bude veća. Napose nuka ga na to, što je on jednu bačvu vina svoga brata Đure za se upotrijebio i što je zadržao za se 20 for. renskih, koje je njegov brat zapisao kapucinima u Varaždinu, a oni ih ne htjedoše primiti[4].

U crkvi sv. Marka u Zagrebu podigao je na novo žrtvenik Smolčićev. Želio je, da se i na tom žrtveniku čitaju mise za pokoj

[1] Oporuka Ivana Zakmardija u kr. zem. arhivu l. c.
[2] Ibid.
[3] Ibid.
[4] Ibid.

Digitized by Google

njegove duše, te je i u crkvi sv. Marka osnovao altariju. Za tu altariju ostavio je crkvi sv. Marka svoj mlin u Zagrebu, što ga je kupio za 200 for. renskih i vinograd u Ilici kupljen za 400 for., a k tome još ostavio je jednu sjenokošu, za koju je dao 90 for. U oporuci svojoj određuje, da se za tu altariju imade pobrinuti i s njom upravljati gumbarski ceh. Taj ceh neka se pobrine, da se na tako zvanom Smolčićevu oltaru u župnoj crkvi sv. Marka svaki mjesec čitaju dvije mise za pokoj duše njegove i njegovih rođaka. Za taj svoj zapis želi da se načini onakova isprava, kakovu je on načinio za altariju sv. Ivana također u crkvi sv. Marka, a što ju je utemeljio plemić Abraham Trelić, kojom sada upravlja krojački ceh.

Kapelaniji u sv. Križu-Začretju ostavi u svojoj oporuci nekadašnje posjede Stjepana Prašocija u Puhakovcu, što ih je on kupio za 200 for. renskih, osim toga i onu sjenokošu, što ju je zamijenio za jednoga inkvilina s plemićem Ivanom Puhakocijem i dodao još za nju 70 ugar. forinti. Drugu sjenokošu, što ju je kupio od Đure Mikocija za više od 50 for., i dva kmeta u Ciglenici, što mu ih zapisaše nasljednici Sigismunda Keglevića za 300 talira, ostavi također kapelaniji u sv. Križu-Začretju. Njegova je želja, da se od spomenutih 300 talira dade 100 talira zakonitim nasljednicima Keglevićevih dobara, t. j. onim nasljednicima, koje županija za takove prizna. Pobliže određuje, da kapelan u sv. Križu uživa dohotke od ostavljenih posjeda ili kamate od glavnice, ako se dobra unovče. U glavnicu zabranjuje dirati. Kapelan je za sve ovo dužan svaki tjedan čitati jednu tihu misu za pokoj duše njegove i njegovih predšasnika kao i njegovih rođaka, što su u ovoj crkvi pokopani i koji će ondje u napredak pokopani biti. Za ružna vremena bit će dužan prvome njegovu nasljedniku u Štrucljevu u dvorskoj kapeli u nedjelu i blagdane služiti sv. misu[1].

Osim spomenutih dobara dao je Zakmardi svoja dobra u Dolancu kraj Lovrečine župniku svetoga Lovre u Lovrečini, da poveća njegovu slabu nadarbinu[2]. Isto tako je god. 1665. župniku Đuri Galeniću u sv. Petru Orehovcu mjesto nekih zemalja odstupio sav dio, što ga je kupio od Stjepana Gerecija u Bogačevu[3].

[1] Ibid. o. c.
[2] L. C. L. S. No. 98. U kaptolskom arhivu u Zagrebu.
[3] Ibid. Litt. S. No. 97.

Digitized by Google

Koliko je god Zakmardi bio bogat čovjek, opet su silni i veliki darovi ovi posve ispraznili njegovu blagajnicu, te je on bio prisiljen 5. veljače g. 1667. posuditi od kaptola zagrebačkoga tisuću zlatnih dukata uz 6% kamata, a svaki je zlatni dukat vrijedio 3 renske forinte i 20 denara[1].

Pregledamo li tek letimice silne ove darove, što ih je u dobrotvorne svrhe podijelio Zakmardi, to nam valja svakako priznati, da su rijetki smrtnici, što ih je zapisala povijest hrvatska, koji bi se mogli takmiti s Ivanom Zakmardijem u dijeljenju dobara. Sigurno je, da u sedamnaestom vijeku povijesti hrvatske nema čovjeka, koji je učinio toliko zadužbina koliko protonotar Ivan Zakmardi.

Zadnje godine života Zakmardijeva i njegova oporuka.

Poslije smrti velikoga bana Nikole Zrinjskoga zavila se u crno sva Hrvatska i Ugarska; tugovalo se za velikim junakom i državnikom također u Poljskoj i Francuskoj, a čitava Europa spominjala je s najvećim poštovanjem slavno i glasovito njegovo ime. Nesretni Vašvarski mir ogorčio je Hrvate i Ugre. U Hrvatskoj su se uzvitlale strasti i nemiri, stali se pisati razni spisi protiv Nijemaca, a bečki dvor ne će da imenuje novoga bana.

Najozbiljniji kandidat za bansku čast bio je već proslavljeni junak, brat Nikolin Petar Zrinjski. No dvor nije bio ni najmanje voljan, da imenuje Petra za bana. Tek kad Turci već u manjim četama stadoše provaljivati u Hrvatsku, tada imenuje dvor Petra za bana. Bilo je to početkom god. 1665. Premda je Petar odmah razbio i protjerao Turke, ipak ga bečki dvor ne dade uvesti po starom hrvatskom običaju. A dok ban nije bio uveden, nije mogao ništa činiti, što ide u bansku vlast. Imenovani, ali još neuvedeni ban nije mogao sazvati oktavalni sud, jer mu po hrvatskom pravu ne mogaše neuvedeni ban predsjedati. Zakmardi čeka s drugima neustrpljivo uvod novoga bana u bansku čast, jer dok nema bana, ne može ni on kao protonotar da vrši svoje sudačke poslove. Kako dvor nije mislio da dade uvesti novoga bana, vidi se i odatle, što kralj baš u ovo doba (g. 1666.) imenova Zakmardija za kraljeva personala u sudačkim poslovima. Naslov mu je: „praesentiae regiae

[1] Acta collegii societatis Jesu Zagrabiensis tom. I. fasc. I. No. 29 u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

in judiciis locumtenens"[1]. Budući da kao protonotar kraljevstva nije mogao vršiti svojih posala, to je sada kao zamjenik samoga kralja vodio i sve sudačke parnice. Čast kraljeva personala bila je uvijek od velike cijene, te se obično podjeljivala samo u Ugarskoj. Za to je s tim čudnovatije, kako dvor nije izabrao višega plemića nego postavi za kraljeva personala običnoga plemića, da on vodi sve parnice zastupajući samoga kralja. Dogodilo se to jamačno zato, jer su kralj i dvor u velike cijenili sposobnosti Zakmardijeve, a to se vidi odatle, što je 5. septembra g. 1666. imenovan barunom kraljevstva. U povelji barunskoj izbrajaju se sve njegove zasluge; osobito se ističe, da već dvadeset i dvije godine vrši čast protonotara na najveće zadovoljstvo staležâ; spominje se, kako već četiri godine kao podžupan županije varaždinske i u vojsci s Turcima i izvan nje pohvalno vrši svoju službu. Na saboru pak kao izaslanik kraljevstva hrvatskoga ima po nalogu staležâ sastavljati sam artikule, koji poslije postadoše zakonom kraljevstva. Izrijekom se kaže, da je njegov rad na saboru god. 1649. i 1662. bio taki, da su staleži i redovi ugarski njemu i nasljednicima njegovim dali mjesto i glas među magnatima. Još ističe barunska diploma, da ga je kralj baš poradi njegove prednosti i vještine u izricanju pravda imenovao svojim personalom u sudskim poslovima i svojim savjetnikom. Uvaživši pak sada sve ove njegove zasluge podiže njega, njegovu suprugu Anu rođ. Svirčićku i sve njegove zakonite nasljednike na čast baruna i dozvoli mu služiti se crvenim pečatom, kako to običavaju ostali magnati činiti[2].

U to doba bilo je na vrhuncu nezadovoljstvo u Hrvatskoj i Ugarskoj. Već je postojao savez između Zrinjskoga, palatina Vesselenyja i Lipaja, nadbiskupa ostrogonskoga. U mjesecu martu g. 1667. sazva Vesselenyi izvanredni sabor staleža u Banjsku Bistricu, gdje se pod predsjedanjem Petra Zrinjskoga, kao kraljeva povjerenika, vijećalo o teškim i o veoma važnim državnim pitanjima kraljevstva hrvatskoga i ugarskoga. Hrvatska posla na taj sabor Zakmardija. Ovdje nam se nameće pitanje, je li Zakmardi znao za namjere Petra Zrinjskoga? Da su Petar Zrinjski i Katarina žena mu imali veliko povjerenje u Zakmardija, vidi se iz toga, što su od njega uzajmljivali novaca, i iz srdačnosti, s kojom mu pisahu pisma; no jamačno mu nijesu otkrili svojih namjera o uroti, jer se čitava

[1] Act. Paul. Cris. f. No. Act. coll. s. J. Varasd. f. 1. No. 4.
[2] Acta Paul. Cris. fasc. 22. No. 21.

Digitized by Google

urota u ovo doba bila tek počela razvijati, te se baš u Banjskoj Bistrici u tajnim sjednicama ukrijepila.

Da je Zakmardi došao bolestan u Banjsku Bistricu ili da je ondje obolio, to se ne da razabrati iz izvora. Poznato je samo, da je on 25. travnja g. 1667. u Banjskoj Bistrici umr'o. Paulin Benger u analima paulinskoga reda spominje put njegov u Banjsku Bistricu te veli, da je onamo otišao: „ad viginti diales certarum differentiarum revisiones", a za njegovu smrt označivši dan i godinu veli: „pia morte gloriosae vitae cursum absolvit"[1]. Mrtvo tijelo Zakmardijevo prevezeno je u Hrvatsku, da se po njegovoj želji sahrani u stolnoj crkvi zagrebačkoj, i to u kapeli sv. Ivana, koju je baš za tu svrhu utemeljio. Mrtvo tijelo vozili su u Zagreb pokraj Lepoglave, gdje mu zahvalni Paulini iskazaše osobitu počast. General reda Pavao Ivanović izađe sa svom braćom te mu opjeva žalobno opijelo i isprati ga sa svom braćom tako daleko, kako se daleko protezao posjed lepoglavskoga manastira. Na sprovod u Zagreb poslaše Paulini lepoglavski kao zastupnika svoga Nikolu Klančeca, vikara, a križevački i ulimijski Paulini poslaše svoje priore sa mnogom braćom. Paulini pak iz Remeta dođoše svi na sprovod, koji je svršen u Zagrebu 2. jula g. 1667. veoma svečano, a sahranjen bi Zakmardi u kapelici sv. Ivana u stolnoj crkvi zagrebačkoj.

Još 17. jula g. 1664. napisao je Ivan Zakmardi svoju oporuku. Kako je te godine bilo veoma burno doba, napose je svaki čas prijetila pogibelj od Turaka, to je Ivan Zakmardi i sam se spremajući na Turke[2] vlastoručno napisao oporuku i predao je kaptolu čazmanskome, da je čuva i poslije njegove smrti otvori.

Oporuku njegovu primio je u ime kaptola Ambrozij Montekantor i kanonik kaptola čazmanskoga. 14. aprila g. 1667. otvorena je oporuka Zakmardijeva, kako je to sam na njoj zabilježio spomenuti kanonik Ambrozij. Zadnju potvrdu nosi oporuka od 21. januara 1668., kad je jamačno sve provedeno, kako je u njoj naznačeno bilo.

U svojoj oporuci naročito ističe, da želi, da ga pokopaju „sine

---

[1] Nicolaus Benger, Annales eremi coenob. ordinis fratrum eremitarum s. Pauli primi cremitae vol. II. p. 55.

[2] Ego Joannes Zakmardi etc. . . . . jam ad expeditionem generalem inter reliquos dominos regnicolas simul cum gentibus caesarianis et imperialibus contra Turcas profecturus" . . . Act. Paul. Cris.

Digitized by Google

pompa saeculari", sed cum copiosa tamen sacerdotum et piorum hominum sacrorum et dicendorum frequentia".

Svoj veliki imutak, kako već spomenusmo, ostavio je poglavito u dobrotvorne svrhe, a ostalo ostavio je svojoj ženi, a i ostaloj svojoj rodbini.

Glavni svoj posjed Štrucljevo i posjed Špičkovinu[1] u županiji varaždinskoj ostavio je u toj oporuci od g. 1664. svome nećaku Ivanu, sinu pokojnog brata Đure. No kako je taj njegov nećak kratko vrijeme iza smrti svoga oca Đure umr'o, to je po njegovoj odluci zapao taj imutak svu ostalu obitelj Zakmardijevu bilo po ocu bilo po majci. Odredio je za taj slučaj, da si obitelj odabere jednoga člana, koji će upravljati dobrima. Ako bi obitelj izabrala dvojicu, neka se oni zovu „duumviri familiae Zakmardianae", koji neka za trud uprave dobivaju četvrti dio od svih dohodaka, a ostalo neka uživa čitava obitelj. Zabranio je, da se možda taj posjed proda. Još je ostavio svome nećaku Ivanu i svim njegovim zakonitim nasljednicima svoje dobro Pakazin u županiji križevačkoj. Nadzor nad tim dobrima imao je voditi vikar biskupa zagrebačkoga i protonotar kraljevstva[2]. Ovo je dobro poslije smrti nećaka Ivana također određeno za dobrotvorne svrhe.

Svojoj supruzi Ani (rođ. Svirčićki) ostavi svoje dijelove u kaštelu Čanjevu ili Lupoglavi u županiji križevačkoj, dalje njoj i njezinu rodu sve posjede kupljene i njemu založene u Visokom, Slanšćini, Vrebčakovcu, Sudovcu, Delnici i Radešiću. U toj oporuci ostavi još svojoj supruzi posjed Biškupec ili Zelinu; no poslije je taj posjed, jamačno s njezinom privolom, darovao jezuitima u Zagrebu. Osim toga ostavio je svojoj supruzi svoje posjede na dobrima Klokovcu i Petislavcu u okružju Cesargrada u županiji varaždinskoj, za koje je on nekad dao 3000 for. renskih. Još je ostavio svojoj supruzi svoju kuću u Krapinskim Toplicama sa svim, što k njoj pripada. Za svu ovu ostavštinu želi Zakmardi, da njegova supruga svaki tjedan dade čitati za pokoj njegove duše jednu misu. U slučaju da ona ne bi na to pristala, neka izvršitelj njegove oporuke ili kojigod od rođaka uzme jedan vinograd sa dobra Petislavca u vrijednosti od 1000 for., neka ga dade fratrima pustinjacima, da izvrše naprijed spomenuto.

[1] Ta dva svoja dobra cijenio je sam Ivan Zakmardi na 4000 for. renskih.

[2] Imanje Pakazin dobio je Ivan od biskupa zagrebačkoga Petra Petretića.

Digitized by Google

Ivan je Zakmardi napisao apologiju grofa Nikole Erdödija, te je u svojoj oporuci naložio, da tu apologiju zagrebački jezuiti štampaju. Za to im ostavi u oporuci neki posjed pod Zelinom, koji je njemu zapisao grof Nikola Erdödi za 300 renskih forinti.

Svojim rođacima po lozi Špičkovićevoj sve do četvrtoga koljena ostavio je 31 selište nekad vlasništvo grofa Sigismunda Erdödija, što je Ivan Zakmardi dobio isplativši dug Nikole Keglevića istome Sigismundu Erdödiju. Izvršitelj njegove oporuke bio je rođak mu bilježnik gradske općine zagrebačke Đuro Banić, kojemu je Zakmardi ostavio osim takozvane svote čagelijanske još i tri inkvilina (podržnika) u Biškupcu i u sv. Nikoli Zelini, što mu ih je zapisao Ivan Domjanić za 200 for.; dalje ostavi Đuri Baniću svu vitešku pozlaćenu bojnu spremu, što mu je darovala gospođa Ručićka. To mu je imao biti dar zato, što će biti izvršitelj njegove oporuke. Rođaku svome Ivanu Tinodiju ostavio je sablju i buzdovan, što je u njega založila supruga Konjskoga za 50 for. Petru Gombaru s obzirom na njegove usluge osim onoga, što mu je već dao, ostavi četiri jutra zemlje, ženi pak njegovoj kao rođakinji svojoj ostavi svoj vrt, što se prostire odmah iza grada Zagreba i jednu livadu, što je pribavio od obitelji Vernićeve, a koja se nalazi na zemljištu zagrebačkom, i jedan vinograd s livadom u Laščini. To dvoje posjedovao je prije kanonik Đuro Harča u to ime, da služi stanovite određene mise. Ostalim svojim rođacima u Zagrebu ostavi svoj vrt u gradu Zagrebu, što ga je kupio za 100 renskih forinti. Napose se ističe, da se taj vrt preda kao posjed obitelji Smolčićevoj, kojoj je još ostavio svoj manji sat. U jednoj točki svoje oporuke želi Zakmardi, da se rođaci pobrinu, da im se izdadu isprave što se tiču posjeda, a i svim baštinicima, pa bilo i za najmanju stvar, da se izda posebna isprava.

Udovica podžupana Zabokija spremila je kod Zakmardija što u zlatu što u srebru svotu od 600 for. renskih. U oporuci svojoj priznaje Zakmardi, da je od ove svote uzeo nekoliko škuda, no budući da je u Zagrebu kod njegove supruge njegovih 1000 škuda, neka se ono, što bi manjkalo možda do potpune svote, udovici Zabokijevoj iz onih škuda naknadi.

On spominje u oporuci, da imade u svojoj kući u Zagrebu u jednoj vrećici 530 talira, a u drugoj 79; osim toga u jednoj vrećici 200 zlatnih dukata, a u drugoj 388. U Lepoglavi u novcu imade 1247 forinti renskih. Od toga novca daje on na račun Ivana Vojkovića za sjemenište jezuita u Varaždinu, a za isplatu dobra

Digitized by Google

Trnovca 300 for. renskih, zatim ostavi 250 renskih forinti za kapelu, što se po zavjetu njegovu, a i po zavjetu ostalog plemstva kraljevstva imade podići do jezuitske crkve u Varaždinu. Za tu kapelu imadu po svom obećanju doprinijeti još i ovi plemići kraljevstva: Ivan Domjanić 70 renskih forinti, viceban 50 renskih forinti, a Petar Fodroci 20 ren. for. Što se njegove služinčadi tiče, ističe napose, da je uvijek svojim slugama sve isplatio, štogod ih je po pravu išlo. Ipak ostavlja svakome svome slugi na uspomenu po jednoga konja. Ako bi pak koji možda iznio taki dug, koji je slučajno Zakmardi zaboravio, neka mu se isplati. Upozoruje ipak izvršitelje oporuke, da prije pogledaju njegove potvrdnice i zapiske o isplaćenim dugovima. — Sve ono, što ostane od gotova novca, neka se podijeli u tri dijela. Jedan dio neka se upotrijebi za sprovod njegov i za svećenstvo, drugi neka se razdijeli među siromahe, a s trećim dijelom neka se odmah plate mise, koje će se služiti za ispokoj njegove duše.

Pokretna svoja dobra razdijelio je ovako. Ponajprije svojoj supruzi, kojoj je već prije doznačio 1000 renskih forinti, ostavi još i onaj zlatni lanac, što mu ga je kralj Leopold darovao, a vrijedi 100 zlatnih dukata. Određuje za taj zlatni lanac, neka ga ona kod sebe čuva za čitavoga svoga života. Dalje joj ostavi sve pokretne stvari, što se nalaze u Klokovcu, Biškupcu i Čanjevu, s tim dodatkom, da trećinu od toga dade siromasima, a trećinu da upotrijebi za mise, što se imadu za pokoj njegove duše čitati. Tom zgodom izrijekom traži u oporuci, neka ona ne zadrži za sebe one novce, što ih je on ostavio ili da se isplate neki dugovi ili što ih je zapisao za pobožne zaklade. Ako ona ne bi htjela izvršiti njegovu volju, onda daje pravo svakom sudu, da provede zapljenu na njezinu dobru u Petislavcu. — Od kralja Ferdinanda III. dobio je Zakmardi na dar krasnu i dragocjenu posudu za pranje ruku s vrčem; taj dar u prvoj oporuci ostavi svome sinovcu, no po njegovoj smrti dobi i taj dar Zakmardijeva supruga.

Pokretne svoje stvari, što ih je imao u Zagrebu, razdijelio je u četiri dijela. Jedan dio odredio je, da se pokriju razni troškovi, što su bili na kući ili izvan nje; drugi dio odredio je za siromahe grada Zagreba; treći dio neka se dade za čitanje misa, a četvrti dio pripada njegovim rođacima. Od tih pokretnih dobara izuze sve zlatne i srebrne stvari, novce i sagove, blazine i vaze. A pokretne stvari, što se nađu na dan smrti njegove u Varaždinu, ostavi ondješnjem sjemeništu jezuitskom, što ga je on osnovao.

Digitized by Google

Od svojih sagova u Zagrebu ostavi dva velika kaptolu zagrebačkom, jedan zboru prebendarskom, a jedan opet kaptolu čazmanskom. Dalje ostavi raznim kongregacijama po jedan sag. Od tih se kongregacija spominju: kongregacija bl. djevice Marije, kongregacija smrtne stiske, kongregacija gradska i kongregacija tijela Hristova.

Zlatnu svoju čašu, što ju je dobio na dar od bana Nikole Zrinjskoga, ostavi biskupu zagrebačkom Petru Petretiću. On doduše zna, piše u oporuci, da bi bio više obavezan ostaviti biskupu, ali: „ex parva substantia juxta Tobiae monitum, paucis contenta esse sua reverendissima dominatio dignabitur". Svome tastu i rođacima u tazbini ostavi 100 renskih forinti i ostatak „dike", što njega pripada, po prilici do 50 for.

Na koncu svoje oporuke moli biskupa zagrebačkoga, da bi nadzirao, da izvršitelji ovu njegovu oporuku točno i savjesno vrše. Za izvršitelje oporuke izabrao je Zakmardi Grgura Babinića zakletoga bilježnika grada Zagreba i Franju Gubašocija plemićkoga suca županije varaždinske, kojemu ostavi za njegov trud travnik kod Đurmanića[1].

* * *

Pojava Ivana Zakmardija vanredna je i znamenita u XVII. vijeku povijesti hrvatske. Pred nama je život čovjeka, koji se je od jednostavnoga plemića svojim prekrasnim sposobnostima, svojom željeznom marljivosti, svojim savjesnim radom uzdigao do tolikih časti. Posvetivši se upravnoj službi vršio je svoje dužnosti tačno i savjesno počevši od najniže i prve svoje službe plemićskoga suca pak do najviše kao protonotar i kraljev personal u sudbenim poslovima. Pak baš ta savjesnost i pravednost, to točno vršenje dužnosti dizalo ga je od jedne časti na drugu, donosilo mu priznanja kao od suvremenika njegovih u Hrvatskoj i u Ugarskoj, tako i od samoga dvora, a donijelo mu je i poštovanje od zahvalnog potomstva. Ako je i bio starinom iz Ugarske, ipak vanredno je bio zauzet za svoju domovinu Hrvatsku. Zauzet za hrvatska prava branio ih je osobitom vještinom na ugarskim saborima. Neutrudljivo, ali i oprezno borio se za njih ni malo ne popuštajući carskome dvoru i njegovoj politici. Kako mu je mila Hrvatska, koliko mu je do njezine slave i njenih prava, pokazuje ponajbolje u svojoj pjesmi: „Illa ego". Hrvati ga svake godine

[1] Oporuka je Zakmardijeva u kr. zem. arhivu.

Digitized by Google

odlikovaše povjerenjem i slahu ga na požunski sabor, pače njemu kao osobito vještome i spretnome pravniku povjeravahu, da slaže i sastavlja artikule, koji su imali biti kasnije zakoni za Hrvatsku.

Uz ove osobine, kojima se isticao na političkom polju, posebnim se načinom istaknuo kao dobrotvor podijelivši ogromni dio svoga velikoga imutka u kulturne svrhe. Prosvjeta naroda hrvatskoga bila mu je osobito na srcu. Najviše i najbogatije nadijelio je manastire i redove, koji se bave školstvom. U Varaždinu je osnovao sjemenište, koje je imalo istu zadaću kao i današnja gimnazija, da iz njega po samoj njegovoj izraženoj želji izađu valjani i čestiti ljudi, koji će raditi na korist domovine i u svjetovnom i u duhovnom staležu. U Križevcima utemeljio je manastir, darivao ga velikim i obilnim darovima, a uveo je u taj manastir Pauline, da mogu uz ostali duhovni posao otvoriti za križevačku djecu osnovnu školu. U Zagrebu opet obilne zapise zapisa jezuitima, koji imadu škole. Za siromašne đake osnovao je posebna zakladna mjesta u tom manastiru[1]. Pače i za odijelo se njihovo brinuo i za to ostavio posebnu glavnicu. Plemenitost njegove duše prožete pravim kršćanskim shvaćanjem i odanošću vjeri najljepše nam se pokazuje u velikim i mnogim zapisima raznim crkvama širom Hrvatske.

Uza svu množinu javnih posala na političkom polju, pa i svojih privatnih posala Ivan se Zakmardi bavio i knjigom. Bio je pjesnik i pisac. Od pjesama poznate su nam dvije, ovdje spominjana već pjesma: „Illa ego“ i još jedna, što je posvetio svome suvremeniku povjesniku Đuri Ratkaju, koju je i štampao u uvodu svoje knjige: „Memoriae regum“ etc. Osim toga napisao je i knjigu: „Apologia comitis Nicolai Erdödy“, za koju je naložio jezuitima, da je štampaju. Još je pisao i neka pravna djela, ali se izgubiše[2].

Lijepo je njegove vrline ocrtao povjesnik Paulinskoga reda: „Vir hic prudentissimus, probitate morum, justitia, prudentia, aliisque virtutibus clarus et augustissimis imperatoribus Ferdinando III. ac Leopoldo I. acceptissimus, copiosis fortunae bonis et officiorum publicorum honoribus auctus fuit“. Nabrojivši sve njegove službe nastavlja: „ubique summa cum commendatione munerum suorum partes implevit. Christianae pietatis opera insigni exemplo coluit,

[1] Danas su ta zakladna mjesta pod njegovim imenom u plemićkom konviktu zagrebačkom.

[2] Kukuljević: Arkiv IX. str. 194.

Digitized by Google

nam praeter multas pecuniarias eleemosynas nosocomiis et pauperibus . . . . , viduarum orphanorum et egenorum causis (dum simplicem adhuc advocatum ageret) gratuito opitulabatur. In comitiis Posoniensibus ubi articulorum compilatio illi commissa fuerat, tali dexteritate circa evulgationem decretorum, negotia inter catholicos et heterodoxos controversa tangentium, usus est, quod bono catholicarum partium plurimum prospexit[1].

U županijskoj zgradi u Varaždinu sačuvana je slika Ivana Zakmardija. Slika ga prikazuje u prirodnoj veličini, obučena u magnatsko ruho. Lijevom se rukom podbočio o pas, dok je desnu digao ponosno pokazujući razastrt pred njim na stolu nacrt jezuitskog sjemeništa. Lice je Zakmardijevo pravilno, puno nekog dostojanstva i mira. Orlovski nos i oči bistro pokazuju u njem čovjeka umna. Kosa i brk kao i velika puna brada posve je bijela. Obučen je u crvenu surku, koja seže nešto iznad koljena. O vratu mu visi zlatni lanac, znak protonotarske časti. Na stolu je magnatska crvena kapa. Na stolcu iza njega je duga crna atila, opšivena na rukavima krznom i gajtanima. Na pokrivalu stola, što visi sprijeda naslikan je grb obitelji Zakmardijeve. U tom grbu uspeo se lav i drži desnom nogom kolut. U kolutu dva su polja, gornje je žuto, a donje plavo. Ornamentika je lijepa. Nad lavom je oklop, nad oklopom plemićka kruna, iz koje opet izlazi lav sa kolutom u šapi. Pod slikom je napisano: Magnificus dominus Joannes Zakmardy liber baro de Diankovec, caes. reg. maiestatis in judiciis personalis praesentia locumtenens, seminarii Varasdiniensis fundator.

[1] Benger Nicolaus: O. c. p. 155.

Digitized by Google

Osobine narodne glazbe, naročito hrvatske*.

Primljeno u sjednici filozofičko-juridičkoga razreda Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti od 11. veljače 1904.

napisao Fr. Š. Kuhač.

Uvod.

Ima mnogo ljudi ne samo u Hrvata, nego i u drugih naroda, koji niječu opstanak narodne glazbe. Oni vele: „Glazba je nešto internacionalno, kosmopolitsko, jer je glazba jezik čuvstva, štono ga razumije sav sviet, i jer nema u glazbi takvih elemenata, koji bi pripadali samo jednomu narodu“. — To tvrde obično ljudi, koji su inače sveopće naobraženi, ali koji nisu nikada ozbiljno razmišljavali o biću glazbe, još manje o osobinama pojedinih narodnih glazba, kamo li da su ju svestrano i temeljito proučavali. Ipak misle, da su svojom višom naobrazbom ovlašteni upuštati se i u čisto glazbene stvari te da mogu i smiju izreći čak i meritoran sud. Ti inače učeni i ugledni ljudi ne žapaju se ni malo reći, kako su vrstni namah raspoznati, dali je koji glazbeni komad, što ga slušaju, talijanskog, njemačkog, slavenskog ili magjarskog karaktera, i ne misleć na to, kako su tom svojom izjavom protuslovili prijašnjoj svojoj tvrdnji, da je glazba internacionalna.

Takvim i sličnim izjavama i tvrdnjama ne ističu se medjutim samo neglazbeni ljudi i glazbeni diletanti, nego i školovani glazbenici, koji su izučili svoju struku temeljito sa sveopćeg gledišta, ali nisu nikada proučavali potanko ni jedne narodne glazbe.

Narodnom (nacionalnom) glazbom nazivam onu pučku glazbu, koja je umjetnički toliko usavršena, da je postala zajednicom svih slojeva pučanstva koje zemlje, dakle svojina inteligen-

* Ova se rasprava po želji g. pisca štampa onako, kako ju je on napisao, premda su recenzenti njezini željeli neke stvarne promjene. *J. A.*

Digitized by Google

cije, srednjega stališa i prostoga puka, jednom riečju cieloga naroda. Ona glazba pak, koja potječe izravno od puka, koju je puk sam stvorio ne znajući za učena glazbena pravila, ali koju glazbu nije jošte prisvojila inteligencija toga puka, nazivam p u č k o m g l a z b o m.

Da me čitatelj lako razumije, kada tumačim biće pojedinih narodnih glazba, naime one osobine, po kojima se može raspoznati jedna narodna glazba od druge, poslužit ću se u ovoj mojoj radnji jezičnim prispodobama, ne bi li namakao neglazbenim pa i glazbenim ljudima čvrsti oslon, jer ni koja umjetnost nije s bićem glazbe u tako bliskom srodstvu kao jezik. Šta više, često je to dvoje tako usko spojeno i tako jednako, da jedno drugo gotovo samo sobom razjašnjuje.

Obojemu služi jednaki materijal: glasci (Laute) i glasovi (Töne); obojemu je isti oživljujući elemenat: ritam; obojemu rabe jednaka sredstva, da mogu izraziti pojmove: u jeziku spojenim glascima u rieči, spojenim riečima u izreke, spojenim izrekama u govor, — u glazbi: spojenim glasovima u glazbene fraze, spojenim frazama u stavke (Sätze), spojenim stavkama u glazbeni komad. I razumievanje govora i glazbe postizava oboje jednakim sredstvima: jezik dizanjem i padanjem akcenta u rieči i u izreci, t. j. jezičnom melodijom, a glazba: glazbenom melodijom u frazi i u stavku. S toga možemo reći, da je jezik v i š a g l a z b a, a glazba da je v i š i j e z i k. Jezik je viša glazba svojim malenim intervalima glasaca i svojim brzim i bogatim ritmom i svojom konkretnošću; glazba je opet viši jezik velikim glasovnim opsegom, glasovnom punoćom i snagom i svojom čuvstvenošću. Kada nedostaje glazba u realističnom opisu, dolazi joj u pomoć rieč, koja ju tumači, a kad ne nadje jezik dovoljnih izraza u idealističnom opisu, pomaže glazba izražavati čuvstva.

Uz takva dva jednaka bića ne može dakle drukčije ni biti, nego da se glazba i jezik medjusobno nadopunjuju i razjašnjuju. Neki ljudi doduše vele, da glasci nisu ono isto, što su glazbeni glasovi, pošto se glasci drukčije proizvadjaju nego pjevani glasovi. To je doduše istina, ali nepobitno je i to, da se govoreni glasci isto tako razlikuju medju sobom sitninom i krupninom (Höhe und Tiefe) kako i pjevani glasovi. Razlika medju jednim i drugim odnosi se samo na modifikaciju proizvadjanja, a nipošto na faktore, koji sudjeluju pri proizvadjanju. Govoreni glasci imadu samo uži

Digitized by Google

prostor pri proizvadjanju, nego što imadu pjevani glasovi, koje bi čovjek mogao uprav radi toga nazvati augmentnim glascima.

Da bih mogao doznati osobine pojedinih narodnih glazba, analizirao sam pučke melodije stanovitih naroda. Za radnju ovu upotriebio sam u tu svrhu a) prvu knjigu moje zbirke „Južnoslov. narodnih popievaka", sastojeću od 400 melodija te štampanu u Zagrebu god. 1878.; b) zbirku „Deutscher Liederhort" od *Ludwiga Erka*, sastojeću od 327 melodija te štampanu u Berlinu god. 1856.; c) zbirku „Magyar népdalok" I., II. i III. knjigu od *Bartalus Istvána*, sastojeću od 307 melodija te štampanu u Budapešti god. 1873., 1875. i 1880. (?); d) talijanske zbirke: „Eco della Lombardia" sa 50 Canti popolari (naklada Ricordia u Milanu), „Eco di Napoli" volumen II sa 50 canzoni popolari (naklada Ricordia u Milanu) i „Eco del Vesuvio" sa 100 canzoni popolari (naklada T. Cottrau-a u Napulju).

Ograničio sam se zato na melodije tih naroda, što su ovi medju sobom djelovali svojom glazbenom tradicijom jedan na drugoga, i što su Niemci, Talijani, Magjari (i Turci) djelovali na hrvatsku pučku glazbu, a Hrvati opet na njihovu[1].

Nije mi svrha bila, da izravno služim mojom analizom Niemcima, Magjarima i Talijanima, nego da saznam, što je u hrvatskoj pučkoj glazbi naše, i što je tudje. Jer narodni komponista treba da znade ne samo to, kako valja komponirati u duhu njegova naroda, nego treba da znade i sve ono, što se protivi tomu duhu. Ta i graditelj može skoro više naučiti od negativnoga, t. j. od toga, kako ne valja graditi, nego od pozitivnoga, t. j. kako treba da gradi.

Ali ma da i nisam htio mojom glazbenom analizom izravno služiti drugim narodima, to će oni ipak doznati iz ove moje radnje, što spada i što ne spada na njihovu glazbenu tradiciju, to jest na njihove narodne glazbene osobine. Pa tako će i oni dobiti kao i Hrvati vjernu i objektivnu analizu njihove glazbe, na koji se posao do sada još nije dao sistematično ni jedan Niemac, Talijan ni Magjar.

Prije nego što sam se odlučio bio, da suzim terrain istraživanja na spomenuta četiri ili pet naroda, analizirao sam i pučke melo-

[1] Svagdje, gdje kažem *hrvatski narod, hrvatska glazba, hrvatska tradicija*, razumievam ujedno i *srpski narod, srpsku glazbu, srpsku tradiciju*, jer Hrvati i Srbi imadu jedan te isti jezik i jednu te istu pučku glazbu, premda s malim lokalnim posebnim osobinama.

Digitized by Google

dije Franceza, Španjolaca, Engleza, Holandeza, Šveda, Rusa, Malorusa, Rumunja, Finaca, Poljaka, Čeha i Slovaka, pa i melodije starih Grka i Arapa i one zapadne, istočne i slavenske crkve. Uz to sam jošte proučio i druge starije i novije njemačke zbirke pučkih melodija, stare i novije magjarske, pa i kompozicije svih tih naroda. No videći, da takav ogroman materijal ne bih nikada svladao, te da bi me gotovo ubio, uzeo sam samo hrvatsku pučku glazbu ishodištem. Premda sam tako napustio prvašnju veliku osnovu, postao je moj vidik širim, analizujuć svojih 30.000 melodija, te sam se tom analizom u mnogo čem okoristio, što sam ovdje ondje u ovoj mojoj radnji uzgredice i iznio.

Scienim potrebnim, da ovdje govorim i o sadržaju gore spomenutih njemačkih, talijanskih, magjarskih i hrvatskih zbirka melodija.

U njemačkoj zbirci Erkovoj nisu sve melodije prave njemačke, a nisu zato, što sadašnji njemački puk ne umije više ishitriti melodije za popievke. Melodije, koje se pjevaju u Tirolu ili u Švicarskoj pod imenom „Jodler", ili u Bavarskoj pod imenom „Juchzer" a u Austriji pod imenom „Juchezer" i „Jodler", nisu melodije za popievke, jer nemaju teksta, nego su pjevanjem oponašane instrumentalne melodije, koje puk ishitri.

Po raznim znakovima i historičkim viestima skoro bi čovjek dvojio, da je njemački puk ikada umio ishitriti melodije za popievke[1]. Tako sam ja jednoć pitao nekog seljaka iz Virtemberga, ne bi li on znao, kako se pjeva neka pjesma, koju sam mu pjesmu pokazao i pročitao, ili kako bi on tu pjesmu pjevao. Seljak mi odgovori: „Ja, wie soll ich denn wissen, wie man dös (dieses) Lied singt, wenn ich's nie g'hört hab". Na to mu primietih, da bi naš hrvatski seljak na takav upit po prilici ovako odgovorio: „Ja tu pjesmu nisam doduše nikada još čuo pjevati, ali mogla bi se i ovako pjevati", pa bi namah i zapjevao. — „Ja dann müssens" — uze moj Virtemberžanin — „halt zu den Krowoten gehn; wir deutsche Bauern können so 'was nicht, und habn's auch nie *gekonnt*".

Za njemački puk komponirali su pievne melodije još u staroj dobi njihovi Meistersängeri, a kašnje ishitrili su ili komponirali

[1] „Die Melodien der (deutschen) Laienpoesie, die sich als Leich und als Lied darstellen, sind direkt aus dem Kirchengesange entlehnt, andere (Melodien) waren eben damals nicht vorhanden". Dr. August Reissmann „Deutsches Volkslied" (Mendl: Musikal. Convers. Lex. III. str. 134).

Digitized by Google

takve melodije njihovi Burschi (djaci viših škola), u novijoj dobi pak brinuli su se za to njemački stručni komponiste. Puk je u tom pogledu, u stvaranju pievnih melodija, posve zaniemio[1].

Istina, čovjek može naći u južnoj Njemačkoj i njemačkim zemljama Austrije i takve pievne melodije, koje je sam puk ishitrio, ali ti su improvizatori obično poniemčeni Slaveni; seljaci čisto njemačke krvi rietko imadu dara za glazbenu improvizaciju.

U ostalom potekla njemačka glazbena tradicija od kuda i od koga mu drago, od prostog njemačkog puka ili od glazbenih ljudi, ipak je to prava njemačka tradicija, koja imade narodnih svojih osobina. Daleko natrag ne siže dakako ta tradicija, jer kako učeni Franz M. Böhm tvrdi u svom opsežnom djelu „Altdeutsches Liederbuch“ (Berlin 1877.), ne siže sadašnja njemačka glazbena tradicija dalje natrag nego do početka osamnaestoga vieka, jer njemačke pučke melodije prije te dobe imali su posve drugu fakturu nego one novije dobe[2].

---

[1] Dr. Aug. Reissmann pise u XI. svesku Mendlova „Musikal. Convers. Lexicona“ na str. 187 ovo: „Es waren weniger die politischen und socialen Verhältnisse der vorigen Jahrhunderte Schuld daran, dass das deutsche Volkslied in Verfall gerieth, sondern vielmehr die Pflege des Kunstliedes, welche sich allmälig immer mehr verbreitete. Wohl waren die Zustände des 16. und 17. Jahrhunderts in Deutschland wenig geeignet die Schaffenslust und Schaffenskraft im Volke lebendig zu erhalten, doch alle die Zwistigkeiten und Missregierungen wären nicht im Stande gewesen, den Volksgesang derartig verstummen zu machen, wie es geschah. Als späterhin dann für das Gesangsbedürfniss des Volkes der Kunstgesang Sorge trug, *musste das deutsche Volkslied abblühen*“.

[2] „Die ältesten noch gesungenen deutschen Volksweisen sind *höchstens* bis zum Anfang des 18. Jahrhunderts zurück zu verfolgen. Sie sind nach ganz anderen musikalischen Principien *componirt*, indem sie alle vom Akkordlichen ausgehen, und konnten erst dann entstehen, nachdem die alten Tonarten beseitigt waren, und die *neumodische* Melodie seit Einbürgerung der italienischen Oper in Deutschland Platz gegriffen hatte, und diese neuere melodische Empfindungsweise sozusagen in Saft und Blut verwandelt war, auch bei der Masse, um neue Blüthen zu treiben“. — Ako je tako, onda i ovo dokazuje, da njemački puk dobiva glazbenu svoju hranu od inteligencije, od glazbenih ljudi, jer na sam puk nije ni mogla izravno djelovati talijanska opera. O utjecaju slavenske pučke melodije na njemački pučki piev učeni Böhm ili ništa ne zna, ili neće da znade. U uvodu toga djela piše Böhm: „Die Weisen der alten (deutschen) Volkslieder des 15. u. 16. Jahrhunderts, die vereinzelt und modernisirt noch im 17. Jahrhundert

Digitized by Google

Talijanske pučke popievke, koje Talijani nazivlju „*Canti popolari*“ ili *Canzoni popolari,* takodjer ne potječu izravno od puka, jer ne samo da melodije nije ishitrio puk, nego ni tekstove tih popievaka. Tako se nalazi primjerice u zbirci „Eco della Lombardia“ više od polovice tekstova, koje je spjevao literarno naobraženi pjesnik *A. Zanardini.* Takvi tekstovi uglazbe tada stručnjaci više ili manje glazbeno naobraženi, te ih nose u puk, koji nauči te popievke te ih drži sve dotle u pameti, dok ih ne istisnu druge, još novije popievke, koje je puk javno odobravao i prihvatio. Javno takvo odobravanje izrazuje puk pri stanovitim pučkim svečanostima, primjerice prilikom svečanosti *Madonne Predigrotta* u Napulju na dan 7. rujna. Prihvaćenu popievku šire tada glazbeni agenti ustmeno i pismeno (štampom) po narodu. Sve što se u Italiji štampa pod oznakom „Canti popolari“, ipak ne dopire uviek do talijanskoga puka. Slabo vjerujem, da su popievke „*Canti popolari Toscani*“, u dva sveska sa 149 i 129 stranica, koje je uglazbio *L. Giordigiani* (umro god. 1860.) ikada prodrle u talijanski puk. Što se pak tiče oznake „*canti popolari*“, to se te popievke samo zato tako nazivlju, što su po glazbenoj formi kraće i po izvedbi lakše, nego što su popievke za koncert.

Prava talijanska *pučka* popievka, t. j. ona od puka, isto je tako uvenula, kao u Niemaca njemačka. Samo u nekim krajevima Italije ishitri jošte puk ili tekstove ili melodije ili oboje. To biva naročito u onim bregovitim krajevima Sicilije, gdje puk nije ni u kakvoj svezi sa središtima talijanske kulture, pa i u mletačkom kotaru Furlanije, gdje ima mnogo slovenskog življa. Furlanske su popievke čisti produkt prostoga puka, one su po njihovoj strukturi isto tako kratke kao i hrvatske pučke popievke, a imadu i u koječem drugom osobine hrvatske pučke glazbe[1].

Ali ako je sada talijanski puk i prepustio stvaranje popievaka stručnim pjesnicima i glazbenicima, to nije prije tako bilo. — U starijoj dobi brinuo se talijanski puk sam za svoju glazbenu potrebu stvarajući si sam svoje *Villanelle* (Canzoni villanesche, Vil-

---

literarisch vorkommen, sind gegenwärtig gänzlich ausgestorben. Ich habe mich vergeblich bemüht nur *eine einzige* alte Volksweise im gegenwärtigen Volksgesange wieder zu erkennen, *nicht eine habe ich gefunden*“ (str. LXX).

[1] Vidi zbirku „*Villotte friulane*“ od *Valentina Ostermana* (naklada *Domenica del Bianco-a*, u Udini), i zbirku „*Eco del Friuli*“ od *Konrada Pargolesija* (naklada *Schmidla i Tedeschija* u Trstu).

Digitized by Google

lote) *Frottole*, *Strambotti* te je položio još onda temelj sadašnjoj talijanskoj glazbenoj tradiciji. Valja naime znati, da i sadašnji talijanski komponiste znatni i neznatni, komponiraju melodije po načelima i po ukusu stare talijanske glazbene tradicije. Dakako da su Talijani tu staru tradiciju u toku vremena usavršili i pročistili odbaciv sve tudje natruhe te dotjerali do narodne tendencije, kako to biva i kod nekih drugih naroda. Pošto je izvor talijanske umjetničke glazbe talijanska pučka glazba, to se može i punim pravom nazvati narodnom glazbom.

U mojoj zbirci „Južnoslov. narodne popievke" nisu sve melodije prave pučke niti su sve melodije čisto hrvatske. Mal ne sve melodije, koje potječu iz Koruške, Štajerske i Kranjske gradjene su po njemačkoj glazbenoj tradiciji, premda ih je ishitrio slovenski puk. Na druge melodije, koje potječu od ugarskih Hrvata, djelovala je magjarska tradicija, na nekoje, koje potječu iz Bosne, Hercegovine, Srbije i Bugarske, djelovala je arapsko-turska tradicija, a na nekoje blizu jadranskoga mora talijanska tradicija, premda je sve ove popievke ishitrio slavenski puk na jugu. Melodije i tekstovi, koji su pravi hrvatski, ishitrio je koje prosti puk, koje hrvatska gospoda glazbeno nenaobražena ili samo veoma malo. U pučkim popievkama sačuvana je svagdje hrvatska glazbena tradicija vjerno, u varoškim melodijama obično je hrvatski ton dobro pogodjen, ali ima i takvih, u kojima izbija samo mjestimice hrvatski karakter, jer ima u njima i tudje natruhe.

Zbirka moja sastoji se od 1600 melodija; u prvoj knjizi, sastojećoj se od 400 melodija, ima puno tudjeg elementa, dočim u drugoj i trećoj knjizi, gdje se nalazi manje slovenskih i manje varoških popievaka, gubi se sve više tudji utjecaj. Za analizu mnogo bi povoljnije bilo, da sam izabrao 400 čisto hrvatskih melodija, nego sve melodije prve knjige zbirke, jer tada bi izašao posve drugi postotak raznih melodijskih pojava. Ali ja sam sabirajući i štampajući te popievke htio predočiti pievno blago hrvatskoga naroda, kakvo jest u istini, a ne kakvo bi trebalo da bude.

Što se tiče starine hrvatske glazbene tradicije, to je ova starija i od same talijanske. Hrvatske pučke melodije bilježene kajdama (Musiknoten) u XVI. ili u XVII. vieku, od istoga su kroja kao i današnje, a od takvoga su kroja i one još starije melodije, za koje znademo, da spadaju u drevnu pa čak i u najdrevniju dobu. Hrvatske pučke melodije, koje je iza njihovog postanka puk sam redigirao, ostaju tada za uviek nepromienjene. To vriedi i za one

Digitized by Google

popievke, koje imadu više inačica (varianta), jer i u ovima vidimo i glede smjera i glede kroja jednu te istu tradiciju hrvatskih glazbenih načela.

Popievke moje zbirke nazvao sam zato narodnima, a ne pučkim popievkama, što ove potječu i od puka i od inteligencije; ta dva faktora pak sačinjavaju narod. Hrvatska umjetnička glazba nije još došla tako daleko, da ju možemo označiti narodnom, pošto produkta hrvatskih komponista nije jošte prihvatio puk, ali u najnovijoj dobi, od kada hrvatski komponiste nastoje, da komponiraju u hrvatskom duhu, prianja i hrvatski puk sve više našoj umjetničkoj glazbi ne napuštajući uz to ipak svoju pučku glazbu.

U magjarskoj zbirci pučkih popievaka od *Bartalusa* jesu mal ne sve popievke, naročito melodije proizvod magjarskoga puka, premda nisu uviek čisto magjarske, pošto u njih ima mnogo turskog, mnogo slavenskog i dosta njemačkog elementa. Varoških melodija ishitrenih od magjarske neglazbene gospode nema u Bartalusovoj zbirci, ali zato ima u njoj melodija uzajmljenih od slovačkoga, hrvatskoga i od rumunjskoga puka. U drugim magjarskim zbirkama pučkih popievaka ima i varoških, tako u zbirci *Szini Karolya* „A magyar nép dallai és dallamai“ (Pest 1865.) sastojećoj se od 200 melodija i u zbirci M. Füredija (Pest, god.?) sastojećoj se od 101 melodije. Analiziraš li melodije ovih zbiraka, kako sam ja to činio za moju oveću studiju „Die Eigenthümlichkeiten der magyarischen Volksmusik“ (od god. 1884.) ne poznavajući tada jošte Bartalusovu zbirku, izlazi posve drugi, i to nepovoljniji postotni razmjer za razne melodijske pojave nego po Bartalusovoj zbirci. To je po svoj prilici znao i Bartalus, te je zato uvrstio u svoju zbirku samo izabrane melodije, to jest onakve, koje su se njemu činile pravim magjarskim. Ali kako se Bartalus pri izboru melodija oslanjao samo na svoj ukus i na svoju praksu, a nije proučavao i pučke melodije drugih naroda, to su došle u njegovu zbirku i takve melodije, za koje on nije ni znao, da su tudje.

Glede starine magjarske glazbene tradicije mislim, da ova ne siže daleko natrag, jer su se načela magjarske melodije počela razvijati istom u XVIII. vieku. Melodije s magjarskim tekstom nemaju prije toga vremena ništa magjarskoga na sebi. To dokazuju popievke XVI. vieka, koje je objelodanio *Mátray Gábor* pod naslovom: „Történeti, biblijai és gunyoros magyar énekek dallamai a XVI. századbol“ („Historičke, bibličke i porugljive magj. pjesme

Digitized by Google

i melodije iz XVI. vieka" Pest 1859.) pa i one XVIII. i XIX. vieka, koje je objelodanio *Bartalus István* pod naslovom „Magyar Orpheus" (Pest 1869.). U ovim zbirkama osim komponiranih ima i pučkih melodija. Pučke melodije XVIII. vieka nose na sebi već ponešto (osobito u ritmičkom pogledu) magjarski karakter, a one XIX. vieka također u porabi intervala i fraza. U komponiranim melodijama ove dobe imade nasuprot jako malo znakova prave magjarske tradicije.

Što se tiče magjarske umjetničke glazbe, to se ova u najnovije doba sve manje obazire na glazbu magjarskoga puka. Prije jedno 50 godina magjarski su komponiste tako svojski nastojali, da budu njihove kompozicije u duhu magjarskoga puka, te se je bilo nadati, da će magjarska glazba postati za malo vremena narodna. Sadašnji magjarski komponiste jedva nešto paze na ritmičke osobine magjarske pučke glazbe, a za sve ostale osobine ne mare gotovo ništa. Tudji umjetnici, koji su Magjarsku poplavili, šire gdjegod je samo moguće tudji duh i tudje nazore, a to šire na žalost i glazbeni učenici i učenice tih tudjih umjetnika.

Mislim, da će čitatelja zanimati, ako mu priopćim, kako i kada sam došao na misao, da analiziram melodije raznih naroda zato, da mogu doznati, u čemu se sastoje one osobine, koje podavaju kojoj narodnoj ili pučkoj glazbi posebno obilježje. Da bude ta pripoviest što jasnija, moram se osvrnuti i na svoju mladost. Učinit ću to što mogu kraće.

Rodio sam se u Osieku god. 1834. Pohadjajući tamošnje škole pokazao sam već u ranoj mladosti veliko veselje za glazbu. Stoga me je dao moj otac podučavati u guslanju i u pjevanju po kajdama. Poslije toga učio sam kitarati i glasovirati. Od svih melodija, koje sam sâm izveo na kojem glazbalu ili ih pjevao ili samo čuo od drugih, najviše su me se dojmile varoške i pučke melodije „slavonske". Gdje sam takovu uhvatio, namah sam ju izveo pa ju i ukajdio, kako i koliko sam to tada umio. Učitelji moji veselili su se tomu mojemu maru, te su mi rado ispravljali pogrješke, i to u pogledu ritmizacije melodija, jer samu sam melodiju obično točno napisao. Ove sam melodije skupa s tekstom (ako je bila popievka) čisto prepisao u jednu svesku te nekima dodao i kitarsku pratnju. Pošto sam melodije te moje male zbirke sto i sto puta izvadjao, uvriežile su se posvema u moj sluh i u moju dušu.

Kad sam bio u peštanskom konzervatoriju, gdje sam učio glazbotvorstvo (Compositionslehre) po dru. A. B. Marxu, dao je nama

Digitized by Google

učenicima trećega tečaja (1853.) naš profesor Karl Thern (Tern po rodu Slovak) njemačku neku pjesmu (tekst), da ju uglazbimo u ime zadaće. Ovu su pjesmu neki učenici izradili po njemačkom, neki po magjarskom, a ja po „slavonskom“ ukusu. Pregledav Thern naše radnje reče: „Vi, koji ste tu pjesmu odievali u magjarsko ruho, liepo ste melodije izveli, a isto tako i Kuhač, čija melodija sjeća na slovačke pučke popievke, vaše melodije pak, koje dišu njemačkim duhom, jako su mršave. To potječe — nastavi Thern — otuda, što Niemci najradje upotrebljavaju u svojim melodijama varirani (gebrochenen, rastavljeni) akord. Takva je melodija ne samo nemelodijozna, nego se uz harmoničnu pratnju i slabo razabira. Najljepše meni poznate melodije gradjene su tako, da se u njima pretežno upotrebljavaju prohodni glasovi (Durchgangstöne), to jest sekunde“.

Ove Thernove rieči sinule su mi kroz glavu kao munja, a ja počeh od tog časa razglabati njemačke, magjarske pa i melodije svoje male zbirke, da se uvjerim, dali je tako, kako je prof. Thern tvrdio. No kako se učenici rietko kad slažu sa svojim učiteljima u pogledu ukusa, detaljima nauke ili s logičnim zaključcima koje teorije, tako sam i ja mislio, da možda ne će biti tako, kako je Thern rekao, da su sve melodije gradjene od rastavljenog sazvuka neliepe, suhoparne i nemelodijozne. Ja, veliki obožavatelj Beethovena, znao sam naime, da je i Beethoven obično gradio svoje melodije na temelju rastavljenog sazvuka, a ipak su se meni te melodije vanredno svidjale. A mislio sam i to, da bi možda uputno bilo reći, da takve melodije odaju njemački glazbeni karakter. Ja sam od tada razglabao pojedine melodije s prvine samo njemačke tobože pučke[1], talijanske operne melodije i razne magjarske čardaše, jer štampanih hrvatskih, magjarskih i talijanskih pučkih popievaka nije tada bilo.

Analizirajući tako njemačke „Volkslieder“ razabrao sam, da ona jedna osobina njemačke melodije, koju je Thern natuknuo, nije sve, što se tiče njemačkog karaktera melodije, nego da takvih osobina ima još i više. Jednu, dvie osobine opazio sam već i tada, ali mnogo ih nisam bio kadar konstatirati. S druge strane bila je opet moja zbirka „slavonskih“ melodija premalena, a da bi dosta-

[1] To su bile melodije iz zbirke G. W. Finka „Musikal. Hausschatz der Deutschen“ (štamp. god. 1842. u Altoni) te iz zbirke „Auswahl deutscher Burschenlieder (Leipzig 1836.). — Za Erkovu zbirku doznao sam istom god. 1875.

Digitized by Google

jala za ozbiljnu studiju. Ali htijući svakako doznati osobine ***hrvatske pučke glazbe*** latih se namah u sliedećim ferijama mladenačkom gorljivošću sabiranja hrvatskih, a za koju godinu i pučkih melodija ostalih Slavena na jugu. Još godine 1864. (kada još nije bila štampana ni jedna zbirka magjarskih ili talijanskih pučkih melodija) izložio sam na zagrebačkoj izložbi 400 hrvatskih, srpskih i slovenskih od mene ukajdjenih pučkih melodija, koje su tada bile nagradjene srebrnom (prvom) kolajnom.

Iz toga će čitatelj razabrati, da je bila glavna svrha mog sabiranja hrvatskih, srpskih, slovenskih i bugarskih melodija što pievnih, što instrumentalnih, da dobijemo materijal, iz kojega bismo mogli proučavati biće naše narodne glazbe, a ne ta, da se te melodije upotrebljavaju za hrvatske potpurije i slične kompozicije.

Takvim proučavanjem naše pučke glazbe bavio sam se evo punih pedeset godina, doduše ne isključivo, jer sam radio i za druge grane naše umjetnosti, i što se morah uz to brinuti i za svagdanji kruh. U ostalom izradivši ja ma šta uviek sam našao prilikom toga rada i takva šta, što je bilo komparativnoj muzikologiji u prilog, te sam svako opažanje namah i zabilježio. Pa tako sam ipak regbi neprekidno radio pedeset godina na analizi melodija raznih naroda te si načinio hiljade i hiljade bilježaka, ne bih li ove napokon mogao svesti u neki sistem. Ovu sam novu glazbenu znanost nazvao muzikologijom te ju razdielio u tri skupine, no za pravo smatram ipak samo treću skupinu pravom muzikologijom, koju sam ja utemeljio, jer sam ju u sistem sveo.

U prvu skupinu spada sve ono, što se tiče praktičke instrumentalne glazbe: semiografija, nauka o melodiji, harmoniji i ritmu, nauka o sintaksi, oblicima, kontrapunktu, kompoziciji, instrumentaciji i o glazbenom pravopisu. U drugu skupinu spada sve ono, što treba da umije komponista popievaka i drugih pievnih komada, a to su predmeti prve skupine i jezik, motreći tekst pjesme s glazbenoga gledišta po jezičnoj melodiji, po ritmu i po dinamici, to jest po akcentu. U treću skupinu spada usporedjivanje pučke i umjetničke glazbe kojega naroda s glazbom drugih naroda za svrhu, da se mogu saznati sve one osobine u melodiji, ritmu, harmoniji i u strukturi, koje podavaju jednoj i drugoj glazbi posebno narodno obilježje, koje je osobine ovaj i onaj narod u toku više stoljeća tako postojano gojio i usavršio, da su postale narodnom tradicijom ili bolje reći tradicionalnim pravilima.

Digitized by Google

Onaj, koji se daje na sravnjujuću muzikologiju, mora biti upućen i u prvu i u drugu skupinu, dočim onaj, koji se bavi samo prvom skupinom ili prvom i drugom, ne treba da razumije i komparativnu muzikologiju.

Ali kako svaka znanost zasieca i u druge struke, tako ima i muzikologija sporedne struke ili pomoćne znanosti, koje muzikolog poznavati mora. To su: akustika, fiziologija pjevala, gradnja glazbala, arkeologija i povjest glazbe, estetika, poetika, muzikografija (glazbena bibliografija), didaktika pa i folkloristika, u koliko se ova odnosi na glazbeni dar i glazbene sposobnosti kojega naroda, na njegov temperamenat i na njegovu glazbenu produktivnost.

Kada filolozi nastoje, da uščuvaju čistoću narodnoga jezika, čuvaju time ujedno i samu narodnost svoga naroda. To oni mogu samo tada postići, ako prouče živi jezik narodni tako temeljito i svestrano, da mogu iznieti sva tradicionalna pravila gramatike i druge osobine toga jezika, te ove svesti u takav pregledni sistem, da ih mogu predavati u školama kao posebni učevni predmet (gramatika).

Isto je tako i s narodnom glazbom, jer i glazba je takav važan faktor u narodnom životu kojega naroda, kakav je i jezik.

Bude li se jednom učila u našim glazbenim školama h r v a t s k a glazbena gramatika[1], tada će moći budući naši glazbotvorci komponirati takve popievke i takve glazbene komade, koji će disati ne samo u glavnom, nego i u svim detaljima hrvatskim duhom.

Često sam opazio u djelima narodnih komponista, primjerice u inače genijalnim kompozicijama čeških umjetnika, da u tim djelima zaisto izbija ovdje ondje češki duh i češki ukus, ali u detaljima da je pod pritiskom njemačke škole i njemačkoga duha.

Sva tradicionalna pravila i sve osobine hrvatske pučke glazbe nisu jošte istražene, jer jedan čovjek ne može sve učiniti, ali glavne osobine ipak već znademo te ćemo moći na temelju tih osobina uspješno i pouzdano dalje graditi. Ne znam, hoće li se u buduće posvetiti koji Hrvat muzikologiji, ali ako bi se jedan ili više njih odlučilo, da bolje i potanje istražuju našu pučku glazbu, nego što sam ja to mogao, tada će taj moj rad jamačno biti samo čedan

[1] Kada bi se htjelo preudesiti tu moju muzikologiju za porabu hrvatskih glazbenih škola, imao bi otpasti polemički dio, a osobine druge koje narodne glazbe mogle bi se spomenuti samo uzgredice, kako to biva i u hrvatskim gramatikama.

Digitized by Google

početak prema rezultatima kašnjih istraživalaca znanstveno bolje spremnih od mene. Moj će rad biti ono, što su bile prve naše jezične gramatike. Ali ma da i nije u mojoj radnji sve iscrpljeno, ipak scienim, da smijem reći, da je već sada hrvatska naša glazba spašena od propasti za uviek.

Pa tako sada predajem hrvatskom narodu plod mojega pedesetogodišnjega nastojanja, što sam vazda smatrao ciljem i zadaćom svoga života, i za koje sam nastojanje, da ga oživotvorim, radio ustrajno i borio se neustrašivo. Kad bi taj moj rad koristio u prvom redu hrvatskoj glazbenoj kulturi, te očuvao i usavršio liepu našu narodnu glazbu, mogao bih na sutonu svoga života sa zadovoljštinom reći, da nisam uzalud živio i da mi zaštitnici moji nisu uzalud u pomoć pritekli.

Poglavlje prvo.

Temperatura glazbenih intervala.

Zastupnici internacionalne ili kosmopolitske glazbe kažu: *Glazba ne može s toga biti narodna, što svi narodi civiliziranoga svieta upotrebljavaju jedne te iste glasove glazbene ljestvice.* Po toj izjavi morali bi biti i jezici svih civiliziranih naroda jedan internacionalni jezik, jer svaki jezik upotrebljava iste vokale i iste konzonante, koje nalazimo i u drugim jezicima. No kada bi se i nalazili ovi tobožnji jednaki vokali i konzonanti u svim jezicima, ipak ne bi nitko tvrdio, da su svi jezici jedan internacionalni jezik. Ali ta jednakost vokala i nekih konzonanta samo je prividna; u istini su ti glasci (Laute) u raznim jezicima isto tako različiti, kao što su glazbeni glasovi ljestvice različiti u različitim pučkim glazbama.

Vokali *a*, *e*, *i*, *o*, *u* izgovaraju se u raznim jezicima u toliko različito, što se intoniraju u jednom jeziku sitno (hoch) a u drugom krupno (tief), u jednom jeziku jasno ili puno, u drugom jeziku muklo ili tanušno[1].

[1] U hrvatskom glazbenom nazivlju upotrebljavamo za njemački „hoher und tiefer Ton“: *sitan* ili *tanak, krupan* ili *debeo* glas, a to zato, što i hrvatski puk tako govori, i što njemački nazivi nemaju smisla. „Hohe und tiefe Töne sind nur figürliche und blos willkürlich angenommene, ganz unpassende Redensarten, indem ein hoher Ton

Digitized by Google

Intonacija znači u jeziku i u glazbi početak zamnievanja glasa bez obzira na to, dali u jeziku akcenat vokala raste ili pada.

Izgovorimo li vokal *o* u rieči ***kola*** stanovitom sitninom (a ta sitnina raste prema kraju izgovora vokala na još sitniji glas), pa opet u rieči *polje,* u kojoj vokal *o* pada od sitnog početka na krupniji svršetak, to ne spada ovo dizanje ili spuštanje glasa na intonaciju, nego na melodiju akcenta[1]. Intonacija tiče se samo onog prvog momenta, kada se glas pojavi.

Kada isporedim intonaciju vokala *A* u hrvatskom, talijanskom i u njemačkom jeziku, nalazim, da se taj vokal intonira u hrvatskom, a čini mi se i u talijanskom jeziku *(ako, mati, brate, grad, jako, majka — alba, madre, quasi, majestà)* sitnije nego u njemačkom jeziku *(Apfel, Anfang, lassen, Ahle, Name).*

Vokal *E* intonira se u hrvatskom jeziku *(eto, vedro, prije, nema, greda)* krupnije nego u njemačkom i u talijanskom jeziku *(enge, recht, Gebet, gebet, leer — edito, fermata, è, zelo, perchè).*

Vokal *I* intonira se u hrvatskom jeziku *(ime, ili, briga, Drina, mir)* krupnije i punije nego u njemačkom i u talijanskom jeziku *(immer, bringen, mir, siehe — iberno, finire, libro, quanti, riva, lire, cinque, mia).*

Vokal *O* intonira se u hrvatskom jeziku *(ovan, odmor, gone, vol, povjest)* pa i u talijanskom *(ombroso, mobile, zona, rosa),* sitnije nego u njemačkom jeziku *(Obst, Wort, morgen, Gott, Ton, Ofen, wohl).*

Vokal *U* intonira se u hrvatskom jeziku *(ugljen, Turčin, Turci, mudro)* a i u talijanskom *(udire, tutto, figura, una, più)* sitnije nego u njemačkom jeziku *(unten, Stunde Mutter, Ufer, nur, du, Schuh).*

Vokali magjarskoga jezika ne mogu se prispodobiti s vokalima hrvatskoga, talijanskog i njemačkog jezika, jer su magjarski vokali ili jako sitni i tako kratki, da se za intonaciju namah u grlu

---

keineswegs eine räumliche Höhe hat. Hätten wir für hohe Töne, d. h. für schnelle Klangschwingungen ein anderes Wort, als das figürlich entlehnte ***hoch***, so würden wir jenes gebrauchen". Gottfried Weber. (Mendl. Musikal. Convers. Lex. Band X. str. 262.)

[1] Niemci zovu *dizanje* i *spuštanje* (t. j. melodiju) vokala: *„offen"* i *„geschlossen"* razlikujući po tom *„offene* i *geschlossene* Vocale". Ti njemački nazivi preveli su se u nas u najnovije doba doslovce: ***otvoren*** i ***zatvoren*** vokal. Po mom mišljenju veoma je smiešno reći, da je jedan vokal *zatvoren*, a drugi da je *otvoren!*

Digitized by Google

natrag potisnu, a to su vokali *a, e, i (atya, engem, titkos)* ili su tako krupni, a ujedno tako dugi, da se znatno razlikuju od krupnih vokala drugih naroda, naime vokali *á, é, í, ó, ő, ú, ű (ábrány, édes, kín, jó, őt, új, fű).* Samo kratki vokali *o, u* mogu se usporediti s kratkim *o* i *u* drugih jezika (magj. *odor, koran; ujlak, mulat, falu).*

I neki konzonanti izgovaraju se u raznim jezicima razno; na pr. konzonant *h* izgovara se u hrvatskom štokavskom narječju obično tako blago, da se jedva čuje, dapače u mnogim riečima se posve zašuti ili se nadomjesti drugim blagim konzonantom, primjerice: *helda, haljina, hitro, mahnit, grahor, mieh, njih; hajde = ajde, hrana = rana, hambar = ambar, harati = arati; muha = mua = muva, kuhati = kuvati, suh = suv*[1]. Samo u Dubrovniku i u Crnoj Gori izgovara se *h* dosta oštro. Ipak mislim, da se i tuj ne izgovara *h* tako oštro, kako Niemci izgovaraju svoj guturalni *h*, t. j. *ch* u riečima *ich, recht, Krach,* nego da Crnogorci izgovaraju *h* onako, kako Niemci i Magjari izgovaraju aspirantni (hakaći) *h* na početku rieči: *Hand, Haar, Hammer, Haus — hajdan, három, hamar, ház.* Magjari dapače izgovaraju *h* čak i u sredini rieči oštro *(mehet, ohajt, otthon),* dočim Niemci izgovaraju u sredini rieči hakaći *h* prilično blago *(sehen, gehen, Mühe).* Talijani ne izgovaraju *h* nikada, ni onda kada ga pišu: *ho = o, hai = ai, hanno = anno, Hamburg = Amburg, Hermann = Erman.*

Konzonant *K* izgovaraju Niemci s prizvukom *h: komm = khomm, Kirche = Khirche, danke = dankhe,* dočim ga izgovaraju Hrvati, Talijani i Magjari bez toga prizvuka: *kum, kamo, muka; — commodo, decreto, luchera*[2], *— kiss, kard, mikor, mak.*

Konzonant *R* izgovara se u hrvatskom, njemačkom i u magjarskom jeziku tako, da jezik samo malo zatitra (vibrira), u talijanskom pak jeziku izgovara se s takvom silom, da jezik višeputa vibrira: *resto = rresto, inferi = inferri, corpo = corrrpo.*

Izgovara li tko vokale i konzonante u riečima ne posve onako, kako se izgovaraju u njemu tudjem jeziku, to će slušalac namah

[1] Vidi u „Rječniku Jugoslav. akademije“ (svezak 11. str. 541 i d.) slovo H.

[2] Način pisanja pojedinih glasaca za sluh je svejedno; na pr. pišeš li *arco* ili *arko, che* ili *ke, scena* ili *šena, scherzo* ili *skerco, questo* ili *kvesto, giorno* ili *džorno, Wichs, Wix* ili *viks, Olymp* ili *Olimp, waschen* ili *vašen, Tschaikisten* ili *Čajkisten, Zernkovich* ili *Crnković, lassan* ili *lašan, csendesen* ili *čendešen* itd.

Digitized by Google

opaziti, da dotični govornik nije odrastao u jezičnom okolišu njemu tudjem, ali će ga ipak razumjeti, spaja li on glasce u riečima onako, kako je to običaj u njemu tudjem jeziku. Hrvatski puk kaže u takvom slučaju: N. N. govori inače dobro hrvatski, ali *zanosi* na arbanaški, magjarski, češki.

Slično je i u glazbi, jer ne intoniraju svi narodi intervale glazbene ljestvice jednako.

Tako intoniraju hrvatski pučki pjevači i pučki glazbari (a u Magjara samo pučki glazbari, a ne i pučki pjevači) kvintu nešto sitnije, veliku tercu nešto krupnije, a veliku septimu (ako je prehodnica) znatno krupnije nego pjevači i glazbari romanskih i germanskih naroda. Ovi se naime drže krivo ugodjenih (gestimmt, accordato) i akustički nepravilnih intervala tako zvane temperirane ugodbe, koja se upotrebljava za orgulje i glasovir, a sada i za druga glazbala i za umjetničko pjevanje. Ovu temperiranu ugodbu nazvao je njemački glazbeni učenjak Moritz Hauptmann u svom djelu „Die Natur der Harmonik“ (Leipzig 1857. i 1873.) posve zgodno „lažju od nevolje“ (eine Notlüge), „jer kada se napušta akustička čistoća terce i kvinte, promiene se dakako i odnosi ostalih intervala ljestvice tako, da u temperiranoj ugodbi ne zvoni ni jedan sazvuk posve čisto“.

Ugodba intervala ljestvice, u kojoj zvone svi intervali akustički pravilno, t. j. posve čisto, zove se prirodna ugodba ili prirodna temperatura. Po toj ugodbi intoniraju hrvatski pučki pjevači i hrvatski i magjarski pučki glazbari, a ovu zagovara i Niemac Helmholtz u svom djelu „Lehre von den Tonempfindungen“ (Braunschweig 1870.), treće izdanje str. 596—603 i 631—635.

Ali ne samo Hrvati i Magjari imadu drugu temperaturu ljestvice nego Germani i Romani, nego čak i njemački puk Tirola, Švicarske i Vestfalske, u kojim je zemljama nekoć bilo ili ima i sada jošte puno slavenskog življa (u Vestfalskoj poljskog, u Tirolu slovensko-hrvatskog). Posebna ta temperatura, koju upotrebljava taj puk u pjevanju, potječe iz veoma stare dobe, te se tamo udomila po svoj prilici posredovanjem Slavena, pa se uzdržala sve do današnjega dana unatoč jakom uticaju umjetničke glazbe Niemaca.

Borba za temperiranu ugodbu i protiv nje trajala je više od stotine godina. Valja naime znati, da su temperiranu ugodbu poprimili germanski i romanski umjetnički glazbenici istom u XVIII.

*

Digitized by Google

stoljeću, i to ne odmah na početku toga stoljeća, nego istom kada je glasoviti naš zemljak Istranin Josip Tartini[1] lomio koplje za tu ugodbu. To je bilo poslije godine 1754., kada je objelodanio svoj spis „*Trattato* di Musica". U Njemačkoj bilo je doduše ljudi, koji su temperiranu ugodbu prihvatili bili još prije Tartinijevog „Trattata", tako medju ostalim i glasoviti komponista Sebastian Bach, koji je objelodanio prvi dio svoga djela „Das wohltemperirte Clavier" još god. 1722. Ali bilo je u to doba i takovih Niemaca, učenih glazbenih teoretika, koji su zazirali od temperirane ugodbe. Tako piše Joh. Mattheson u svom djelu „Vollkommener Capellmeister", štampanom god. 1739., ovo: „Nur bloss die Claviere und Harffen allein als abgetheilte und abgemessene Spiel-Zeuge (instrumenti) sind der Schwierigkeit unterworffen, dass man bey ihrer Stimmung seine Zuflucht zur Temperatur nehmen muss, wovon in vielen Büchern ein solches Wesen gemacht wird, als ob der gantzen Welt Wolfahrt am einzigen Clavier läge. Denn die menschlichen *t i*mmen, die blasenden und gestrichenen Instrumente brauchen dieses Flickwerks nicht" (str. 465). A i neki učeni Talijani protivili su se temperiranoj ugodbi te radi nje oštro navalili na Tartinija. Tako *M. Serre* u svom spisu „Risposta de Giuseppe Tartini alla critica del di lui Trattato di musica" (Venezia 1767.).

Prosti puk hrvatski i magjarski, koji se bavi pjevanjem i glazbom, nije mario za svadju umjetničkih glazbenika zbog temperature; on je ostao vjeran svojoj starinskoj, akustički pravilnoj ugodbi ntervala ljestvice. Indiferentizam našega puka u tom poslu pripisati je po svoj prilici tomu, što se nije naše svećenstvo umiešalo u tu prepirku. U drugim zemljama germanskim i romanskim pa i u nekim slavenskim (u Českoj i u Poljskoj) prionulo je svećenstvo uz temperiranu ugodbu te je čak i sa propovjedaonice preporučivalo prihvat nove te ugodbe tumačeći narodu, da je temperirana kvinta čista, a akustički pravilna da je nečista.

Što su intervali ljestvice jednoga priemeta (Transpositions-Tonart) čistiji od intervala drugog kojeg priemeta, pripisati je jedino temperaturi glasova. Poznato je, da ugadjač glasovira ugadja glasovir

[1] Koliko sam ja dosada mogao doznati, zvao se Tartinijev otac Tàrtanj, koje su ime potalijančili u Tartini. Obratio sam se na nekog našeg patriota s molbom, da gleda u crkv. matici Pirana (gdje se je Tartini rodio god. 1692.), kako je u njoj zabilježeno Tartinijevo obiteljsko ime, ali tamošnji župnik, veliki talijanaš, nije dozvolio uvid u maticu.

Digitized by Google

po petilaru (Quintenzirkel), i to tako, da najprije ugadja od normalnoga glasa *A* kvintu *a—e*, tada kvintu *e—ha*, *ha—fis*, *fis—cis* itd. Ujedno s kvintom ugadja on i dolnju oktavu kvinte, naime:

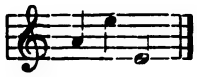

Oktavu *(e—e)* ne temperira, jer ova ne podnosi ni najmanju akustičku diferencu, te mora vazda biti posve čista, t. j. akustički pravilna. Nasuprot kvintu, i to svaku kvintu, mora ugadjač temperirati, to jest malo krupnije uzeti, nego što akustička pravilnost zahtieva, jer kada bi ugadjač svaku kvintu ugadjao posve čisto, ne bi došla dvanaesta kvinta na glasoviru na tipku *A*, nego

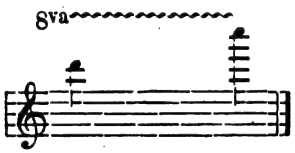

na tipku *As*, a to bi poremetilo ustrojni red tipaka. Da do toga ne dodje, ugadja on svaku kvintu za $^3/_4$ komata krupnije, jer mora na dvanaest kvinta razdieliti devet komata.

Po tom je lako pojmiti, da je svaka kvinta u petilaru nečistija, što je dalje od prve kvinte, a s njome da su ujedno i ostali intervali dotičnoga priemeta manje ili više nečisti[1].

Uz takvu progresiju nečistoće razumljivo je, što zvoni na glasoviru *E*-dur i *Ha*-dur priemet razmjerno jasnije (čistije) nego dalnji priemeti, i što zvoni najposljednji priemet *De*-dur razmjerno najnečistije.

Moglo bi se doduše suditi, da *A*-dur zvoni čistije od *E*-dura ili *Ha*-dura, jer je *a—e* prva kvinta, koja se ugadja i manje se temperira nego kvinta *e—ha*, *ha—fis*, ali iskustvo nam kaže, da nije tako, premda je logični zaključak pravilan. Mora dakle da na manju čistoću *A*-dura od *E*- i *Ha*-dura nešto drugo utiče. To drugo ne može biti ino, nego velika terca *cis* u priemetu *A*-dura, koja je ili prekrupna ili presitna napram tonici *A*[2].

---

[1] Vidi u Helmholtza „Nachtheile der temperirten Stimmung“ str. 502—513.

[2] Glede toga i glede temperiranja intervala mol-ljestvice vidi djelo: „Die Musik und die musikal. Instrumente“ (str. 332—362) od Fried. Zamminera (Giessen 1855.).

Digitized by Google

Intervalske oline starogrčke i arapsko-turske glazbe razlikuju se i od prirodne i od temperirane ugodbe[1].

Ljudi, koji su vikli samo stanovitoj ugodbi intervala, ne samo da im neugodno zvoni druga koja ugodba, nego nisu ni kadri zapjevati intervale po drugoj ugodbi ni uz najveće naprezanje sluha. To čudo može izvesti, koliko ja znadem iz vlastitog osvjedočenja, samo hrvatski puk. On naime pjeva pučke svoje popievke po starinskoj svojoj ugodbi intervala, po prirodnoj temperaturi, a uz to umije pjevati u crkvi i po temperiranoj ugodbi orgulja. No unatoč tome tananom sluhu i rietkoj vještini u intonaciji nije hrvatski pa ni magjarski puk tako osoran, da bi se zgražao ili se rugao temperaturi intervala drugih naroda.

Gudi li koji njemački ili talijanski violinista po kajdama magjarski ples csárdás, reći će Magjar: „Dobro ga je izveo, ali ipak ne zvoni čisto onako, kako ga guslaju magjarski naši Cigani". No opet je prepoznao Magjar taj csárdás, te ga je možda i uznio, jer je inače bio taj csárdás u svojoj cjelini i u svojim pojedinostima magjarski.

Pjeva li Talijan pravu hrvatsku popievku, reći će Hrvat: „Liepo grlo ima taj Talijan, ali naši pučki pjevači pjevaju tu popievku nekako drukčije". No zato će Hrvatu pjevanje Talijana ipak prijati, jer je popievka izražavala unatoč drugoj temperaturi hrvatski glazbeni karakter.

Drugi narodi ne bi tako blago sudili, jer kada bi Hrvati ili Magjari izveli po prirodnoj svojoj temperaturi tudju koju melodiju, kazali bi Niemci pa i Talijani: „Ala pjevaju ili glazbuju ti ljudi krivo (falsch), nemaju gotovo nikakvog glazbenog sluha". — Za pravo bi morale te sudije priznati, da oni ne mogu svojim sluhom shvatiti tu tudju im temperaturu, a kamo li da bi kadri bili po toj tudjoj temperaturi intervale intonirati[2].

[1] O arapsko-turskim intervalima diatonskih ljestvica govorio sam pobliže u mojoj raspravi „Turski živalj u pučkoj glazbi Hrvata, Srba i Bugara" štampanoj god. 1898. u 2. i 3. svesku (str. 175—218). „Glasnika zem. muzeja u Bosni i Hercegovini", gdje sam ujedno riešio i problem o sedamnaest glasova, dotično o trećinskim glasovima arapske ljestvice, u koju su sve do onda vjerovali mnogi evropejski glazbeni teoretičari i povjesničari.

[2] Takvo nešto se zbilo, kada su školska djeca u Sarajevu učila (iza okupacije Bosne) pjevati austrijsku carevku „Bože živi". Djeca ova, koja su bila priviknuta od majke im, što na hrvatsku što na većim

Digitized by Google

Kada sam putovao po našim zemljama te bilježio kajdama melodije pučkoga pieva ili melodije pučkih plesova, držao sam se samo stupnjeva ljestvice ne obazirući se na njihovu pozitivnu sitninu; drugim riečima: kada mi je pučki pjevač pjevao u melodiji recimo veliku tercu ili veliku septimu, to nisam pazio na to, dali je on intonirao tercu ili septimu sitnije ili krupnije nego po temperiranoj ugodbi, već sam napisao treći ili sedmi stupanj ljestvice. U ostalom mi i nemamo u kajdopisu znakova, kojima bismo mogli označiti diferenciju intervala u raznim temperaturama. Helmholtz je doduše označio prekrupno ugodjeni interval po temperiranoj ugodbi time, što je stavio pod ime kajde crticu, a presitno ugodjeni interval time, što je stavio nad ime kajde crticu; primjerice ha $\overline{\text{ha}}$. Neki gosp. A. Elis pak označio je one za jednu komu ($^{81}/_{80}$) presitno ugodjene intervale sa znakom $+$, a prekrupno ugodjene sa znakom $\overset{+}{+}$; primjerice ge, ge. No kako mi u samom kajdopisu nemamo za takav pojav posebnog znaka, zato sam samo kod nekih popievaka moje zbirke čitatelja upozorio u opasci, kada mi je u živom pievu puka napadno udarila u oči (ili bolje rekuć: u sluh) razlika ugodbe kojega intervala.

Bivalo je često, da sam k sebi u moj stan pozvao pučke pjevače, gudače ili svirce, da od njih bilježim melodije, a tada im proglasovirao ono, što sam i kako sam bilježio. Kod takvih prilika osvjedočio sam se, kako im je neugodna glasovirska temperatura, te su mi i prigovarali radi tih „fališnih“ glasova. Inače su me hvalili te se iskreno radovali, što sam se udostojio bilježiti njihove „paorske“ melodije, te umio njihove popievke ili plesove odievati u „gospodsko ruho“.

No ako se hrvatski puk i ne ruga gospodskoj glazbenoj temperaturi, ipak je neće prihvatiti, već pjeva i gudi po staroj svojoj prirodnoj temperaturi. Isto čine i Turci; i oni ne napuštaju staru arapsku ugodbu, premda sultanska kapela u Carigradu svira na glazbalima gradjenima u Češkoj ili u Njemačkoj i ugodjenima po temperiranoj ugodbi.

---

dielom arapsku temperaturu intervala, nisu mogla pogoditi intervale temperirane ugodbe, te su se s toga njemački, češki i drugi glazbenici, časnici i činovnici zgražali na nevaljalom glazbenom sluhu te djece. Tu činjenicu javile su tada neke naše pa i neke vanjske novine.

Digitized by Google

Vriedno je spomenuti i to, da hrvatski pučki tanburaši, koji si sami grade tanbure, razlikuju na hvataljci bisernice i primašice s posebnim krstnicama (Bünde) *hes* od *aïs*, *cis* od *des* i *gis* od *as*. Tanburice gradjene od fabrikanta nemaju te enharmonske razlike, te su graditelji napustili i prirodnu temperaturu, pošto su razdielili na hvataljci intervale po glasovirskoj, to jest po temperiranoj ugodbi. Pa tako ne zvoni na modernim tanburama ni jedan akord tako čisto i jasno kao na starim pučkim tanburama. S toga je i efekt komada izveden na starim tanburama drugi i bolji, nego kada se isti komad izvede na modernim tanburama.

Još nešto imade temperirana ugodba na duši, a to je, da razni priemeti imadu razan karakter, to jest razan zvuk ili ton (timbre)[1]. Izvadja li se koji glazbeni komad ili koja popievka primjerice u *Ce*-duru, a zatim u *Es*-duru ili u *E*-duru, imat će taj komad ili ta popievka u svakom priemetu drugi izražaj[2]. — Takve razlike po tonu ili zvuku (karakteru) ne opažaju se, kada se izvadja komad ili popievka po prirodnoj (hrvatskoj pučkoj) glazbenoj temperaturi. U toj će imati priemet *Ce*-dur, *Es*-dur i *E*-dur jedan te isti karakter. Razlike će biti samo u toliko, što će taj glazbeni komad zvučiti u jednom priemetu sitnije, a u drugom krupnije, ne pak u jednom priemetu naivno *(Ce*-dur), u drugom priemetu ljupko i pobožno *(Es*-dur), a u trećem veselo uskličući *(E*-dur).

Karakterizacija pojedinih *dur*- i *mol*-priemeta nalazi se u djelu „Ideen zu einer Aesthetik der Musik" od Chr. Fried. Schubarta (štampanom u Beču god. 1806.), koja je još i sada mjerodavna u glazbenom svietu. Mislim, da će dovoljno biti, ako ovdje navedem

[1] *Zvuk* ili *zvek* znači u hrvatskom jeziku „Klang", a rieč *ton* znači „Klangfarbe, Timbre". S toga se ne smije upotriebiti rieč *glas* za *zvuk*, a rieč *ton* za *glas;* jer *glas* znači ono, što i njemački „Ton", a ne „Klang"; hrvatska pak rieč *ton* znači boju (suton, naton), dakle „Klangfarbe". Po tom ne valja reći „taj glasovir ima *liep glas*", nego *liep zvuk*. Isto tako ne valja reći *„treći ton ljestvice"*, nego *treći glas*. — Na razliku izmedju „Ton" i „Klang" upozorio je već stari Gottfried Weber u svom djelu „Theorie der Tonsetzkunst (Band I. pag. 14).

[2] „Die Geiger wie die Bläser der Rohr- und Messing-Instrumente und vor allem *die Sänger* unterscheiden sehr scharf *fis* und *ges*, *cis* und *des*, *dis* und *es;* sie construiren *fis* aus *ef*, *ges* aus *ge*, *des* aus *de*, und *cis* aus *ce*. Daher klingt der *Ges-dur-Dreiklang* von Streich- und Blasinstrumenten ausgeführt *wesentlich anders*, als der enharmonisch verwandte (verwandelte?) *Fis-dur-Dreiklang*". (Mendl: Musikal. Convers. Lexikon, Ergänzungsband, str. 305).

Digitized by Google

iz rečenoga djela samo karakter *dur*-priemeta. Po Schubartu izrazuje *Ce*-dur priemet nevinost, prostotu, naivnost, mladost; *Ge*-dur izrazuje seoski život, idilsko stanje, u opće svako blago i mirno čuvstvovanje; *De*-dur izrazuje prostačtvo, bojnu larmu, pobjedu, zato su i koračnice obično u *De*-duru; *A*-dur izrazuje zadovoljstvo, nadu u bolju budućnost, uzdanje u Boga; *E*-dur izrazuje glasno podcikivanje, veselje, radost; *Ha*-dur izrazuje sjaj, gizdu, divlju strast: srčbu, ljubomornost; *Ges*-dur izrazuje slavnu dobit, pobjedu nad poteškoćama; *Des*-dur izrazuje raskoš čuvstva, ne može da se pravo smije niti da pravo plače, u opće je osobitog značaja; *As*-dur izrazuje smrt, grob, sudnji dan, pogled u vječnost; *Es*-dur izrazuje ljupkost, pobožnost, tajinstvenost; *Hes*-dur izrazuje dobru savjest, veselu ljubav, ali i energiju; *Ef*-dur izrazuje uslužnost, mir.

Uzrok karakteristične razlike priemeta u temperiranoj ugodbi ne može biti drugi nego taj, što u ljestvici jednoga priemeta dolazi manje, a u drugom priemetu više krivo ugodjenih intervala.

Ako tko glasovira koji komad u *E*-duru na takvom glasoviru, koji je za pol glasa krupnije ugodjen, nego što bi imao biti po normalnom glasu *A*, to neće ni jedan stručni glazbenik, priučen na temperiranu ugodbu, tvrditi, da dotični glasoviraš, koga ni ne vidi, izvadja taj komad u *Es*-duru, premda će zvoniti po positivnoj sitnini kao *Es*-dur. On će nasuprot reći, da je taj glasovir doduše prekrupno ugodjen, ali da glasoviraš glasovira u *E*-duru. To će on raspoznati po tome, što su intervali u *E*-dur ljestvici manje krivo ugodjeni nego u *Es*-duru. Da se poslužimo riečima Izaka u bibliji, mogli bismo reći u prispodobi: „Ruke su doduše Ezauove, ali glas je Jakobov".

Gottfr. Weber nije si mogao tumačiti karakter pojedinih priemeta u temperiranoj ugodbi, premda je opazio i priznao, da pojedini priemeti imadu razan izražaj. Weber piše u drugom svesku svoga djela „Theorie der Tonsetzkunst" (str. 88) ovo: „Ein Stück aus *Ce* ins *Cis* transponirt, klingt bei etwas tieferer Stimmung gerade so, wie es bei hoher Stimmung in *Ce* geklungen. Dennoch treten gewisse Zufälligkeiten ein, durch welche jede Tonart eine charakteristische Eigenheit erhält". Pitam, kakve su to slučajnosti?

I pisac članka *Tonart* u Mendlovom „Mus. Conv. Lex." (Band X str. 230) hoće da nekako tumači različiti karakter pojedinih priemeta te piše: „Der Grund der charakteristischen Unterschiede

Digitized by Google

der Tonarten liegt darin, dass die Töne der Tonleiter unter sich nicht indifferent sind, sie treten in nähere oder entferntere Beziehung zu einander, und diese müssen sich notwendiger Weise gerade bei gleicher Construction auch auf die über ihnen erbauten Tonarten entstrecken". — Taj je tumač tako nebulozan, da gotovo ništa ne kaže. Ipak pitam: A kakvi su to bliži ili dalnji odnosi?

Glede raznog karaktera raznih priemeta, kojeg priznaje i Helmholtz, čudim se, što on nije očito istaknuo pravi razlog te razlike, nego se o tom jako rezervirano izjavio. Helmholtz piše: „Ob an dem verschiedenen Charakter der Tonarten, etwa die regelmässigen Unterschiede der Stimmung derjenigen Quinten etwas dazu beitragen, welche die Clavierstimmer zuletzt stimmen, und auf welche sich die Fehler der übrigen Quinten des Quintenzirkels zusammendrängen, wage ich nicht aus Erfahrung zu entscheiden" (str. 487).

Još je nešto, što treba pripisati temperiranoj ugodbi, a to su odnosi treptaja (Schwingungen) pojedinih boja (farba) s treptajima pojedinih glazbenih glasova. No kako treptaji pojedinih glasova glazbene ljestvice nisu akustički posve korektni u temperiranoj ugodbi, to neće biti ni odnosi treptaja bojâ posve korektni, jer i ovi su proračunani po glazbenoj temperiranoj ugodbi. To se pokazuje osobito, kada se spoje tri ili više bojâ u jedan slikarski akord, ili toliko glasova u jedan glazbeni akord[1].

Kada sam ocienio Layevu zbirku pučkih naših ornamenata, koju je kupila zemlja za naš muzej[2], osvrnuo sam se i na boje tih ručnih radnja te sliedeće napisao: „Betrachten wir jene Farbe, die vorherrschend in den Stickereien erscheint, so deutet dieses Rotbraun auf Kraft, Tüchtigkeit, Nützlichkeit, Arbeitsamkeit und Friedlichkeit, lauter Eigenschaften, die nur die ackerbautreibenden, also die civilisirten Völker des Altertums besassen. Und wenn wir die Zusammenstellung der Farben mit der Musik der Südslaven vergleichen, so finden wir eine Uebereinstimmung, die uns in's Staunen versetzt. Statt dem Carmosinrot, Gelb und Blau, deren

[1] Joh. Fried. Unger prispodobio je treptaje boja s treptajima glazbenih glasova ovako: „Carmosin" ima 435 bilijuna treptaja, te je ravan glasu *Ce;* „Hochrot" ima 461 bil. trep. te je ravan glasu *Cis;* „Feuerrot" 488 = *De;* „Orange" 517 = *Dis;* „Gelb" 548 = *E;* „Gelbgrün" 581 = *Ef;* „Blaugrün" 615 = *Fis;* „*Blau*" 652 = *Ge;* „Indigo" 691 = *Gis;* „Violett" 720 = *A;* „Lilla" 775 = *Hes;* „Purpur" 821 = *Ha.*

[2] Vidi „Agramer Zeitung" br. 17 i 18 od god. 1874.

Digitized by Google

Schwingungs-Verhältnisse den Tönen des *Ce*-dur-Dreiklanges gleichgestellt werden können, haben unsere Stickerinnen Gelb, Blau und Braun angewendet, eine Combination, die — musikalisch betrachtet — den Schwingungszahlen des Moll-Acordes sehr nahe kommt. Allein dieser Farben-Accord drückt dennoch nicht jenes düstere Moll aus, welches die Farben: Purpur, Orange und Blaugrün wiedergeben, und die vorherrschend auf den pompejanischen Fresken, oder auf den alten, der Christenzeit entstammenden Trauergemälden anzutreffen sind. Der sanfte mollartige Klang des Liedes und des Bildes der Südslaven ist der dem Charakter unseres Volkes entsprechendste, im Gegensatze zu dem harten, rauhen und unreinen Durklang des Kriegsvolkes, oder der moralisch verfallenen oder demüthig duldenden Menscheit, die in ihren düstern Mollklängen Zeugniss ihrer Stimmung und ihres Charakters geben. Zudem sind die Zeichnungen nicht auf dunklem Grunde gehalten wie die Bilder der racheschnaubenden, kalten und stolzen Venetianer, sondern auf der Farbe der Reinheit und Tugend: auf weiss. Sollten wir alles Dieses dem blossen Zufalle zuschreiben und nicht der Berechnung, der Schule, der Uebung, der Erkenntnis und dem ästhetischen Sinn unseres Volkes? Unmöglich. Mag sich Jemand so viel er will auf das Ohngefähr verlassen, wir können eine derartige Uebereinstimmung in Farbe und Ton niemals dem Zufalle zutrauen".

Hoće li ikada do toga doći, da glazba i boja bude u potpunoj slozi, kako to želi glasoviti sadašnji talijanski komponista Mascagni, to će budućnost odlučiti. Mascagni naime zahtieva, da u operi imadu dekoracije na pozornici istu onu boju, koju imadu priemeti, u kojima se pjeva i glazbuje u stanovitom prizoru. Tako on želi, da budu dekoracije jasno-modre, kada se glazbuje u priemetu *Ge*-dura, grimizne, kada se glazbuje u *Ha-duru*, posve crne, kada se glazbuje u *Es-molu* itd.[1]

S obzirom na karakterističnu razliku priemeta ugodjenih po temperiranoj ugodbi pogrješka je, kada se — recimo u operi — gdje se pjeva i glazbuje po temperiranoj ugodbi, prenese (transponira) pjevaču za volju koja arija u sitniji ili krupniji priemet, jer time gubi popievka karakter, koji je imao izvorni priemet.

Kako sam prije spomenuo, ne godi hrvatskomu, a ni magjarskomu puku gospodska glazbena temperatura, ali ga zato

[1] To mi je pripoviedao Mascagnijev učenik, naš daroviti mladi dalmatinski Hrvat, maestro Josip Hatze.

Digitized by Google

ipak mogu uznieti umjetničke popievke i umjetnički glazbeni komadi izvedeni po temperiranoj ugodbi. ako su te kompozicije inače hrvatskoga ili magjarskog narodnog kroja.

Narodni književni jezici u tom su pogledu mnogo stroži od narodnih umjetničkih glazba, jer dočim književni jezici bezuvjetno zahtievaju, da se pojedini glasci, vokali i konzonanti pravo izgovaraju, to je umjetnička glazba dozvolila pa i uobičajala krivu intonaciju pojedinih intervala.

Zato velim, ako mi zastupnici narodnih glazba i ne pripisujemo preveliku važnost jednoj ili drugoj glazbenoj temperaturi, a niti ne zahtievamo, da se koja narodna umjetnička glazba strogo drži prirodne temperature intervala (to bi bilo danas gotovo nemoguće, jer se je naš sluh priučio na krive intervale), to su ipak glazbeni internacionalisti daleko od istine, kada tvrde, da su glasovi ljestvice u svih naroda jednaki.

Poglavlje drugo.

O porabi glazbenih intervala.

Glazbeni kosmopolite tvrde, da glazba ne može ni s toga biti narodna, što svi narodi svieta upotrebljavaju u melodiji iste one intervalske skokove (Intervallenschritte), što rabe i u internacionalnoj glazbi. — Da vidimo, koliko je u tom istine!

Mi znademo posve izvjesno, da se u stanovitim narodnim glazbama ne upotrebljavaju svi intervalski skokovi u melodiji, neki se pak u jednoj narodnoj glazbi upotrebljavaju veoma često, a u drugoj veoma rietko, i da sé neki intervalski skokovi upotrebljavaju u toj ili onoj narodnoj glazbi samo uvjetno ili samo iznimice.

I u raznim narodnim jezicima je tako. — Hrvatski i talijanski jezik nema prieglasaca *ä*, *ö*, *ü*, koje ima njemački, magjarski i franceski jezik (*l'äter*, *öfter*, *drüben*; *ördög*, *ősz*, *üres*, *mű*; *mair*, *feu*, *perdu*). — Hrvatski i magjarski jezik nema dvoglasaca *au*, *äu*, *eu*. *ei*, koje ima njemački jezik (*laufen*, *Bräute*, *heuer*, *drei*)[1].

[1] U „Wörterbuch-u der deutschen Sprache" od *Ant. Schmitta* (Mainz 1853.) dolazi dvoglas *au* na početku rieči 2730 puta, ali često dolazi i dvaputa u kojoj rieči (auflauern, aufrauchen, auslaufen, auslaugen). A koliko istom imade njemačkih rieči, u kojima dolazi dvoglasac *au* u sredini ili na kraju rieči! (Bauer, Baum, braun, Flaum,

Digitized by Google

Ako se u hrvatskom i u magjarskom jeziku sastanu takva dva vokala, to se svaki za se izgovara *(na-uk, za-i-grati, ne-u-man, pre-i-naka; fa-út, háza-im, soká-ig).* — Hrvati, Magjari i svi Romani nemaju glasa *th* i *ch,* kojih imadu Niemci *(Thor, thun, Kirche, mich).* — Hrvati, Magjari i Talijani nemaju ni na početku, ni u sredini, ni na kraju rieči *pf,* što imadu Niemci *(Pflug, Pfanne, Apfel, dumpf).* — Hrvati i Magjari nemaju rengavi (rakački) *r*[1], što imadu Niemci *(Rhein, Rhede).* — Niemci nemaju glasaca *lj* i *nj,* što imadu Hrvati, Magjari, Talijani i Francezi *(ljubav, njemu; hely, nyár; figlio, ogni; bataillon* [izgovara se samo u južnoj Franceskoj i u Švicarskoj kano *bataljon,* inače kao batajon], *campagne, Cologne).* — Niemci i Talijani nemaju glasca *ž,* kojeg imadu Hrvati, Magjari i Francezi *(žaba; zsák; jour).*

Talijani, Magjari, Niemci i Hrvati nemaju nosnih glasaca, kojih ima franceski, poljski, a nekoć je imao i staroslavenski jezik *(ample, enfant, imperial; gołąb, sędzia;* мясо, ржка).

Niemci, Magjari, Hrvati i svi Romani nemaju češki *ř* i poljski *ł* itd., itd.

Da se osvjedočimo, dali je i u glazbi tako, razglabat ću sada točno i savjesno sve one intervalske skokove, koji dolaze u raznim narodnim glazbama ili nikada ili rietko ili često ili samo uvjetno ili samo iznimice. Za narodnoga komponistu veoma je to važno znati, jer kako se svaka melodija sastoji od intervalskih skokova, to podaje upotreba ili neupotreba njihova jednoj i drugoj narodnoj glazbi posebno obilježje ili izražaj.

A) Skok na veliku tercu[2].

U nekim narodnim glazbama dolazi u melodiji velika terca ne samo često, nego se gotovo načelno ističe, u drugim pak narodnim glazbama dolazi velika terca samo rietko, te se i ove rietke terce rado izbjegavaju, gdje je iole moguće.

Dauer, Daumen, kauern, laufen, Laub, mauern, raufen, Raum, sauber, saufen, taufen, Bau, blau, Frau, grau, schau, Thau) itd. Goethe je rekao u svojim „Sprüche in Prosa“: „Die Verwandlung der Vocale in Diphtonge ist wol aus einem eingebildeten Pathos entstanden“.

[1] Kurelac piše za *ratschen : rengati* tumačeći tu rieč ovako: *„rengati* znači slovo *r* pravo ne izgovoriti = ratschen“.

[2] Rieč *skok* upotrebljavam za sve one intervale, koji imadu veći opseg, nego što ga imadu sekunde. Za sekunde, bile one velike, male

Digitized by Google

Melodije, u kojima se načelno ističu velike terce.

Erk, pag. 35.

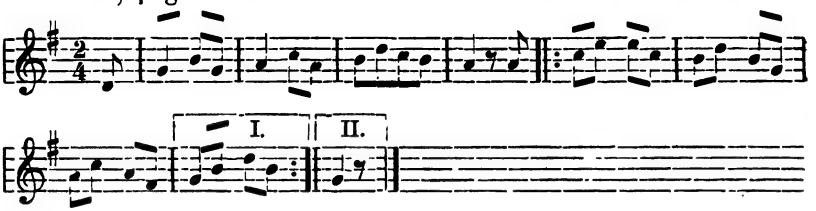

Erk, pag. 204.

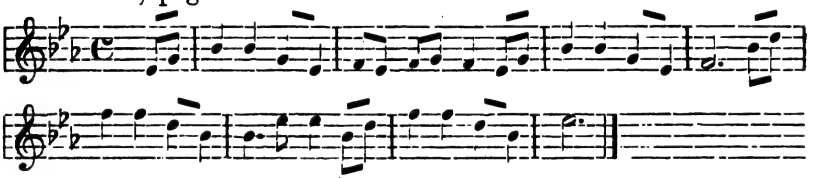

Ecco della Lombardia pag. 4.

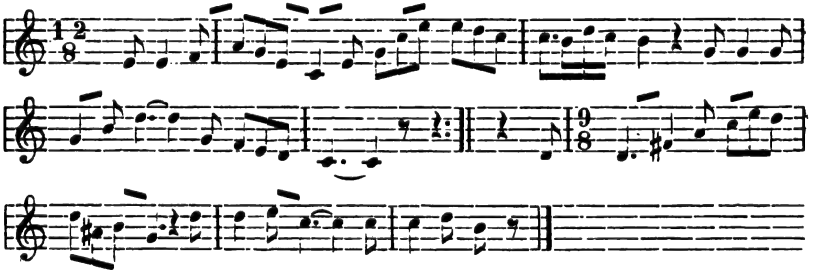

Eco del Vesuvio pag. 4.

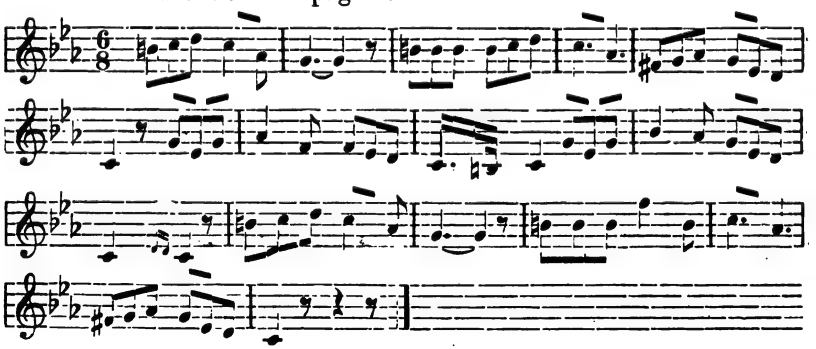

ili povećane, poprimio sam rieč *stupaj* (Schritt, Tritt). Kada se ide na stubama od stube do stube, tada je to obični stupaj ili korak; uzmu li se dvie, tri stube na jedan korak, tada je to već skok.

Digitized by Google

Bartalus I, 46.

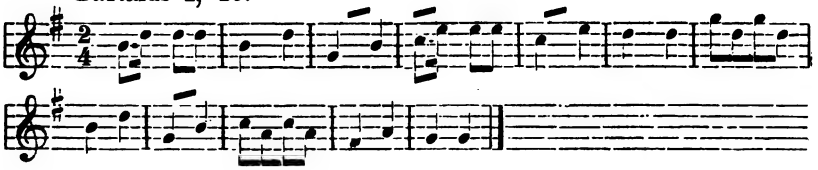

Bartalus III. pag. 41.

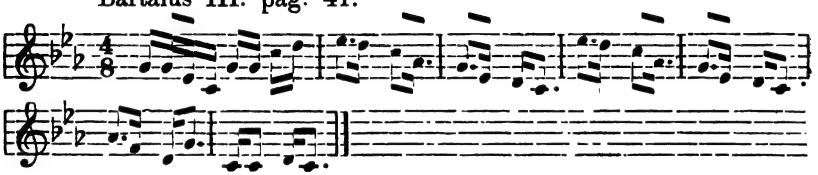

Kuhač I. br. 20.

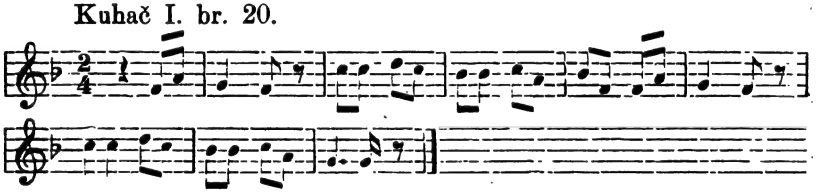

Kuhač I. br. 45.

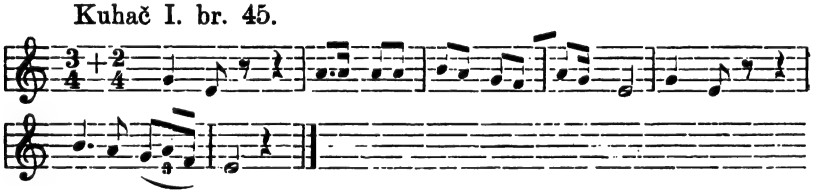

U Erkovoj zbirci „Deutscher Liederhort", koja sastoji od 327 melodija, dolazi u 268 melodija velika terca 718 puta[1]. Kada

[1] [Brojka u zaporci znači, koliko puta se javlja skok na veliku tercu u dotičnoj melodiji]. Vidi u Erka melodije na str. 5(4), 6(3), 8(2), 11ª(2), 11ᵇ(1), 12(1), 17(6), 18(2), 19(1), 22ª(1), 22ᵇ(2), 22ᶜ(1), 23(1), 24(1), 25ª(1), 25ᵇ(1), 27ª(4), 27ᵇ(3), 28(3), 29(2), 30(4), 32(2), 35ª(9), 35ᵇ(7), 36(1), 37(3), 40(2), 44(2), 45ª(5), 45ᵇ(1), 47(2), 48ᵇ(1), 50(2), 54(2), 54ᵇ(1), 57(1), 60(2), 62(1), 63(5), 65ᵇ(1), 70(2), 71(1), 73ª(5), 73ᵇ(1), 74(3), 78(4), 81ª(2), 81ᵇ(2), 81ᶜ(1), 90(2), 91(3), 95(1), 98(5), 99ª(2), 99ᵇ(3), 105(7), 106(1), 110(3), 112ª(1), 112ᵇ(4), 113(1), 115(1), 118ª(3), 118ᵇ(3), 118ᶜ(3), 120ª(3), 120ᵇ(3), 123(6), 124(5), 125(2), 128(2), 129(4), 131(2), 132ª(3), 132ᵇ(2), 136(4), 138—139(3), 140(3), 142(1), 143(2), 146(1), 148ª(3), 148ᵇ(2), 151ª(3), 158(2), 162(2), 163(3), 166(2), 168ª(1), 168ᵇ(1), 169(1), 170(2), 171ª(3), 171ᵇ(1), 180(1), 181(2),

Digitized by Google

bismo uzeli, da u svakoj melodiji dolazi skok na veliku tercu samo jedan put, iznašao bi postotak od 327 melodija malne 82%.

U trima talijanskim zbirkama, koje sastoje od 200 melodija, dolazi skok na veliku tercu u 174 melodije 665 puta[1]. Kada bismo

183(1), 187ª(2), 187ᵇ(3), 188(4), 189ª(3), 189ᵇ(3), 191(3), 192(2), 193(1), 194(1), 197ª(5), 197ᵇ(5), 203(2), 204(7), 205(1), 206(1), 207(2), 208(2), 209(1), 210ª(3), 210ᵇ(3), 212ᵇ(2), 215(2), 216(7), 218ª(2), 218ᵇ(2), 220(3), 221(2), 222ª(2), 222ᵇ(1), 223(2), 224(1), 226ª(3), 227(3), 228ᵇ(10), 229ª(4), 229ᵇ(3), 232ª(2), 232ᵇ(2), 233(3), 234(1), 235(1), 237(2), 238(2), 239(1), 242(5), 244(3), 245(1), 247(3), 248ª(6), 248ᵇ(1), 249(1), 250(3), 251(4), 254(1), 256(2), 257(3), 258ª(3), 258ᵇ(1), 259ª(2), 259ᵇ(2), 259ᶜ(3), 260(5), 261(4), 264(3), 265(3), 268ª(2), 268ᵇ(14), 269(3), 271(1), 273(6), 274(3), 275(4), 276(2), 277(3), 278ª(8), 278ᵇ(6), 279(6), 280(1), 282(1), 287ª(4), 287ᵇ(6), 287ᶜ(6), 289(2), 290(1), 291(3), 292(1), 293(1), 294(1), 295(2), 296(1), 299(7), 300ª(4), 300ᵇ(2), 301(3), 303(2), 304(5), 305(2), 306(6), 307(5), 308(2), 309(1), 316(1), 318(3), 319(6), 320(3), 322(5), 323(2), 326(1), 327ᵇ(1), 328ᵇ(1), 328ᶜ(3), 336(2), 337(5), 338(1), 340(3), 348ª(1), 348ᵇ(3), 350(1), 351ª(3), 351ᵇ(2), 352ª(1), 352ᵇ(2), 354(1), 357(5), 358(4), 359(3), 360(3), 363(2), 365(1), 366(3), 367(2), 368(2), 371(2), 373(1), 374(2), 376(3), 377(2), 378(1), 379(1), 380ª(5), 380ᵇ(1), 381(6), 382(2), 383(4), 387(8), 388(6), 389(5), 390(1), 393(2), 394(4), 396(4), 399(4), 400(3), 401(7), 402(1), 404ᵇ(2), 405ª(1), 405ᵇ(2), 406(1), 407(3), 409(5), 410(1), 411(2), 412(2), 413(1), 414(3).

[1] Vidi u zbirci „Eco della Lombardia“ (sa 50 melodija) str. 2—3(7), 4—5(18), 6—7(3), 8—10(1), 11—12(6), 13—16(14), 17—18(3), 19—21(6), 22—23(3), 24—25(10), 26—27(2), 28—29(1), 30—31(2), 35—37(3), 38—39(4), 40—41(7), 42—43(3), 46—47(8), 48—49(3), 50—51(1), 52—54(12), 55—56(4), 59(1), 60—61(3), 64—65(1), 69—70(3), 71(3), 74—75(4), 76—77(6), 78—79(8), 80—81(3), 82—84(3), 85—86(6), 87(4), 88—89(2), 90—91(4), 92—93(4), 94(4), 97—98(3), 101—102(2), 103(4), 104—105(1), 106—107(2); u zbirci „Eco di Napoli“ (sa 50 melodija) str. 1—2(3), 3—4(3), 6—8(1), 9—11(1), 12—13(3), 14—16(4), 17—18(1), 20—21(4), 23—25(2), 26—28(4), 32—34(4), 35—37(3), 38—39(2), 40—41(2), 42—43(2), 44—45(2), 46—47(5), 48—49(1), 50—51(1), 53—54(2), 55—56(5), 60—61(2), 64—65(2), 67—68(1), 69—70(1), 71—72(1), 73—74(1), 75—76(5), 77—78(1), 79—81(4), 82—84(4), 86—88(7), 89—93(3), 94—99(7), 100—101(2), 102—106(8), 107—113(8), 114—119(6), 120—121(1), 122—124(6), 125—130(3), 135—140(5), 141—142(3), 144—148(5), 156—158(5); u zbirci „Eco del Vesuvio“ (sa 100 melodija) str. 1—2(1), 3(1), 4(10), 5(2), 6(3), 7—8(9), 10—11(2), 12—13(2), 16—17(2), 18(3), 20—21(4), 25—26(3), 27—28(4), 29—30(4), 31—32(1), 33—34(1), 35—36(6), 37—38(4), 39—40(8), 41—42(1), 43—44(2), 45—46(5),

Digitized by Google

i tuj uzeli u obzir samo broj melodija, a ne i broj velikih terca, iznašao bi postotak od 200 melodija 87%.

Ako je postotak upotrebe velike terce u talijanskim melodijama i veći (87%) nego u njemačkima (82%), to se ipak ne upotrebljava u talijanskim melodijama skok na veliku tercu toliko puta koliko u njemačkima. Valja naime znati, da je veći dio talijanskih melodija proveden (durchcomponirt), a u takvim da se i oveći dielovi melodija opetuju. Kada bismo odbili to opetovanje te samo brojili one skokove na veliku tercu, koji dolaze u onim dielima melodije, koje se ne opetuju, ne bismo dobili u talijanskim melodijama 665 velikih terca, nego možda 4—500. U njemačkim komponiranim popievkama, koje su tako provedene kao neki „canzoni popolari", dolazi skok na veliku tercu puno puta više nego u talijanskim popievkama.

U tri sveska „Magyar népdalok", koje sastoje od 307 melodija, dolazi u 198 melodija skok na veliku tercu 492 puta[1]. Kada

47—48(2), 49—51(6), 52—53(2), 54—55(1), 56—57(6), 58—59(4), 60—61(2), 62—63(2), 64—65(1), 66—68(1), 69—70(1), 71—72(4), 75—76(1), 77—78(1), 79—81(6), 82—83(6), 84—85(3), 86—87(11), 88—89(2), 90—91(8), 92(1), 94—95(5), 96—97(3), 98—99(1), 102—103(3), 112—113(1), 114—116(3), 117—118(2), 119—121(3), 123—124(11), 126—127(12), 129—130(6), 131—132(8), 133—134(1), 135—136(4), 137—138(2), 139(1), 142—143(5), 144—145(4), 146—147(4), 148—149(4), 150—151(12), 156—157(1), 158—159(8), 160—161(3), 162—163(8), 164 - 165(4), 166—167(7), 168—169(5), 170—172(10), 173—174(2), 175—176(1), 177—179(4), 180—183(2), 184(2), 186—187(1), 188—189(3), 190—191(5), 192—194(5), 195—197(1), 198—199(2), 200—201(2), 202—203(2), 206—207(5).

[1] Vidi u Bartalusa melodije I. sveske na str. 6(1), 10(1), 12(4), 16(2), 18(2), 22(8), 23(2), 25(2), 30(8), 31(3), 32(2), 33(2), 34(1), 36(4), 38(2), 39(1), 40(1), 43(1), 45(1), 46(5), 47(2), 50(2), 54(2), 55(2), 56(3), 57(1), 59(1), 62(3), 64(2), 65(7), 69(1), 71(4), 73(4), 75(1), 77(2), 80(1), 82(2), 84(3), 87(3), 90(1), 91(1), 92(7), 94(2), 95(1), 100(1), 101(4), 105(1), 106(1), 109(1), 110(1), 111(2), 112(1), 113(2), 115(2), 117(2), 118(4), 120(3), 121(1), 122(4), 123(1), 124(5), 125(2); melodije II. sveske na str. 4(3), 5(4), 6(3), 9(2), 10(4), 12(4), 13(1), 14(3), 16(2), 18(2), 19(4), 21(4), 24(2), 26(1), 28(1), 29(2), 30(3), 32(1), 34(3), 36(1), 37(4), 38(6), 40(1), 41(1), 42(1), 44(1), 47(1), 48(1), 49(1), 54(1), 57(2), 59(2), 62(3), 62—63(3), 63^{b}(2), 64(2), 65(2), 70(4), 71(2), 72(8), 73(3), 75(2), 76(4), 78(9), 81(2), 83(2), 84(1), 85(3), 86(1), 87(2), 88(3), 89(2), 90—91(2), 91^{b}(3), 92(1), 94(1), 94^{b}(14), 96—97(8), 98(1), 100(4), 102(1), 103(1), 105(1), 106(1), 108(1), 111(3), 113(4), 114(3),

Digitized by Google

bismo uzeli, da u svakoj od ovih magjarskih melodija dolazi skok na veliku tercu samo jedan put, ipak bi iznosio postotak $64^1/_2$.

U I. knjizi mojih „Južnoslov. narod. popievaka", koja se sastoji od 400 melodija, nalazi se skok na veliku tercu u onim pravim hrvatskim, koje su inače gradjene po hrvatskoj glazbenoj tradiciji, u 123 melodije[1] sa 211 velikih terca. Broj 123 prema broju 400 iznaša $31^3/_4$ postotka. Od ovih melodija imadu 32 uvjetnu veliku tercu[2], to jest takvu tercu, koja skoči od septime na nonu, te koja se imade harmonizirati dominantnim peterozvukom, primjerice:

116(1), 118(1), 119(1); melodije III. sveske na str. 9(1), 12(5), 14(1), 16(2), 17(3), 19(1), 20(2), 22(4), 23(2), 25(3), 26(1), 28(2), 34(2), 36(2), 37(3), 38—39(2), 40(1), 41(7), 42(3), 43(5), 47(5), 48(1), 51(1), 52—53(6), 54(3), 55(4), 56—57(1), 58(1), 60—61(2), 62(3), 64(2), 66(2), 67(1), 70(4), 71(4), 72(1), 73(2), 74—75(2), 76(1), 79(2), 83(1), 86(2), 87(2), 88(2), 89(3), 90(2), 92(1), 92^b(1), 96(5), 97(1), 98^a(2), 98—99(2), 104(4), 106(4), 107(6)' 110(2), 112(1), 113(2), 119(1), 120(1), 122(6), 124—125(2), 126^a(2), 127(5), 128(1).

[1] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka" melodije pod br. 3(1), 4(1), 9(1), 10(1), 11(1), 12(1), 13(1), 20(2), 32(1), 35(2), 45(2), 46(2), 48 (3, varoška), 50(1), 54(4), 56(4), 58(3), 60(1), 62(2), 63(1), 64 (3, varoška), 67(2), 73(1), 74(2), 82(2), 83(1), 87(2), 95(1), 96(1), 98(2), 101(1), 108(1), 110(2, varoška), 111(2, varoška), 113(1), 116(1), 118(1), 119(2), 123(1), 130(1), 136(1), 138(1, varoška), 139(2), 146(1), 155(1), 161(1), 162(2), 164(1), 169(1), 175(1), 178(1), 184(2), 186(1), 187(2), 190(1), 192(1, varoška), 193(1), 197(2), 201(2), 202(1), 217(1), 219(1), 220(5), 221(2), 227(1), 231(3), 236(3), 237(1), 240(2), 246(2), 250(2), 256(3), 258(1), 259(2), 262(2), 266 (4, varoška), 267(1), 268(2), 270(1), 276(2), 278(1), 279(4), 283(2), 284(1), 285(1), 286(2), 294(2), 296(2), 297(1, varoška), 298(2), 302(1), 307(1), 309(1), 310(1), 311(2), 317(3), 318(3), 320(1), 321(4), 324(1), 327(2), 328(1), 333(1), 336(2), 337(4), 341(1), 342(3), 348(2), 351(1), 352(1), 360(1), 368(1), 371(1), 372(1), 376(2), 379(5), 381(1), 382(5), 384(1), 386(1), 390(2), 391(1), 399(1) = 123.

[2] Vidi melodije pod br. 13, 45, 48, 50, 51, 63, 64, 98, 110, 111, 113, 116, 130, 161, 175, 190, 192, 193, 217, 227, 240, 258, 264, 279, 317, 342, 379, 390. (Od ovih nisu sve melodije, u kojima dolazi uvjetna velika terca, harmonizirane peterozvukom, ali trebalo bi, da jesu.) K uvjetnim velikim tercama možemo pribrojiti i one u melodijama pod br. 74 i 311, 379, 390 gdje skoči velika terca od oktave na decimu, te o kojima ću govoriti kašnje, gdje će biti rieč o osebnim frazama hrvatske melodije.

Digitized by Google

Kuhač I. br. 13.

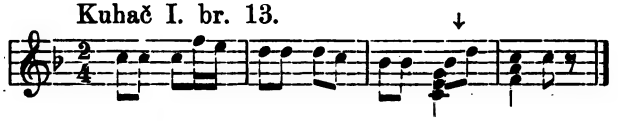

Kuhač I. br. 64.

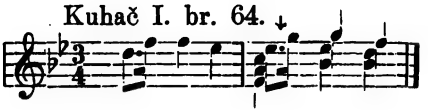

U magjarskim i u njemačkim melodijama nema takvih uvjetnih velikih terca, a to po svoj prilici zato ne, što takve terce (harmonizirane peterozvukom) zvuče mnogo blaže nego one, koje se imadu harmonizirati toničnim ili dominantnim dur-trozvukom (*ce*+*e*+ge, *ge* + *ha*+de) ili mol-trozvukom (ce+*es*+*ge*). I u talijanskim popievkama ima samo malo takvih terca[1].

Najtvrdje zvuči u melodiji skok na veliku tercu u mol-priemetima, to jest, kada se u mol-melodijama više upotrebljuju velike terce mol-ljestvice (u Ce-molu: es-ge, ge-ha, as-ce) nego male (u Ce-molu: ce-es, de-ef, ef-as, ha-de). To se osobito tada oćuti, kada se mol-melodije pjevaju ili na svirali sviraju bez sazvučne pratnje, koja može tvrdoću po nešto ublažiti; primjerice:

Erk, pag. 131.

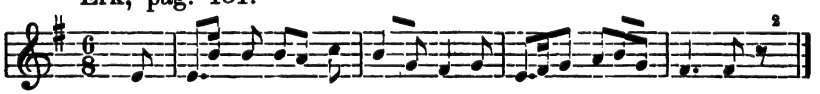

Bartalus I. pag. 120.

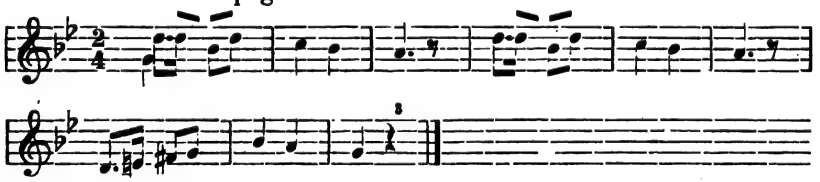

[1] Vidi u „Eco della Lombardia“ melodiju na str. 82—84; u „Eco di Napoli“ melodije na str. 12—13 i 120—121, a u „Eco del Vesuvio“ melodije na str. 112—113 i 114—116.

[2] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 57, 65^b, 131, 132, 218^b, 410.

[3] Vidi u Bartalusovoj zbirci melodije u I. knjizi na str. 40, 43, 45, 111, 113, 120; u II. knj. na str. 37, 38, 40, 42, 44, 48, 49, 57, 86, 87, 92, 106; u III. knj. na str. 9, 16, 41, 54, 79, 83, 98—99.

Digitized by Google

Eco della Lombardia pag. 69.

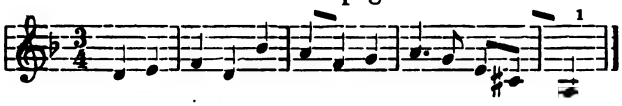

U pravim hrvatskim mol-melodijama upotrebljavaju se pretežno male terce. Ako ovdje ondje i dolazi velika terca, to se ne pojavljuje u jednoj melodiji više puta nego samo jedanput[2].

Kada se hrvatski pjevač ne može lako ugnuti velikoj terci, bud u mol- bud u dur-melodijama, on nastoji, da ju što brže i kraće izvede, prohujiv tako reći samo preko nje kao brzi vjetrić. A da to postići može, hvata ili prvi ili drugi glas u skoku na veliku tercu tako kratko, da se slušaocu čini, kao da je taj glas tobože prohodni glas. (Durchgangston, lat. transitus, franc. note de passage), a to biva čak i u varoškim melodijama, u kojima se nalazi (kako je poznato) dosta tudje natruhe; primjerice:

Kuhač I. br. 3. I. br. 10.

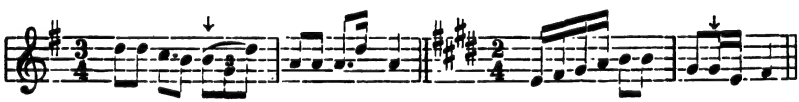

I. br. 54. I. br. 110 (varoška).

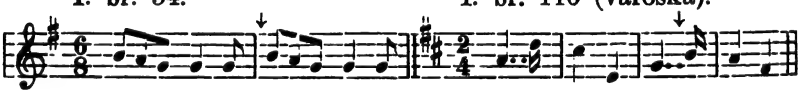

I. br. 138 (varoška).

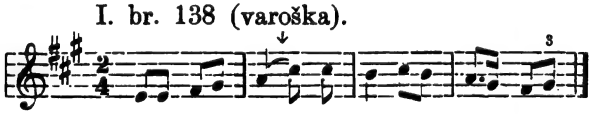

[1] Vidi „Eco della Lomb." str. 69—70; „Eco di Napoli" str. 67—68, 69—70, 79—81, 107—113, 120—121, 125—130; „Eco del Vesuvio" str. 45—46, 52—53, 69—70, 187.

[2] Vidi I. knj. „Južnoslov. popiev." melodije pod br. 108, 278, 309, 368.

[3] Vidi I. knj. „Južnoslov. pop." melodije pod br. 3, 4, 9, 10, 11, 20, 31, 45, 46, 54, 56, 58, 60, 62, 63, 64, 67, 73, 82, 83, 87, 95, 96, 101, 108, 119, 123, 139, 146, 155, 161, 162, 164, 169, 178, 184, 186, 190, 197, 201, 202, 219, 221, 231, 236, 237, 240, 246, 250, 256, 258, 259, 262, 266, 267, 268, 270, 276, 278, 283, 284, 286, 294, 298, 302, 307, 311, 318, 320, 324, 327, 348, 351, 352, 360, 368, 371, 376, 381, 386, 391, 399; skupa 82.

Digitized by Google

Takva kratka skoka na veliku tercu nalaze se u prije spomenutim pravim hrvatskim melodijama 82, a to iznaša dvie trećine od 123.

I u talijanskim melodijama ima prilično mnogo takvih kratkih skokova na veliku tercu[1], ali ovi iznašaju po njihovom broju 64, približno ipak samo jednu trećinu.

U njemačkim i magjarskim melodijama malo ima toga pojava, jer Niemci i Magjari načelno hoće, da se skok na veliku tercu što bolje ističe.

Medju pravim hrvatskim melodijama, u kojima dolazi skok na veliku tercu, ima i takvih, koje su u jednom ili u drugom taktu zlo stilizirane, premda potječu izravno od puka. Pogrješna ta stilizacija opaža se po tom, što je po koji takt (obično prvi) u protuslovlju s onim taktom, koji ima da doslovno oponaša prvi takt po sliedu intervala. Mjerodavan je u tom pogledu onaj takt, koji pokazuje, kakav bi imao biti prvi takt.

Evo svih tih melodija:

a) u izvornoj stilizaciji

b) onako, kako bi imale biti po glazbenoj logici.

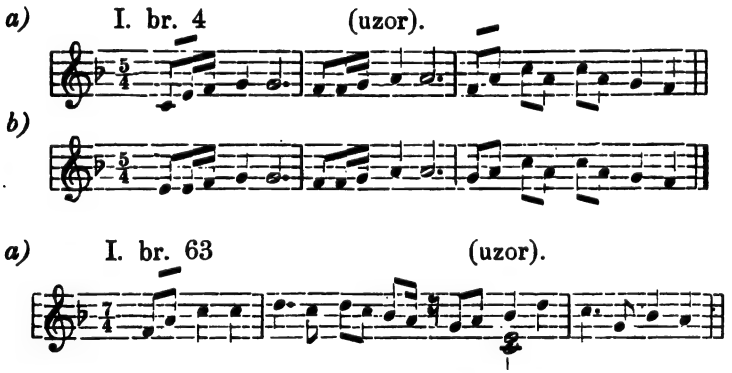

[1] Vidi „Eco della Lomb." melodije na str. 17—18, 22—23, 24—25, 38—39, 40—41, 42—43, 46—47, 48—49, 50—51, 59, 64—65, 71, 85—86, 87, 94, 101—102, 103; „Eco di Napoli" na str. 1—2, 3—4, 9—11, 20—21, 23—25, 26—28, 32—34, 38—39, 40—41, 44—45, 46—47, 48—49, 60—61, 71—72, 102—106, 125—130; „Eco del Vesuvio" na str. 12—13, 16—17, 18, 29—30, 31—32, 33—34, 35—36, 39—40, 43—44, 47—48, 50—55, 56—57, 58—59, 62—63, 64—65, 66—68, 69—70, 75—76, 82—83, 84—85, 86—87, 88—89, 92, 119—121, 129—130, 133—134, 144—145, 156—157, 187, 195—197, 202—203; skupa 64.

Digitized by Google

b)

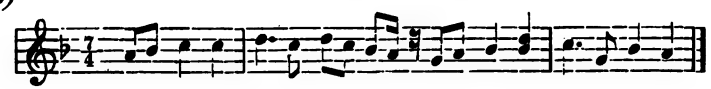

a) I. br. 95 (kontrast).

b)

a) I. br. 186 (uzor).

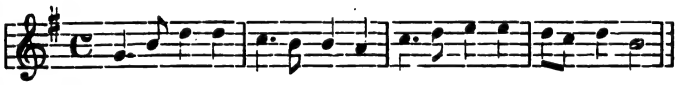

b)

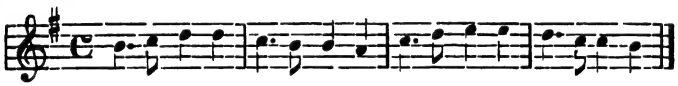

a) I. br. 187 (uzor).

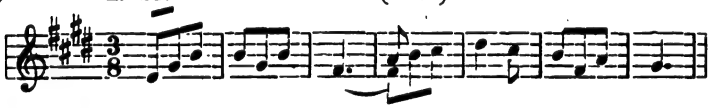

b)

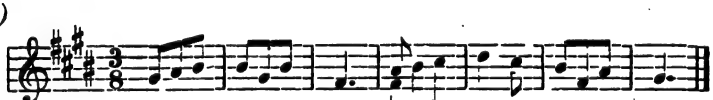

a) I. br. 190 (uzor).

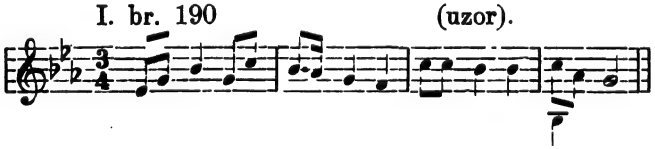

b)

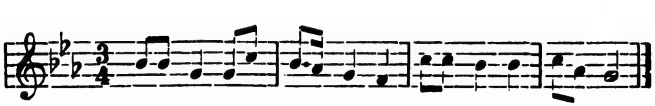

a) I. br. 283.

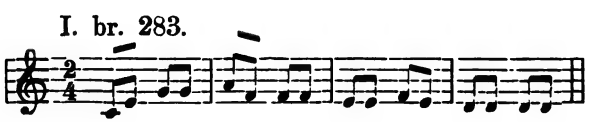

Digitized by Google

b) (kontrast).

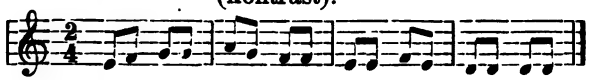

a) I. br. 307 (uzor).

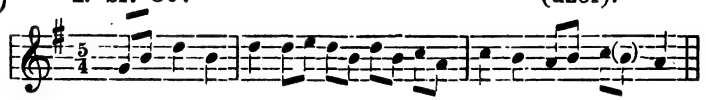

b)

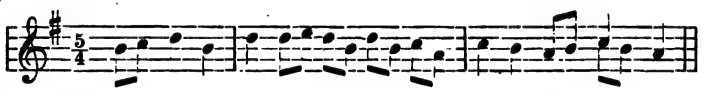

a) I. br. 336 (uzor).

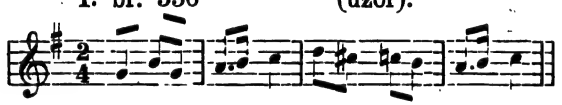

b)

a) I. br. 372. (uzor).

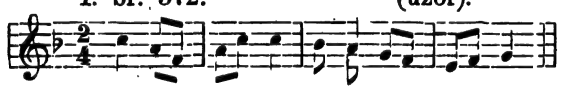

b)

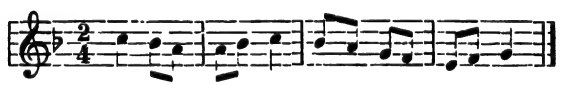

Pokazao sam u gornjim melodijama, kako se može izbjeći skoku na veliku tercu, pa tako to i čini često hrvatski puk sam, pa umetne u tu svrhu medju skok još koji glas, ili napusti pravilnu imitaciju, ili si pomaže na drugi koji način. Evo nekoliko takvih primjera, koji mogu hrvatskomu komponisti služiti za kažiput. Pod a) su primjeri izvorni, pod b) oni, koji pokazuju, kako bi drugi narodi prekrojili izvornu melodiju, da mogu dobiti skok na veliku tercu.

a) Kuhač I. br. 14.

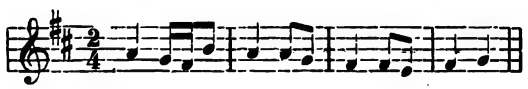

Digitized by Google

b)

a) I. br. 61.

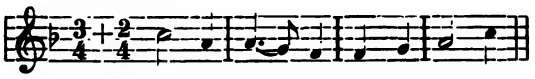

b)

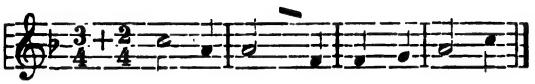

a) I. br. 68.

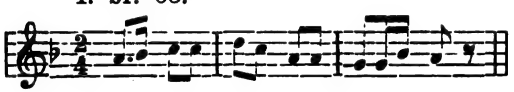

b)

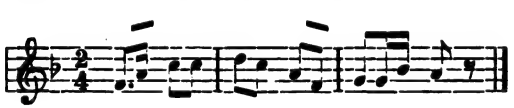

a) I. br. 86.

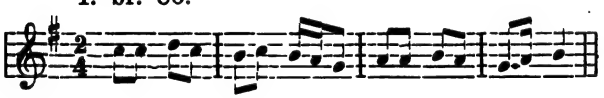

b)

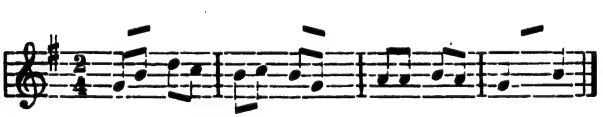

a) I. br. 74.

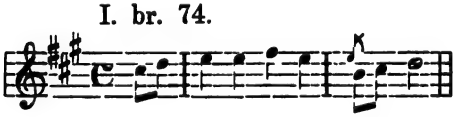

b)

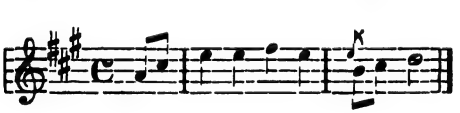

a) I. br. 128.

b)

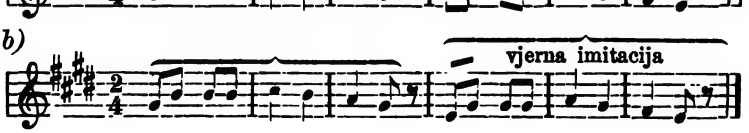

Digitized by Google

a) I. br. 221 (od petoga takta počevši).

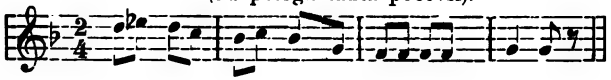

b) I. br. 220 (po tudjem uticaju).

i t. d.

Do sada sam iznio samo one skokove na veliku tercu, koje se nalaze u pravim hrvatskim melodijama, ali kako u I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka“ ima i takovih melodija, koje su gradjene ili posvema ili samo djelomice po tudjoj tradiciji, treba da i njih ovdje nabrojim, jer komparativna muzikologija ne smije ništa zašutjeti, bilo to komu milo ili ne bilo.

Melodija, koje su posvema gradjene po tudjoj glazbenoj tradiciji te sadržavaju skok na veliku tercu, ima u I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka“ 67 sa 216 skokova na veliku tercu[1].

Melodija, koje su djelomice gradjene po tudjoj tradiciji, te sadržavaju skok na veliku tercu, imade u I. knj. „Južnosl. nar. pop.“ 16 sa 53 skoka na veliku tercu[2].

Iz ovih razlaganja o upotrebi skoka na veliku tercu u melodiji sliedi za hrvatsku glazbu: 1. da hrvatski pučki pjevač nikako ne voli u melodiji skok na veliku tercu; 2. da ga uzme,

[1] Od ovih potječu iz Koruške melodije pod br. 89(4), 105(3), 222(6), 272(1), 277(2), 362(2), 396(2); iz Štajerske pod br. 31 (1, varoška), 39(3), 84(1), 102(4), 104(4), 120(5), 137(5), 167(2), 176(2), 183(2), 194(5), 238(3), 288(2), 292(5), 313(3); iz Kranjske pod br. 6(2), 16(3, sloven. iz Istre), 30(6), 40(7), 79(1), 80(6), 81(2, sloven. iz Istre), 103(3), 115(4), 152(3), 156(3), 166(6), 191(5), 244(10), 260(5), 275(2), 295(3), 315(3), 338(1), 357(4), 369(5), 378(3); iz hrv. Zagorja ili iz Slavonije, kamo su melodije donesene iz Štajerske ili Kranjske pod br. 25(2), 147(4), 148(5), 149(2), 182(4), 199(2), 210(1), 301(3), 358(2); iz Magjarske pod br. 29(3), 47(3), 91(6), 142(2, u molu), 153(2), 163(1, u molu), 177(4), 206(3), 249(2, u molu), 264(1), 322(4), 330(2), 377(2, u molu), 385(1) = 67.

[2] Od ovih potječu iz Hrvatske i Slavonije melodije pod br. 1(4), 36(5), 90(6), 208(1), 245(3), 339(2). 392(1); iz hrv. Primorja i Dalmacije pod br. 41(4), 42(4), 43(5), 93(5), 185(4), 225(2), 230(1), 289(5), 323(1) = 16.

Digitized by Google

ako ga lako izbjeći ne može, što kraće; 3. da ima nekoliko pučkih naših melodija, koje su pod uticajem tudje glazbene tradicije, u pojedinim taktovima zlo stilizirane; 4. da hrvatski puk ovdje ondje zato melodiju drukčije gradi, nego što bi ju gradili drugi narodi, da može mimoići skok na veliku tercu; napokon 5. dokazuje i ona činjenica, što u 123 prave hrvatske melodije dolazi skok na veliku tercu 211 puta, u one pak 83 naše melodije, u kojima prevlađuje tudja natruha, 269 puta, dosta jasno, da skok na veliku tercu u melodiji nipošto ne spada na osobine hrvatske melodije, nego da je karakteristika tudje melodije. Da se može ustanoviti, u kojoj je narodnoj glazbi stanoviti glazbeni pojav narodno obilježje, mora se znati, koliko puta dolazi dotični pojav po postotnom razmjeru u ovoj ili onoj glazbi.

B) Skok na malu tercu.

Skok na malu tercu u melodiji dolazi medju svim narodnim glazbama najviše u hrvatskoj glazbi, te je zato ovaj interval prava karakteristika hrvatske melodije. Šta više u I. knjizi „Južn. narod. popievaka“ imadu 163 melodije, u kojima i nema drugih nego malih terca, primjerice:

Kuhač I. br. 5.

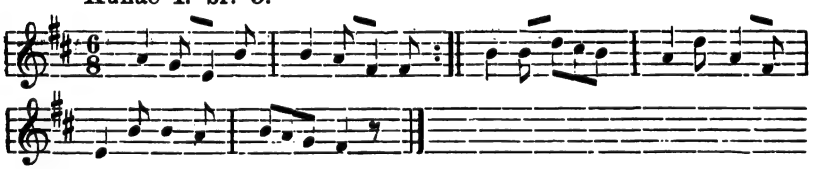

I. br. 33.

I. br. 51.[1]

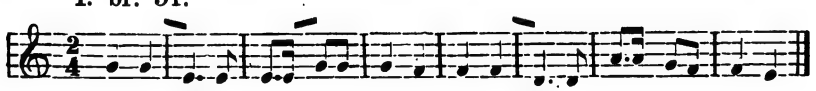

Broj 163 iznaša prema broju 400 (melodija) $40^1/_2\%$.

[1] Vidi u I. knjizi „Južn. narod. popievaka“ melodije pod br. 2, 5, 7, 14, 15, 18, 19, 21, 22, 23, 24, 26, 27, 33, 34, 38, 44, 49, 51, 52, 53, 59, 61, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 76, 77, 78, 85,

Digitized by Google

Magjari imadu takodjer takvih melodija, u kojima nema druge no male terce, ali ove su melodije jako prožete slavenskom glazbenom tradicijom, te i potječu obično od Slavena. U Bartalusovoj zbirci, koja sastoji od 307 melodija, ima 103 takve melodije[1], što iznaša poprečno $33^1/_2\%$.

I u Niemaca ima takvih melodija, ali veći dio tih melodija su slavenskog, a neke i franceskog podrietla. U Erkovom „Deutscher Liederhort"-u od 327 melodija imadu samo 54 melodije, u kojima nema druge no male terce[2], što iznaša $16^1/_2\%$.

U Talijana nema mnogo melodija, u kojima bi dolazio samo skok na malu tercu. U talijanskim zbirkama, koje sam upotrebljavao za analizu i koje se sastoje od 200 melodija, imadu samo 24 takve melodije[3], što iznaša 12%.

86, 88, 92, 94, 97, 99, 100, 106, 107, 109, 112, 114, 117, 121, 122. 124, 125, 126, 127, 128, 129, 131, 132, 133, 135, 140, 141, 143, 144, 145, 151, 154, 157, 158, 159, 160, 165, 168, 170, 171, 172, 173, 174, 179, 180, 189, 195, 196, 198, 200, 203, 207, 209, 214, 215, 216, 218, 224, 226, 228, 229, 232, 233, 234, 235, 239, 241, 242, 247, 248, 251, 252, 253, 254, 255, 257, 261, 265, 271, 273, 274, 280, 281, 287, 290, 291, 293, 299, 300, 303, 304, 305, 306, 308, 312, 314, 316, 319, 325, 329, 331, 332, 334, 335, 340, 343, 344, 345, 346, 347, 349, 353, 354, 355, 359, 361, 364, 365, 366, 367, 370, 373, 374, 375, 380, 383, 387, 388, 389, 393, 394, 395, 397, 400.

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci „Magyar népdalok" melodije u I. knjizi na str. 5, 8, 14, 15, 19, 27, 37, 41, 42, 44, 48, 49, 51, 52, 58, 60, 61, 63, 66, 67, 68, 70, 72, 74, 78, 79, 81, 83, 86, 88, 89, 96, 99, 103, 106, 108, 114, 116; u II. knjizi na str. 2, 8, 10—11, 14—15, 22, 27, 39, 45, 50, 51, 52, 55, 60, 74, 77, 79, 80, 82, 90, 93, 104, 107, 110, 112, 115, 118^b); u III. knj. na str. 2—3, 4, 18, 20—21, 24, 32, 34—35, 44—45, 46, 49, 50, 56, 59, 62^b, 68—69, 77, 78, 80, 82, 84, 91, 93, 94, 95, 99, 100—101, 102—103, 105, 108, 114, 116, 118, 121, 123, 125^b, 126^1), 126^2), 126^3), 126^4).

[2] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 8^b), *38*, 56, *59*, 65^a), 67, 77, *81^d*), *108*, *111*, *114*, *134*, *151^b*), *153^b*), *165^a*), *165^b*), 168^c), 175, 204^b), *212*, 213, 214, *219*, *225*, 226, 226^c), *228*, 230, 231, 246, *252*, *253*, 255^a), 256^b, 270, 283, *285*, 298, *313^a*), *313^b*, 327, *328^a*), *334*, *345*, 349, *362*, *364*, *369*, 372, *391*, 398, 404, *415*. (Brojke kurzivom štampane označuju melodije, za koje ja držim, da su slavenskoga podrietla.)

[3] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. 32—33, 44—45, 57—58, 66—68, 72—73, 95—96; „Eco di Napoli II." melodije na str. 29—30, 57—58, 62—63, 1 31—134, 149—155; „Eco del

Digitized by Google

U Magjara, Niemaca i Talijana smanjio bi se postotak tih njihovih melodija dosta znatno, kada bismo uzeli u obzir još i to, da oni upotrebljavaju u takvim melodijama, gdje nema velike terce, sekstu dur- ili mol-ljestvice, koja može nadomjestiti tvrdoću velike terce. U pravim hrvatskim melodijama toga nema osim u onima, koje su nastale pod pritiskom tudje glazbene tradicije[1], i to glede ritma ili drugih tudjih glazbenih osobina. Ali uza sve to ipak gospoduje i u ovim melodijama skok na malu tercu, što je hrvatska glazbena tradicija.

Strani etnografi, bili oni glazbeni ili neglazbeni, tvrde svi složno, da su hrvatske pučke melodije skroz u molu te da su zato nekako melankolične. Istina je, da naše melodije zvuče blago i tugaljivo, ali tomu je uzrokom upotreba male terce, koja prevladjuje i u dur-melodijama, a ne to, što bi se one kretale u molu. Ta u I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka" jedva je od stotine pravih hrvatskih melodija njih osam u molu, a u ostalim knjigama iste zbirke ima još manje melodija u molu.

Hrvatski komponiste imadu po tom osobitu pažnju posvetiti skoku na malu tercu, toj karakteristici hrvatske melodije.

C) Skok na povećanu sekundu.

(Lat. secunda superflua, njem. übermässige Sekunde.)

Povećana ili prevelika sekunda (es-fis, ef-gis, as-ha itd.) dolazi u magjarskim i u hrvatskim pučkim melodijama više nego u melodijama drugih naroda. Izvor tome intervalu u Magjara i u balkanskih Slavena (kamo spadaju i Hrvati) je posebna mol-ljestvica, koju oni upotrebljavaju u svojim melodijama, a ta je ova:

a, ha, ce, de, e, ef, gis — a gis, ef, e, de, ce, ha, a.

Ovu su ljestvicu nazvali njemački glazbeni teoretičari harmoničnom mol-ljestvicom, da ju razlikuju od one ljestvice, koju su do sada Niemci upotrebljavali i koja glasi:

Vesuvio" melodije na str. 9, 14—15, 22—23, 73—74, 100—101, 104—107, 108—109, 122, 125, 140—141, 152—153, 154—155, 204—205.

[1] Vidi u I. knj. „Južnoslov. narod. popiev." melodije pod br. 2, 15, 34, 72, 78, 109, 121, 151, 165, 209, 226, 229, 241, 252, 281, 291, 312, 325, 334, 349, 397, skupa 21.

Digitized by Google

a, ha, ce, de, e, fis, gis — a, ge, ef, e, de, ce, ha, a

a zovu ju melodičnom mol-ljestvicom.

Da ova melodična ljestvica nije ni ljestvica, pošto uzlazeći ima drugih intervalskih olina nego silazeći, nego da su to dvie razne ljestvice, o tome neću da ovdje opširnije govorim. To je već davno prije mene nepobitno dokazao njemački glazbeni učenjak dr. A. B. Marx, i to na temelju ljestvičnih sazvuka.

Ovdje mi je samo to reći, da intervalski skok povećane sekunde podaje melodiji osobit bolan izražaj, primjerice:

Bartalus I. pag. 10.

Bartalus I. pag. 14.

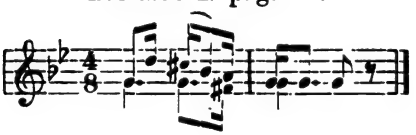

Kuhač II. br. 414.

II. br. 566 (iz Štajerske; veoma stara).

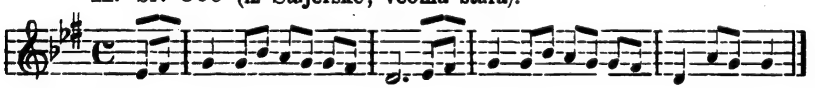

Magjari imadu više melodija u molu nego Hrvati. Jer kako magjarska poslovica veli „Sírva vigad a Magyar“ („Plačući veseli se Magjar“), tako dolazi i taj intervalski skok u njihovim melodijama[1] više nego u hrvatskim melodijama novije dobe[2].

Što Hrvati ne upotrebljavaju taj interval toliko, koliko Magjari, čini mi se, da je uzrokom to, što hrvatski puk scieni, da taj in-

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci melodije u I. knjizi na str. 10, 14, 16, 78, 88; u II. knj. na str. 3, 6, 8, 22, 53, 61, 98; u III. knj. na str. 4, 9—10, 35, 51, 110, 113 i 121.

[2] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popiev.“ melodije pod br. 83, 106, 212, 213 i 371.

Digitized by Google

terval spada na tursku ili na magjarsku glazbenu tradiciju, te ga zato sve manje upotrebljava. To zaključujem otuda, što se u starijim hrvatskim melodijama više javlja povećana sekunda[1] nego u novijima. Ali tomu može biti uzrok još i nešto drugo. Magjari naime upotrebljavaju u svojim melodijama obično cielu ljestvicu onog mol-priemeta, u kojemu se melodija kreće. Time nije rečeno, da u melodiji uviek sliede svi glasovi ljestvice redomice, nego samo to, da se u melodiji upotrebljavaju svi intervali dotične molljestvice. Hrvati nasuprot upotrebljavaju u svojim melodijama rietko kad više nego šest glasova ljestvice. Uz takovu gradnju izostaje tada dakako skok na sedmu stupku, koji tvori povećanu sekundu, primjerice:

Kuhač I. br. 65 (od *a* do *e*).

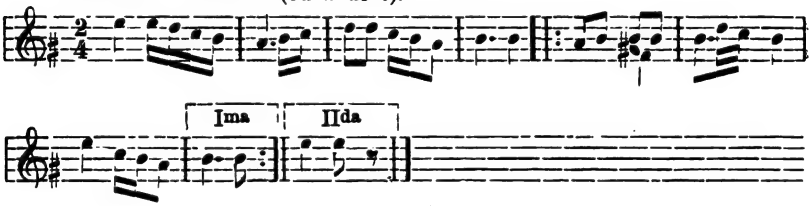

Kuhač I. br. 347 (od *ce* do *as*).

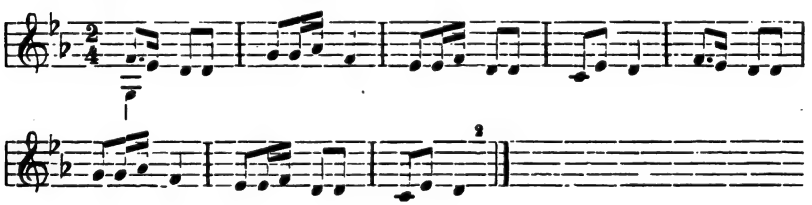

Jedno i drugo treba da se u obzir uzme.

---

[1] Vidi u II. knj. „Južnoslov. popievaka" melodije pod br. 414, 454, 539, 544, 605, 606, 608, 712, 743, 758; u III. knj. melodije pod br. 861, 868, 885, 930, 960, 1028, 1156, 1180, 1181, 1190, 1198; u IV. knj. melodije pod br. 1263, 1304, 1373, 1418, 1421, 1437, 1440, 1446, 1458, 1464, 1466 i 1509.

[2] Vidi u I. knj. „Južnoslov. popievaka" melodije pod br. 18, 19, 38, 52, 55, 65, 66, 83, 99, 106, 108, 142, 165, 174, 180, 181, 209, 212 (prvi dio), 213 (prvi dio), 249, 290, 309, 310, 312, 325, 347, 368, 377.

Digitized by Google

U talijanskim melodijama dolazi skok na povećanu sekundu više, nego što bi se čovjek nadao[1]. Ali zato ipak nije taj interval svojina talijanske glazbe, nego je uzajmljen od Hrvata izravno ili posredovanjem Turaka, i to istom u novije doba. Talijanske melodije starijega kroja nemaju toga intervala.

U njemačkim melodijama Erkove zbirke nema skoku na povećanu sekundu ni traga.

Neki ljudi misle doduše, da je skok na povećanu sekundu turskoga podrietla, jer ga u turskoj glazbi čuju često i prečesto, ali nije tako. Valja znati, da su Turci sve, što umiju i znadu u glazbi i o njoj, poprimili od Arapa, Arapi pak nemaju u svih svojih dvanaest glavnih ljestvica, od kojih svaka imade poseban obrazac, ni jedne povećane sekunde[2]. Hrvati, Magjari i Talijani nisu dakle poprimili povećanu sekundu od Turaka, nego Turci od njih.

Izvor povećane sekunde nije medjutim samo gore spomenuta hrvatsko-magjarska mol-ljestvica, nego još i druga neka mol-ljestvica, koju upotrebljavaju i Magjari i Hrvati, a ta je ova:

ce, de, es, fis, ge, a, ha — ce, ha, a, ge, fis, es, de, ce.

Od glasova te ljestvice može se tvoriti tonični trozvuk (ce+es+ge) i dominantni trozvuk (ge+ha+de), ali ne može se tvoriti dominantni četverozvuk (ge+ha+de+ef), jer glasa *ef* nema u toj ljestvici. Ali da bi bilo i to moguće, za to snizuju pučki pjevači prema kraju melodije glas *fis* na *ef;* primjerice:

Bartalus II. pag. 22.

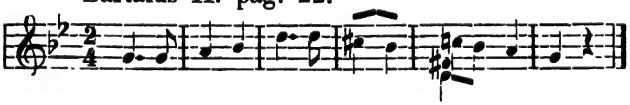

III. pag. 113.

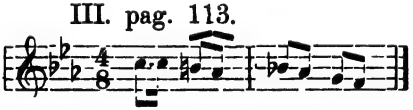

[1] Vidi u zbirci „Eco di Napoli" melodije na str. 18, 62, 132; u „Eco del Vesuvio" melodije na str. 9, 25, 51, 64, 122, 204. U zbirci „Eco della Lombardia" nema ni jedne melodije, u kojoj bi se nalazila povećana sekunda.

[2] Vidi u „Glasniku zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini" (1898., knj. X. 2 i 3, str. 178—218) moju raspravu „Turski živalj u pučkoj glazbi Hrvata, Srba i Bugara", u posebnom otisku na str. 6 i d.

Digitized by Google

III. pag. 121.

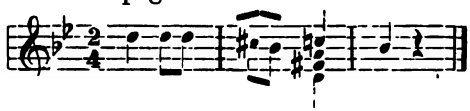

Kuhač I. br. 83.

I. br. 106.

I. br. 213.

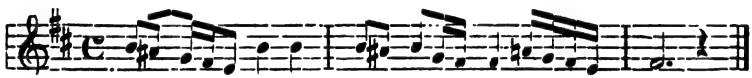

U Bartalusovoj zbirci samo su tri primjera (a to su oni navedeni), u kojima se prema kraju melodije snizuje kvarta za pol glasa, u zbirci „Južnoslov. popievaka" ima više takvih primjera, pa zato i mislim, da ova osobina više pripada hrvatskoj nego li magjarskoj glazbenoj tradiciji.

Još se govori o nekakvoj trećoj mol-ljestvici, koju da upotrebljavaju Magjari. To bar tvrdi Franjo Liszt u svom djelu „Die Zigeuner und ihre Musik in Ungarn" (na str. 163); u toj trećoj mol-ljestvici da dolaze (po Lisztu) čak i dvie povećane sekunde, a glasi ovako:

ce, de, es, fis, ge, as, ha, ce.

Ja scienim, da to nije ljestvica, koja zastupa jedan glasovet (Tonart), nego da prvi pentahord (ce, de, es, fis) pripada jednomu glasovetu (Ge-molu), a drugi pentahord (ge, as, ha, ce) drugomu (Ce-molu); jer kada bi ova ljestvica zastupala samo jedan posebni glasovet, ona bi imala ove ljestvične trozvuke:

Digitized by Google

Ali još gori bi bio harmonički nesmisao one magjarske mol-ljestvice, koju je iznio njemački glazbeni učenjak Wilhelm Tappert, koja ovako glasi:

ce, des, e, ef, ge, as, ha, ce[1].

Kada bi to bila ljestvica nekakvog Ce-mola, ne bi se mogao od glasova te ljestvice tvoriti ni tonični mol-trozvuk (ce+es+ge), jer u toj ljestvici nema glasa *es*, a dominantni trozvuk sastojao bi se od glasova ge+ha+des, jer nema glasa *de* u toj ljestvici.

Ne dvojim ni malo, da magjarski glazbujući Cigani zaisto upotrebljavaju u mol-ljestvici dvie povećane sekunde. Ali Bože moj, što ne trpaju te ciganske neznalice sve u jedan glazbeni lonac! Ciela njihova instrumentalna glazba bez ikakvog je sistema, a divljačka njihova fantazija razuzdana je i bez svakoga zapta, jer nemaju nikakve glazbene tradicije. Sve je u njih samo momentani i individualni glazbeni izljev.

Meni su puno mjerodavnije one pievne melodije, koje izravno potječu od magjarskoga puka, nego instrumentalne melodije Cigana; a u pievnim magjarskim melodijama nema takve ljestvice. Iz svega toga proizlazi, da skok na povećanu sekundu u melodiji pripada hrvatskoj i magjarskoj glazbenoj tradiciji.

D) Skok na malu kvintu (Tritonus).

Stariji glazbeni teoretičari nazivlju malu kvintu (ha-ef, ge-des) i omaljenom kvintom. Ja ju nazivljem po Gottfr. Weberu i A. B. Marxu *malom* kvintom. Ovi teoretičari, pa i neki franceski i talijanski uče, da je svaki interval dur-ljestvice velik; intervali pak, koji su za pol glasa manji od velikih, da su mali intervali. Uzlazeća ta kvinta sastoji se od šest poluglasa ili od tri ciela glasa, odkuda joj dolazi i ime „Tritonus“. Preobrne li se mala kvinta, to jest uzme ili se drugi glas prvim, a prvi glas drugim (ef-ha, des-ge), ili promieni li se jedan glas tritonusa enharmonski (ha-eïs, ge-cis), to će se sastojati taj interval i tada od šest poluglasa ili od tri ciela glasa, samo što će dobiti enharmonskom promjenom drugo intervalsko ime: ha-eïs i ge-cis zvat će se povećanom kvartom, eïs-ha i cis-ge pak malom kvintom.

[1] Vidi Mendlov „Musical.-Convers.-Lexicon“, svezak I, str. 25.

Digitized by Google

Primjeri, u kojima dolazi u melodiji „tritonus“:

Tschischka (Čiška) br. 39 na str. 130.

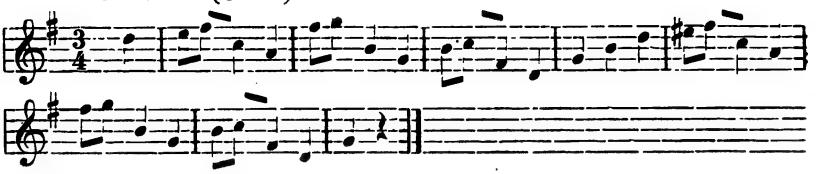

„Eco della Lombardia“ na str. 65.

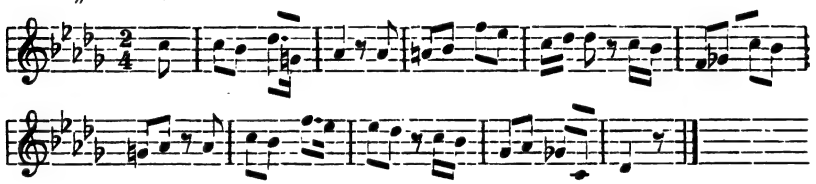

Bartalus „Magyar népdalok“ I. na str. 73.

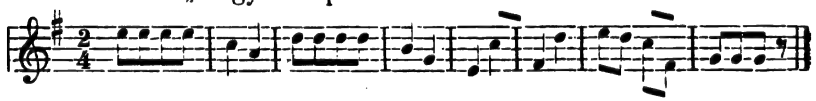

Kuhač „Južnoslov. popievke“ I. br. 245.

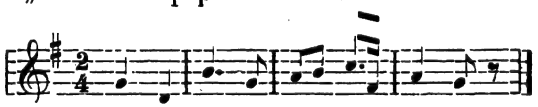

„Tritonus“ je očita osobina pučke glazbe austrijskih Niemaca. U melodijama šaljivih i ljubavnih njihovih pjesama od četiri stiha, koje oni zovu *Schnadahipfl* ili *Schnatterhüpfl*, pa i *Vierzeilige*, dolazi „tritonus“ veoma često. U zbirci „Oesterreichische Volkslieder“, u kojoj je 61 melodija, dolazi „tritonus“ u 25 melodija 62 puta[1]. Ne gledeći na broj „tritonusa“, nego samo na broj melodija, iznaša to 41 postotak. — U sjeveronjemačkim pievnim melodijama dolazi „tritonus“ rietko[2]. Njima izrazuje taj skok preko-

[1] Vidi melodije u „*Oester. Volkslieder von F. Tschischka u. I. M. Schottky Prof. in Prag*“ (štamp. god. 1818., a drugi put god. 1844. u Pešti nakladom C. A. Hartlebena) pod br. 5(1), 10(1), 21(3), 22(1), 25(2), 32(2), 33(1), 34(2), 35(2), 37(1), 39(4), 40(3), 41(2), 42(4), 44(1), 45(4), 47(2), 48(1), 50(2), 51(6), 53(2), 54(8), 56(2), 60(4), 61(1).

[2] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 12(1; austrijska), 48(1), 129(1), 208(1), 222^{b}(1), 229(1; austrijska), 231(1), 257(2), 294(1), 319(1), 394(1).

Digitized by Google

mjernu sentimentalnost, koju ne vole tvrdi i ratoborni Prusi. Zbog toga je preporučio neki pruski glazbeni pisac, da se „tritonus“ u opće istriebi iz njemačke pučke i umjetničke glazbe, ta i starija je crkvena glazba zabranila porabu tritonusa. Svoj predlog iznio je u članku „Kein Tritonus mehr“, koji sam članak ja čitao, ali ne znam više, gdje i kada. Na predlog toga Prusa nisu se medjutim obazreli austrijski komponiste, znajući da njihov njemački narod rado sluša, pjeva i glazbuje taj interval. Pa tako upotrebljavaju austrijski komponiste sveudilj tritonus u svojim melodijama, i to ne samo u valceru i drugim plesovima, nego i u umjetničkim popievkama.

Talijani upotrebljavaju tritonus u svojim *Canti popolari* ako ne toliko puta koliko austrijski Niemci, ali ipak dosta često. U 200 talijanskih popievaka dolazi u 43 melodije[1] 88 tritonusa, što iznaša $21^1/_2$ postotka.

U magjarskim melodijama dolazi tritonus jako rietko, i to samo u onim melodijama, u kojima ima tudje natruhe. U 307 magjarskih melodija dolazi 14 tritonusa u 7 melodija[2], što iznaša do $2^1/_4$ postotka.

U I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ dolazi tritonus u 36 melodija[3], ali od ovih potječu od Slovenaca, u kojih tudja, osobito njemačka glazbena tradicija gospoduje, 32 melodije, i to iz Koruške br. 89, 277, 362 i 396; iz Štajerske br. 40, 84, 102, 104, 120, 167, 176, 183, 194, 263, 288, 292 i 332; iz Kranjske br. 30, 31, 79, 103, 115, 151, 152, 211, 244, 260, 275 i 357; iz sloven-

[1] Vidi „Eco della Lombardia“ melodije na str. 40—41(4), 55(1), 59(1), 65(3), 68(1), 75(1), 82(2), 88(1), 97(1); „Eco di Napoli“ str. 46(1), 48(1), 53(2), 57(1), 62(1), 74(1), 77(1), 80(1), 122—123(3), 132(2), 153—155(2); „Eco del Vesuvio“ na str. 4(1), 5(3), 9(1), 17(2), 57(1), 72(2), 75—76(2), 80(2), 83(1), 88—89(8), 90(1), 103(1), 115—116(5), 122(1), 154(2), 164—165(4), 175—177(2), 184(1), 188(2), 191(3), 192(3), 193—194(5), 202(4).

[2] Vidi u Bartalusovoj zbirci melodije u I. knj. na str. 58(3)· 73(2), 77(1); u II. knj. na str. 103(1), 110(4), 113(2); u III. knj. na str. 98(1).

[3] Vidi u I. knj. „Južnoslov. narod. popievaka“ melodije pod br. 16(4), 30(4), 31(1), 40(4), 79(1), 84(3), 89(1), 102(2), 103(1), 104(1), 115(2), 151(4), 152(2), 167(1), 176(2), 183(5), 194(2), 210(1), 211(4), 244(3), 245(2), 247(2), 260(1), 263(2), 275(1), 277(1), 288(1), 292(1), 295(1), 322(1), 332(1), 349(2), 357(1), 362(1), 396(1).

*

Digitized by Google

skoga kraja Istre br. 16, iz Ugarske br. 322. Dvie njemačke melodije unešene su u Hrvatsku, i to br. 210 (u Ivanec), a br. 247 u hrv. Zagorje. Ostaju dakle samo dvie melodije, koje su nikle u Hrvata, i to melodija pod br. 245 (varoška iz Slavonije) i ona pod br. 349 (hrvatska iz Ugarske). Postotni je dakle razmjer upotrebe tritonusa u hrvatskim melodijama $^1/_2\%$; što jasno kaže, da u pravim hrvatskim melodijama nema tritonusu mjesta.

E) Skok na sekstu.

Skoku na sekstu — bila seksta mala ili velika, u duru ili u molu — uklanja se hrvatski pučki pjevač što više može, jer njemu zvoni taj interval takodjer tvrdo. Ja bih rekao, da našemu pjevaču zvoni skok na malu sekstu još tvrdje nego skok na veliku sekstu, a to možda zato, što skok na malu sekstu, preobrneš li tu sekstu, podaje veliku tercu, a skok na veliku sekstu daje malu tercu.

Talijanima mora da se skok na sekstu u opće ne čini tako tvrdim kao Hrvatima. To sudim po tome, što Talijani vole umiljate i slatke melodije, a ipak upotrebljavaju skok na sekstu više nego ikoji drugi narod.

Primjeri:

„Eco di Napoli“ str. 101.

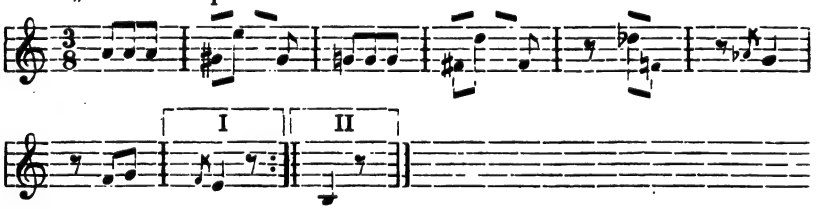

Bartalus I. str. 15.

Erk, str. 23.

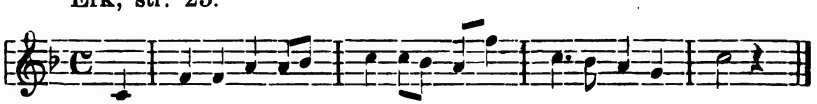

Digitized by Google

Tschischka br. 38.

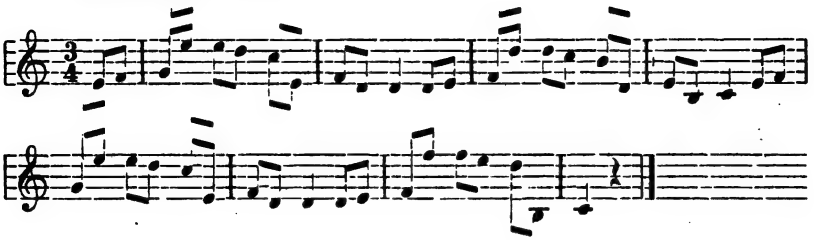

Kuhač I. br. 8.

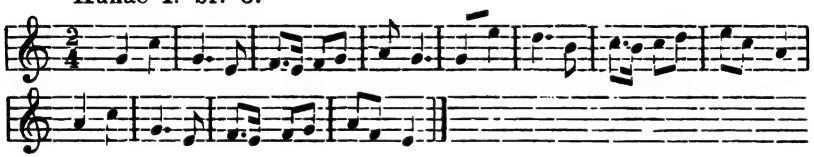

U talijanskim melodijama dolazi skok na sekstu 325 puta u 111 melodija[1], što iznaša od 200 melodija 55½ postotka.

U magjarskim melodijama dolazi skok na sekstu u 74 melodije[2], što iznaša od 307 melodija 24%.

---

[1] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. 5(4), 11—12(4), 13—16(9), 17—18(3), 19(4), 27(2), 32(1), 35(1), 49(2), 55—56(2), 60—61(3), 65—68(4), 69(1), 72(2), 76-77(4), 84(1), 99—100(3), 101—102(2). 103(1), 104—105(4); „Eco di Napoli" na str. 1(2), 4—5(2), 7(1), 11(2), 14—16(3), 17(2), 21(1), 23—25(6), 29(3), 33(1), 36—37(6), 39(2), 41(1), 42(2), 44(1), 46—47(2), 48—49(2), 50(1), 54(1), 55(1), 57(1), 61(1), 63(1), 68(1), 69(1), 71—72(2), 73(1), 75(1). 77—78(4), 80—81(2), 83—84(6), 90—93(4), 101(10), 102—106(12), 108-112(15), 120—121(2), 127—130(3), 145—148(8), 149(1), 150—155(10), 157—158(4); „Eco del Vesuvio" na str. 1—2(3), 6(2), 16—17(2), 22—23(3), 25—26(2), 28(1), 33—34(4), 37(4), 54(2), 56(2), 59(5), 60(2), 62(2), 66(2), 67—68(4), 79—80(6), 82(1), 86—87(7), 89(1), 96—97(2), 99(1), 101(1), 106(2), 116(1), 118(4), 121(3), 122(1), 123—124(4), 125(2), 131—132(7), 133—134(3), 135—136(3), 138(1), 144(3), 167(1), 168—169(2), 172(1), 173(4), 176(2), 178(1), 184(2), 188(7), 192—194(3), 196(1), 199(8), 201(3), 202—203(5), 207(3).

[2] Vidi u Bartalusovoj zbirci melodije u I. knj. na str. 12(1), 14(1), 15(2), 18(1), 19(1), 32(1), 41(2), 43(2), 55(1), 57(1), 68(1), 73(2), 74(2), 82(1), 83(3), 84(2), 88(2), 95(2), 99(3), 101(2), 103(2), 106(2), 116(1), 123(1), 125(1); u II. knj. na str. 4(1), 28(1), 30(1), 34(1), 36(1), 39(3), 61(3), 63^a(1), 63^b(1), 65(1), 72(2), 83(1), 84(2), 85(2), 86(1), 90^b(1), 91^a(1), 94^a(1), 95(1), 99^a(1), 108(2), 112(1), 113(2), 114(2); u III. knj. na str. 18(1), 20(2), 21(2), 35(2), 43(1),

Digitized by Google

U njemačkim melodijama Erkove zbirke dolazi skok na sekstu u 58 melodija[1], što iznaša od 327 melodija blizu 17¾%. — No za njemačke melodije treba da u obzir uzmemo i austrijske melodije njemačkih „Jodlera“, jer u ovima dolazi skok na sekstu mnogo češće[2] nego u njemačkim melodijama iz „Reicha“.

U I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka“ dolazi skok na sekstu u 54 melodije[3], što bi iznašalo, da su to same hrvatske melodije, 13²/₄%. Ali od ovih melodija spadaju u područje njemačke glazbene tradicije 23 slovenske melodije iz Koruške, Štajerske, Kranjske i Goričke[4], a u magjarsko područje 4 melodije[5].

Preostaje dakle 27 hrvatskih melodija, u kojima dolazi skok na sekstu[6], što iznaša od 400 melodija 6¾%. U ove sam melo-

---

47(1), 51(1), 52(1), 54(2), 56ᵇ(1), 58(1), 59(1), 64(1), 74(1), 75(1), 76ᵃ(1), 76ᵇ(1), 77ᵃ(1), 84(1), 90(1), 91(1), 92(1), 93(3), 95(2), 120(1) = 74.

[1] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 19(1), 23(1), 25(1), 30(2), 54ᵇ(1), 57(2), 63(1), 65ᵃ(1), 67(2), 70ᵇ(1), 74(1), 98(1), 99ᵃ(1), 136(1), 138—139(3), 171ᵃ(1), 189ᵃ(1), 189ᵇ(1), 205(1), 208(1), 221(2), 222ᵇ(1), 224(1), 226ᶜ(1), 228ᵇ(2), 229ᵃ(1), 230(2), 233(2), 246(2), 250(1), 255ᵇ(2), 259ᵃ(1), 260(1), 282(2), 287ᵃ(2), 289(1), 291(1), 296(1), 298(2), 316ᵃ(1), 318(1), 319(2), 327(2), 328ᵇ(1), 338(1), 340(1), 360(1), 363(1), 365(1), 368(1), 372(1), 377(1), 387(1), 388(2), 394(1), 399(1), 405ᵇ(1), 414(1) = 58.

[2] Vidi u zbirci „Oesterr. Volkslieder“ od Čiške melodije pod br. 10(8), 11(3), 17(8), 18(1), 19(2), 20(1), 21(4), 24(3), 26(3), 29(2), 32(2), 33(1), 36(2), 37(2), 38(6), 39(3), 40(1), 41(1), 42(4), 43(3), 44(1), 45(4), 48(1), 51(2), 52(4), 53(3), 54(1), 56(3), 57(3), 59(1), 60(2), 61(1) = 32.

[3] Vidi u I. knj. „Južnoslov. popiev.“ melodije pod br. 2(1), 5(1), 8(1), 31(1), 53(1), 64(2), 75(1), 80(2), 84(5), 89(1), 91(1), 92(1), 104(3), 105(3), 110(3), 111(3), 116(1), 117(1), 121(2), 137(1), 138(2), 151(2), 152(2), 156(9), 165(2), 167(1), 176(1), 177(2), 185(2), 187(1), 188(1), 194(2), 201(1), 208(1), 211(3), 216(2), 229(4), 230(1), 241(1), 245(2), 264(1), 269(2), 275(3), 286(1), 291(2), 292(2), 328(1), 334(2), 338(1), 356(1), 369(1), 378(1), 393(2), 396(7) = 54.

[4] Vidi melodije pod br. 2, 31, 80, 84, 89, 104, 105, 121, 137, 151, 152, 156, 167, 176, 194, 211, 229, 275, 292, 338, 369, 378, 396 = 23.

[5] Vidi melodije pod br. 91. 165, 177 i 264 = 4.

[6] To su melodije pod br. 5, 8, 53, 64, 75, 92, 110, 111, 116, 117, 138, 152, 185, 187, 188, 201, 208, 216, 230, 241, 245, 269, 286, 291, 328, 334, 356, 393.

Digitized by Google

dije ubrojio i sve varoške, koje nisu sasma proste od tudje natruhe, kako sam to već prije spomenuo.

Ako i jest po sebi mjerodavan postotni razmjer upotrebe sekste po broju melodija, to ipak ne smijemo s vida pustiti i broj samih skokova, jer ti nam mogu pružiti još jasniji pregled. — U 111 talijanskih melodija dolazi skok na sekstu 325 puta, ili u okruglim brojevima 30 skokova na 10 melodija. U 74 magjarske melodije dolazi skok na sekstu 106 puta, ili 14 na 10; u 58 melodija Erkove zbirke dolazi 75 puta, a u 31 melodije Čiškine zbirke 86 puta, dakle u 89 njemačkih melodija 161 put ili 27 na 10; u 27 hrvatskih melodija dolazi 42 puta ili $15^5/_9$ na 10.

Kad se naš pučki pjevač i pučki glazbar hoće da ukloni skoku na sekstu, to hvata mjesto sekste malu tercu ili kvartu ili kratku veliku tercu; primjerice:

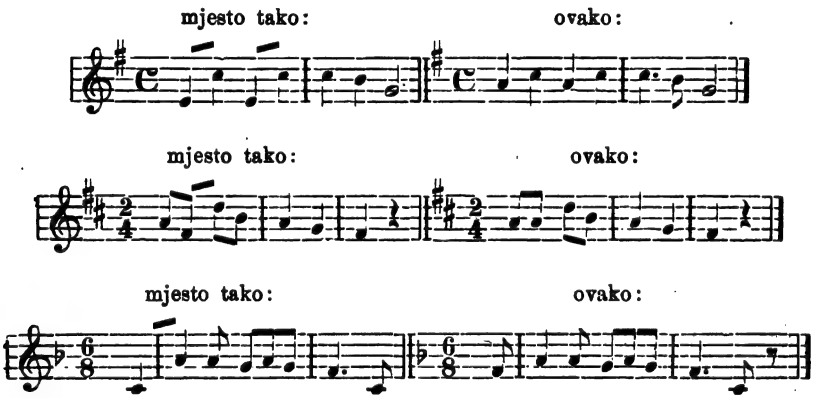

Kada iznimice dolazi u hrvatskoj popievci skok na sekstu, obično pokazuje na nešto daleko ili visoko; primjerice:

Kuhač I. br. 92.

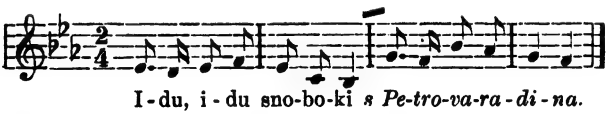

I - du, i - du sno-bo-ki *s Pe-tro-va-ra - di - na.*

I. br. 53.

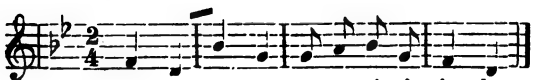

Gu - sta *go - ro,* pu-na ti si la - da.

Digitized by Google

I. br. 117.

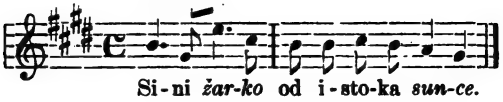

I. br. 334.

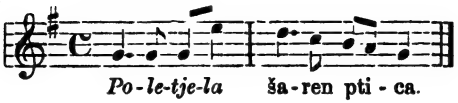

To značenje sekste kao da je opazio i naš genijalni komponista Lisinski. U njegovoj popievci „Udaljenoj", gdje dolazi u tekstu ovaj stih: „Ali dok bih ja k tebi došao kroz daleki ovaj sviet, davno ružo uvehla bi", upotriebio je sekstu:

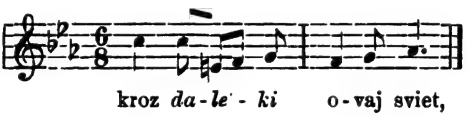

U Magiara znači skok na sekstu nešto veliko, jako ili mnogo; primjerice:

Bartalus II. str. 65. II. str. 84.

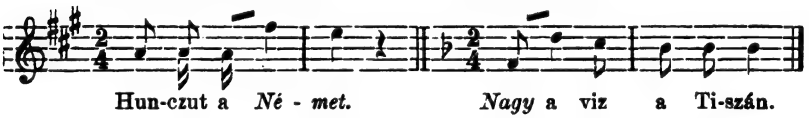

III. str. 58.

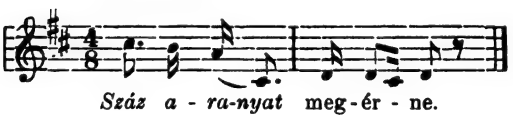

Niemci nemaju smisla za onomatopejsko značenje sekste; oni označuju daljinu — drugim intervalima, primjerice:

Erk, str. 237.

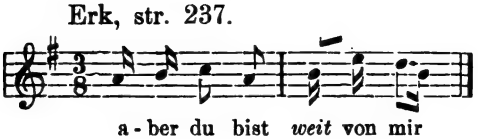

Digitized by Google

Erk, str. 289.

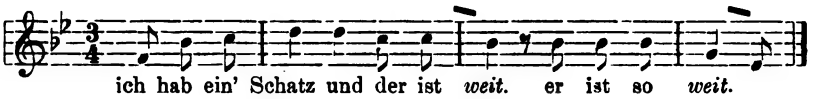

F) Skok na oktavu.

Ovaj skok na oktavu, koji dolazi izmedju cezure, nisam uvrstio u one skokove, u kojima je prvi glas u neposrednoj svezi s drugim glasom, a tako sam postupao i s drugim intervalskim skokovima; jer skok medju cezure pravi vazda malu stanku (pauzu), bila ta stanka ili ne bila označena u kajdama sa znakom stanke; primjerice:

„Eco della Lombardia" str. 100.

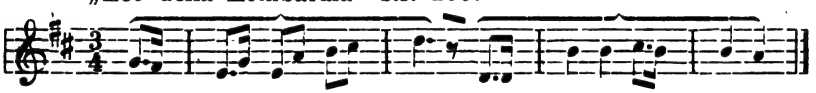

Erk, str. 11a.

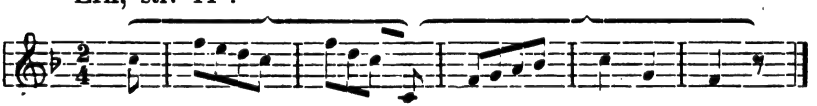

I u poeziji je tako; i tu treba, da se malo stane (ako i jako malo) medju cezurama ako i nije tamo nikakav rastavni znak; primjerice:

Djevojka je | livadu gojila,
Po livadi | bostan posijala.

Kad se ženi | vrabac Podunavac,
Zaprosio | sjenicu djevojku.

Skok na oktavu u melodiji izrazuje odvažnost, surovost čuvstva u opće glumački patos. A to izrazuje taj skok ne samo tada, kada su oba glasa spojena, nego i onda, kada je skok na oktavu rastavljen cezurom. S toga sam ovdje svagdje izbrojio i skokove medju cezure, premda ih nisam u obzir uzeo za izračunavanje postotka.

U 200 talijanskih melodija dolazi izravni skok na oktavu u 34 melodije[1], što iznaša *17 postotaka*. Ubrojimo li amo i one 22 me-

[1] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. 31(2), 47(2), 58, 69(cez.), 83(cez.), 100(cez.); — „Eco di Napoli" na str. 11, 12, 12—13(cez.), 18, 23—24(2), 27, 27(cez.), 29—30(3), 36—37(2),

Digitized by Google

lodije, u kojima dolazi skok medju cezurom, tada bi postotak iznašao 28. — U prve 34 melodije dolaze 73 skoka na oktavu, u druge 22 melodije dolazi 26 skokova, skupa 99 skokova.

U 307 magjarskih melodija dolazi skok na oktavu u 32 melodije[1], što iznaša *10 postotaka.* Ubrojimo li amo i onih 29 melodija, u kojima dolazi skok medju cezurama, to bi postotak iznio do 20. — U prve 32 melodije ima 45, a u drugih 29 melodija 33 skoka na oktavu, skupa 78 skokova.

U 327 njemačkih melodija dolazi izravni skok na oktavu u 12 melodija[2], što iznaša *do 4 postotka.* Ubrojimo li još 21 melodiju, u kojima dolazi skok medju cezurama, iznio bi postotak 14. U prvih 12 melodija ima 20, a u drugoj 21 melodiji 28 skokova na oktavu, skupa 48 skokova.

U I. knjizi „Južnoslov. popievaka" dolazi izravni skok na oktavu u devet melodija, a neizravni u šest melodija[3]. U prvih devet melodija ima 12, u drugih pak šest melodija 6 skokova na oktavu, skupa 18 skokova.

Premda ne bi postotak velik bio ni za svih 15 melodija ($3^3/_4\,\%$), ipak ga ne smijemo izračunavati po tom broju, jer su od ovih 15

51(cez.), 62(cez.), 82(cez.), 86(3), 95—98(2 cez.), 100(cez.), 119, 127—130(4), 132—134(6), 141(2), 146—148(6); — „Eco del Vesuvio" na str. 3(cez.), 14(cez.), 25, 27—28(4 cez.), 62(cez.), 64-(cez.), 83(2), 86—87(3 cez.), 88—89(3), 91(cez.), 94—95(3). 96—97(2), 98, 102(2), 110(cez.), 118(cez.), 121, 123—124(2), 125(2), 132, 142, 150(3), 163, 171(2), 173(2), 181—183(5), 188(2 cez.), 203.

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci u I. knjizi melodije na str. 16(4), 18(cez.), 30(3 cez.), 49(cez.), 59(2), 61(2 cez.), 78(2), 82, 83(cez.), 91(2), 91(cez.), 92(cez.), 113, 121; — u II. knj. na str. 18, 29, 34, 37, 39(2), 55, 59(cez.), 67(2), 73(cez.), 75, 80, 83, 83(cez.), 85, 87, 88(cez.), 101(2 cez.), 102, 106(cez.), 107(cez.), 110(cez.), 112, 115, 118[b](cez.); — u III. knj. na str. 2(cez.), 22, 32(2), 42-(cez.), 44(cez.), 50(cez.), 51, 55(cez.), 56(cez.), 57(cez.), 58, 62[a]-(cez.), 76[a], 79(2), 87(cez.), 91(3), 94(cez.), 98[a](2), 104, 105(cez.), 112—113(cez.), 116, 121(cez.)

[2] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 11(cez.), 23, 25[a], 37-(cez.), 44(cez.), 65(cez.), 67(cez.), 70(cez.), 98(cez.), 104, 104(cez.), 112, 138—139(2 cez.), 181, 212[a](cez.), 215, 216, 218[b], 228[b](2), 229(4), 259(4 cez.), 268[a](cez.), 269(cez.), 358(cez.), 360(cez.), 363(2), 379(cez.), 380[a](cez.), 387, 394—395(4), 399(cez.), 401(4 cez), 405[b]-(cez.), 406(cez.).

[3] Vidi Kuhač I. br. 15 (varoška), 39, 159, 165, 183(3), 208 (varoška, cez.), 210, 211(cez.), 222(cez.), 230 (varoška, cez.), 256(2), 277, 285(cez.), 313, 365 (varoška).

Digitized by Google

samo 4 melodije s izravnim skokom na oktavu, a 3 melodije s neizravnim skokom hrvatske[1]. Ostalih je osam melodija slovenskog, njemačkog i magjarskog podrietla[2].

Po tom smije se izračunati postotak samo po broju hrvatskih melodija (t. j. 4 prema 400), što iznaša 1 *postotak*. Ubrojimo li pak i one 3 hrvatske melodije, u kojima dolazi skok na oktavu medju cezurama, izniet će postotak $1^3/_4$. — U prve 4. hrv. melodije ima 5, a u druge 3 melodije 3 skoka na oktavu, skupa 8 skokova.

Još mi je spomenuti, da skokovi, koji su veći od oktave, podaju melodiji još izrazitiju oznaku nego li skok na oktavu.

U talijanskim melodijama skoči se izravno ili neizravno na nonu u zbirci „Eco del Vesuvio" na str. 202 i 204—205; na decimu u zbirci „Eco di Napoli" na str. 18(2), 87, 95(cez.), u zbirci „Eco del Vesuvio" na str. 22(cez.), 95(cez.).

U magjarskim melodijama Bartalusove zbirke skoči se n|a nonu u II. knj. na str. 37(cez.), u III. knj. na str. 74(cez.), 100(cez.), 104(cez.); na decimu se skoči u I. knj. na str. 79, a u III. knj. na str. 119.

U njemačkim melodijama Erkove zbirke nema većih skokova od oktave, ali zato ih ima u njemačkim austrijskim melodijama Čiškine zbirke, i to u tako zvanim „Jodlerima", koje se pjevaju čas u prsnom, čas u pretvorenom grlištu (Brust-Register, Falsett-Register). U toj zbirci skoči se na nonu u melodiji pod br. 45, na decimu u melodiji pod br. 25 (4 puta), 38, 45, 48 (2 puta), na duodecimu skoči se u melodiji pod br. 47(2), 48(2), na tredecimu pak u melodiji pod br. 36(cez.) i 53, naime:

Br. 47.

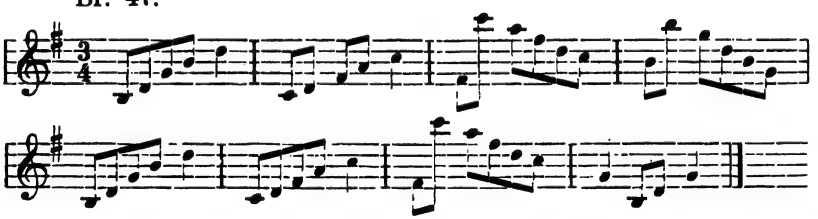

[1] To su melodije pod br. 15, 159, 208(cez.), 230(cez.), 256, 285 (po nešto magjarski, cez.), 365.

[2] Iz Štajerske potječu melodije pod br. 39, 183, 313; iz Koruške pod br. 222, 277; iz Kranjske pod br. 211; iz Njemačke pod br. 210, a iz Magjarske pod br. 165.

Digitized by Google

Br. 48.

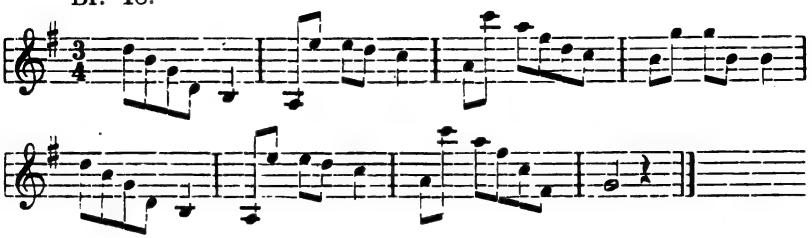

Br. 53.

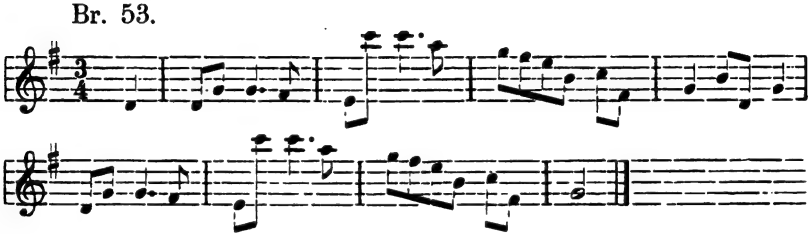

Takvih vratolomnih skokova nemà u hrvatskoj melodiji, dapače ni skokovi na oktavu ne dolaze više nego u 100 melodija jedan put. Ali u nekim gornjim hrvatskim melodijama, u kojima dolazi skok na oktavu, lako bi se dalo tomu skoku izbjeći, a mislim da bi ga pravi hrvatski pučki pjevač zaisto i izbjegavao, i to zato, da usčuva čistoću hrvatske glazbene tradicije, i da budu taktovi, koji medju sobom korespondiraju, pravilniji. On bi pjevao

mjesto tako:

Kuhač I. br. 15.

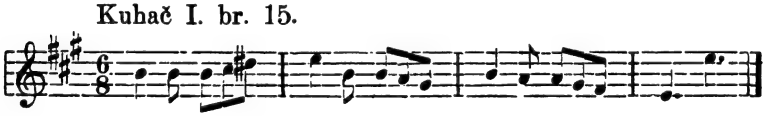

I. br. 159.

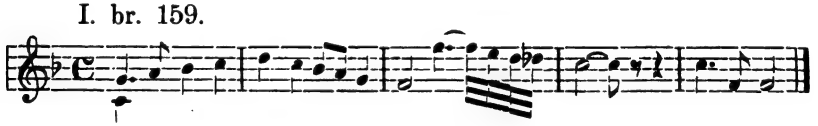

I. br. 285.

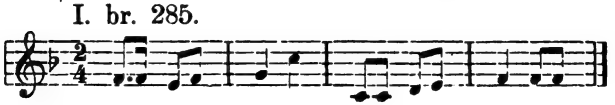

I. br. 365.

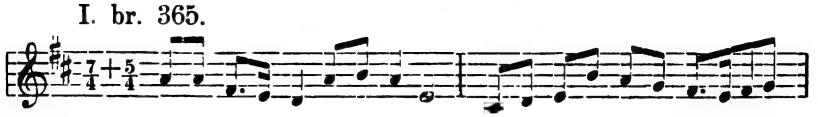

Digitized by Google

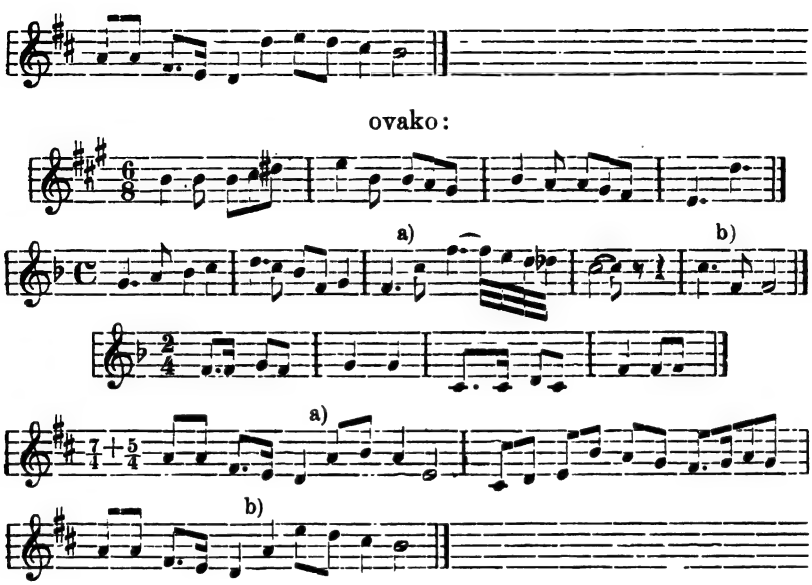

Hrvatski komponista treba da to uvaži, jer ako i dolazi osobito u recitativima talijanskih opera, pa i u onim njemačkim operama, koje su gradjene po talijanskom kalupu, jako često skok na oktavu, to ne spada na nas, niti će podati hrvatskoj glazbi hrvatsko obilježje.

G) Stupaj ili pomak velike septime na oktavu.

Kada stupi u diatonskoj ljestvici (bud u duru, bud u molu) velika septima na oktavu, tada zovemo veliku septimu i *prehodnicom* (njem. *Leiteton*, tal. *semitono*, franc. *note sensible)* No taj naziv dobiva septima samo tada, kada se s njom kadencira, bilo u sredini, bilo na kraju melodije; t. j. kada se dominantni sazvuk — kojemu pripada prehodnica — rasklada u tonični ili u koji drugi trozvuk; primjerice:

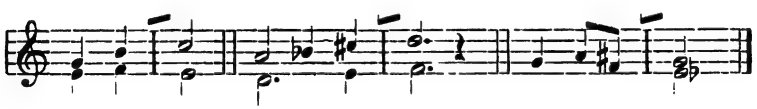

Prelazi li se u sredini melodije ili na kraju kojega diela melodije u drugi priemet tako, da prehodnica dotičnog priemeta stupi na oktavu, to vriedi takva kadenca isto toliko, koliko kadenca glavnoga priemeta melodije; primjerice:

Digitized by Google

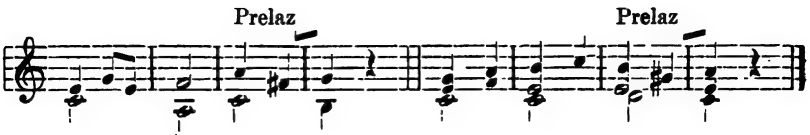

Miče li se u toku melodije velika septima na oktavu tako, da pravo ne kadencira, nego da se pojavi tobože kao kratak *prohodan glas* (njem. *Durchgangston*, lat. *transitus*, franc. *note de passage*), tada ne smatramo veliku septimu prehodnicom. A ne smatramo je zato takvom, što ta septima ne mora biti bezuvjetno harmonizirana dominantnim sazvukom (dočim to u kadenci biti mora); primjerice:

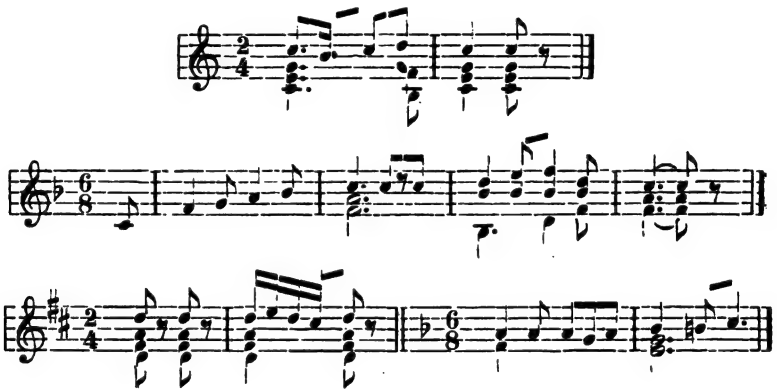

Ne miče li se velika septima na oktavu, nego na sekstu ili na drugi koji glas ljestvice, tada dakako nije septima prehodnica; primjerice:

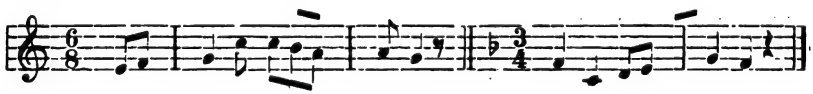

Najkarakterističnije su one kadence (s prehodnicom na oktavu), koje dolaze na svršetku ili na kraju kojega diela melodije. Ali i one kadence, koje dolaze u sredini melodije, davaju melodiji posebno obilježje. S toga sam se morao i na ove obazreti.

U 200 talijanskih melodija svršava se 65 melodija s kadencom u kojoj stupa velika septima na oktavu[1]; isto tako kadenciraju u

[1] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. 5, 7, 10, 18, 21, 23, 26 (I. dio), 28—29 (2: I. dio i svršetak), 33, 35—37 (2: I. dio.

Digitized by Google

sredini melodije 28 melodija[1], skupa dakle 93 melodije, što iznaša $46^1/_2$ postotka.

Broj kadenca, koje dolaze u sredini pojedinih melodija, nisam računao, niti sam one melodije, u kojima dolazi kadenca na svršetku i u sredini melodije, brojio dvaputa, već ih samo *kurzivom* označio.

U 307 magjarskih melodija svršavaju se 63 melodije kadencom, u kojoj stupa velika septima na oktavu[2], a 15 melodija, u kojima se kadencira u sredini[3], skupa 78 melodija, što iznaša do $25^1/_4$ postotka.

U 327 njemačkih melodija svršava se 78 melodija kadencom, u

---

i svršetak), 38—39 (3: I. i II. dio i svršetak), 41, 43, 45, 51, 53 (I. dio), 54, 55 (I. dio), 71, 75, 78—79 (2: I. dio i svršetak), 86 99—100 (2: I. dio i svrš.); — „Eco di Napoli" na str. 8, 16, 18 34, 45, 51, 54, 58, 60—61 (2: I. dio i svrš.), 63, 69—70 (2: I dio i svrš.), 72, 75—76 (2: I. dio i svrš.), 93, 106, 126 (I. dio) 134; — „Eco del Vesuvio" na str. 5, 9, 17, 18, 28, 32, 51, 53 61, 70, 74, 81, 107, 130, 132, 138, 145, 147, 149, 150 (I. dio) 159, 163, 167, 184, 203.

[1] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. *5*, *9*, 14—15(2), *17*, *33*, 35—37(4), *42*, *53—54*(3), 60—61(3), 65(2), 68, 80—81, 103; — „Eco di Napoli" na str. 9—10(3), 12(2), *15*. *18*, 25, 30, *34*(2), *51*, 78, 83, 114—119(6), 124(2), *132*, 136, 152, 153, 155; — „Eco del Vesuvio" na str. *17*, *18*, *27*, 62, *69*, *73*, *79*, 87, 127, *133*, *148*, 152, 154—155(2), 156(2), *162*, 174, 183, *184*, 206.

[2] Vidi u Bartalusovoj zbirci melodije u I. knjizi na str. 23 (I. dio), 27, 30 (2: I. i II. dio), 32, 37, 39, 41, 55, 58 (2: I. dio i svrš.), 62, 63, 73 (2: I. dio i svrš.), 77, 82 (2: I. dio i svrš.), 83 (I. dio), 92, 99 (2: I. dio i svrš.), 100 (2: I. dio i svrš.), 106 (I. dio), 115, 117, 122 (2: I. dio i svrš.), 124; — u II. knj. na str. 28, 41, 45 (2: I. dio i svrš.), 75, 76, 77, 82, 83, 85, 88, 91, 101, 103 (2: I. dio i svrš.), 108 (2: I. dio i svrš.), 110 (2: I. dio i svrš.), 113 (2: I. dio i svrš.), 115 (2: I. dio i svrš.), 118^a, 118^b (2: I. dio i svrš.); — u III. knj. na str. 24, 35 (2: I. dio i svrš.), 39, 54 (2: I. dio i svrš.), 58, 67, 69, 71, 75, 76, 77^a, 82 (2: I. dio i svrš.), 84 (2: I. dio i svrš.), 87, 90, 92^b, 106, 114, 119, 120, 125^c.

[3] Vidi u Bartalusa melodije u I. knj. na str. 37(3), 40, *41*, 48, 50, *58*, 65, *99*, 120, 125(2); — u II. knj. na str. 22, *28*, *45*, 57(2), *100—101*(2); — u III. knj. na str. 2(2), 16 (na početku), 32, 56 (2, na početku), *68—69*(4), *75*(3), 95, 98^b (2).

Digitized by Google

kojoj stupa velika septima na oktavu[1], a 12 melodija u kojima se kadencira u sredini[2], skupa 90 melodija, što iznaša 27 1/2 postotka.

U I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka" svršavaju se 53 melodije kadencom, u kojoj stupa velika septima na oktavu[3], a 5 melodija, u kojima se kadencira u sredini[4]. No pošto potječu od svih melodija s kadencom prve vrsti 40 iz područja njemačke ili magjarske tradicije[5], a isto tako onih 5 melodija s kadencom druge vrsti[6], to smijemo za izračunavanje postotka samo onih 13 melodija uzeti u obzir, koje su hrvatskoga podrietla[7], premda imade i u ovim melodijama dosta tudje natruhe[8].

---

[1] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 5, 8[a] (I. dio), 8[b] (2: I. dio i svrš.), 11[b] (I. dio), 18, 25[b], 30 (2: I. dio i svrš.), 32, 35[a], 35[b], 38 (I. dio), 44, 48[a], 48[b], 50, 56, 65[b], 70[a] (I. dio), 70[b] (I. dio), 71 (I. dio), 78, 81[b], 85, 91, 98, 110, 129, 140, 168, 170, 171[a], 180, 183, 208, 214, 223, 229, 231, 232[a], 233, 248[a], 250, 254, 257, 265, 269, 270 (I. dio), 276, 278[a], 282 (2: I. dio i svrš.), 293, 304, 306 (I. dio), 307, 309, 313[a], 319 (2: I. dio i svrš.), 322 (2: I. dio i svrš.), 327[a], 327[b], 345, 348[a], 349, 351[a], 351[b], 352[b], 357, 358, 359, 360 (1. dio), 382, 383 (I. dio), 387, 388, 394 (II. dio), 404[a], 404[b], 407 (I. dio).

[2] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. *35[a]*, *35[b]*(2), 37, *85*, *98*, 99[a], 125, *168[c]*, 226[c] (na početku), 226[c], 228[b], *233*, *250*, 260 (na početku), 287[c], *387*, 389, *394*, 399, *404[a]*, 412.

[3] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. nar. pop." melodije pod br. 2, 16, 18, 29, 30, 40, 79, 80, 84, 89, 93, 102, 104, 120, 137, 144, 148, 151, 152, 156, 159, 166, 167, 176, 183, 188 (I. dio), 194, 209, 210, 211, 229 (2: I. dio i svrš.), 238, 239, 244 (2: I. dio i svrš.), 260, 263 (2: I. dio i svrš.), 265, 285, 286, 290, 291 (I. dio), 292, 310, 313, 322, 334, 338, 357, 362, 377, 392, 396, 397.

[4] Vidi u istoj I. knjizi melodije pod br. *16*, 31(2), *40*, *80*(2), *84*, *102*, *104*, 115, *156*, *166*, *229*, 275, 377 (na početku), 386 (na početku).

[5] Iz Koruške su melodije pod br. 89, 144, 362, 396; — iz Štajerske pod br. 84, 102, 104, 120, 137, 167, 176, 183, 194, 238, 263, 292, 313; — iz Kranjske pod br. 2, 30, 40, 79, 80, 151, 152, 156, 166, 211, 244, 260, 338, 357; — iz slovenskog kraja Istre pod br. 16; — iz Gorice (Görz) pod br. 229; — njemačka unesena pod br. 148, 210; — iz Magjarske pod br. 29, 290, 322, 377, 397.

[6] To su melodije pod br. 31, 115, 275, 377, 386.

[7] Naime melodije pod br. 18, 93, 159, 188, 209, 239, 265, 285, 286, 291, 310, 334, 392.

[8] Vidi melodije pod br. 93 (potječe iz hrv. Primorja), br. 291 i 392 (varoške iz Slavonije), pod br. 188, 310, 334 (varoške iz Srbije).

Digitized by Google

Svih ovih 13 melodija kadenciraju s kadencom prve vrsti. Kadence druge vrsti (u sredini) nema u hrvatskim melodijama. — Ovih 13 hrvatskih melodija iznašaju prema 400 melodija $3^1/_4$ postotka.

Stupi li u toku melodije velika septima tako na oktavu, da se može smatrati prohodnim glasom (Durchgangston), to ne daje doduše melodiji poseban karakter, ali odaje ipak u nekim narodnim glazbama osobitu volju za taj interval. Pošto stvar nije samo po sebi jako važna, to ću porabu velike septime kao prohodni glas samo u opće predočiti. — U 200 talijanskih melodija dolazi velika septima kao prohodni glas prečesto; u 327 njemačkih melodija dolazi do stotinu puta; u 307 magjarskih melodija dolazi jedno pedeset puta, u pravim hrvatskim melodijama pak dolazi četrnaest puta. Ako ćemo amo brojiti i sve tudje i varoške melodije, koje se nalaze u I. knjizi „Južnosl. popievaka", u kojima se javlja velika septima kao prohodni glas, narast će broj na 35[1].

Porabu prehodnice i prohodne septime baštinili su Niemci od talijanske umjetničke glazbe i od onih njemačkih komponista, koji su učili glazbu od talijanskih majstora; Magjari su ju primili od njemačke glazbe i od onih njihovih tudjih glazbenika, koji su uticali na magjarsku pučku glazbu. Hrvatski puk nije se ni malo po lvrgao tudjoj kojoj glazbi, ma da su i njegovi stručni glazbenici učili u Italiji i u Njemačkoj, nego je ostao uza staru svoju (mislim starogrčku) tradiciju, u kojoj se nije tako kadenciralo kao u romanskoj i germanskoj umjetničkoj glazbi[2]. No i u tim narodima mogla je poraba prehodnice i prohodne septime istom tada koren uhvatiti, kada se je glazba počela podučavati po stanovitim pravilima i po stanovitoj metodi. To pak znači, da je hrvatska glazbena tradicija puno starija od tradicije Romana i Germana.

---

[1] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka" prave hrvatske melodije pod br. 4, 8, 56, 92, 93, 155, 224, 227, 261, 286, 309, 351, 372, 383, 393, 399; varoške melodije pod br. 15, 34, 53, 116, 117, 136, 138, 212, 213, 230, 256, 328, 387, 392; bugarske melodije pod br. 154, 320, 335, 352 i slovenska pod br. 349.

[2] Vidi moju raspravu „Porietlo i umieće hrvatskih pučkih pjevača i glazbara". (Preštampano iz „Dragoljuba" za god. 1897.) Zagreb.

Digitized by Google

Zanimivo je motriti, kako hrvatski pučki pjevač, da ne bi morao sliediti tudju glazbenu tradiciju, izbjegava uzlazeću prehodnicu i prohodnu septimu. Evo nekoliko takvih primjera:

1) I. br. 13. 2) I. br. 49.

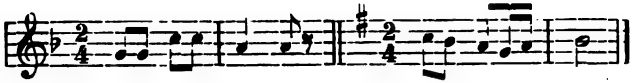

3) I. br. 56.

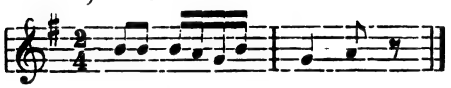

4) I. br. 62.

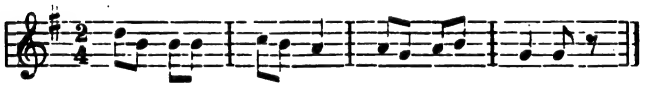

5) I. br. 85. 6) I. br. 87.

7) I. br. 167.

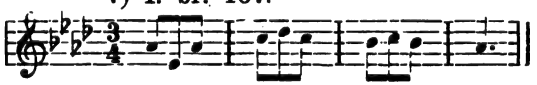

8) I. br. 205.

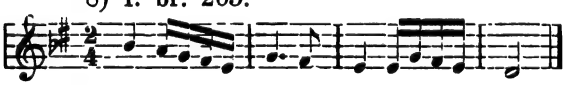

9) I. br. 312. 10) I. br. 399

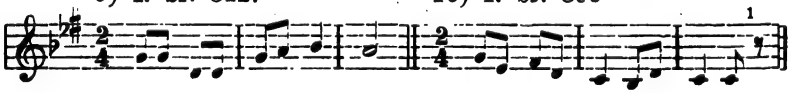

Drugi narodi preinačili bi ove primjere po svoj prilici ovako:

1) 2)

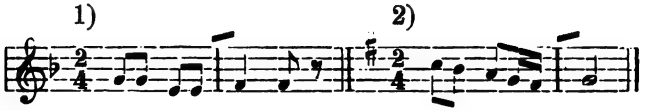

[1] Takvih primjera ima na pretek u I. knjizi „Južnoslov. popievaka". Na brzu ruku spominjem samo jošte melodije pod br. 10, 27, 42, 70, 81, 91, 103, 113, 164, 168, 180, 315, 317, 347, 358.

Digitized by Google

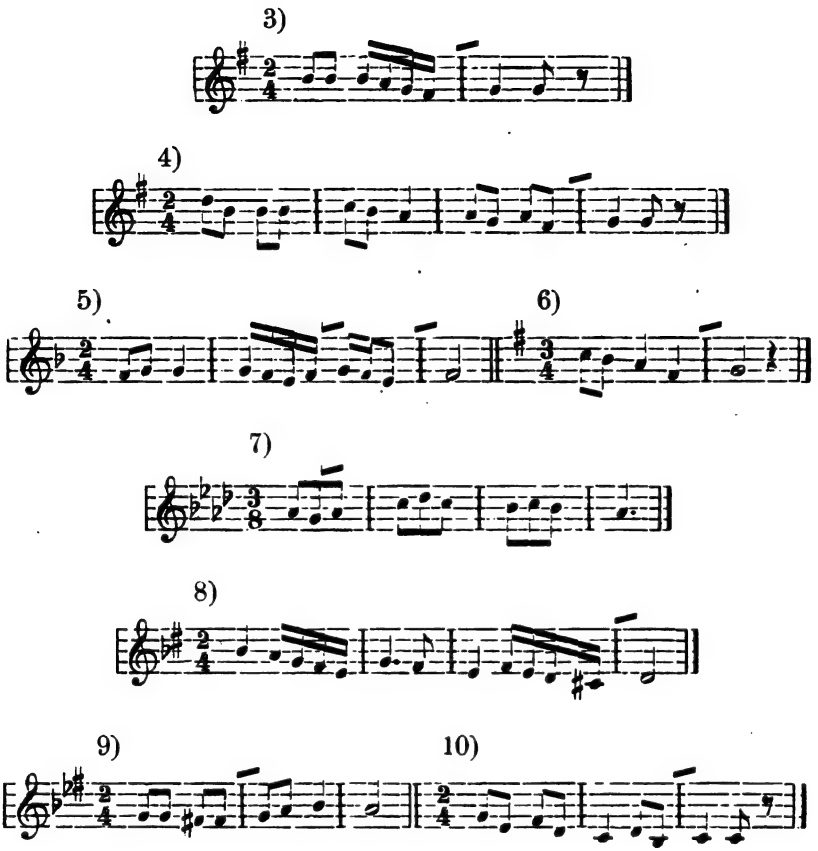

Sličnih primjera, u kojima se izbjegava prehodnica i prehodna septima, ima i u njemačkim i u magjarskim melodijama, ali malo. A i ovo nekoliko melodija nastalo je uticajem slavenske tradicije. Njemačke dotične melodije potječu iz krajeva, gdje je mnogo slavenskog življa, naročito iz Austrije, Šleske, Thüringa, Saske i iz Potsdamskog okružja Pruske.

Iz svoga toga proizlazi, da hrvatski puk hotomice izbjegava u kadenci prehodnicu i prehodnu veliku septimu. Ovo treba da hrvatski komponista dobro zapamti.

H) Slied poluglasova, kojih nema u diatonskoj ljestvici.

Pučke pievne melodije, u kojima sliedi uzastopce nekoliko kromatskih glasova, odaju vještoga pjevača, jer redom pjevati neko-

Digitized by Google

liko kromatskih glasova zahtieva tanan glazben sluh i gipko grlo (Stimme, vox).

Obični talijanski pučki pjevači lako pjevaju redom četiri, pa i pet poluglasa; primjerice:

Eco di Napoli pag. 131.

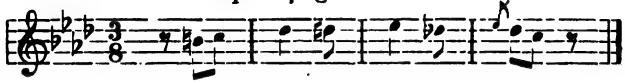

Eco del Vesuvio pag. 157.

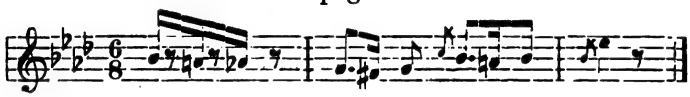

Eco di Napoli pag. 157.

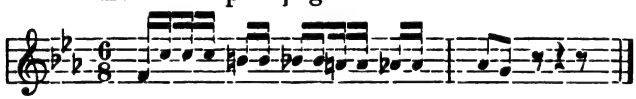

Eco del Vesuvio pag. 53.

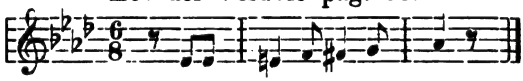

Eco del Vesuvio pag. 98—99.

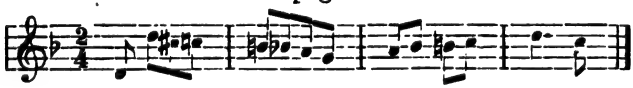

U hrvatskim pučkim popievkama ne dolaze uzastopce više od četiri kromatska glasa; primjerice:

Kuhač I. br. 72. I. br. 159.

I. br. 123. I. br. 234.

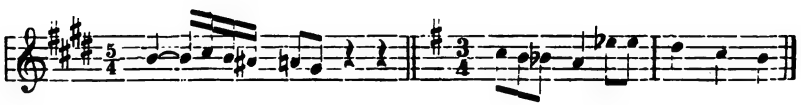

I. br. 336.

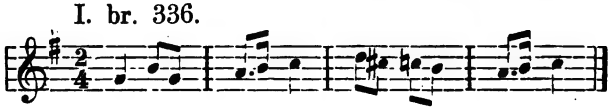

Digitized by Google

U njemačkim i magjarskim pievnim melodijama ne dolaze uzastopce ni dva, kamo li više poluglasa. To biva jamačno zato, što je u pjevanju teže pogoditi poluglasove nego veće intervale.

Ako poraba kromatskih glasova u pučkom pjevanju i ne podaje melodiji poseban karakter, to se ipak može po njima prosuditi vještina pjevača, pa i to, kojemu li narodu pripada dotični pjevač.

Kada hrvatski komponista tvori takve pievne melodije, s kojima hoće, da pjevaču pruži priliku istaknuti svoju vještinu, može upotriebiti kromatiku po miloj volji; ali ako uglazbava takve pjesme, koje su namienjene pučkim ili varoškim diletantskim pjevačima, to neka se drži u pogledu kromatike pučke naše tradicije. Neka ne sliedi njemačkih komponista, koji komponiraju popievke za diletantske pjevače, a upotrebljavaju toliko kromatike, koliko je uputno za umjetničke pjevače, i ne misleć na to, da se to protivi njihovoj pučkoj glazbenoj tradiciji.

Što se tiče porabe ostalih intervala i intervalskih skokova, naime pomaka na malu i veliku sekundu, skoka na kvartu, skoka na kvintu i skoka na malu septimu, to je brojevna njihova poraba u svim narodnim glazbama prilično jednaka. Ipak se ne smije od tuda zaključiti, da poraba tih intervala nema u pojedinim narodnim glazbama posebno obilježje, to jest, da su ovi intervali regbi internacionalni, jer način porabe tih intervala znatno se razlikuje u pojedinim narodnim glazbama[1].

Razglobivši tako porabu stanovitih intervala (intervalskih skokova), mogao se čitalac uvjeriti, da u jednoj narodnoj glazbi dolaze neki intervali često, a u drugoj nikada ili rietko, a i ovi rietki da dolaze samo uvjetno ili iznimice. A kad je tako, to podaje poraba ili neporaba tih intervala jednoj ili drugoj narodnoj glazbi posebno obilježje.

No ipak mi je upozoriti, da ako narodni komponista (ma kojega naroda) upotrebljava iznimice takav intervalski pomak ili intervalski skok, koji nije u običaju u glazbenoj tradiciji njegova naroda, da nije time počinio glazbeni smrtni grieh. On bi samo tada griešio, kada bi u svojem glazbotvoru upotrebljavao intervale tudje tradicije toliko puta, da bi ti intervali prevladali i postali ten-

[1] O načinu porabe raznih intervala raspravljat ću u poglavlju, gdje će biti govor o glazbenim frazama.

Digitized by Google

denciozni, jer time bi izgubio njegov glazbotvor karakter vlastite narodne glazbe.

I u jeziku je narodnom piscu dozvoljeno, da ovdje ondje upotriebi tudju koju rieč, ako scieni, da se može tudjom riečju izraziti kraće, točnije, jezgrovitije i drugim razumljivije nego s domaćom. Samo ne smije upotrebljavati toliko ili čak više tudjih rieči nego li domaćih, jer u tom slučaju ne će ga čitalac razumjeti, a sastavak njegov ne bi bio — recimo — pravo hrvatsko štivo. Nasuprot ako se hrvatski glazbotvorac što bolje drži glede porabe intervala tradicije hrvatskoga puka, zvučit će njegova melodija isto onako kao i pučka, narod će ju lako razumjeti, prigrliti, te se za nju i usplamtiti.

Neki će glazbenik možda reći: „Kada se ne smiju upotriebiti po volji svi intervali u ovoj ili onoj narodnoj glazbi, bit će dotična glazba siromašnija od one, u kojoj smiješ upotrebljavati sve intervale gdje i kada i kolikoputa samo hoćeš. Uz to bio bi komponista radi takvog ograničenja gotovo okovan željeznim verigama". — Ele glazbeniče moj, slušaj što ću ti reći! I u raznim jezicima ne upotrebljavaju se svi glasci (slova) sveopćeg alfabeta, oni glasci pako, koji dolaze u svim jezicima, ne upotrebljavaju se u jednom jeziku onoliko puta, koliko u drugom jeziku. Unatoč tome ipak ne će nitko tvrditi, da je stanoviti jezik siromašniji od drugoga kojega jezika, te da se u tom jeziku ne mogu izraziti svi pojavi vanjskoga svieta i čuvstvenoga života. Smiešno bi bilo, kada bi koji Niemac rekao: „Neka bies piše njemačku pripoviest, i to još u duhu njemačkoga jezika, kada nemaš glasaca *ć*, *đ*, *lj*, *nj*, *š*, *ž* . . ." — To bi bilo tako, kao kada bi koji hrvatski glazbotvorac uzdahnuo, veleći: „Kada ne smiješ u melodiji upotriebiti, koliko put ti je volja, veliku tercu, sekstu, tritonus, uzlazeću prehodnicu na oktavu . . . . , tada je gotovo nemoguće šta valjana glazbotvoriti, jer će mašta tvoja biti spriečena u svom poletu".

Takve primjedbe i uzdisaje moći ćemo time obeskriepiti, ako upozorimo dotičnoga njemačkoga pisca ili hrvatskog komponistu, da se oni glasci u jeziku i oni intervali u glazbi, kojih nema u kojem narodnom jeziku ili u kojoj narodnoj glazbi, pa i oni, kojih ima, ali se rado i često ne upotrebljavaju, da se mogu nadomjestiti drugim glascima i drugim intervalima. A da se to u istini i zbiva, dokazao sam na onim mjestima, gdje sam istaknuo, koje intervale upotrebljava hrvatski pjevač mjesto onih, koji ne idu u hrvatsku glazbenu tradiciju.

Digitized by Google

Internacionalnim glazbenicima, koji kažu, da se u svim narodnim glazbama jednako upotrebljavaju svi intervali, odgovaram, da to ne odgovara istini, te da oni pravo ne pojme biće pojedinih narodnih glazba.

Poglavlje treće.

O glazbenoj sintaksi.

Glazbeni kosmopolite tvrde glede gradnje stavaka (Sätze), da su glazbeni stavci u svim glazbama jednako gradjeni te da zbog toga i nema narodnih osobina u sintaksi.

Ogledajmo najprije jezičnu sintaksu:

1. Njemački, talijanski, magjarski (i drugi jezici, koji ne spadaju izravno na tu radnju) imadu spolnik: der, die, das, ein, eine; il, l'; az, a hrvatski ga jezik nema. — Što je spolnik u jeziku, to je uzmah (Auftakt, arsis) u glazbi; primjerice:

Erk, str. 19.

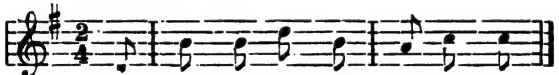

str. 12.

Eco della Lomb. str. 28. str. 11.

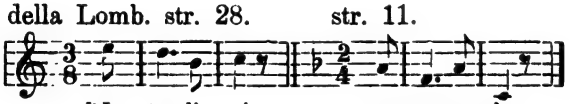

str. 57.

Bartalus I. str. 10. str. 10.

Digitized by Google

U magjarskom jeziku nije *az* i *a* spolnik, jer ne označuje spol rieči, nego je samo predriečica, te nema dolaziti po pravilu na uzmah ili na laki dio takta kao u gornjim primjerima. To je samo iznimka[1].

2. U nekim jezicima stavlja se adjektiv obično pred substantiv (liebe Frau, junger Knabe, wunderschöne Stadt; gran spazio, bel fiore, vero amore; édes anyám, szegény apám, öreg legény), u hrvatskom jeziku stavlja se adjektiv rado i često iza substantiva (dika plava, djevojka mala, sokole pitomi).

Primjeri:

Erk, str. 18.

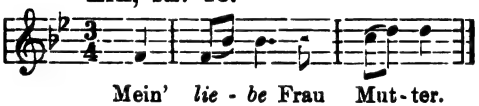

str. 32.

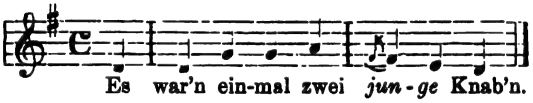

str. 35.

Eco della Lomb. str. 20. Ibidem str. 30.

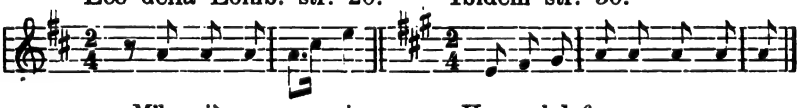

Bartalus I. str. 16.

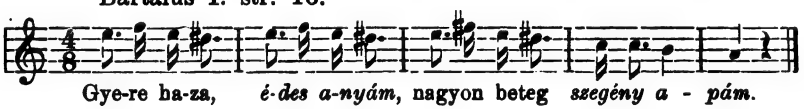

[1] O tom ću pobliže govoriti u poglavlju, gdje ću raspravljati o jezičnom i glazbenom ritmu.

[2] Goethe je tako očito želio, da se stavi adjektiv ili rieč, koja zastupa adjektiv, pred substantiv, da je napisao u svojim „Sprüche in Reimen" ovu rugalicu: „Das *Unser Vater* ein schön Gebet, Es dient und hilft in allen Nöthen, Wenn einer auch *Vater unser* fleht, In Gottes Namen lass ihn beten".

Digitized by Google

I. str. 30.

Kuhač I. br. 10. I. br. 44.

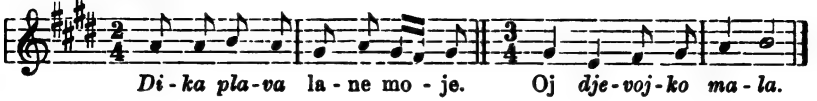

I. br. 187.

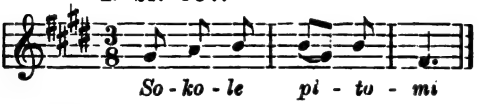

3. U nekim jezicima, osobito u njemačkom jeziku, stavlja se glagol obično na kraj izreke („Als ich das Haus *verliess*". — „Ich werde dir später *antworten*"); u hrvatskom jeziku stavlja se glagol obično na početku izreke ili bar blizu početka („*Odlaseć* od kuće", ili „kad sam *odlazio* od kuće". — „*Odgovorit* ću ti kašnje").

Primjeri:

Erk, str. 6.

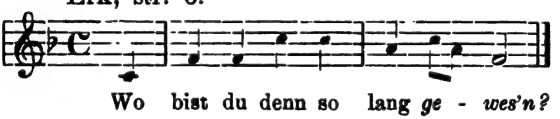

Erk, str. 27.

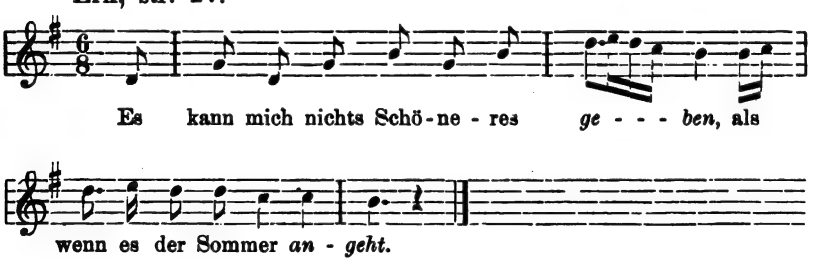

Kuhač I. br. 7.

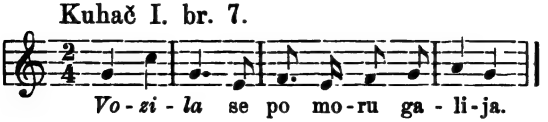

Digitized by Google

I. br. 13.

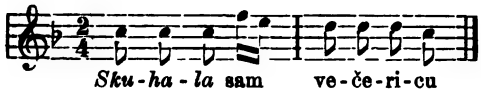

br. 22. I.

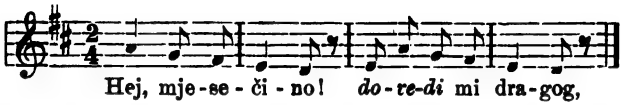

I. br. 73.

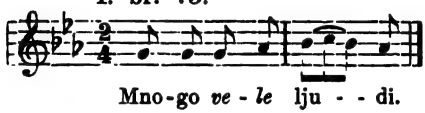

Sada nastaje pitanje, dali se mogu opaziti slični glazbeni pojavi sintakse i u raznim narodnim glazbama? — Nema dvojbe, da se nalaze i u raznim narodnim glazbama osobine u gradnji glazbenoga stavka.

Kad bi tako bilo, koji dio glazbenoga stavka zastupa jezični substantiv (subjekt), a koji dio jezični glagol (predikat)? U uputama za glazbotvorstvo (Kompositions-Lehre) ne nalaziš na to pitanje odgovora, jer ga nitko još nije ni natuknuo. No ja sam analizirajući potanko i svestrano hrvatske pučke popievke našao, da se slaže u mnogim i mnogim popievkama substantiv i glagol teksta s nekim harmonijskim pojavama, koje služe podlogom melodiji. — Da odam tu tajnu, koju sam otkrio, sa malo rieči, neka se uzme na znanje sliedeće:

U glazbi zastupa substantiv teksta *tonični trozvuk*, glagol teksta pak *dominantni sazvuci*, t. j. dominantni tro-, četvero- ili petero-zvuk.

Primjeri:

Kuhač I. br. 119.

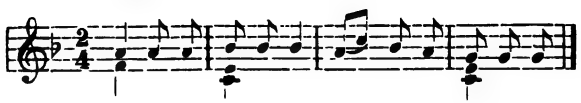

Digitized by Google

I. br. 49.

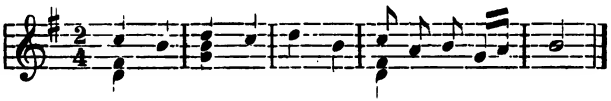

Pje-vaj An-ko, nek te *ču-je* di-ka hej!

I. br. 76.

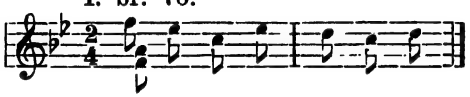

Ni-je me-ni do ško-le

Bartalus I. str. 18. I. str. 70.

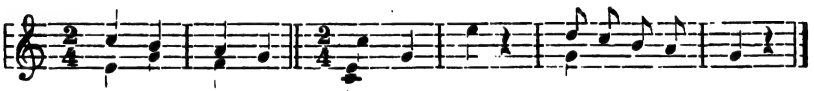

Hol *jár* kend itt, Ej, haj, haj *le-tö-rött* a galy.

Erk, str. 60 (Schlesien). str. 200 (Schlesien).

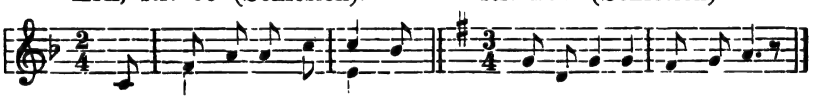

Was wirst mir mi-te *brin-gen* Nächten als ich *schlafen gieng*

Eco della Lomb. str. 19. Ibidem str. 59.

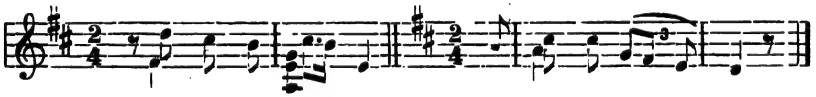

che sen *fug-gi - - va* *ab-ban-do-na-to* m'ha!

To vriedi i onda, kada ne pripada glazbeni substantiv ili glazbeni glagol glavnom priemetu melodije, nego drugom kojem priemetu, u koji se za čas prelazi, primjerice:

Kuhač I. br. 247.

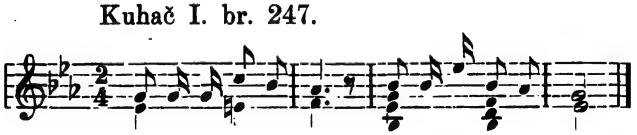

Ro-ža je *o-cve-la,* dra-ga je *za-spa-la*

Digitized by Google

Bartalus I. str. 48.

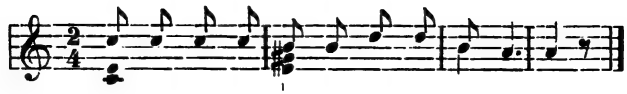

Ali ne samo pravi glagoli, nego i pomoćni glagoli (kopule: je, si, bio, sam; az, a, van, volt; bin, war, hat) zastupaju u glazbi dominantni sazvuci; primjerice:

Kuhač I. br. 159.

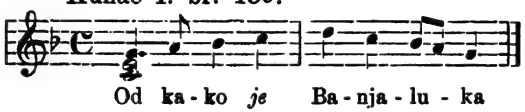

I. br. 61.

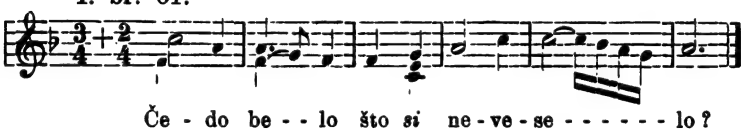

Bartalus I. str. 116.

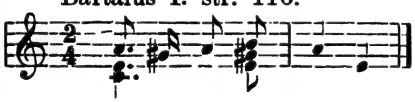

Erk, str. 18.

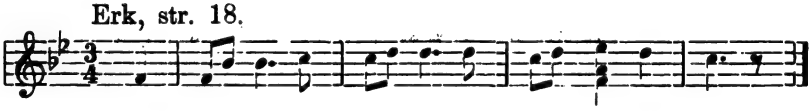

U hrvatskoj pučkoj popievci zahtievaju dapače pomoćni glagoli čak i više dominantnu harmoniju nego li sami pravi glagoli; primjerice:

Kuhač I. br. 88.

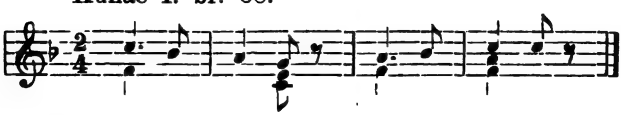

Digitized by Google

I. br. 143.

La-ni *sam se o - že-ni - la.*

U jezičnim izrekama, u kojima se glagol ili pomoćni glagol zašuti (Elipsa), jer se misli, da će se izreka razumjeti i bez izostavljenoga glagola ili kopule: „Vi ste danas k meni (došli), a ja ću sutra k vama (doći). — Dobro jutro (želim)! Bog (daj)! Prazna kesa (je) gotova groznica. — Crn ti obraz (bio)!“ — stavlja se u glazbi i na elipsu dominantni sazvuk; primjerice:

Kuhač I. br. 14.

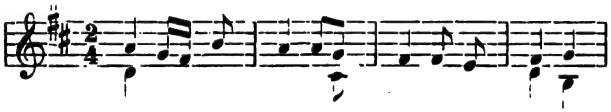

O - ko - lo gra-da (je) ze-le-na tra-va.

I. br. 64.

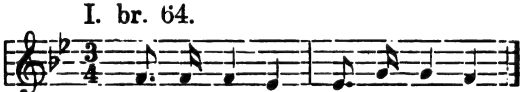

Bla-go, bla-go (je) ah, o - no-me,

Bartalus I. pag. 87.

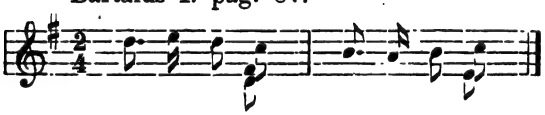

Rit - ka em-ber (az) o - kos em-ber

III. pag. 30.

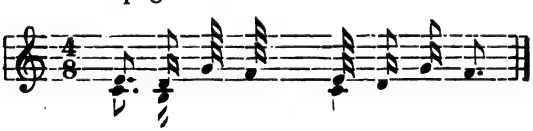

Be szo - mo - ru (van) ez az é - let[1]

Po tom se vidi, da je glazba u pogledu porabe glazbenoga glagola kud i kamo stroža od jezika.

[1] Pomoćni glagol: *je, jest* može se u magjarskom jeziku izraziti, sa: *a, az* ili *van.*

Digitized by Google

Još je nešto u glazbi, što se slaže s jezičnom strukturom pogledom na porabu glagola, a to je, da katkada dolazi na početku teksta neka vrst oslova, u kojem nema glagola, primjerice: „Djevojčice, ružičice, ružo rumena“ (drugi stih: „Što ti sa mnom ne besjediš?“). — „Majka Maru, majka Maru“ (druga polovica stiha: „i bije i kara“).

U takvom slučaju nije početak melodije mjerodavan. To jest, ako se i nalazi na početku melodije dominantna harmonija, to se ova ipak proteže istom na drugi stih ili na drugu polovicu stiha teksta, u kojem dolazi glagol; primjerice:

Kuhač I. br. 70.

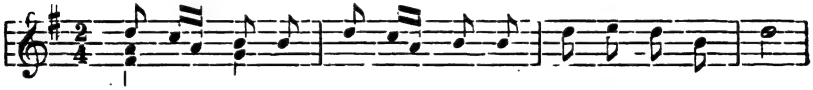

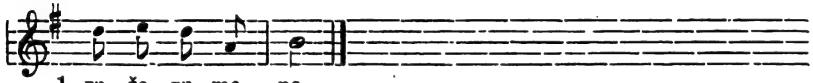

I. br. 284.

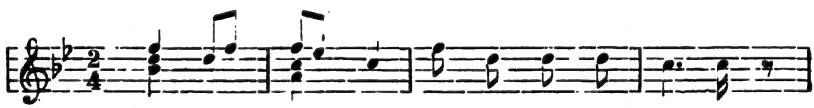

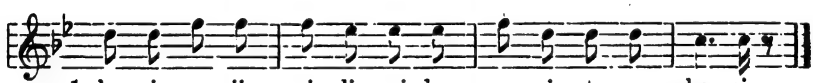

I. br. 9.

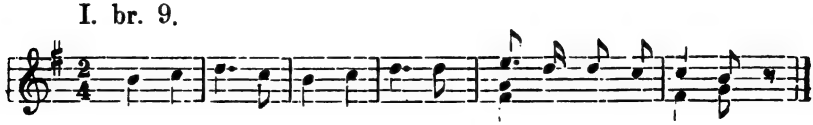

Digitized by Google

I. br. 113.

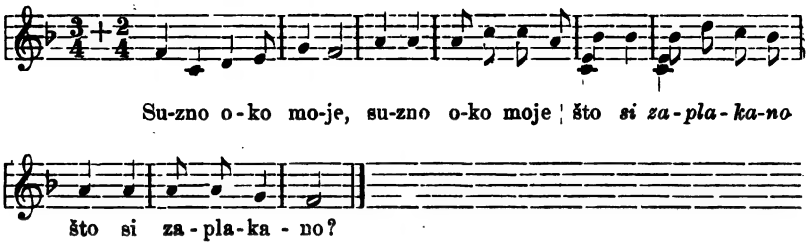

Najglavnije o porabi glazbenoga glagola jest to, da u melodiji ima doći samo na glagol prvoga stiha teksta dominantna harmonija, a ne i na glagol drugoga stiha. Razlog je tomu, što u glazbi mora biti drugi stavak napram prvomu stavku protimba (kontrast). Diže li se naime melodija prvoga stavka, to ima u drugom stavku padati; kada je u prvom stavku na izvjestnom mjestu tonična harmonija, to treba da bude na istom mjestu u drugom stavku dominantna harmonija itd. Pošto su u popievci glazbena načela jača, imadu veću moć od načela jezika (teksta), to se mora tekst popievke podrediti i zadovoljiti melodiji; primjerice:

I. br. 61.

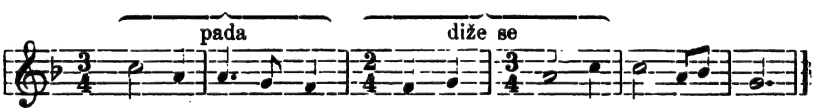

I. br. 50.

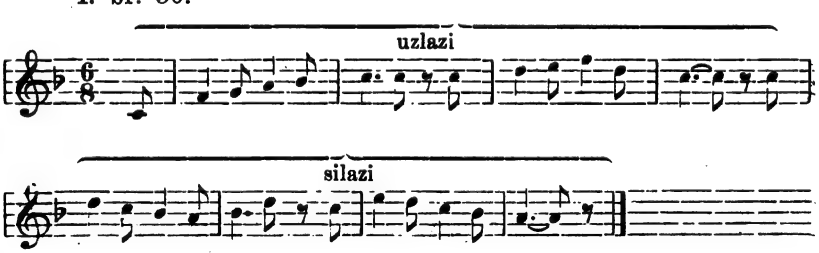

Sazvuk

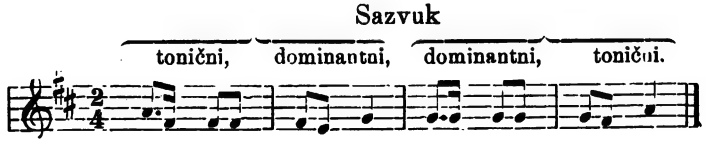

Digitized by Google

I. br. 112. Sazvuk

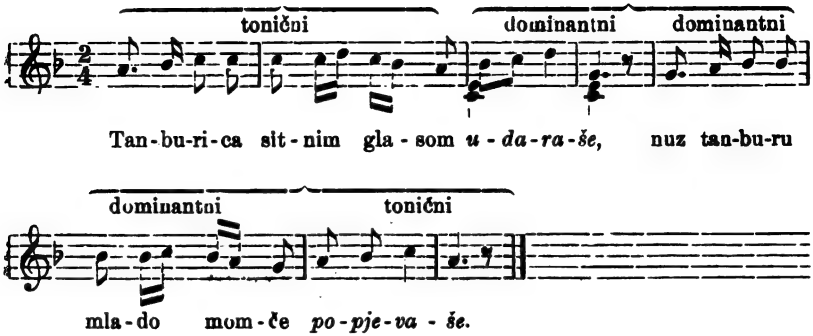

I. br. 118. Sazvuk

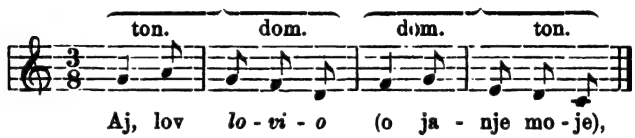

Samo kada melodija ne zahtieva protimbe, nego se drugi stavak prvomu stavku na prosto nanizuje, tada treba, da se subjekt i predikat teksta slaže sa subjektom i predikatom glazbe; primjerice:

I. br. 44.

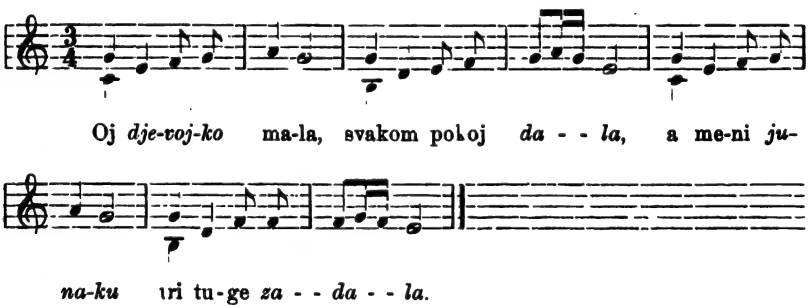

I. br. 80.

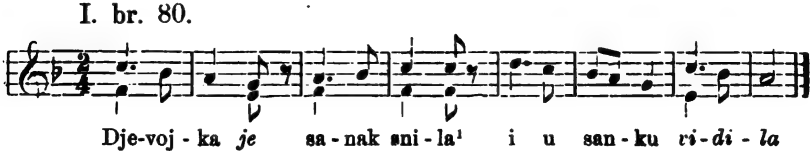

[1] I ovdje je kopula *je* jača od samoga glagola ***snila.***

Digitized by Google

I. br. 49.

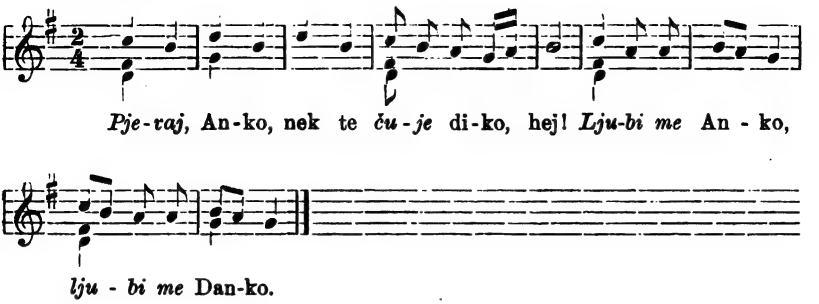

4. Neki jezici vole duge izreke; raširene proste, sastavljene (mnogostručne) i periode; drugi jezici opet vole kratke izreke. Medju živim jezicima upotrebljava duge izreke najviše njemački jezik, kratke izreke pak franceski, a u najnovije doba i hrvatski jezik[1]. Ima i u hrvatskom jeziku (osobito u pučkim junačkim pjesmama i pučkim pripovietkama) raširenih i sastavljenih izreka, ali perioda ima u pučkoj hrvatskoj literaturi jako malo.

I u raznim narodnim glazbama ne može da bude drukčije, pošto narodni koji jezik i narodna koja glazba tvore jednu nerazrješljivu cjelinu, koja se ne može i ne smije razoriti. Ta se cjelina razvila u toku od više stoljeća kao sama sobom, a narod je u to vrieme koli u jeziku toli u glazbi koješta istriebio, očistio i preinačio, dok nije jezik i glazba dospjela do narodne samostalnosti.

Glede same gradnje glazbenih stavaka primietit ću, da su glazbeni kosmopolite tako zaokupljeni od stare metode glazbene sintakse, da ne mogu drukčije ni pomisliti ustrojstvo glazbenih stavaka, nego onako, kako su ga učili u glazbenim učevnim knjigama. Svi pak znademo, da je upravo glazbena sintaksa najslabije izradjena u tim knjigama. To osjećaju čak i učenici, jer po onom, što se predava u glazbenim školama o glazbenom stavku, ne mogu oni nikako doći do pravoga pojimanja. S toga sam ja kušao glazbeni stavak drukčije razjasniti, nego kako je to dosada u običaju bilo. Ta moja reforma ne će uništiti ono, što postoji, nego će samo preinačiti metodu obuke.

---

[1] Pročitaj primjeru za volju nastupni govor sadašnjega predsjednika Jugoslavenske akademije Tadije Smičiklasa, kojim je govorom oslovio akademike dne 14. prosinca g. 1901., pa ćeš se osvjedočiti o kratkim izrekama u hrvatskom govoru novije dobe.

Digitized by Google

Pedagoško neko načelo veli: „Pri obuci valja prelaziti od poznatoga na nepoznato“, t. j. učeniku treba tumačiti nepoznato s pomoću onoga, što on pozna. Ono pak, što pozna učenik, koji kani učiti glazbenu sintaksu, jest gradnja jezične izreke. S toga je probitačno, da učitelj glazbe tumači učeniku gradnju glazbenoga stavka jezičnom izrekom. Dapače ja bih želio čak i to, da se upotriebe za glazbeni stavak i isti nazivi, koji rabe jezičnoj izreci. To bih želio zato (a obučavajući to i činim), da učenik laglje pojima glazbeni stavak, te da se sâm osvjedoči, koliko je glazba srodna, a u mnogom upravo istovetna s jezikom. — Evo kako se sudara glazbeni stavak s jezičnom izrekom:

a) Jezični subjekt ili predikat, uzev svaki za se, primjerice: *otac*, *vidim* — odgovara jednostavnomu motivu glazbenoga stavka:

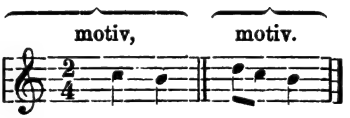

b) Spojen subjekt i predikat, dakle prosta ili jednostavna izreka: *otac vidi* — odgovara spojidbi dvaju motiva:

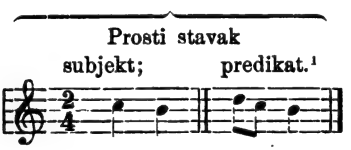

c) Raširena jednostavna izreka: („Sunce sjalo je vas dan“) odgovara dvjema sastavljenim i medju sobom spojenim motivima:

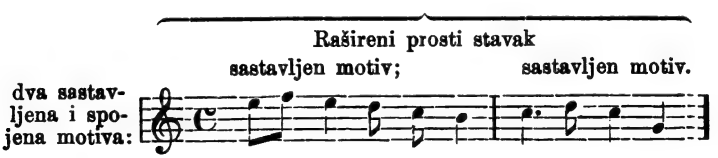

[1] Takva dva spojena motiva nazivali su do sada neki teoretičari *stavačnim člankom*, Satzglied (Marx), a drugi opet *odsjekom*, Abschnitt (Lobe).

Digitized by Google

d) Sastavljena jezična izreka (dvie izreke spojene: „Sunce ne sjaje, jer je nebo naoblačeno“) odgovara četirma spojenim motivima, što se je dosele nazivalo u glazbenoj sintaksi jednostavnim mjesto sastavljenim stavkom:

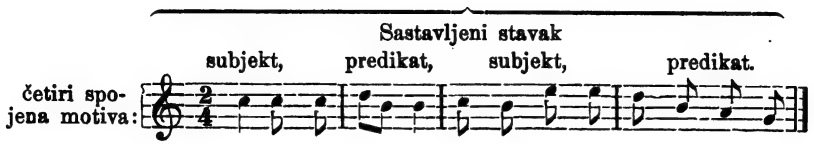

e) Mnogostručna jezična izreka, koja se sastoji od glavne izreke i od podredjenih izreka („Mačka se rado ulaguje, ali je ljudi ipak ne vole, znajući da je himbena“) odgovara onoj glazbenoj sastavbi, koju su dosada krivo nazivali period, a ipak nije period, jer se stavci ne odnose medju sobom kao protaza i apodoza, nego je obični mnogostručni stavak:

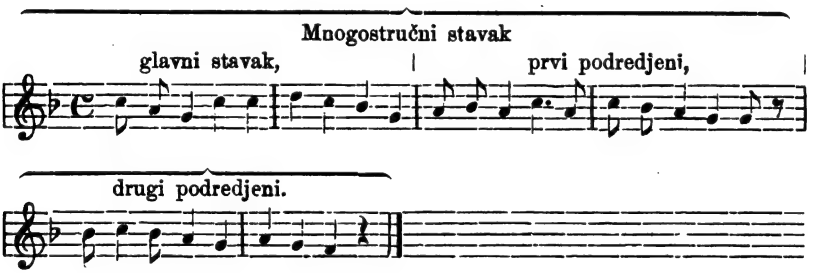

f) Jezični period od više izreka, koje se odnose kao protaza i apodoza: „Pozna li tko tradicionalna pravila svoje pučke glazbe, umije li ta pravila shodno upotriebiti, ima li u njega tvorne snage i je li inače glazbeno naobražen: to mu ne će teško biti izraziti se glazbeno u duhu i ukusu svoga naroda te novo glazbotvoriti“ odgovara pravom glazbenom periodu:

Digitized by Google

Erk, str. 223.

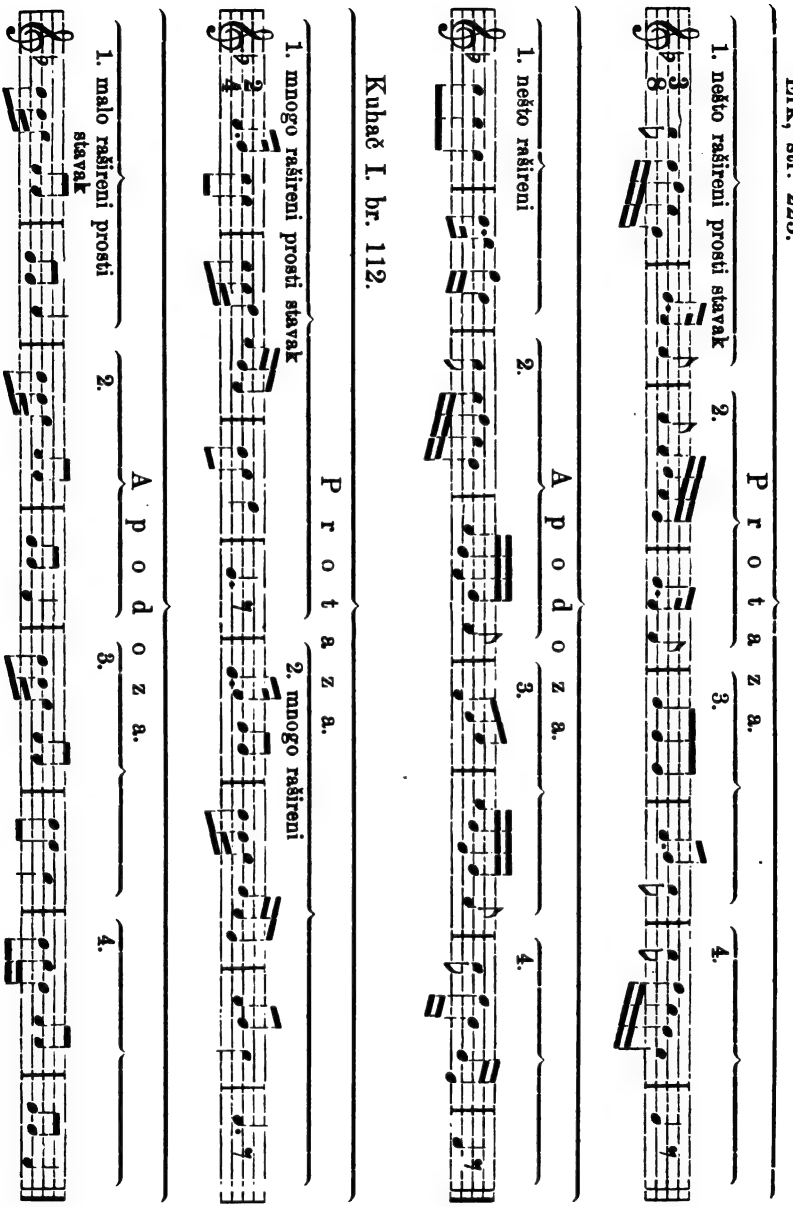

Kuhač I. br. 112.

g) Kako ima u jezičnoj sintaksi eliptičkih izreka, u kojima je zamučan substantiv ili verbum: Ta je (rieč) iz doma;

Digitized by Google

gleda (on, ona) a ne vidi; dobro jutro (želim); (dobit ćeš) milo za drago — tako ima i u glazbi eliptičkih stavaka:

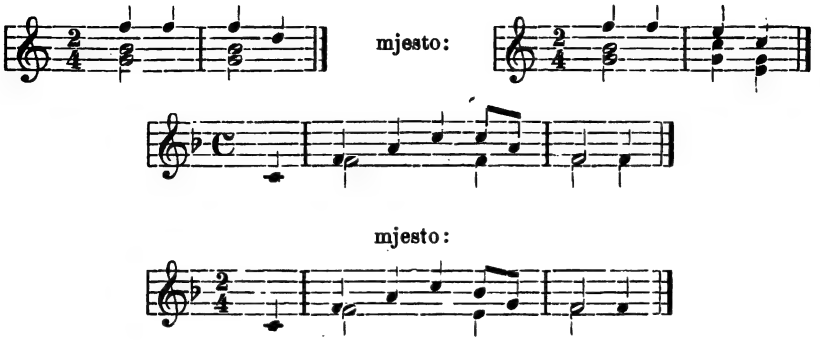

h) Pa kako u jezičnoj sintaksi ima umetnutih izreka: „Davno je bilo, — sad se govori —, kada se je to zbilo“ —, tako ima i u glazbi umetnutih stavaka:

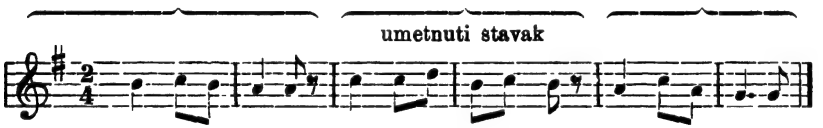

Obično se sastoji u glazbi prosti stavak (jednostavni i rašireni) od dva ili od tri takta, računajući amo i uzmah pa i stanke (pauze), koje dolaze u tim taktovima; primjerice:

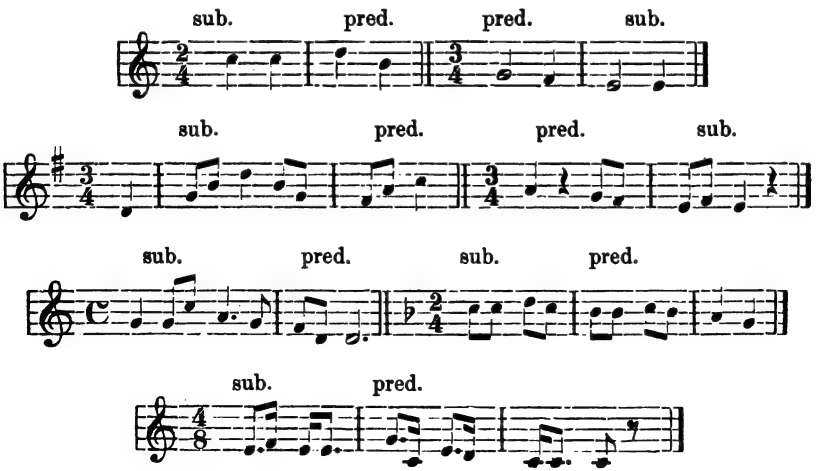

Digitized by Google

Jedan takt ne može da sačinjava stavak ni onda, kada se nalazi u jednom te istom taktu tonična i dominantna harmonija; primjerice:

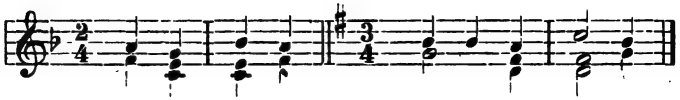

U takvom slučaju imadu se smatrati glasovi, koji pripadaju dominantnom akordu prohodnim glasovima, ili cieli akordi prohodnim akordima. Obzirom na prediduće primjere ovako:

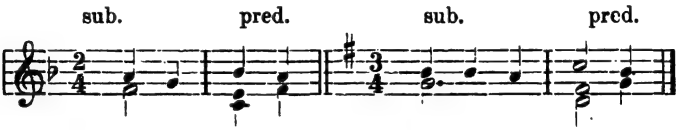

Samo u sastavljenim mjerovrstima, naime: u $^{4}/_{4}$ mjeri, ako se sastoji od $^{2}/_{4}$ i $^{2}/_{4}$; u $^{5}/_{4}$ ($^{5}/_{8}$), ako se sastoji od $^{3}/_{4}$ i $^{2}/_{4}$; u $^{6}/_{8}$, ako se sastoji od $^{3}/_{8}$ i $^{3}/_{8}$; u $^{7}/_{4}$ ($^{7}/_{8}$), ako se sastoji od $^{4}/_{4}$ i $^{3}/_{4}$; u $^{9}/_{8}$, ako se sastoji od $^{3}/_{8}$, $^{3}/_{8}$ i $^{3}/_{8}$; u $^{12}/_{8}$, ako se sastoji od $^{6}/_{8}$ i $^{6}/_{8}$ mjeri, može sačinjavati jedan takt prosti (jednostavni ili rašireni) stavak; primjerice:

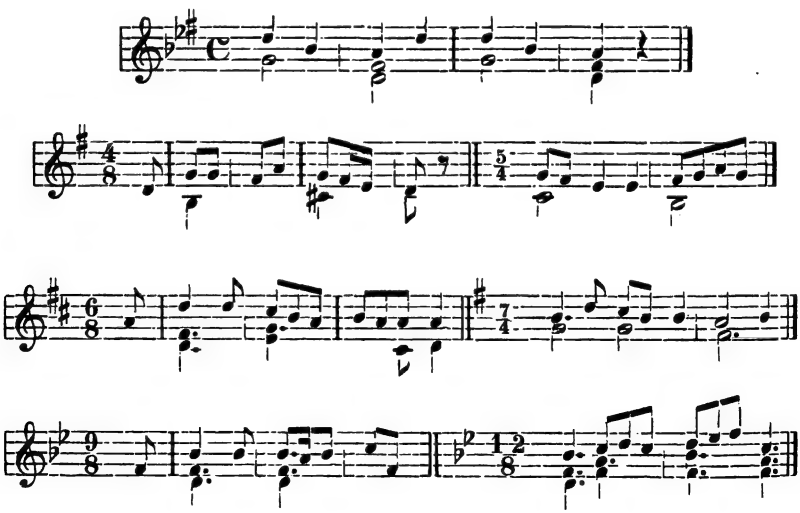

Digitized by Google

Katkada biva opet to, da moramo uzeti za prosti raširen stavak čak i četiri takta, a to onda, kada nema u prva dva takta predikata; primjerice:

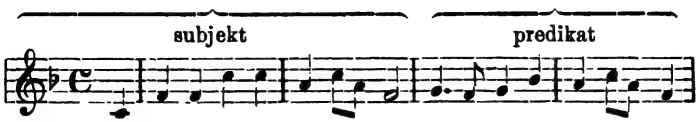

U instrumentalnim melodijama, naročito u onima za prosti rog ili prostu trubu, mogu se uzeti i dva takta, u kojima nema predikata, za jednostavni stavak, i to tada, a) kada dolazi iza takva dva takta dulja cezura, koja može nadomjestiti interpunkcije jezične izreke, b) kada bi se mogao koji glas u ta dva takta faktično ili samo u mislima harmonizirati, dominantnim sazvukom; primjerice:

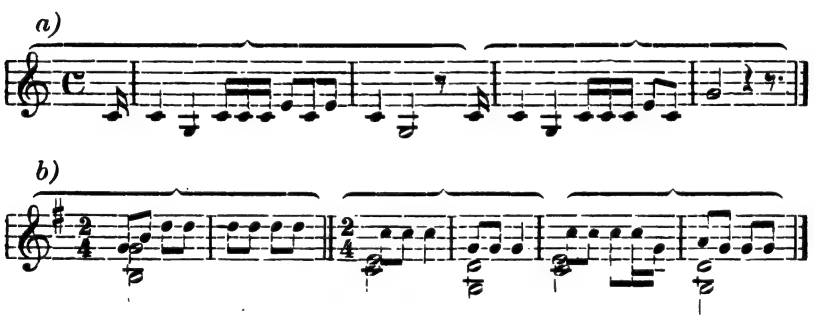

Vidjeli smo evo, da je glazbeni stavak isto tako gradjen kao i jezična izreka. Sada treba, da sve ono, što sam iznio o sličnosti raznih stavaka u glazbi i izreka u jeziku, navratim na to: koliko ima jedna i druga narodna glazba osobina u sintaksi, to jest u kojoj narodnoj glazbi mah otima ovaj ili onaj pojav u sintaksi?

Ni koji narod nema toliko čuvstva i spoznanja za to, da se jezični subjekt i jezični predikat slaže s glazbenim subjektom i glazbenim predikatom, koliko ima hrvatski narod. To čuvstvo ističe se osobito za jezični glagol i jezičnu kopulu. — U I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka“ dolazi u prvom stavku melodije jezični glagol ili kopula na dominantnu harmoniju 128 puta[1]; na jezičnu

[1] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ popievke pod br. 1 (je), 2, 4, 9, 15 (se), 16, 27 (je), 35, 38, 39, 40, 44, 46 (je), 48,

Digitized by Google

elipsu dolazi glazbeni glagol 11 puta[1], a iza oslovljenja ili apostrofiranja, u kojem nema jezičnog glagola, dolazi glazbeni glagol na pravom mjestu 19 puta[2].

Amo treba bezuvjetno brojiti još i onu 41 popievku u I. knjizi moje zbirke, koje nisu valjano harmonizirane s obzirom na jezični glagol teksta; a treba ih zato amo brojiti, jer pučki ishitrilac popievke nije tomu kriv, što harmonizator melodije nije stavio pod jezični glagol dominantnu harmoniju, nego drugi koji sazvuk[3].

49, 50, 54 (si), 57, 61 (si), 62 (je, se), 65, 66, 67, 71, 75, 76, 81, 82, 83, 85, 86, 88 (je), 90, 92, 94, 98, 101, 105, 112, 113 (si), 114, 118, 119, 132 (se), 136 (se), 138, 145, 152 (ni je), 153, 156, 158, 159 (je), 162, 167, 169, 170, 173 (je), 174, 175 (je), 176, 178 (se), 185 (si), 187, 189, 194, 200 (se), 202, 205, 206, 207, 208, 211 (sem = sam), 215, 221 (je), 224, 228, 229 (si), 233, 234, 236 (modul.), 239, 245, 246, 247 (modul.), 260, 262, 269 (si), 271, 274 (nisam), 276 (je), 277, 278, 279, 286, 291, 296, 299 (sem = sam), 304, 309 (se), 318, 319, 320, 323 (sam), 324 (je), 326, 331, 333 (se), 336, 340, 341 (je), 344, 345, 346, 350, 354, 355, 361, 364, 371, 383 (je), 384 (se), 386 (je), 387 (se), 388, 392 (sam), 395, 397, 398 (se, je). Skupa: 128).

[1] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. pop." popievke pod br. 6, 14, 47, 64, 72, 146, 149, 195, 273, 308 (želim), 370 (je) = 11.

[2] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. pop." popievke pod br. 24, 27, 45, 70, 91, 106, 108, 110, 171, 225, 242, 255, 288, 302, 330, 365, 367, 381, 387 = 19.

[3] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka" popievke, u kojima bi imala doći na jezični glagol dominantna harmonija: br. 3 (u 1. taktu na „Kune"), 17 (u 1. i 2. taktu na „driemam" i „spavam"), 20 (u 3. taktu na „potopi se"), 32 (u 1. taktu na „je"), 46 (u 1. taktu na „je"), 47 (u 7. taktu na „dodji"), 51 (u 3. taktu na „si"), 53 (u 3. taktu na „si" peterozvuk), 56 (u 3. t. na „beru l'"), 60 (u 1. t. na „nema"), 68 (u 1. t. na „savila se" dom. harmonija od Ge-mola), 77 (u 4. t. na „zove"), 87 (u 1. t. na elipsu „je"), 91 (u 4. t. na elipsu „je" i u u 6. t. na „prebiva"), 95 (u 1. t. na „vidim"), 96 (u 1. t. na „vidim"), 99 (u 1. i 2. t. na „sve se mučim"), 107 (u 1. t. na „tancaj, tancaj"), 122 (u 1. t. na „projahala"), 123 (u 1. t. na „prohajala"), 129 (u 2. t. na „klet ću", peterozvuk), 134 (u 1. t. na „sastale se"), 163 (u 3. t. na „rasrdilo"), 181 (u 2. t. na „vija"), 182 (u 1. t. na „sam"), 196 (u 2. t. na „boli me"), 198 (u 3. t. na „spava"), 203 (u 1. t. na „ljubim"), 214 (u 1. t. na „da smo"), 216 (u 1. t. na „sjećaš"), 217 (u 1. t. na „sjećaš"), 218 (u 1. t. na „gdje bi bila"), 285 (u 4. t. na „radila"), 289 (u 2. t. na „siva"), 293 (u 1. t. na „gledam"), 306 (u 1. i 2. t. na „doletio"), 311 (u 4. t. na „udaj me", vidi 8. takt), 351 (u 3. t. na „daj"), 360 (u 1. t. na „kakva je"), 365 (u 1. t. na „ljubim"), 370 (u 1. t. na „je li"). Skupa 41.

Digitized by Google

Ali po pravu nije opet ni harmonizator kriv, što nije stavio pod jezični glagol glazbeni, jer ovo se načelo otkrilo istom prije par godina. Dosadašnji harmonizatori hrvatskih i magjarskih pučkih popievaka učili su harmoniju po tudjim knjigama, u kojima nema ni spomena o kakvom glazbenom subjektu i glazbenom predikatu, pisci pak tih knjiga (Niemci ili Talijani) i njihovi narodi nemaju ni pojma ni čuvstva za takvu slogu izmedju teksta i melodije popievke.

Evo nekoliko melodija hrvatskih i magjarskih pučkih popievaka, koje bi morale biti drukčije harmonizirane s obzirom na jezični glagol.

Kuhač I. br. 3.

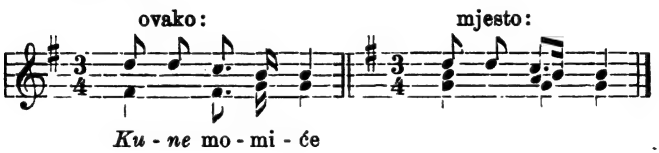

I. br. 17.

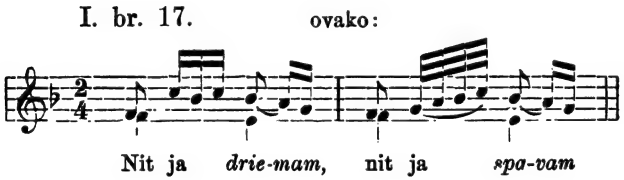

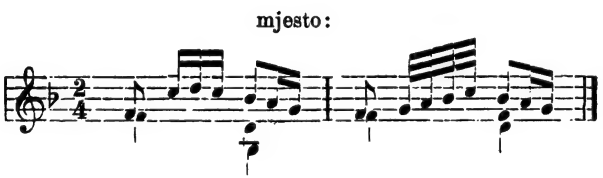

I. br. 182.

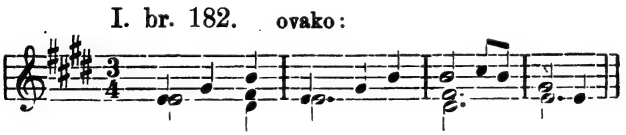

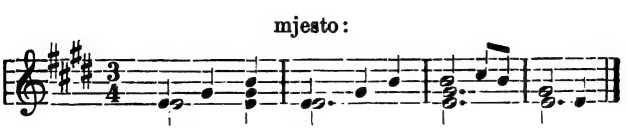

Digitized by Google

Bartalus I. str. 31.

ovako:

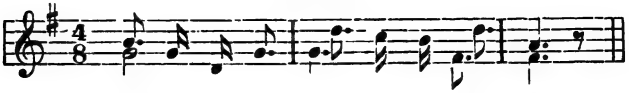

mjesto:

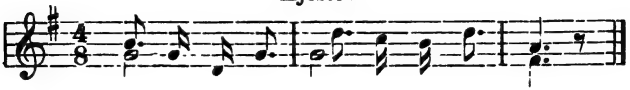

II. str. 10[b]).

ovako:

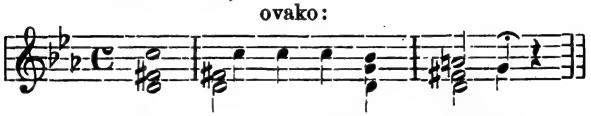

mjesto:

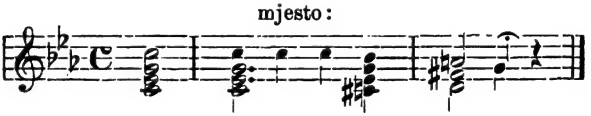

II. str. 9.

ovako:

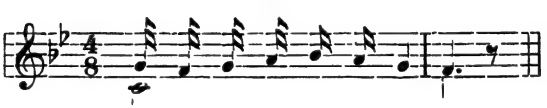

mjesto:

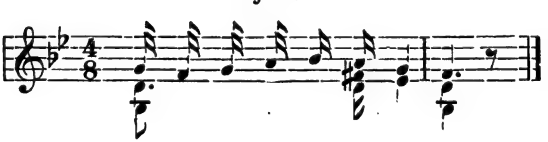

U hrvatskim pučkim popievkama dolazi po mojem iskazu na jezični glagol ili pomoćni glagol dominantna harmonija u 128 popievaka, na jezičnu elipsu dolazi 11 puta, poslije oslovljenja dolazi na pravom mjestu 19 puta, melodija pak, koje nisu valjano harmonizirane s obzirom na jezični glagol, ima 41; svega skupa dakle 199, što iznaša od 400 popievaka mal ne 50 postotaka. Glazbeni pojav s takvim postotkom nedvojbeno je tradicionalno glazbeno pravilo.

Digitized by Google

U magjarskim pučkim popievkama Bartalusove zbirke dolazi u prvom stavku, koji je mjerodavan, jezični glagol ili pomoćni na dominantnu harmoniju u 51 popievci[1], na jezičnu elipsu u 5 popievaka[2]; poslije oslovljenja u tekstu, dolazi glazbeni glagol na pravom mjestu 3 puta[3]; melodija, koje bi se morale drukčije harmonizirati s obzirom na jezični glagol, ima 20[4], svega skupa dakle 79 popievaka, što iznaša od 307 popievaka $25^3/_4$ po sto.

U njemačkim popievkama Erkove zbirke slaže se jezični glagol ili jezična kopula s glazbenim glagolom u 51 popievci, ali i u ovima ističe se glazbeni glagol obično samo veoma kratko i dosta slabo[5]. Na jezičnu elipsu dolazi glazbeni glagol samo d v a p u t a[6]. Poslije oslovljenja u tekstu dolazi glazbeni glagol na pravom mjestu

---

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci popievke u I. knjizi na str. 18, 30, 36, 43 (modul), 44, 48 (modul), 51, 57, 63, 64, 70, 82, 95, 105 (kopula „a"), 114, 116 (kopula „a"), 125; — u II. knjizi na str. 4, 10 (kopula „van"), 22, 26 (kop. „a"), 40 (kop. „az"), 41 (kop. „a"), 57, 66, 88, 89 (kop. „a"), 92, 98, 104, 112 (kop. „a"), 118[b] (kop. „a"); — u III. knj. na str. 17, 20[a] (kop. „volt"), 23, 39[a], 48 (kop. „a"), 49 (kop. „az"), 51, 60, 62 (kop. „van"), 68, 70, 77, 78 (volt), 86, 92[b], 100 (kop. „az"), 105, 116, 118 = 51.

[2] Vidi u Bartalusovoj zbirci popievke u I. knjizi na str. 32, 42, 87, 91; — u III. knjizi na str. 30 = 5.

[3] Vidi u Bart. zbirci popievke u I. knjizi na str. 48; — u II. knjizi na str. 51, 93 = 3.

[4] Vidi u Bart. zbirci popievke u I. knjizi na str. 31 (u 3. i 4. taktu na „zöldül"), 54 (u 1. taktu na „elmegyek" dom. od Ge-dura), 71 (u 3. t. na elipsu: „hogy kend"; dom. od Ge-dura), 79 (u 1. t. na „esteledik", dom. od A-mola), 89 (u 1. t. na „házasodik"), 96 (u 1. i 2. t. na „fáj"; dom. od A-mola); — u II. knj. na str. 10[b] (u 1. i 2. t. na „Czo fel"; dom. od Ge-mola), 42 (u 1. t. na „van"), 87 (u 1. t. na „érö"; dom. od Ge-mola), 90[a] (u 3. t. na „kérem"), 90[b] (u 1. t. na „van"; dom. od Ge-mola), 96 (u 1. t. na „volt"); — u III. knj. na str. 9 (u 1. t. na „engedje"; dom. od Ef-dura), 20[b] (u 1. t. na elipsu „a"), 40[b] (u 2. t. na „van"), 79 (u 1. t. na „igértet" i „elvesz"; dom. od Ce-mola), 108 (u 1. t. na „van"; dom. od Ge-dura), 112[b] (u 2. t. na „ég"), 116 (u 1. t. na „megunam") = 20.

[5] Vidi u Erkovom „Deutscher Liederhort" popievke na str. 17, 18 (ist), 60, 63, 85 (modul), 104, 106, 110, 111, 112[a], 112[b], 114, 115, 128, 131, 165 (wollen), 168 (ist), 175, 188, 194, 200, 208, 212[b], 213, 214, 216, 219, 223 (ist), 228[a] (ist), 229 (ist), 234, 237 (wär), 238, 244, 259[a], 260, 269, 279, 290, 303, 305 (ist), 318, 337, 345, 371 (ist), 378, 387, 390, 393, 415 = 50.

[6] Vidi u Erka popievke na str. 271, 291.

Digitized by Google

takodjer samo dva puta[1]. Melodije, koje bi trebalo onako harmonizirati, da na jezični glagol dolazi dominantna harmonija, ne mogu se iz Erkove zbirke konstatirati, pošto nisu melodije harmonizirane. No koliko ja poznam način njemačke harmonizacije, mogu reći, da se Niemci ni malo ne obaziru u harmonizaciji popievaka na jezični glagol.

U njemačkim popievkama Erkove zbirke slaže se jezični glagol i pomoćni glagol s glazbenim glagolom svega skupa 54 puta, što iznaša od 327 popievaka $16^1/_2$ po sto. A i ovo malo sudaranja pripisati treba više slučaju nego načelu. Jer kada bi bilo u Niemaca takvo sudaranje teksta i melodije načelo, prihvatili bi to načelo bez sumnje njemački komponiste, te ga i dosljednije proveli nego neglazbeni njemački puk. Medjutim njemački komponiste posvjedočuju baš protivno, te odaju u svojim popievkama, da nemaju za taj glazbeni pojav ni najmanjeg čuvstva i spoznanja.

Evo nekoliko takvih primjera:

A. W. Mozart.

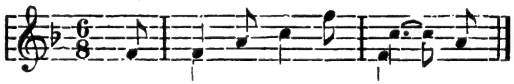

Komm' lie-ber Mai und *ma - che*

A. W. Mozart.

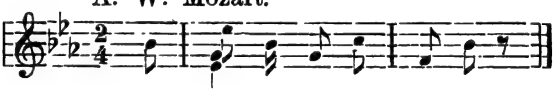

Er - wacht zum neu-en *Le-ben.*

C. M. v. Weber.

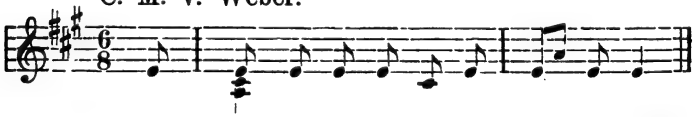

Was *glänzt* dort vom Wal-de im Son-nen-schein?

C. M. v. Weber.

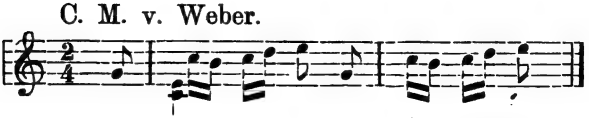

Wir *win - den* dir den Jung-fernkranz

[1] Vidi u Erka popievke na str. 91, 197a).

Digitized by Google

Franz Schubert.

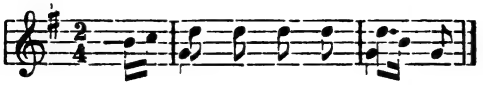

Franz Schubert.

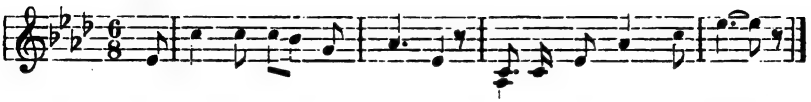

Barth. Mendelsohn.

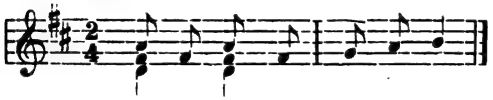

Barth. Mendelsohn.

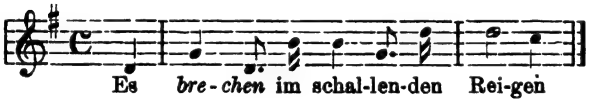

F. Abt.

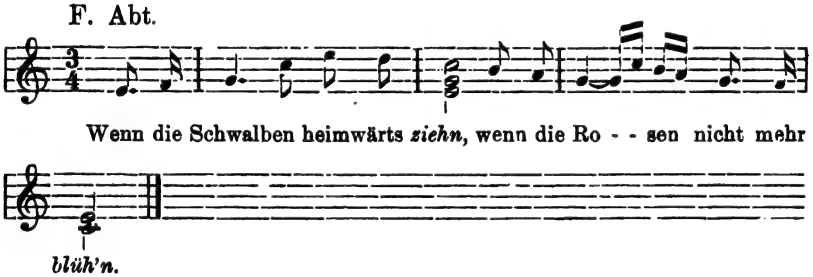

Fried. Silcher.

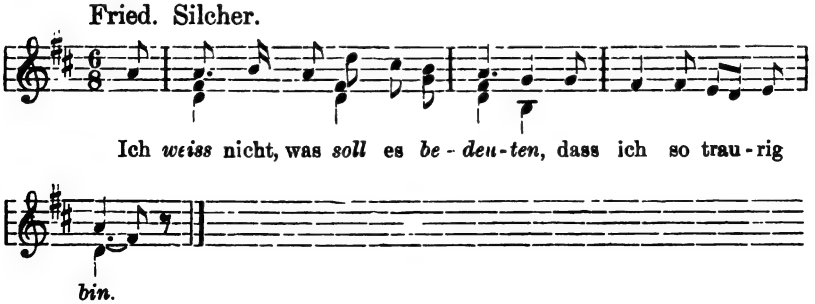

Digitized by Google

H. Marschner.

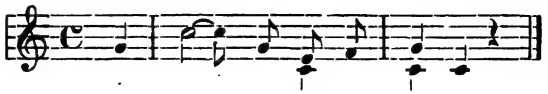

Fr. Kücken.

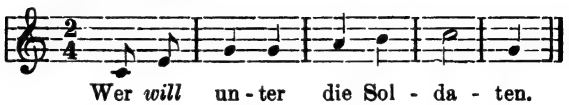

Što se tiče porabe jezičnoga glagola na glazbeni glagol u talijanskim popievkama, mogu se obazreti samo na zbirku „Eco della Lombardia“, pošto su tekstovi u zbirkama „Eco di Napoli“, i „Eco del Vesuvio“ u napuljskom dialektu, koji dialekt ne razumijem; s toga i ne mogu naznačiti, koje su rieči glagol ili pomoćni glagol, a koje nisu. No mislim, da nam može i ono 50 popievaka zbirke „Eco della Lombardia“ predočiti postotni razmjer porabe jezičnoga glagola na glazbeni. — U toj dakle zbirci dolazi na početku popievke jezični glagol ili jezična kopula na glazbeni glagol (na dominantnu harmoniju) u 7 popievaka[1], što iznaša 14 po sto.

Po tom se vidi, da je i u njemačkim i u talijanskim popievkama sudaranje jezičnoga glagola s glazbenim glagolom samo puki slučaj.

U onim krajevima naše otačbine, gdje je uslied pritiska tudje tradicije donekle nestalo smisla za to, da se jezični subjekt i predikat slaže s glazbenim subjektom i predikatom, dolazi u našim popievkama pa i u magjarskim katkada jezični subjekt na glazbeni predikat i obratno[2]. Ta opreka lako se dade ispraviti, ako naime okrenemo tekst, te stavimo prvu polovicu stiha ili prvu izreku na drugo mjesto; primjerice:

---

[1] Vidi u toj zbirci popievke na str. 2 (Pripjev), 13 (è), 59, 71 (è), 94, 101, 103 = 7.

[2] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka“ one pod br. 6, 7, 10, 164, 180, 190, 204, 226, 231, 232, 257, 270, 282, 317, 318, 356, 358. — Vidi u Bartalusovoj zbirci popievke u I. knjizi na str. 23, 77; u II. knj. na str. 78, 79, 84.

Digitized by Google

Kuhač. I. br. 7.

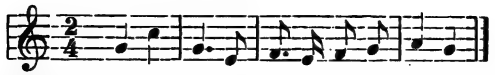

Original: *Vo-zi - la* se po mo-ru ga - li - ja.
Okrenut: Ga-li - ja se *vo - zi - la* po mo-ru.

I. br. 10.

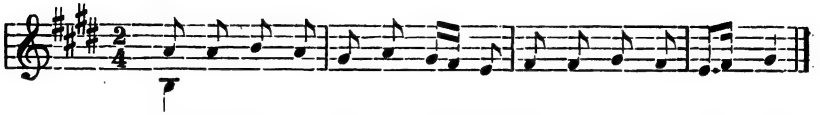

Di - ka pla - va (la - ne mo - je) na *sr - cu* mi spa - va.
Di - ka pla - va (la - ne mo - je) spa - va mi na *sr - cu.*

Takve popievke nisam u ostalom ubrojio u one, koje bi morale biti drukčije harmonizirane, jer ove skrivio je puk, one pak harmonizator. Ali ako i ne smijemo dirati u pjesničke ili glazbene pogrješke pučkoga pjevača (jer ako te pogrješke ispravimo, tada nije pjesma ili melodija više pravi pučki original), ipak sam te pogrješke ovdje istaknuo pouke radi. Poučne mogu te pogrješke biti ne samo hrvatskom komponisti, nego i hrvatskom pjesniku. Potonji treba da u strofičkim pjesmama pazi na to, da dolazi u drugoj, trećoj itd. kitici, jezični glagol uviek na isto ono mjesto, gdje je bio u prvoj kitici; jer ako se pjeva svaka kitica na jednu te istu melodiju, to valja, da je i u tekstu jedan te isti obrazac. To je doduše malo teško, ali umjetnički pjesnik mora više umjeti i znati nego neuki pučki.

Još je jedan glazbeni pojav, koji se tiče jezičnog glagola ili jezične kopule u popievci, a to je trozvuk dolnje dominante, koji se upotrebljava za jezični glagol mjesto kojega sazvuka gornje dominante, primjerice:

Bartalus I. str. 46.

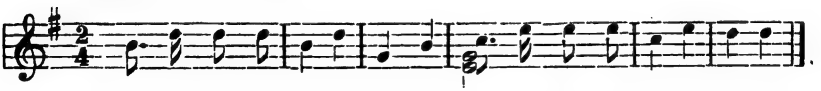

Korcs-má-ros-né lá-nya Tré-zsi, *nem a - kar - ja* a bort mér-ni

Erk str. 35.

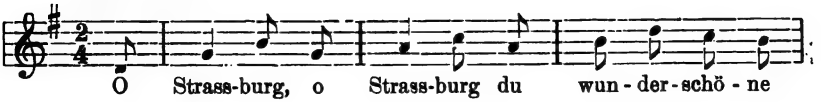

O Strass-burg, o Strass-burg du wun - der - schö - ne

Digitized by Google

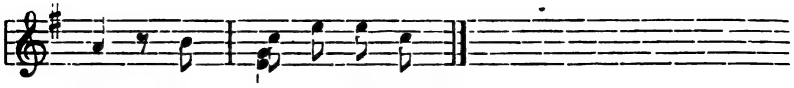

Kuhač I. br. 97.

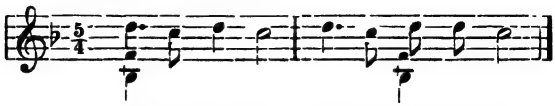

„Eco della Lombardia" str. 26.

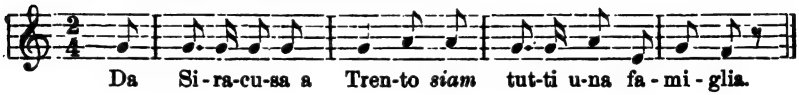

Taj pojav najviše je opaziti u magjarskim popievkama[1], redje u njemačkima[2], a još redje u pravima hrvatskima[3] i u talijanskima[4]. U magjarskim popievkama regbi da je to načelo, u drugima samo slučaj.

Po mom sudu potječe poraba trozvuka dolnje dominante na jezični glagol u magjarskim popievkama od pieva kalvinske i luteranske crkve. Znademo, da se u crkvenim koralima (a ti korali nisu pučki, nego komponirani pievi) kadencira s trozvukom dolnje dominante, a znademo i to, da u kalvinskoj i u luteranskoj crkvi pjeva sakupljeni puk takodjer te korale. U katoličkoj crkvi nasuprot ne pjeva puk u crkvi korale, psalme i druge obredne popievke, nego službujuće svećenstvo, a puk pjeva takve nabožne

---

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci popievke u I. knjizi na str. 33, 46, 55, 59, 65, 79, 84, 99 *(van)*, 101, 107, 122, 124; u II. knj. na str. 29, 32 *(van)*, 39, 44, 51, 71, 84 *(a)*, 86[a], 89 *(van)*, 91, 94, 98, 114, 115; u III. knj. na str. 16, 34[b], 36, 59 *(a)* = 30.

[2] Vidi u Erkovoj zbirci popievke na str. 35[a], 35[b], 40, 74, 169, 175, 189[a], 189[b], 242, 270, 360, 404, 407 = 13.

[3] Vidi u I. knj. „Južnoslov. nar. pop." popievke pod br. 27 (elipsa; varoška), 97 (Slavonija), 105 (Koruška), 160 (Sriem), 186 (hrv. Zagorje), 252 (hrv. Zagorje po magj. trad.), 254 (Dalmacija), 263 (Štajerska), 323 (hrv. Primorje), 328 (varoška), 375 (Slavonija po magj.) = 10.

[4] Vidi „Eco della Lombardia" na str. 8 *(sia)*, 28, 40, 48 *(hai)*, 55, 104 *(ha)* = 6.

Digitized by Google

popievke, koje se ne osnivaju na koralu, nego na svjetovnoj dotičnoj narodnoj glazbi.

U starim njemačkim tako zvanim „Volkslieder“-ima kadencira se takodjer s trozvukom dolnje dominante, ali u novijim sve više nestaje takvo kadenciranje, jer je svjetovna umjetnička glazba Niemaca utjecala na pučki piev te istriebila staro crkveno kadenciranje. Ima doduše u njemačkim pa i u magjarskim popievkama još nekoliko melodija, u kojima se kadencira trozvukom dolnje dominante, ali na taj trozvuk ne dolazi u tekstu glagol[1].

U hrvatskim pučkim popievkama više se upotrebljuje trozvuk dolnje dominante za oznaku jezičnoga atributa subjekta ili predikata, nego za oznaku jezičnoga glagola; primjerice:

Kuhač I. br. 27. I. br. 45.

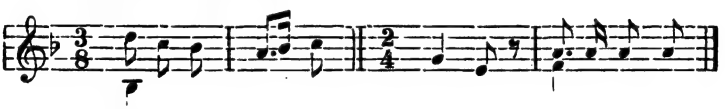

Vi-so-ka je - la Sla - vi - či - ca *mla-da.*

I. br. 283.

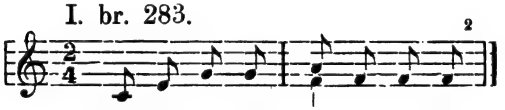

Ka - žu lju - di *u Tu - ra - ka*

Budući da je u magjarskim popievkama narodna tradicija, da se upotrebljuje za jezični glagol i trozvuk dolnje dominante, to moramo i ovih 30 primjera pribrojiti onima 78 popievaka, u kojima se slaže jezični glagol sa glazbenim; ali tada ne će iznieti postotni razmjer 25$^{3}/_{4}$, nego nešto više od 35 postotaka.

Spomenuti mi je jošte, da se hrvatska i magjarska popievka zato počinje često s dominantnom harmonijom[3], što se i tekst rado

[1] Vidi u Erkovoj zbirci popievke na str. 36, 73 (drugi dio), 74, 113, 120, 128, 183, 261, 308 (drugi dio), 328[a], 334, 336, 359; — u Bartalusovoj zbirci popievke u I. knjizi na str. 6, 80, 117; u II. knj. na str. 79; — u III. knj. na str. 23 i 97.

[2] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ jošte popievke pod br. 91, 215, 224, 340, 355 i 378.

[3] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ melodije pod br. 49, 70, 71, 156, 159, 200, 205, 211, 233, 241, 246, 291, 296, 304, 324, 325, 341, 344, 353, 364, 388, 398. U Bartalusovoj zbirci

Digitized by Google

počinje sa glagolom. A kada bi magjarski ishitrilac popievke još više pazio na slogu izmedju teksta i melodije, morale bi se bar dvie trećine magjarskih popievaka početi s dominantnom harmonijom, jer toliko se tekstova počinje sa glagolom.

U njemačkim popievkama Erkove zbirke našao sam samo dvie melodije, koje se počinju s dominantnom harmonijom, te u kojima se slaže tekst i melodija, a to su popievke na str. 90 i 291 (s elipsom). Druge dvie melodije (na str. 175 i 234) počinju se doduše takodjer s dominantnim sazvukom, ali u tekstu nema glagola.

I u zbirci „Eco della Lombardia" imaju samo dvie melodije (na str. 101 i 103), koje se počinju s dominantnom harmonijom, ali se jezični glagol samo slabo ističe.

B) O prostom glazbenom stavku (bio stavak jednostavan ili raširen), koji se sastoji od dva takta, primietiti mi je ovo: U hrvatskoj je popievci načelo, da u stavku od dva takta drugi takt drukčije glasi nego prvi, to jest da subjekt ima druge glasove nego predikat ili obratno. Drugi narodi, koji ne osjećaju u glazbenom stavku subjekt i predikat, često opetuju prvi takt doslovce. Uslied toga nema tada glazbeni stavak predikata, dočim ga ima u podloženom tekstu, primjerice:

Bartalus II. str. 10.

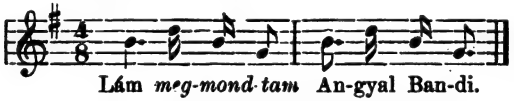

Erk, str. 81[b].

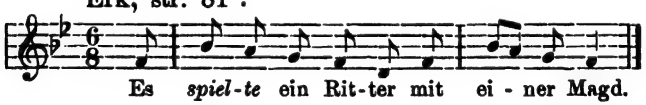

Kuhač I. br. 312 (iz Ugarske).

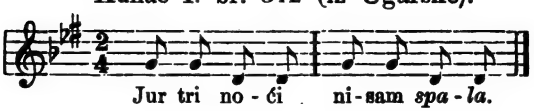

melodije u I. knjizi na str. 8, 36 (trebalo bi, da je dom. sazvuk), 48, 57, 71 (trebalo bi), 91 (elipsa); — u II. knj. na str. 10[b] (trebalo bi), 90[b] (trebalo bi), 92, 96 (trebalo bi); — u III. knj. na str. 17, 34[a], 105, 108 (trebalo bi), 116 (trebalo bi), 118.

Digitized by Google

Kada se u prostom raširenom stavku od četiri takta opetuje prvi takt doslovce, tada nije drugi takt glazbeni predikat, nego atribut. Ako je u tom slučaju i u tekstu, koji se pjeva na drugi takt, atribut, ili se iste rieči pjevaju na drugi takt, koje se pjevaju na prvi takt, to je opetovanje prvoga takta donekle opravdano; primjerice:

Kuhač I. br. 57.

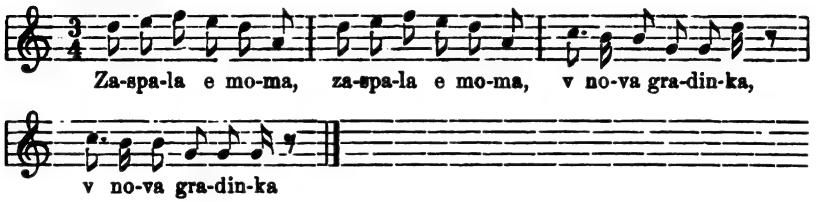

I. br. 253.

I. br. 54.

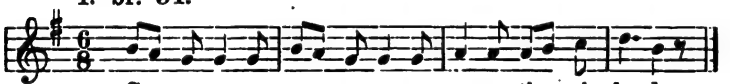

Bartalus I. str. 25.

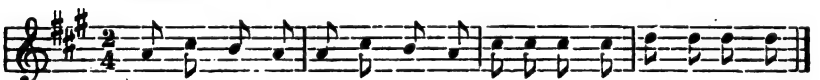

Bartalus I. 96.

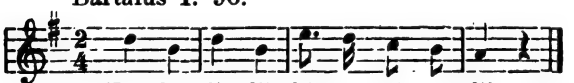

Bartalus II. str. 104.

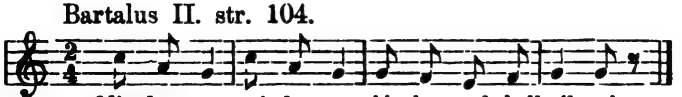

Takve sloge izmedju teksta i melodije nema ni u njemačkim ni u talijanskim popievkama. No i ne gledeći na tu slogu scienim,

Digitized by Google

da je opetovanje prvoga takta u melodiji arapsko-turska-magjarska tradicija. — Evo nekoliko primjera arapskih melodija:

Arapska, prilog str. XVIII.[1]

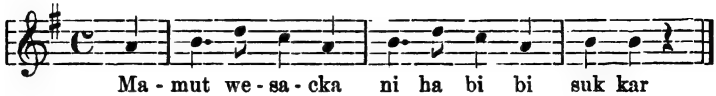

Persijska, prilog XXII.

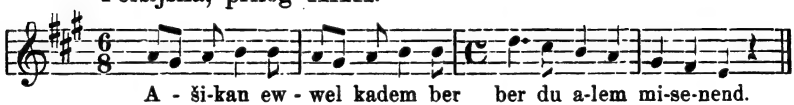

Persijska, prilog XXIV.

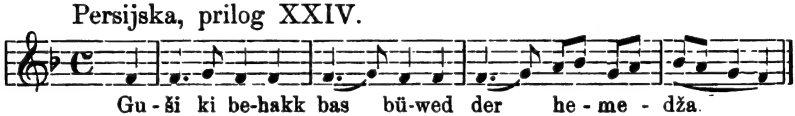

U Bartalusovoj zbirci opetuje se prvi takt doslovce u 43 popievke[2], u I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka“ opetuje se prvi takt u 19 popievaka[3], u Erkovoj zbirci u 9[4], a u talijanskim zbirkama u 7 popievaka[5].

Na popievke, koje se nalaze u mojoj zbirci, djelovala je stranom turska tradicija[6], stranom magjarska[7], a stranom umjetnička

[1] Vidi glazbeni prilog u djelu „Die Musik der Araber“ od R. G. Kiesewettera (Leipzig 1842)

[2] Vidi u „Bartalusovoj zbirci“ popievke u I. knjizi na str. 16, 22, 25, 27, 31, 40, 48, 51, 81, 88, 96, 106, 109, 121; u II. knj. na str. 8, 10, 16, 18, 21, 47, 76, 78, 82, 86, 94, 94[b], 104, 106; u III. knj. na str. 14, 20[b], 22, 26, 42, 56, 66, 68, 73, 87, 95, 119, 126 (br. 2), 126 (br. 3), 126 (br. 4) = 43.

[3] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ melodije pod br. 3, 32, 35, 38, 54, 57, 70, 97, 182, 198, 202, 249, 253, 264, 312, 340, 343, 380, 388 = 19.

[4] Vidi u „Erkovoj zbirci“ popievke na str. 38, 81[b], 123, 124, 170, 242, 276, 363, 376 = 9.

[5] Vidi „Eco della Lombardia“ melodije na str. 8, 74, 96; „Eco di Napoli“ nema ni jedne takve melodije; „Eco del Vesuvio“ na str. 12, 100, 144, 204 = 7.

[6] Vidi melodije pod br. 3, 38, 57, 70, 198, 249, 388.

[7] Vidi melodije pod br. 97, 202, 312, 340.

Digitized by Google

njemačka glazba[1]; jer je poznato, da se nije žacala njemačka umjetnička glazba dirati u glazbenu tradiciju inih naroda, te se je s njom okoristila, gdje je samo mogla. U svih 19 melodija moje zbirke, u kojima se prvi takt doslovce opetuje, dolazi taj pojav samo u tri prave hrvatske melodije[2].

Ima i takvih prostih raširenih stavaka, koji se mjesto od dva ili četiri takta sastoje od tri takta; dapače ima i takvih melodija, koje se sastoje od samih trotaktnih stavaka; primjerice:

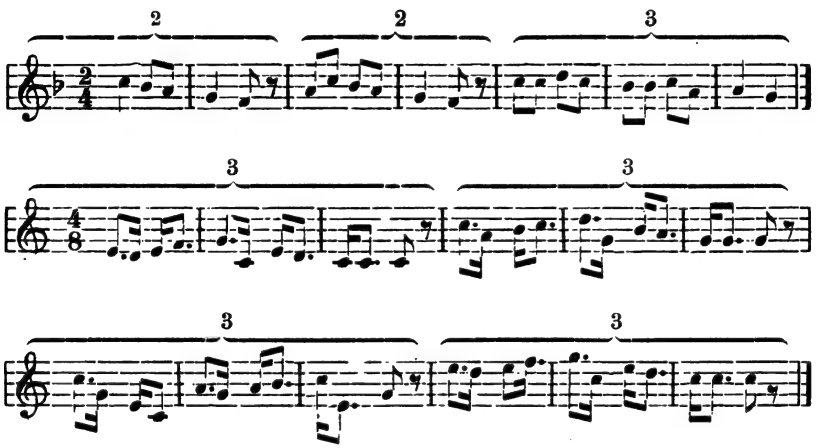

Melodije, koje se sastoje od samih trotaktnih stavaka, nalaze se najviše u magjarskim popievkama. U Bartalusovoj zbirci sastojećoj se od 307 melodija ima takvih melodija 41[3], u I. knjizi „Južnoslov. narod. popievaka", sastojećoj se od 400 melodija, ima samo 12[4], u Erkovoj zbirci njemačkih popievaka ima samo 6[5], a

[1] Vidi melodije pod br. 32, 54, 182, 253.

[2] Vidi melodije pod br. 35, 202, 386.

[3] Vidi u Bartalusa melodije u I. knjizi na str. 12, 15, 36, 37, 46, 51, 54, 56, 60, 67, 80, 101, 113, 123; u II. knj. na str. 13, 21, 26, 39, 48, 52, 88, 91, 94[a], 100; u III. knj. na str. 4, 9—10, 25, 34[a], 34[b], 36, 37, 43, 50, 52—53, 60—61, 84, 91, 98[a], 104, 116, 124[a] = 41.

[4] Vidi u I. knjizi melodije pod br. 67 (kao $^4/_4$ takt), 128, 228, 249, 270, 287, 319, 329, 344, 352, 370, 386 = 12.

[5] Vidi u Erkovoj zbirci „Deutscher Liederhort" melodije na str. 70 (iz Brandenburga), 187[a] (iz Šlezije), 187[b] (iz Brandenburga), 229[b] (iz velike vojvodine Badenske), 248[a] (iz Švicarske), 248[b] (iz Kesenicha u pruskom Rheinlandu) = 6.

Digitized by Google

u talijanskim zbirkama nema ni jedne popievke, koja bi se sastojala od samih trotaktnih stavaka.

No osim ovih naroda još je jedan narod, a to je slovački, koji imade melodija od samih trotaktnih stavaka. U zbirci „Slovanské spevy“, sastojećoj se od 603 melodije, a štampanoj god. 1880. u Turč. sv. Martinu, nalazi se 56 takvih popievaka[1].

Trotaktni stavci pomiešani s prostim stavcima od dva ili od četiri takta nalaze se u magjarskim popievkama 122 melodije[2], u hrvatskima 72 melodije[3], u talijanskima 30[4], a u njemačkima 33 melodije[5].

---

[1] Vidi „Slovanské spevy“, melodije pod br. 16, 22, 24, 30, 46, 48, 60, 69, 70, 71, 75, 90, 107, 108, 112, 141, 175, 192, 196, 202, 208, 226, 231, 235, 242, 254, 277, 310, 311, 325, 331, 336, 351, 358, 377, 402, 408, 413, 414, 436, 448, 449, 467, 468, 471, 478, 482, 486, 490, 513, 515, 533, 534, 535, 559, 593 (na str. 230) = 56.

[2] Vidi u Bartalusa melodije u I. knjizi na str. 10, 14, 16, 23, 25, 27, 30, 31, 34, 36, 37, 39, 40, 41, 43, 49, 51, 55, 58, 59, 63, 68, 69, 71, 74, 75, 79, 81, 83, 84, 94, 95, 96, 106, 112, 114, 115, 116, 118, 120, 121, 124; — u II. knj. na str. 2, 4, 6, 10^{b}, 16, 18, 27, 28, 29, 30, 34, 36, 37, 38, 41, 49, 54, 59, 62, 74, 75, 77, 80, 82, 83, 86, 98, 102, 103, 105, 106, 107, 114, 116, 118^{a}, 118^{b}, 119; — u III. knj. na str. 2, 9, 20^{a}, 20^{b}, 22, 26, 28, 30, 40, 41, 46, 47, 48, 51, 55, 56^{a}, 62^{b}, 67, 70 (II. dio), 71, 72, 76^{b}, 78, 79, 83, 87, 88, 92^{b}, 94, 96, 97, 98^{b}, 100, 105, 106, 107, 110, 112^{a}, 120, 121, 123. 126 (br. 1), 126 (br. 3) = 122.

[3] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ melodije pod br. 14, 16, 21, 25, 33, 35, 45, 48, 49, 55, 59, 75, 80 (na koncu), 82, 85, 100, 103, 108, 111, 113, 119, 121, 164, 172, 174, 176, 177, 178, 180, 187, 193, 198, 202, 203, 204, 205, 208, 212, 213, 223, 227, 230, 231, 232, 235, 237, 241, 251, 255, 256, 261, 279, 282, 294, 295, 298, 300, 305, 318, 321, 336, 342, 348, 359, 360, 367, 371, 372, 380, 390, 391, 393 = 72.

[4] Vidi u zbirci „Eco della Lombardia“ melodije na str. 1—3, 33, 52—54, 57—58, 78—79, 82—84, 85—86, 88—89; — u zbirci „Eco di Napoli“ na str. 12—13, 42—43, 44—45, 71—72, 86—88, 150 (u zadnjem retku); — u zbirci „Eco del Vesuvio“ na str. 7—8, 39—40, 58—59, 71—72, 88—89, 96—97, 98—99, 140—141, 150—151, 164—165, 170—172, 173—174, 180—183, 192—194, 195—197, 202—203 = 30.

[5] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 1, 11^{a}, 11^{b}, 37, 71, 91, 99^{a}, 99^{b}, 112^{a}, 113, 114 (II. dio), 140, 142, 151^{b}, 153, 187^{a}, 187^{b}, 189^{a}, 246, 248^{b}, 274, 291, 304, 306, 313^{b}, 322, 327, 351^{a}, 351^{b}, 352, 357, 391, 401 = 33.

Digitized by Google

Pribrojimo li k ovim magjarskim melodijama još i one, koje se sastoje od samih trotaktnih stavaka, dobit ćemo (122+41) 163 melodije, u kojima ima trotaktnih stavaka, to pak iznaša od 307 melodija nešto više od 53 po sto.

Zbrojimo li u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ sve melodije, u kojima ima trotaktnih stavaka (12+72), dobit ćemo 84 melodije, što iznaša od 400 melodija $22^1/_2$ po sto. — U talijanskim melodijama, u kojima nema melodija od samih trotaktnih stavaka, izniet će postotni razmjer od 200 melodija 15 po sto, a u njemačkim (6+33) izniet će postotak od 327 melodija gotovo 12%.

U slovačkim popievkama dolaze trotaktni stavci, pomiešani sa stavcima od dva ili od četiri takta, po postotnom razmjeru po prilici toliko, koliko u magjarskim melodijama. Ipak mislim, da trotaktni stavci pripadaju magjarskoj, a ne slovačkoj glazbenoj tradiciji. Magjari i Slovaci imadu toliko zajedničkoga u glazbi, da je teško odlučiti, komu pripada ovo ili ono.

U komparativnoj muzikologiji ne odlučuje to, koji je narod stariji ili mladji u kulturi, nego jedino to, koji je narod postojanije gojio stanoviti glazbeni pojav, te ovaj pojav prihvatio kao narodnu glazbenu osobinu. Vriedi li pak to načelo, tada pripadaju trotaktni stavci magjarskoj glazbi, pošto je postotni razmjer upotrebe tih stavaka u magjarskim popievkama ipak veći, nego u slovačkima. Treba samo da se obazremo na postotni razmjer onih magjarskih i slovačkih melodija, koje se sastoje od samih trotaktnih stavaka. U Magjara iznaša taj razmjer 12% (37 prama 307), a u Slovaka samo 9% (56 prama 603).

Niemci imadu doduše još jednu vrst trotaktnih stavaka, za koje mogu tražiti prvenstvo, ali ti tobožnji trotaktni stavci ne sastoje se od tri nerazdjeljiva takta, nego od 2+1 takta, od kojih se može onaj jedan takt bez uštrba i izostaviti, primjerice:

Erk, str. 22c.

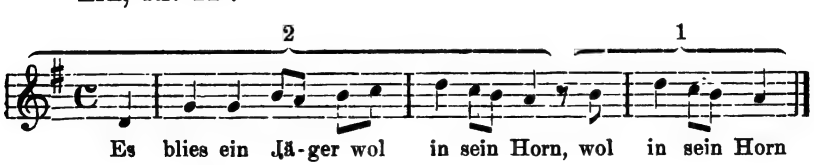

Digitized by Google

Erk, str. 222[b].

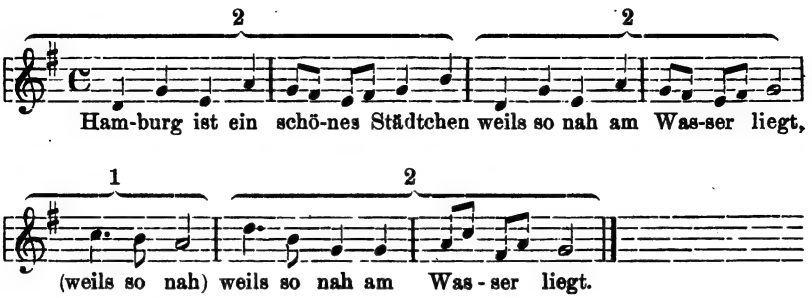

Erk, str. 241.

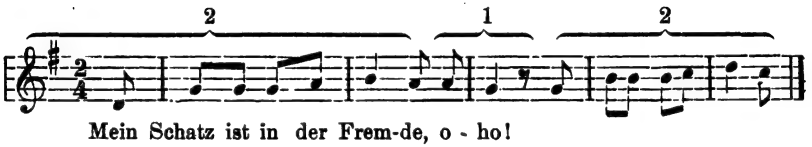

Takav jedan takt, koji nije organički dio stavka, jest odjeka, umetak (inter parenthesim) ili usklik.

Takvih tobožnjih trotaktnih stavaka ima u Erkovoj zbirci 25[1], u Bartalusovoj zbirci 7[2], u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ samo 2. Evo ih:

Kuhač I. br. 20.

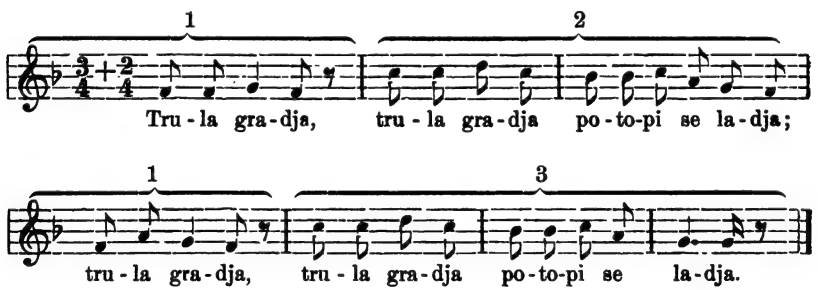

[1] Vidi u Erka melodije na str. 22[a], 22[b], 22[c], 36, 54[a], 54[b], 59, 77, 81[b], 112[b], 120[a], 136, 143, 209, 210[a], 210[b], 222[b], 229[a], 241, 259[c], 274, 301, 364, 376, 393 = 25.

[2] Vidi u Bartalusa melodije u I. knjizi na str. 43, 51, 84, 94; u II. knj. na str. 49; u III. knj. na str. 70, 79 = 7.

Digitized by Google

Kuhač br. 159.

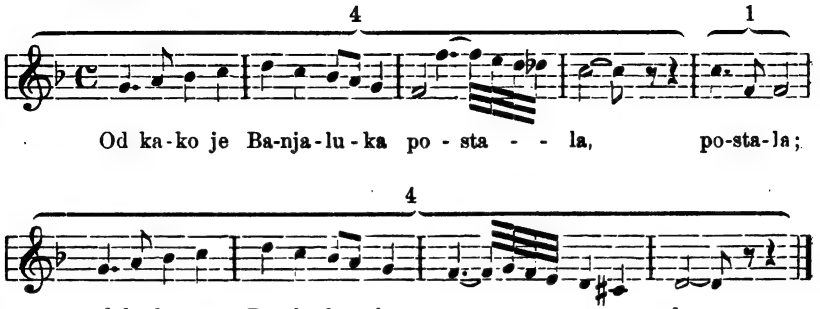

U talijanskim zbirkama imaju takodjer samo 2 takva primjera[1].

Pravih trotaktnih stavaka Niemci ne vole, već nastoje, da im se na razni način uklone. Tako uči njemačka glazbena sintaksa medju ostalim i to, da može u prostom stavku drugi takt biti ujedno i prvi takt sliedećega stavka, a da se taj drugi takt ne opetuje, primjerice:

Mènuett iz Ce-dur sinfonije od A. W. Mozarta.

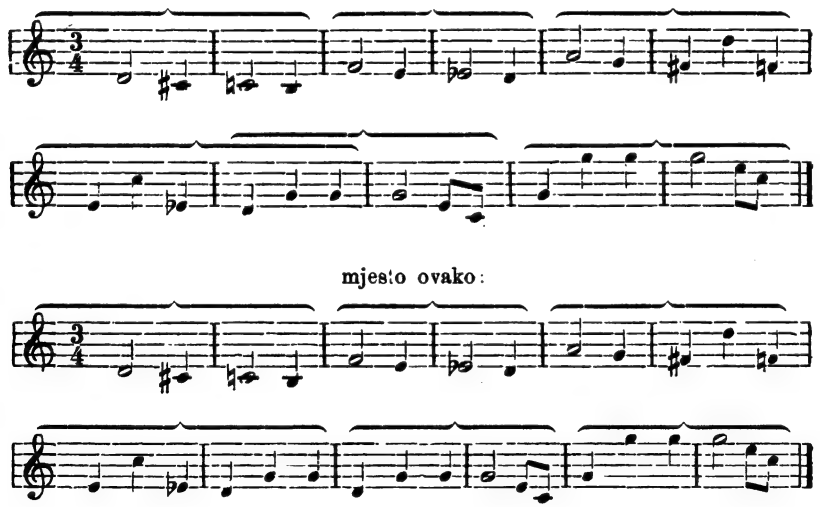

[1] Vidi u „Eco della Lombardia“ melodije na str. 8, 74, 96 (u „Eco di Napoli“ nema ni jedne) u „Eco del Vesuvio“ melodije na str. 12, 144.

Digitized by Google

Erk, str. 25b.

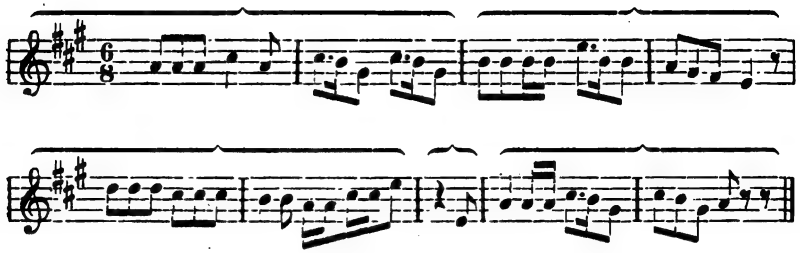

mjesto ovako:

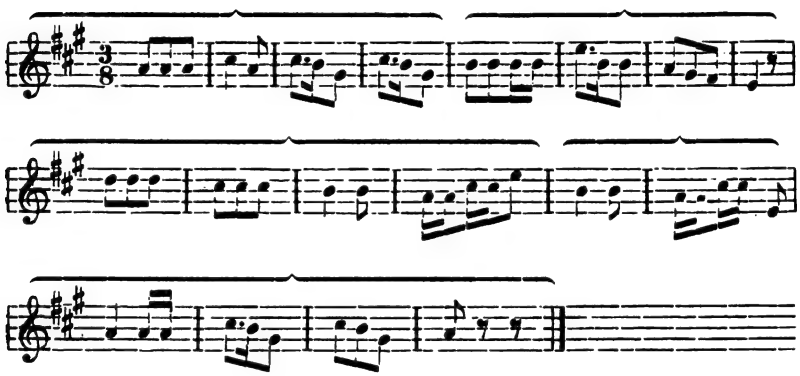

Opetovanje drugoga takta nije medjutim ni potrebno, samo treba da se u dvotaktne stavke uvrsti jedan trotaktni stavak, naime ovako:

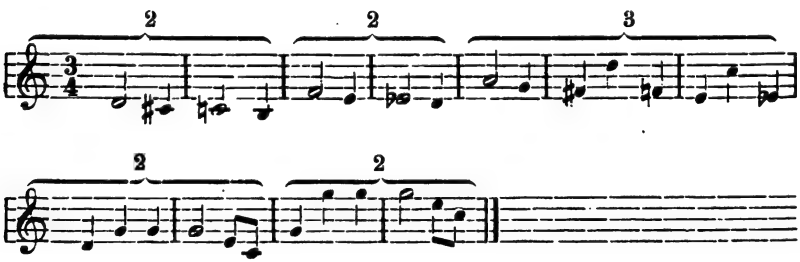

ili da se jedan takt produlji, naime ovako:

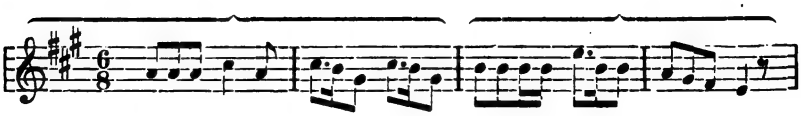

Digitized by Google

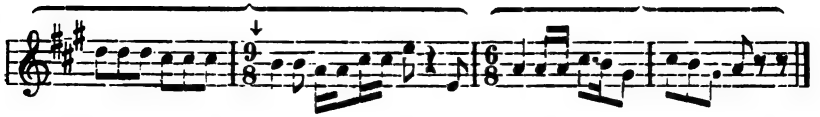

Evo još dva primjera, u kojima se trotaktni stavci izbjegavaju.

Erk, str. 293.

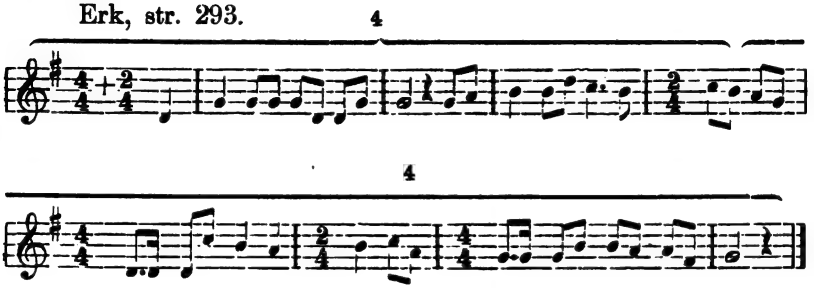

Kada bismo za ovu melodiju prihvatili $^3/_4$ mjeru, a ta bi mjera i tekstu odgovarala, dobili bismo *same trotaktne stavke,* naime:

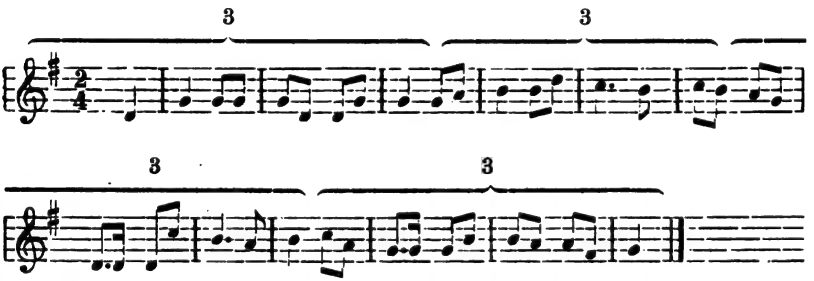

Erk, str. 256.

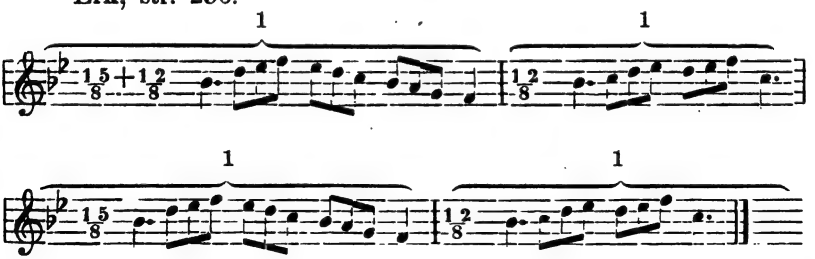

Ako prihvatimo za ovu melodiju $^3/_8$ mjeru, a to možemo mirne duše, jer ako tu melodiju pratimo kojim glazbalom, opazit ćemo lako, da melodija zahtieva trodielnu mjeru, naime:

Digitized by Google

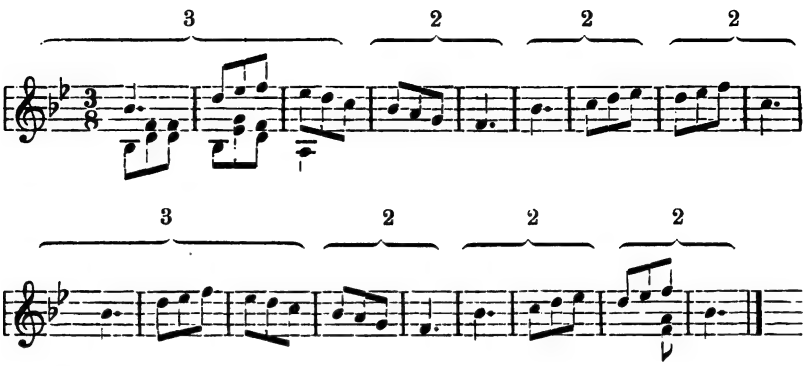

Taj postupak Niemaca svjedoči, da su njihove popievke (pa tako i talijanske) više instrumentalne nego vokalne, t. j. da se u pievnim melodijama više misli na ples nego na tekst popievke, na deklamaciju; jer kako je poznato, ne može se plesati na trotaktne stavke, nego samo na dvo- ili četverotaktne.

Što se toga tiče, da bude drugi takt (zamučav ga) ujedno i prvi takt sliedećega stavka, to nam i jezična sintaksa kaže, da je to nesmisao. Tako primjerice ne valja reći: „Tko zna cieniti novac, i vrieme", nego treba da se kaže: Tko zna cieniti novac, zna cieniti i vrieme" (dva stavka od dva takta). Ili: „Cieniti valja i novac i vrieme" (jedan stavak od tri takta).

U svakoj narodnoj glazbi mjerodavno je glede prostih stavaka, dali prevladjuju kratki ili dugi prosti stavci. Kratki su prosti stavci oni, koji se sastoje od dva ili od tri takta, a dugi su oni, koji se sastoje od četiri takta.

Kratki prosti stavci podaju koncepciji melodije kratku, a dugi stavci dugu nît. Isto je tako i u jeziku. Kratke su jezične izreke ili kratki glazbeni stavci običnò jasni i jezgroviti, u dugim pak izrekama ili glazbenim stavcima troši se mnogo rieči i mnogo glasova, dok se sazna jezgra stvari. Ako se dakle upotrebljavaju u kojega naroda što u jeziku, što u glazbi kratke izreke i kratki stavci, to mora da je i u sintaksnoj strukturi razno narodno obilježje.

U 200 talijanskih melodija nalaze se četverotaktni prosti stavci u 90 popievaka[1], što iznaša 45 po sto. U 327 njemačkih

[1] Vidi u zbirci „Eco della Lombardia" melodije na str. 6, 8, 11, 17, 26—27 (sami četverotaktni stavci), 28—29, 35—37, 40—41 (sami), 46—47, 48—49 (sami), 52—54 (sami), 59, 64, 69—70

Digitized by Google

popievaka nalaze se četverotaktni prosti stavci u 67 melodija[1], što iznaša do 20½ postotka. U 307 magjarskih popievaka nalaze se četverotaktni prosti stavci u 56 melodija[2], što iznaša malo više od 18%. U 400 hrvatskih melodija nalaze se četverotaktni prosti stavci u 34 melodije[3], što iznaša 8½%. No od ove naše 34 melodije samo pet ih je čista hrvatskoga karaktera[4], ostalih 29 melodija nastalo je uticajem tudje glazbene tradicije.

Osim postotnog razmjera četverotaktnih prostih stavaka treba jošte i na to obzir uzeti, imadu li ti četverotaktni stavci podulju ili kratku mjerovrst (Taktart). Kada je melodija u četiri-četvrtinskoj (C = 4/4) ili u 4/8 mjeri, a ova se može rastvoriti u dvie 2/4

(sami), 72—73, 76—77, 78—79, 80—81 (sami), 82—84, 85—86 (sami), 88—89, 92—93 (sami), 95—96, 102 (na koncu), 106—107; — „Eco di Napoli" na str. 12, 20—21, 23—25, 29—30, 32—34, 42—43, 44—45, 46—47 (sami), 49, 57, 60, 67, 79—81 (sami), 86—88, 89—93 (na str. 90), 94, 101, 107—113, 120—121 (sami), 122—124, 131—134 (sami), 135—136; — „Eco del Vesuvio" na str. 3, 7, 12—13 (sami), 25—26 (sami), 29—30, 31—32, 33, 37 (prema kraju), 41, 43, 45, 47, 50—51, 58—59, 62, 64 - 65, 66—68 (sami), 89, 101, 104—107, 110—111, 117, 120—121, 129, 134, 139, 142—143, 144 (u sredini), 146—147 (sami), 150—151 (II. dio), 152—153, 154—155, 158—159, 170, 175—176, 177—178, 184, 186—187, 191 (na koncu), 200—201 (sami), 202—203, 206—207 = 90.

[1] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 6 (sami), 17 (II. dio), 19, 27[a], 27[b], 28, 30, 35[a], 35[b], 37 (drugi stavak), 45[a], 81[a] (sami), 81[c] (sami), 99[a], 99[b] (na koncu), 123, 124, 181, 183 (sami), 192 (sami), 204[b], 205 (sami), 207, 208, 212[a], 212[b], 216 (u sredini), 220, 221, 224, 228[a] (sami), 228[b], 231, 233, 242, 247, 252, 259[a], 259[b], 261, 264, 273, 278[a], 278[b], 287[c], 295, 298, 308, 328[a], 328[c] (sami), 334, 336 (sami), 338 (II. dio), 340, 359 (II. dio), 363, 373, 376, 388, 394, 396, 400, 405[a] (sami), 409, 413, 414, 415 = 67.

[2] Vidi u Bartalusovoj zbirci melodije u I. knjizi na str. 14, 18, 23, 31, 33 (sami), 42 (sami), 43, 48, 64 (sami), 90, 92, 96, 99, 106, 107, 109 (sami), 111 (sami), 121, 122, 124; — u II. knj. na str. 5, 9, 10 (sami), 14[a], 14[b], 19 (II. dio), 29, 36, 59, 63, 64. 76, 78, 84, 85, 94[b], 102, 104 (sami), 110; — u III. knj. na str. 38, 42, 47, 49 (u sredini), 51, 68, 73, 74, 76[a], 80, 88, 92[a] (sami), 93 (sami), 96, 98—99, 113, 119 = 56.

[3] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka" melodije pod br. 6, 7, 8, 13, 15, 16, 38, 41, 44, 75, 77, 80, 82, 93, 112, 140, 163, 166, 167, 182, 187, 199, 222, 230, 240, 244, 245, 290, 311, 312, 339, 357, 361, 368 = 34.

[4] To su melodije pod br. 13, 82 (drugi stavak), 112, 140 i 240.

Digitized by Google

ili dvie $^2/_8$ mjere, tada imade takav četverotaktni stavak za pravo osam takta, te je takav stavak dvostruko tako dug kao onaj, u kojemu se ne može $^4/_4$ ili $^4/_8$ mjera rastvoriti u dva takta. Isto je tako, kada je melodija u $^6/_8$, $^9/_8$ i $^{12}/_8$ mjeri, te imade četverotaktnih stavaka. Dapače i dvotaktni stavci sa sastavljenim mjerovrstima duži su od onih četverotaktnih stavaka, koji teku u jednostavnoj $^2/_4$, $^3/_4$ ili $^3/_8$ mjeri.

Najduljih glazbenih stavaka imadu talijanske melodije[1], a zatim njemačke[2]. No ove potonje puko su oponašanje talijanskih umjetničkih melodija, koje su jako uticale na njemačku umjetničku glazbu, te tim putem doprle i u pučki njemački piev. To nam najbolje posvjedočuju njemačke umjetničke popievke, u kojima se često upotrebljava $^6/_8$, $^9/_8$ i $^{12}/_8$ mjera za stavke od 4 takta. U hrvatskim popievkama nalazi se samo jedna varoška melodija, u kojoj je mjera $^6/_8$, a stavak imade 4 takta[3]. U magjarskim popievkama nema ni jedne takve melodije.

Talijanski pjevači produljuju katkad četverotaktni stavak na pet takta, i to razvlačenjem jedne kajde; primjerice:

Eco della Lombardia str. 83—84.

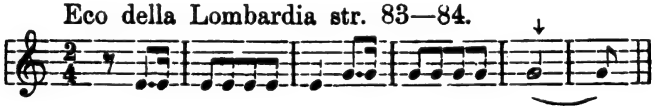

mjesto tako:

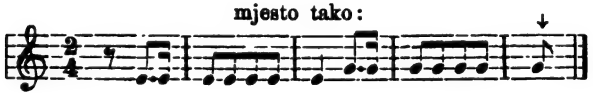

[1] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. 1($^9/_8$ 2), 4($^{12}/_8$ 2), 8($^6/_8$ 4), 76—77($^{12}/_8$ 4), 95—96($^6/_8$ 4); — „Eco di Napoli" melodije na str. 23—25($^6/_8$ 4), 29—30($^6/_8$ 4), 44—45($^6/_8$ 4), 86—88($^6/_8$ 4), 89—93($^6/_8$ 4), 94($^6/_8$ 4), 107—113($^6/_8$ 4), 135—136($^6/_8$ 4); — „Eco del Vesuvio" na str. 1($^6/_8$ 4), 3($^6/_8$ 4), 7($^6/_8$ 4), 12—13($^6/_8$ 4), 25—26($^6/_8$ 4), 29—30($^{12}/_8$ 4), 31—32($^6/_8$ 4), 37($^6/_8$ 4), 43($^6/_8$ 4), 45($^6/_8$ 4), 47($^6/_8$ 4), 50—51($^6/_8$ 4), 64—65($^6/_8$ 4), 101($^6/_8$ 4), 104—107($^6/_8$ 4), 134($^6/_8$ 4), 144($^6/_8$ 4), 150—151(2. dio $^6/_8$ 4), 170($^4/_4$ 4), 179($^6/_8$ 4), 184($^6/_8$ 4), 186—187($^6/_8$ 4), 191(na koncu $^6/_8$ 4), 196($^6/_8$ 4). U zaporkama je naznačen mjerovrst i broj takta.

[2] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 27a($^6/_8$ 4), 27b($^6/_8$ 4), 28($^6/_8$ 4), 30($^4/_4 = {}^3/_4$ i $^2/_4$ 4), 181($^4/_4 = {}^2/_4$ i $^2/_4$ 4), 183(2. dio $^6/_8$ 4), 233($^6/_8$ 4), 242($^6/_8$ 4), 247($^6/_8$ 4), 295($^4/_4 = {}^3/_4$ i $^2/_4$ 4), 388($^6/_8$ 4), 400($^6/_8$ 4).

[3] To je melodija pod br. 15 u I. knjizi „Južnoslov. popievaka".

Digitized by Google

Eco del Vesuvio srt. 7.

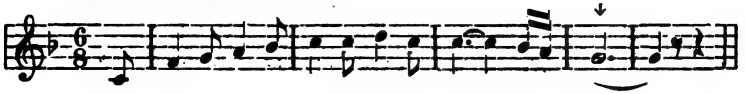

mjesto tako:

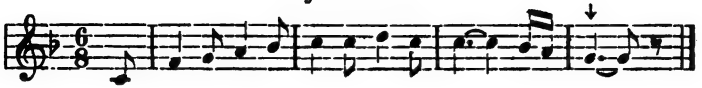

Kako sam prije spomenuo, ne pripadaju dugi prosti stavci u njemačkoj melodiji njemačkoj, nego talijanskoj tradiciji, jer njemačka melodija voli — u opće uzev — kratke stavke kao i hrvatska. S toga je čudno protuslovlje u tom pogledu izmedju njemačke melodije i njemačkog jezika. Stil njemačkog književnog jezika voli duge izreke, a glazba njihova kratke stavke! Prvo treba pripisati po mom mišljenju utjecaju latinskoga stila, a drugo utjecaju slavenske pučke glazbe. Kako voli naime pučka glazba Hrvata kratke glazbene stavke, tako i pučka glazba Poljaka, Čeha, lužičkih Srba i ostalih Slavena. Ti Slaveni, a osobito polabski, moćno su utjecali na glazbu i pučki piev Niemaca, na što ću se u toku ove radnje još i pobliže povratiti. Stil njemački bud jezični bud glazbeni nije se dakle razvio iz samoga sebe, nego je sliedio tudje uzore, dočim se stil hrvatski i ostalih Slavena razvio po vlastitoj narodnoj tradiciji ne mareći za tudje uzore.

Još mi je upozoriti glazbenike na razliku kratkih glazbenih stavaka od dva i od tri takta. U nekim narodnim glazbama ima naime u kratkim stavkama malo kajda (glasova), a u drugim narodnim glazbama ima u kratkim stavkama mnogo kajda; primjerice:

a) malokajdni stavci:

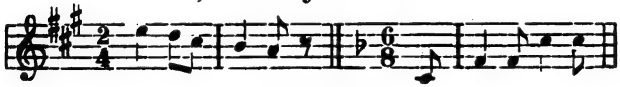

(od tri takta)

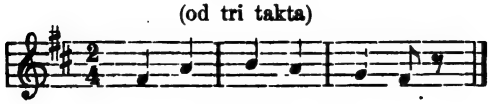

b) mnogokajdni stavci:

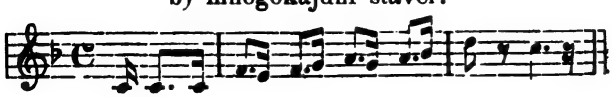

Digitized by Google

(od tri takta)

Da bih taj pojav nekako razrediti mogao, uzeo sam ovo mjerilo: Kada ima melodija $^4/_4$ (četiri četvrtinsku) ili $^4/_8$ mjeru, te se takt ne može rastvoriti u dvie $^2/_4$ ili u dvie $^2/_8$ mjere, te se nalaze u dva takva takta više od osam, u tri takta više od dvanaest kajda, to spada takav stavak u mnogokajdne stavke. Kada je $^3/_4$ mjera, te se nalaze u dva takta više od 12, u $^3/_8$ mjeri više od 6 kajda, u dva takta $^6/_8$ mjere više od 12 kajda, u tri takta više od 18 kajda, to spadaju ti stavci takodjer u mnogokajdne stavke. Nasuprot ako je u dva ili tri takta kratkog stavka manje kajde, nego što sam evo naznačio, to spadaju takvi stavci u malokajdne stavke. Mnogokajdni stavci ako i nisu po vremenu dulji od malokajdnih stavaka, to su ipak po oku dulji, a za sluh odaju suvišno brbljanje. Najviše kratkih prostih stavaka sa mnogo kajda imadu talijanske[1] i magjarske popievke[2]. Manje takvih stavaka ima u njemač-

[1] Vidi „Eco della Lombardia" melodije na str. 24 (prema koncu, $^2/_4$, 2, 11), 68 (prema koncu $^3/_8$, 2, 8), 72 (2. dio $^3/_8$, 2, 7), 87 ($^6/_4$, 1, 12), 90($^3/_4$, 2, prvi stavak 11, drugi 12), 94 (prema koncu $^2/_4$, 2, 10), 97($^3/_4$, 2, 10), 106($^4/_4$, 2, u tralala 22); „Eco di Napoli" na str. 4 (prema koncu $^6/_8$, 2, 16), 82($^6/_8$, 2 u drugom stavku 13, u četvrtom 16), 95($^6/_8$, 3 u prvom taktu 9), 114($^4/_4$, 2, 12), 117($^4/_4$, 2, 14), 127 (prema koncu $^3/_8$, 2, 9), 130 (prema koncu $^3/_8$, 2, 9), 144($^6/_8$, 2, 18), 157 (posljednji redak $^6/_8$, 2, 16, dalje 18); „Eco del Vesuvio" na str. 6 (treći stavak $^6/_8$, 2, 16), 23($^2/_4$, 2, 12), 39—40($^2/_4$, 2, treći stavak 12, četvrti 14), 160—161($^4/_4$, 2, 16, prema koncu 40), 162($^3/_8$, 2, u 9. stavku 10), 178—179($^6/_8$, 2, u petom stavku 29) = 23. U zaporke sam metnuo mjerovrst, broj takta i broj kajda.

[2] Vidi u Bartalusovoj zbirci u I. knj. melodije na str. 34($^4/_8$, 2, 10), 38($^4/_8$, 2, 13), 39($^4/_8$, 2, 10), 52($^4/_8$, 2, 10), 58($^4/_8$, 3, 15), 74($^2/_4$, 2, 10), 75($^4/_8$, 2, 11), 79($^4/_8$, 2, 12), 81($^2/_4$, 3, 2. stavak 20), 82($^2/_4$, 2, 11), 83($^3/_4$, 3, u prvom taktu 8), 84($^2/_4$, 2, u trećem stavku 10), 110($^4/_8$, 2, 16), 120($^4/_8$, 2, 10); u II. knj. na str. 24($^4/_8$, 2, 11), 26($^4/_8$, 3, u prvom taktu 8), 28($^4/_8$, 2, 11), 30($^4/_8$, 3, 16), 32($^2/_4$, 2, 11), 37($^4/_8$, 3, u prvom stavku 14, u drugom 16), 37($^4/_8$, 2, u trećem stavku 15), 42($^4/_8$, 2, 11), 51($^4/_8$, 2, 16 u drugom dielu), 66 (u drugom dielu $^2/_4$, 2, 9), 71 (na koncu $^4/_8$, 2, 15), 75($^4/_8$, 3, 14), 80($^4/_8$, 2, 10), 98($^4/_8$, 2, 12), 102($^4/_8$, 3, 16), 104 (u sredini $^2/_4$, 2, 12); u III. knj. na str. 28($^4/_8$, 3, 14), 30 (u sredini $^4/_8$, 2, 11),

Digitized by Google

kim[1], a najmanje u hrvatskim popievkama[2]. Stavimo li ove melodije u postotni razmjer, iznašat će 23 melodije od 200 talijanskih popievaka $11\frac{1}{2}\%$; u magjarskim popievkama iznašaju 43 melodije od 307 melodija 14%; u njemačkim popievkama iznašaju 20 od 327 melodija 6%, a u hrvatskima iznašaju 17 od 400 melodija $4\frac{1}{4}\%$.

Postotak magjarskih melodija doduše je nešto veći od postotka talijanskih, ali ja sam magjarske melodije zato stavio na drugo, a ne na prvo mjesto, jer je povod i narav mnogokajdnih prostih stavaka druga u Talijana, a druga u Magjara. U talijanskoj popievci osnivaju se naime takve figurirane melodije na instrumentalnoj praksi, u magjarskoj pak na vokalnom recitativu te se zato i ne mogu ni nazvati figuriranim ili variranim melodijama. Krivo bi shvatio pjevač mnogokajdne magjarske stavke, kada bi ih pjevao strogo po taktu, to jest po absolutnoj vrednoći kajda; on treba da ih pjeva po dužini ili kratkoći slovaka teksta. Talijanski pjevač nasuprot mora se u tim mnogokajdnim stavcima isto tako strogo držati takta, kao i guslač ili svirač u instrumentalnim melodijama.

I naše su melodije s mnogokajdnim stavcima obično recitativne te su u savezu s magjarsko-turskom tradicijom. Tako potječu naše melodije pod br. 17, 231, 241, 255, 354, 364 i 388 iz Bosne i Hercegovine, melodija pod br. 327 iz Crnegore, a ona pod br. 399 iz Srbije. Talijanske pak melodije te vrsti nemaju ništa zajedničkoga s magjarskima, nego samo s njemačkim melodijama.

Još je jedan pojav glede upotrebe prostih stavaka, koji je dosta važan. U nekim narodnim glazbama opetuje se naime prvi prosti

---

41($\frac{4}{8}$, 3, 16), 43 (na koncu $\frac{4}{8}$, 3, 14), 58($\frac{4}{8}$, 2, 9), 62($\frac{4}{8}$, 1, 8), 66($\frac{4}{8}$, 1, 6), 78($\frac{4}{8}$, 2, 16), 79($\frac{4}{8}$, 3, 16), 95 (na koncu $\frac{2}{4}$, 2, 12), 106($\frac{4}{8}$, 2, 11), 107($\frac{4}{8}$, 2, 11), 112($\frac{4}{8}$, 3, u prvom taktu 8) = 43.

[1] Vidi u Erkovoj zbirci melodije na str. 50($\frac{2}{4}$, 2, 12), 54[a]($\frac{2}{4}$, 2, 10), 57($\frac{2}{4}$, 2, 9), 63($\frac{2}{4}$, 2, 10), 108($\frac{2}{4}$, 2, 9), 112[a]($\frac{3}{4}$, 2, 13), 114($\frac{3}{4}$, 2, 13), 123 (u sredini $\frac{2}{4}$, 2, 10), 129($\frac{2}{4}$, 2, 10), 138($\frac{2}{4}$, 2, 11), 165[b](𝄵, 2, 12), 192($\frac{3}{8}$, 2, 8), 215($\frac{3}{8}$, 2, 8), 237($\frac{3}{8}$, 2, 9), 249($\frac{6}{8}$, 2, 17), 275($\frac{2}{4}$, 2, 12), 278[a]($\frac{3}{8}$, 2, 9), 300[a]($\frac{3}{8}$, 2, 10), 300[b] ($\frac{3}{8}$, 2, 10), 320($\frac{2}{4}$, 2, 11) = 20.

[2] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ melodije pod br. 9 (pripjev $\frac{2}{4}$, 2, 9), 10($\frac{2}{4}$, 2, 9), 17($\frac{2}{4}$, 2, 15), 130($\frac{2}{4}$, 2, 10), 132 ($\frac{2}{4}$, 2, 10), 150($\frac{2}{4}$, 2, 9), 172($\frac{2}{4}$, 2, 9 pripjev), 231($\frac{2}{4}$, 2, 9), 241($\frac{2}{4}$, 3, 15), 255($\frac{2}{4}$, 2, 11), 286($\frac{2}{4}$, 2, 9), 327($\frac{2}{4}$, 2, 12), 354 ($\frac{2}{4}$, 2, 9), 364($\frac{2}{4}$, 2, 10), 380($\frac{2}{4}$, 2, 9), 388($\frac{3}{4}$, 2, 14), 399($\frac{2}{4}$, 2, 10) = 17.

Digitized by Google

stavak od dva, tri ili četiri takta na početku melodije često, u drugoj kojoj narodnoj glazbi samo rietko ili nikada. Ovo opetovanje ili neopetovanje podaje strukturi melodije posebno obilježje.

Primjeri.

Kuhač I. br. 5.

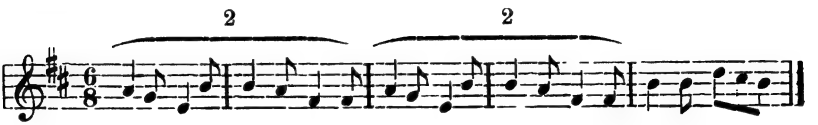

Bartalus I. str. 15.

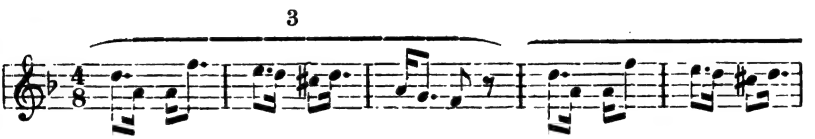

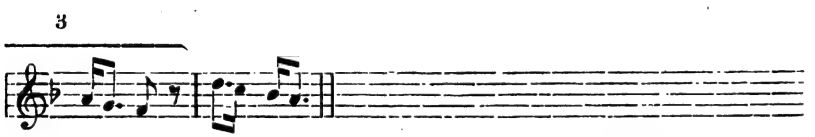

Erk, str. 228.[a])

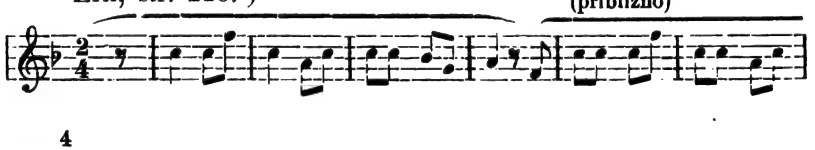

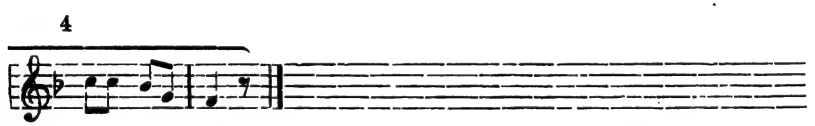

U magjarskim melodijama opetuje se prvi prosti stavak na početku melodije što doslovce, što približno u 50 popievaka, što iznaša od 307 melodija blizu 16¼%[1]; u talijanskim melodijama

[1] U Bartalusovoj zbirci opetuje se prvi prosti stavak od dva takta u I. knjizi na str. 10, 38, 39, 57, 62, 66, 71, 78, 117; u II. knj. na str. 24, 44, 51, 55, 62[b], 65, 90[a], 107, 115; u III. knj. na str. 2, 12, 14, 24, 59, 64, 77, 108 (približno), 110, 112[b], 121 = 29; od tri takta u I. knj. na str. 15, 83, 101, 103, 118; u II. knj. na str. 48, 88, 118; u III. knj. na str. 43, 67, 126[a], 126[c] = 12; od četiri takta u I. knj. na str. 90, 111; u II. knj. nigdje; u III. knj. na str. 32, 38, 49, 74, 80, 96, 98[b] = 9; skupa: 50.

Digitized by Google

opetuje se prvi prosti stavak na početku melodije u 30 popievaka, što iznaša od 200 popievaka 15%[1].

U njemačkim popievkama opetuje se na početku melodije prvi prosti stavak u 38 popievaka, što iznaša od 327 melodija blizu $11^5/_8\%$[2]; u hrvatskim popievkama opetuje se na početku melodije prvi prosti stavak u 30 popievaka, što iznaša od 400 melodija $7^1/_2\%$[3]. No od ovih naših 30 melodija spada 16 njih u područje tudje tradicije[4]. Za pravo možemo dakle samo 14 melodija amo računati, a tada iznaša postotak samo $3^1/_2\%$.

Iz ovog postotnog razmjera jasno se razabira, da opetovanje prvog prostog stavka na početku melodije nipošto ne spada na hrvatsku glazbenu tradiciju. To treba da hrvatski komponista zapamti. A dobro će biti, da i to uzme na um, da ako već hoće opetovati koji stavak, da ima biti uz opetovani stavak i isti onaj tekst, koji je imao prvi stavak, jer samo tada može se sudarati jezična melodija sa glazbenom. U pravim hrvatskim popievkama

---

[1] Od dva takta u „Eco della Lombardia" na str. 24, 46 (približno), 57, 101; u „Eco di Napoli" na str. 100; u „Eco del Vesuvio" na str. 35, 64, 90, 96, 108, 190, 198, 202 = 13; od tri takta u „Eco del Vesuvio" na str. 39 = 1; od četiri takta u „Eco della Lombardia" na str. 8, 69 (približno), 76; u „Eco di Napoli" na str. 20, 94, 107, 156; u „Eco del Vesuvio" na str. 33, 41, 104, 120 (u sredini), 168, 170, 173, 175, 177 = 16; skupa: 30.

[2] U Erkovoj zbirci opetuje se prvi prosti stavak od dva takta na str. 8^b, 40, 63, 132, 158, 168^c (približno), 213, 218^b, 222^b, 226^a, 265, 271 (približno), 279 (približno), 352, 372, 378, 383 (približno), 407 = 18; od tri takta na str. 143 (odjeka), 153^b, 209 (odjeka), 210 (interjekt), 248^a (pribl.), 248^b (pribl.), 294, 304, 306, 393 (odjeka) = 10; od četiri takta na str. 192, 212^a (približno), 228^a (pribl.), 233, 259^b, 264 (pribl.), 273, 278^a, 278^b, 388 (približno) = 10; skupa u 38 popievaka.

[3] U I. knjizi „Južnoslov. popievaka" opetuje se prvi prosti stavak od dva takta u melodijama pod br. 5, 28, 29, 64, 72, 73, 76, 84, 105, 145, 150, 161, 168, 179, 180, 207, 211, 231, 235, 250, 271, 332, 345, 346, 387, 393 = 26; od tri takta u melodijama pod br. 48, 212 = 2; od četiri takta u melodijama pod br. 77, 254 = 2; skupa u 30 popievaka.

[4] Naime melodije pod br. 28, 29, 145, 150, 180, 231 idu u magjarsko-tursko područje, one pod br. 5, 64, 84, 105, 207, 211, 332 u njemačko, a one pod br. 72, 179 i 393 u talijansko područje.

Digitized by Google

ima nekoliko takvih primjera[1], dočim ih u popievkama drugih naroda rietko nalaziš.

Kako je dosadašnja nauka o glazbenom stavku manjkava i nejasna bila, posvjedočuje najbolje to, što nisu ni stručno naobraženi glazbenici sigurni bili u razdiobi stavaka te su pravili mnoge, često dosta krupne pogreške. Za dokaz istaknut ću ovdje najprije one pogreške, koje se tiču porabe stavaka na početku melodije. Melografi obično misle, da se prvi stavak melodije počinje onom kajdom, dotično onim dielom takta, koji se najprije čuje. To je doduše istina, ali tada često manjka u prvom ili u sliedećem kojem stavku jedna čest takta, ili je jedna čest previše.

Evo nekoliko takvih primjera:

Eco della Lombardia str. 85.

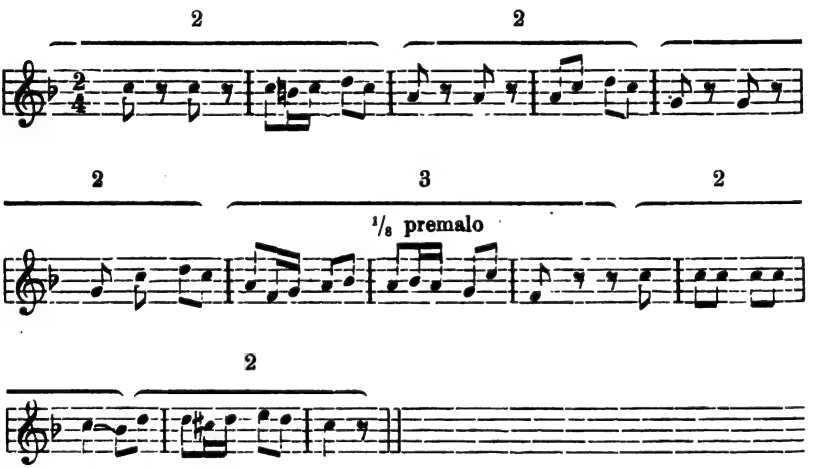

Treba da je bilježena ovako:

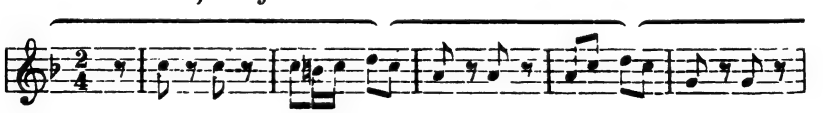

[1] Vidi u I. knj. „Južnoslov. popievaka“ melodije pod br. 77, 161, 250, 254 i 346.

Digitized by Google

3

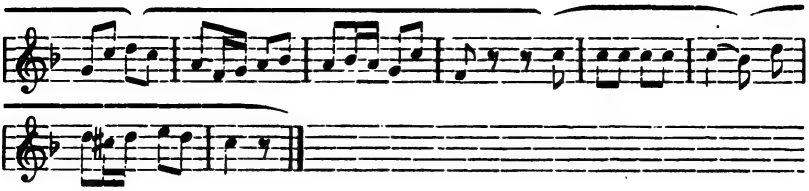

Eco del Vesuvio str. 5.

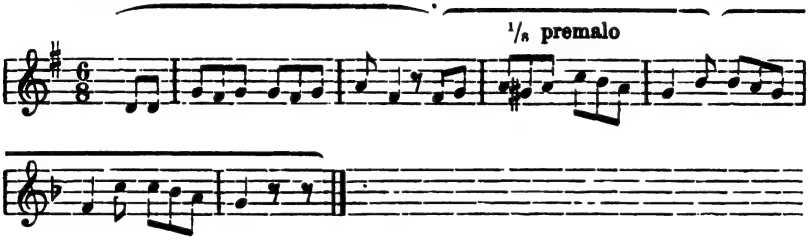

Treba da je bilježena ovako:

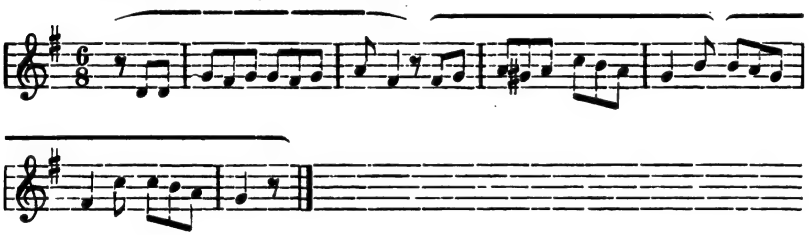

Eco del Vesuvio str. 52.

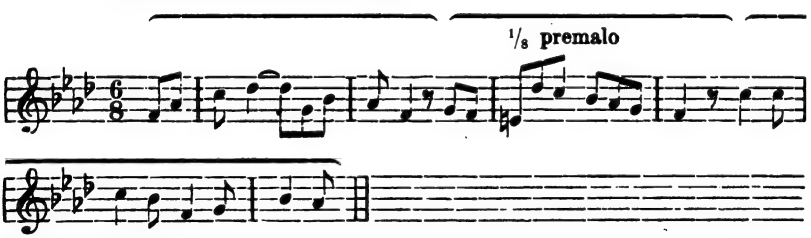

corr.

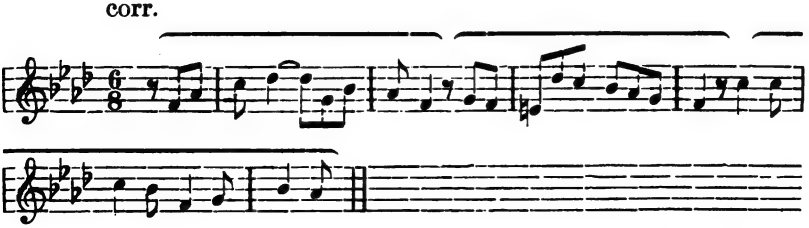

Digitized by Google

Eco del Vesuvio str. 170.

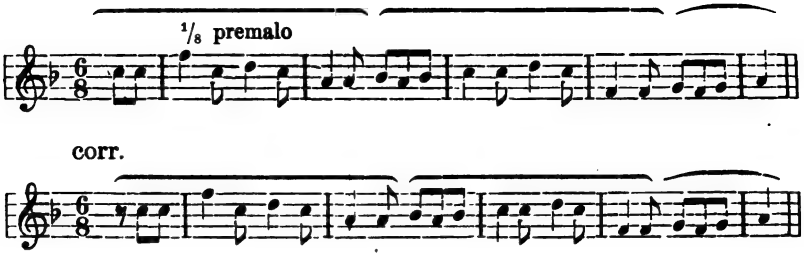

Eco del Vesuvio str. 177—178.

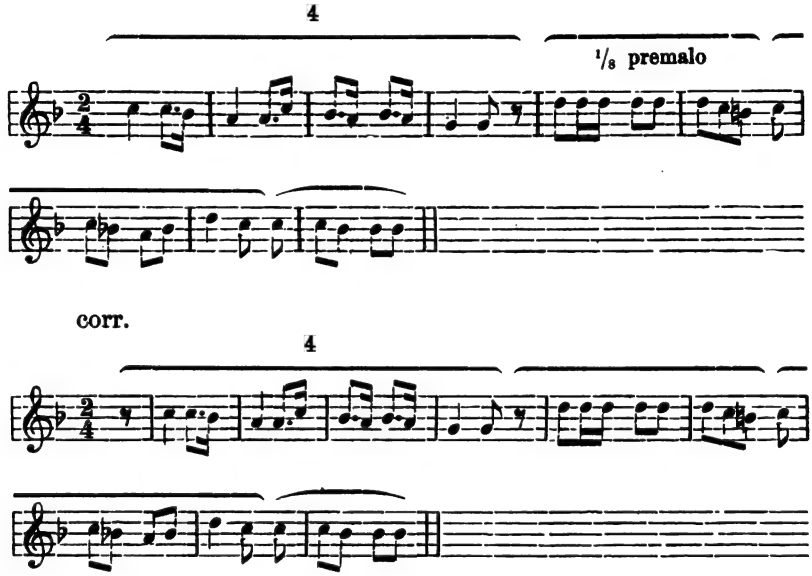

Ritmičkom čuvstvu pjevača ili slušaoca nekako je neugodno, kada se uzmah, koji se ne pjeva, u kajdopisu ili u dirigiranju označi. No čuvstvu je još mnogo neugodnije, kada je u tekstu cezura, a u kajdopisu (u melodiji) je nema, te kada uslied toga postaju glazbeni stavci nepotpuni i okrnjeni.

Erk, str. 238.

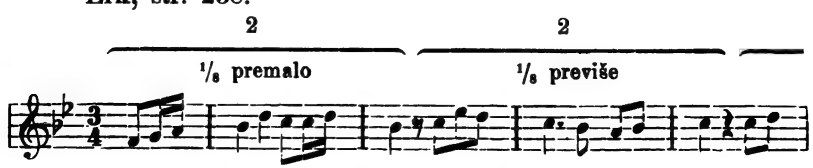

Digitized by Google

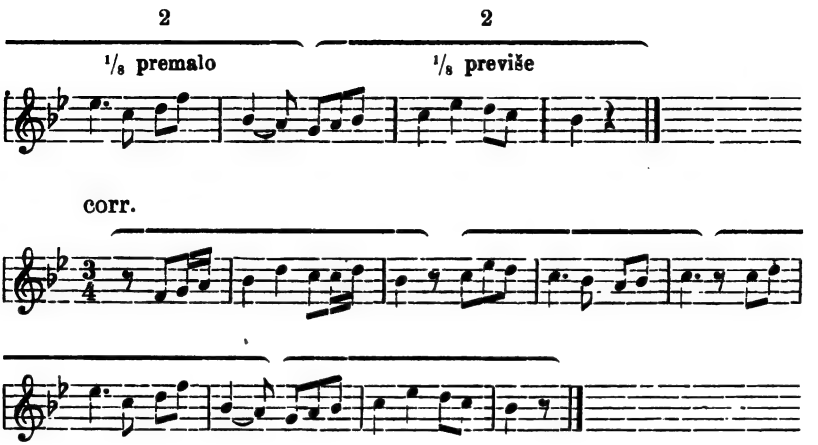

Erk, str. 289.

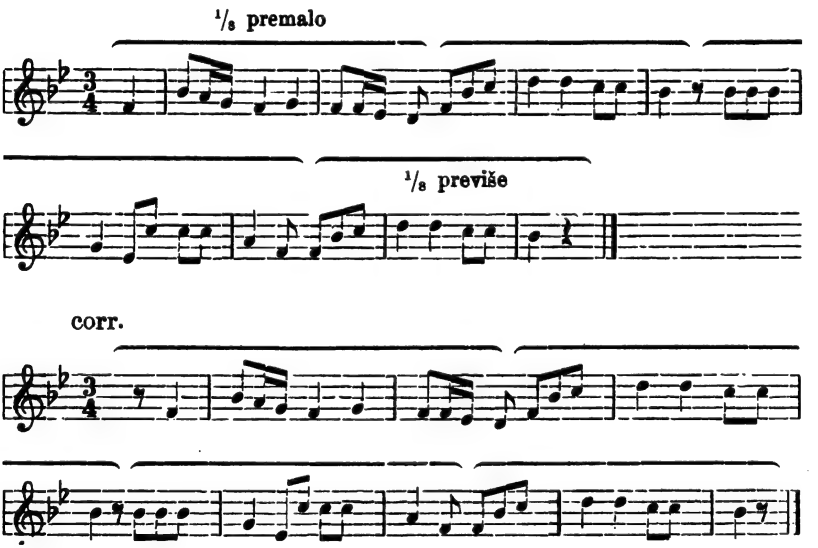

Erk, str. 291.

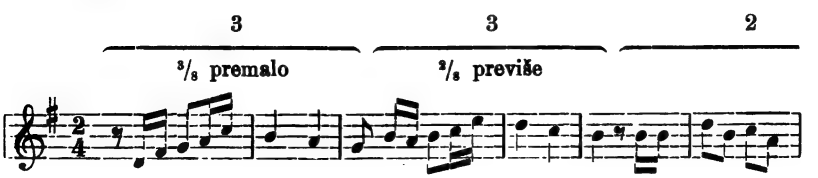

Digitized by Google

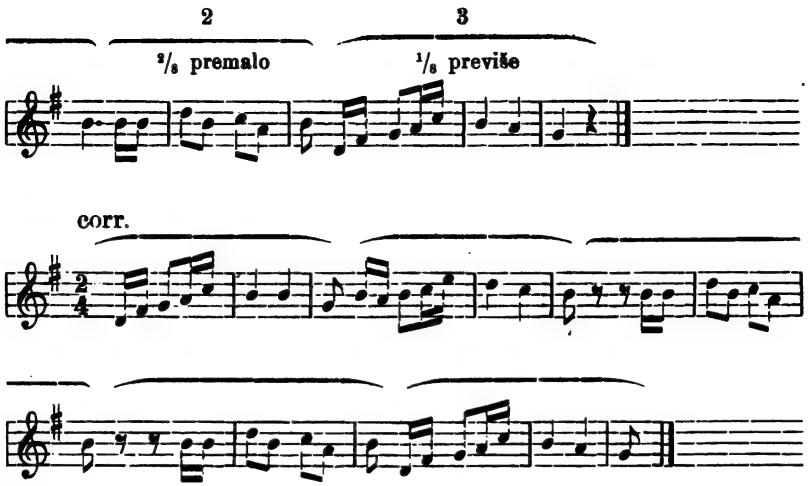

Erk, str. 298.

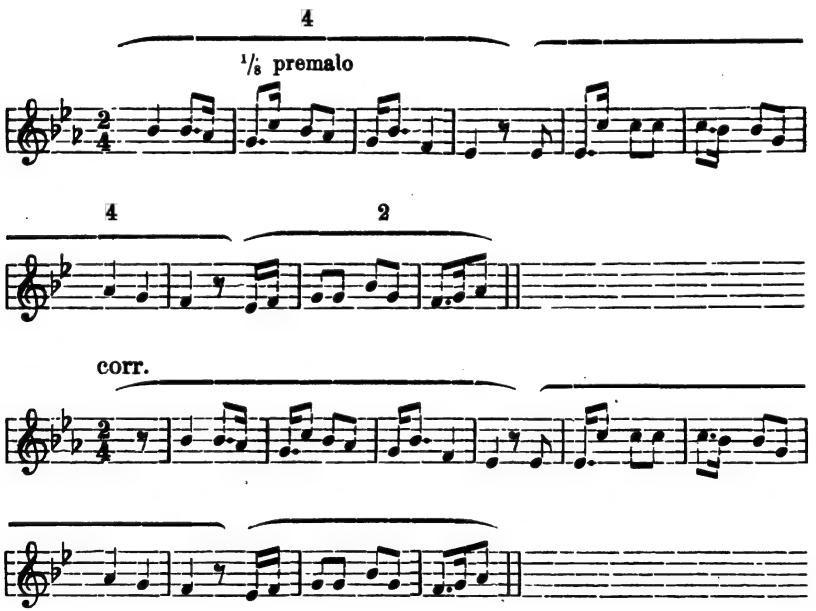

Sličnih ortografskih pogrešaka, u kojima su stavačni članovi (kajde ili stanke) krivo bilježeni, nalazi se dosta u talijanskim, a osobito u njemačkim popievkama.

Evo nekoliko takvih primjera:

Digitized by Google

Eco della Lombardia str. 57. 1/3 premalo

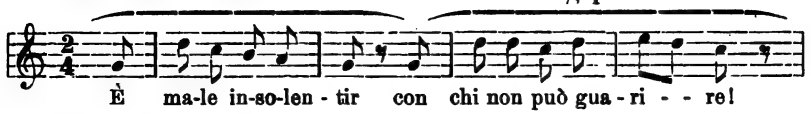

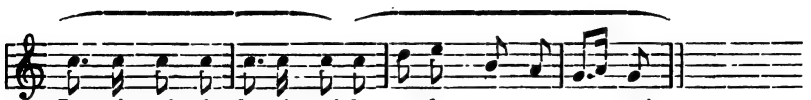

corr.

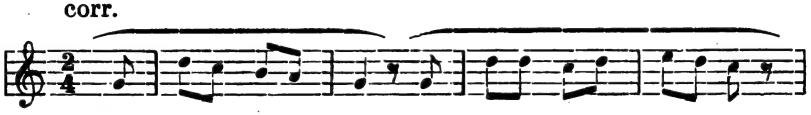

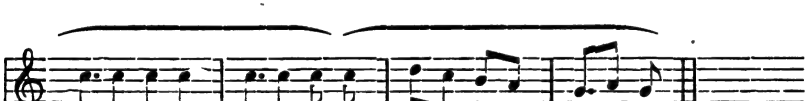

Erk, str. 44.

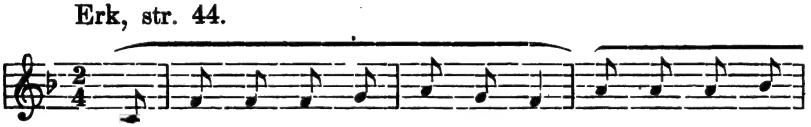

corr.

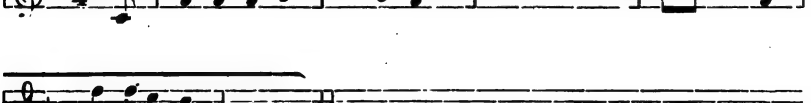

ili:

Digitized by Google

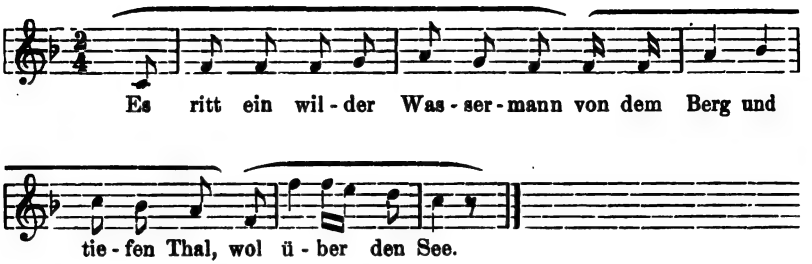

Erk str. 245.

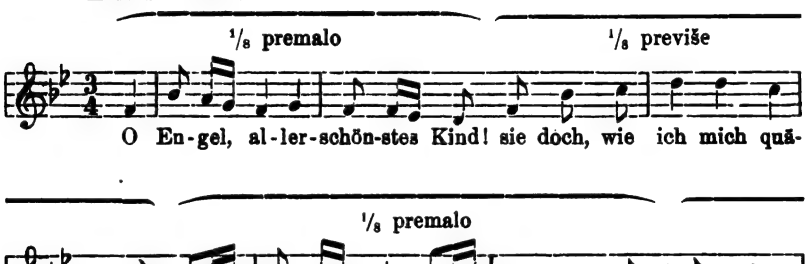

corr.

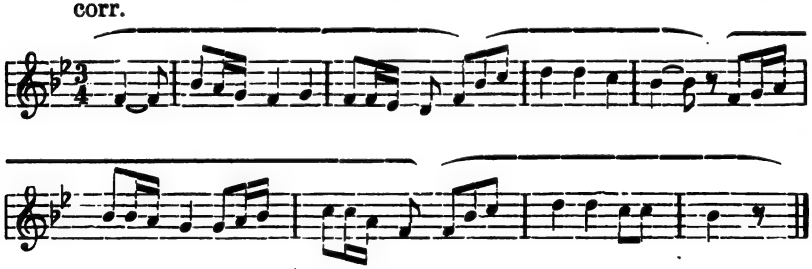

ili:

Digitized by Google

Još bi bolje bilo, da se struktura onako razredi, da ne dolaze stanovite rieči, koje se opetuju, jedanput na laki dio, a drugiput na teški dio takta, kako to biva u originalu s riečima „allerschönstes Kind", te da rieči *quäle* dobije pravi akcenat; naime ovako:

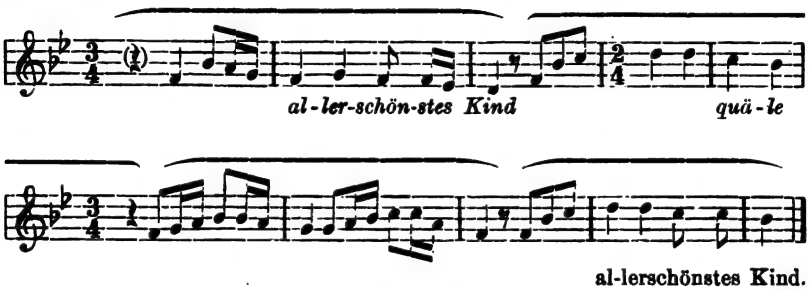

Erk, str. 303.

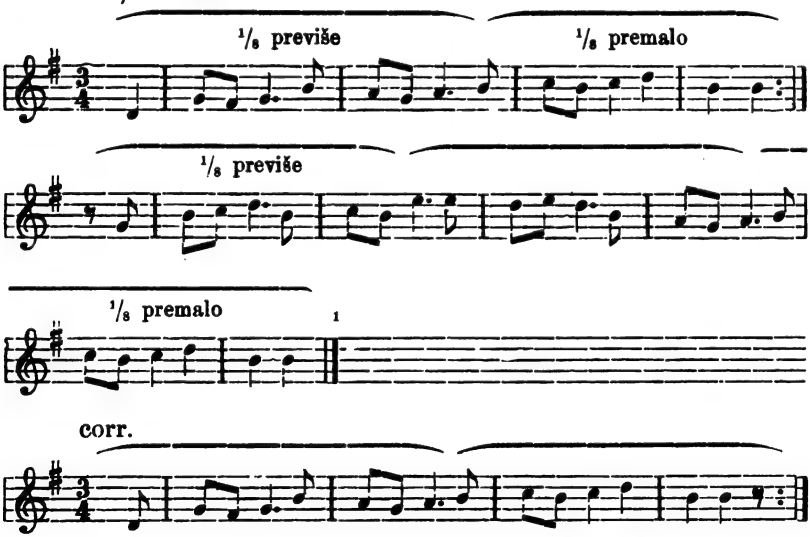

[1] Vidi melodije na str. 44, 45[a], 45[b], 47[a], 48[a], 57, 62, 67, 98, 112[b], 115, 138, 206, 209, 210[a], 228[a], 234, 238, 244, 245, 258[a], 260, 264, 287, 288, 289, 291, 298, 303, 316[a], 316[b] (drugi dio), 318, 326, 364, 380[b], 382, 387 (predzadnji stavak), 396, 401, 415.

Digitized by Google

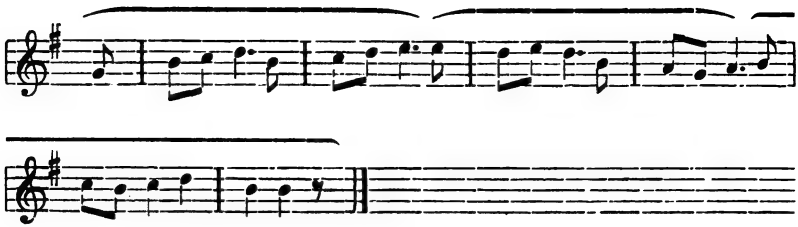

U slučaju, da je pučki pjevač prvi uzmah te melodije zaisto toliko duljio, koliko vriedi četvrtinska kajda, a melograf htio i to duljenje vierno bilježiti, to bi on mogao staviti na prvi uzmah koronu:

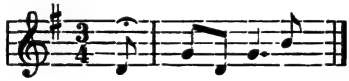

ali pisati taj uzmah kao četvrtinsku kajdu nipošto ne smije, jer time bi (kako smo gore vidjeli) ortografski poremetio cielu strukturu.

Takvih stavačnih pogrešaka ima u našim pučkim popievkama samo sedam, no i te su pogreške plod njemačke i talijanske škole. Evo tih sedam popievaka:

Kuhač I. br. 75.

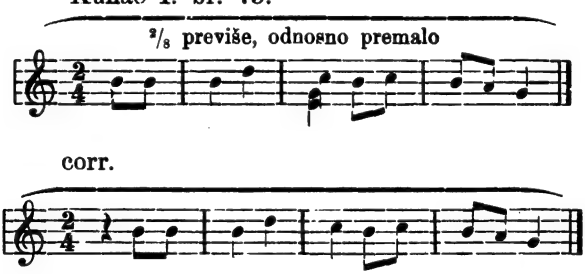

I. br. 78.

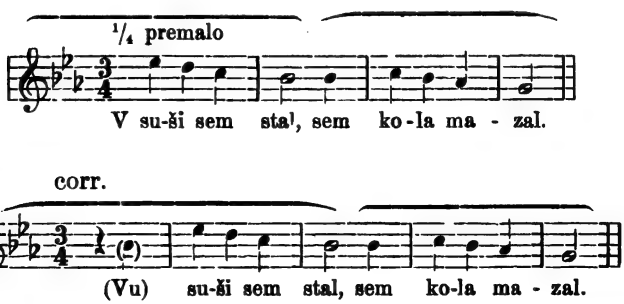

Digitized by Google

Kuhač I. br. 82.

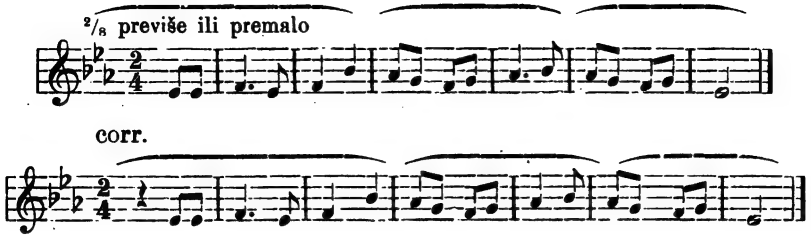

I. br. 102.

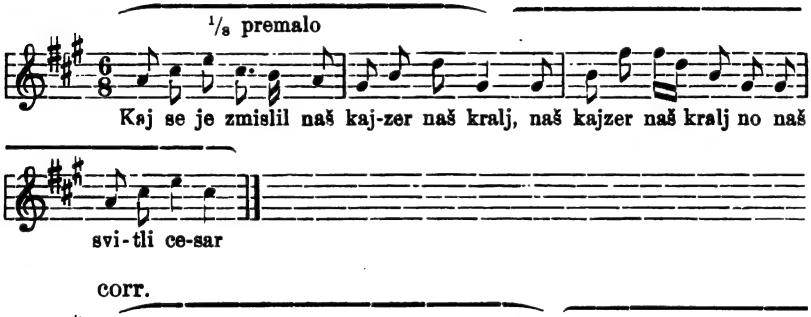

I. br. 167.

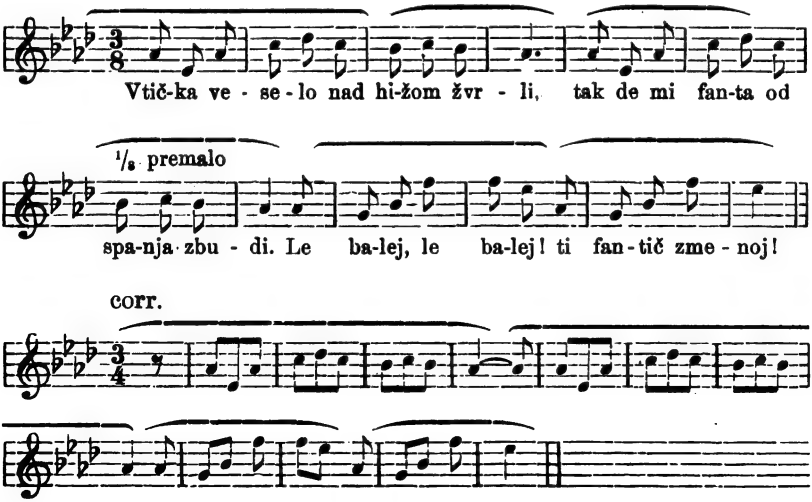

Digitized by Google

I. br. 172.

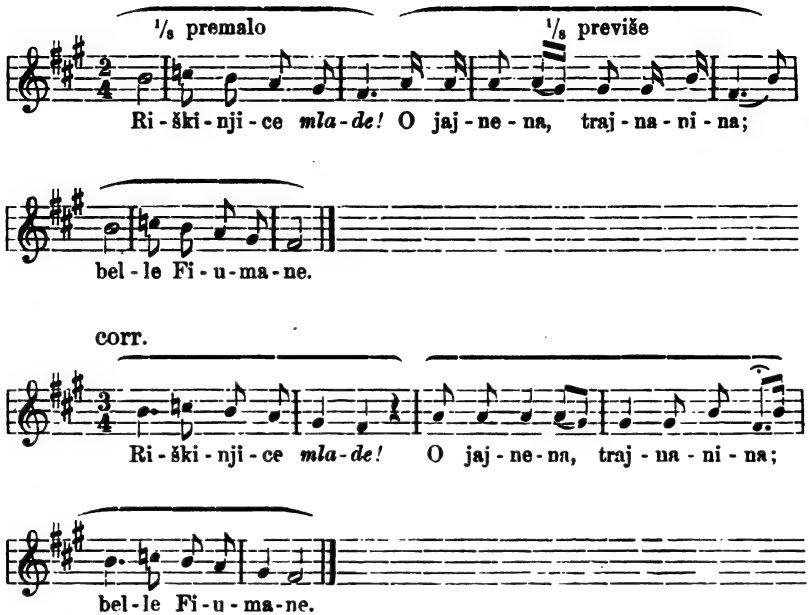

I. br. 227.

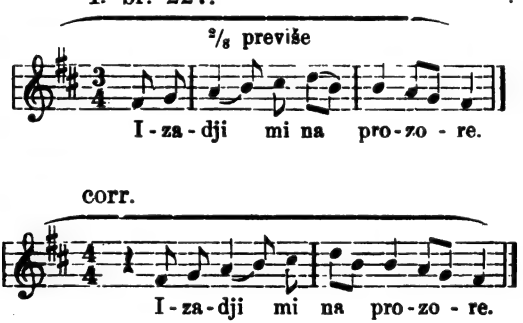

U Bartalusovoj zbirci magjarskih popievaka nema ni jedne takve stavačne ortografske pogrješke.

Zanimivo je motriti, kako talijanski komponista ili talijanski pučki pjevač utaži ritmičko svoje čuvstvo, kada je u kojemu stavku jedna taktna čest (ili dvie tri njih) premalo ili previše. Ako je po koja čest u taktu premalo, to on susteže (ritardare) glavni tempo, ili upotrebljava ustavku (fermata. koronu) za koju kajdu; ako li je po koja čest u taktu previše, to on ubrzava (accellerare)

Digitized by Google

tempo, ne bi li potrošio isto toliko vremena za stavak, koliko treba za pravilan stavak; primjerice:

„Eco della Lombardia“ str. 70.

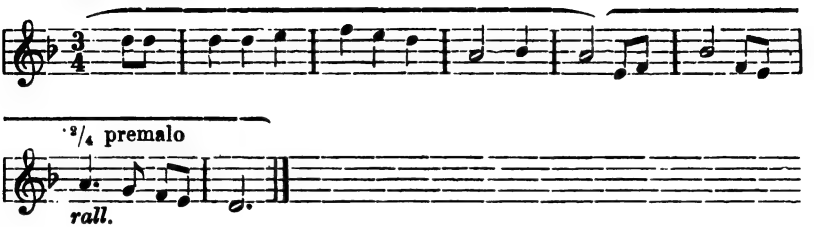

„Eco di Napoli“ str. 73.

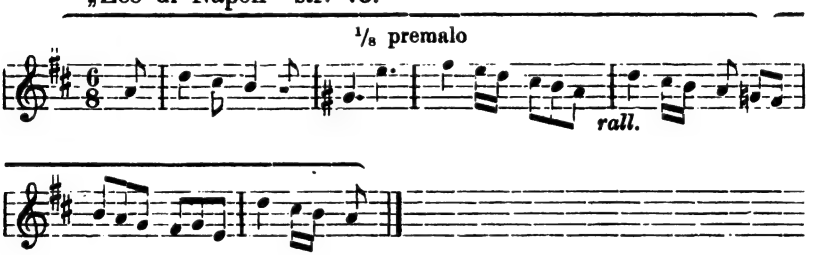

„Eco di Napoli“ pag. 78.

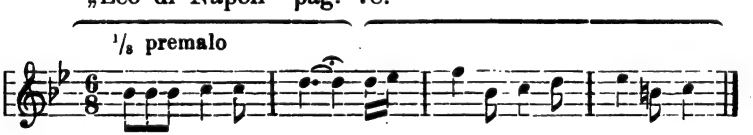

„Eco della Lombardia“ pag. 96.

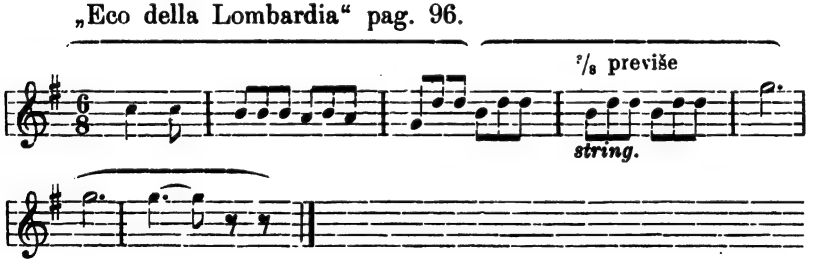

C) Sastavljeni i mnogostručni stavci diele se u glazbi i u jeziku na četiri vrsti:

1. U kojima su stavci mnogostručnog stavka tako nanizani jedan uz drugi, da je svaki stavak za se donekle neodvisan, t. j. glavni stavak; primjerice: „Sadila Mara vinograd, navadi joj se vran

Digitized by Google

gavran, ozoba Mari vinograd". — „Munja sieva, gromovi pucaju, kiša lieva, vjetar silno puše, ljudi drhću od straha".

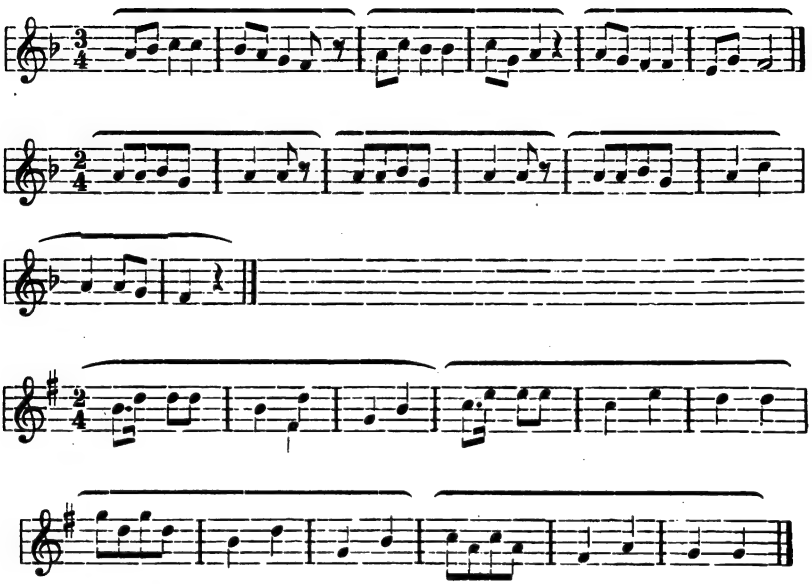

U magjarskim popievkama ima mnogo melodija, koje se sastoje od samih takvih glavnih stavaka[1]. U hrvatskim popievkama ima malo, a u njemačkima još manje takvih melodija.

2. U kojima je u mnogostručnom stavku jedan stavak glavni, a drugi (ili više njih) podredjeni, koji su podredjeni stavci ovisni o glavnome stavku, jer se ne bi mogli razumjeti bez njega; primjerice: „Veselte se djevojčice, koje pjevat znate". — „Da zna vrana, što je ljuta rana, nikad ne bi kraj sokola stala".

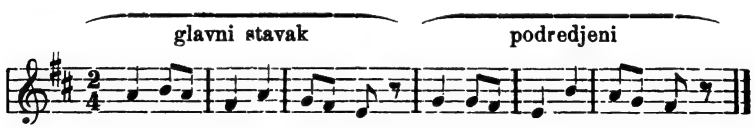

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci popievke u I. knjizi na str. 46, 56. 64, 73, 77, 86, 89; u II. knj. na str. 24, 42, 55, 79; u III. knj. na str. 91, 93, 102, 106, 107, 112—113 i druge. (Pregledao sam samo na brzu ruku).

Digitized by Google

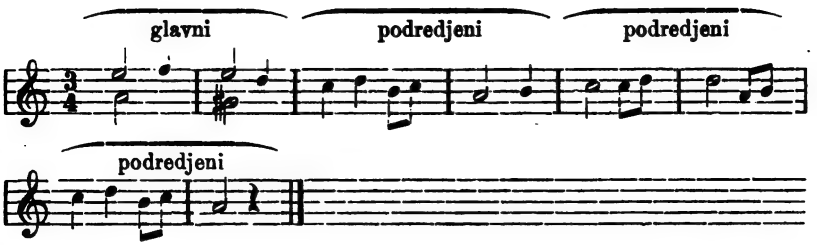

3. U kojima se u mnogostručnom stavku umetne medju glavni i podredjeni stavak drugi koji podredjeni stavak; primjerice: „Kada je vuk gladan, — a gladan je vazda —, vije i urliče“. — „Vidjeh čudo, — i nagledah ga se —, gdje idjaše patka potkovana, a bijela guska osedlana“.

Kuhač I. br. 97.

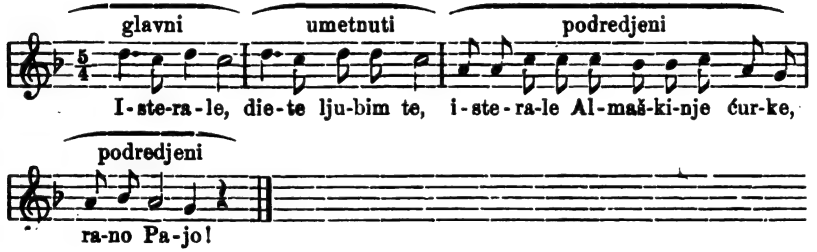

Kuhač I. br. 100.

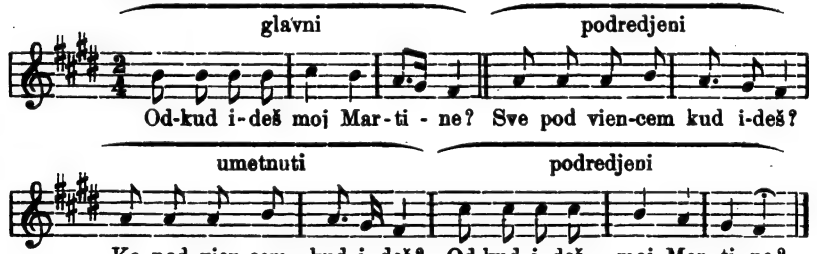

Erk, str. 56.

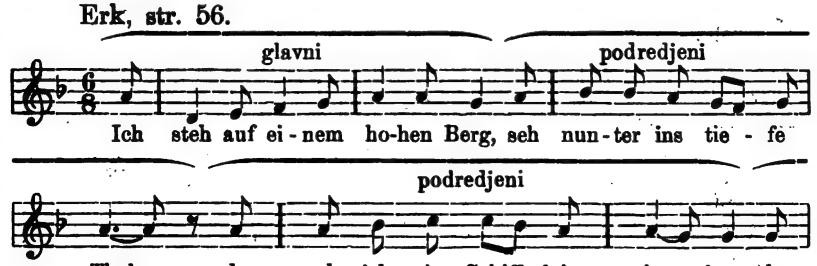

Digitized by Google

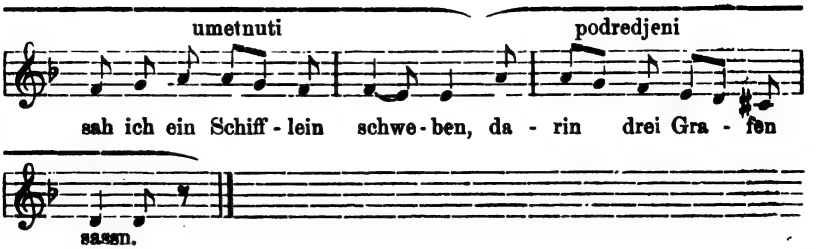

U hrvatskim popievkama samo je u melodiji umetnuti stavak, kada je i u tekstu umetnuta izreka, bila ta izreka potpuna ili eliptična[1]. I u njemačkim popievkama vriedi to načelo[2], ali u njemačkim popievkama nije to načelo tako konsekventno provedeno kao u hrvatskima, jer njemačkih ima mnogo i takvih popievaka, koje imaju u melodiji doduše umetnuti stavak, ali u tekstu nema rečenice; primjerice:

Erk, str. 27[a]).

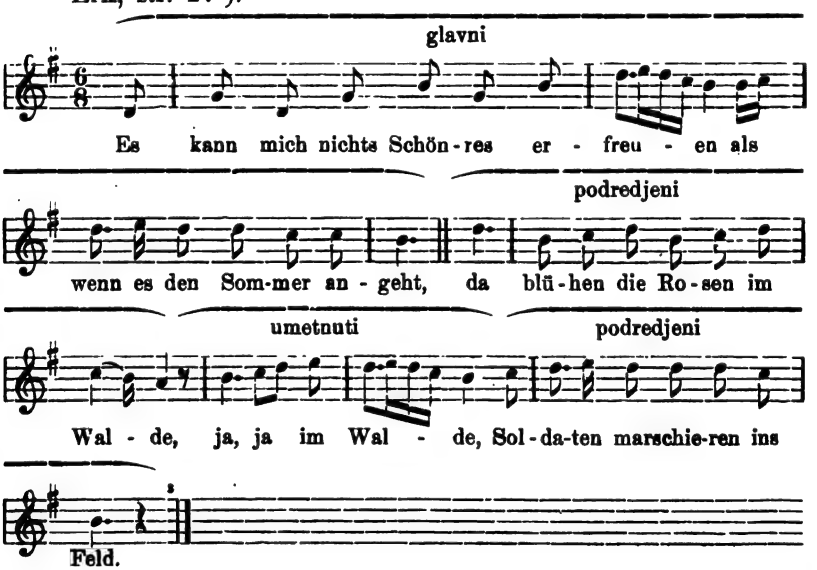

[1] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“ popievke pod br. 21, 22, 23, 97, 100, 108, 150, 168 (pri kraju), 318, 346, 381.

[2] Vidi u Erkovoj zbirci popievke na str. 56, 57, 70[a], 70[b], 71 (elipsa), 212[b], 214 (2. dio), 215, 216, 251 255[a], 294, 357, 381, 382, 390, 401.

[3] Vidi u Erkovoj zbirci popievke na str. 27[a], 27[b], 28, 45, 111, 112[a], 112[b], 113, 115, 285, 368, 404[a], 404[b].

Digitized by Google

U magjarskim popievkama rietko dolazi umetnuti stavak, ali gdje ga ima, tamo se slaže tekst s melodijom[1].

Često se čini, da je u melodiji popievke koji stavak umetnut, a to onda, kada se u tekstu koja izreka u sredini popievke opetuje. Ali takav pojav obično nije umetnuti stavak, jer takav stavak sačinjava organički dio melodijske strukture, bez kojega se ne bi mogla razumjeti melodija; primjerice:

Erk, str. 77.

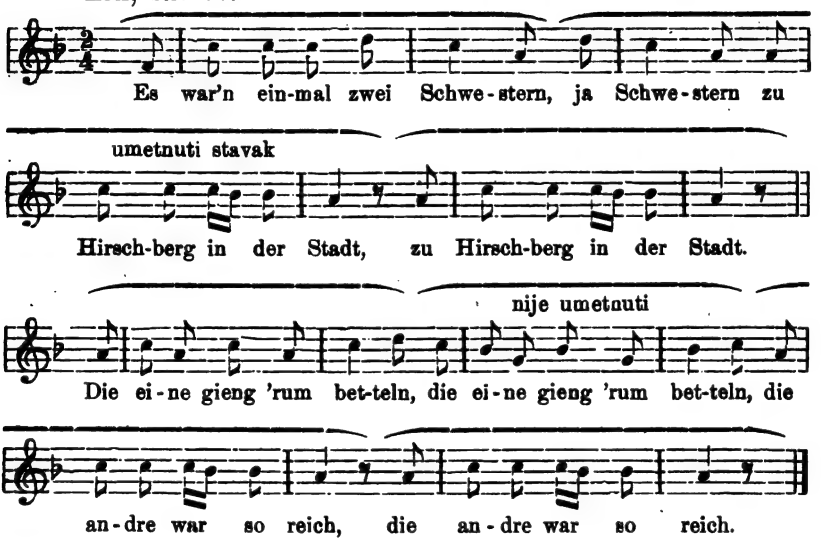

U prvom dielu ove popievke može se umetnuti stavak izostaviti, a da ne gubi smisla ni tekst ni melodija. U drugom dielu melodije ne može se drugi stavak izostaviti (premda bi se to po tekstu moglo), jer struktura drugoga diela zahtieva četiri stavka, te je ovdje drugi stavak pravo uzevši samo predikat prvoga stavka (drugoga diela). Isto je tako i prvi stavak prvoga diela samo subjekt, a ne potpuni stavak. Izostavimo li dakle umetnuti stavak prvoga diela, to će imati prvi dio samo jedan prosti (rašireni) stavak od četiri takta; drugi dio imat će jedan stavak od četiri takta i dva stavka po dva takta. — Tako je i u prije navedenom hrvatskom primjeru (I. br. 97) melodija trostavačna, te je s toga umetnuti stavak suvišan. U navedenom njemačkom primjeru (Erk.

[1] Vidi u Bartalusovoj zbirci u I. knjizi popievke na str. 43, 92; u II. knj. na str. 51, 59.

Digitized by Google

str. 56), sastoji se melodija od pet stavaka, jer ima jedan umetnuti stavak, koji je suvišan[1].

4. U kojima se u mnogostručnom stavku umetne podredjeni koji podredjeni stavak *medju članove glavnoga stavka*, t. j. medju subjekt i predikat; primjerice: „Ljudi — kad su zdravi — rietko misle na bolest". — „Der Reisende schlief — weil er von der Reise sehr ermüdet war — sogleich ein".

Erk, str. 120ª).

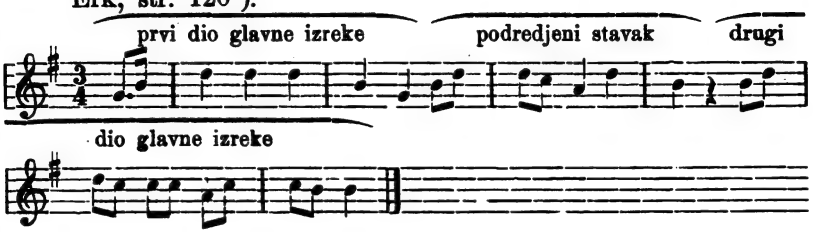

Erk, str. 187ª).

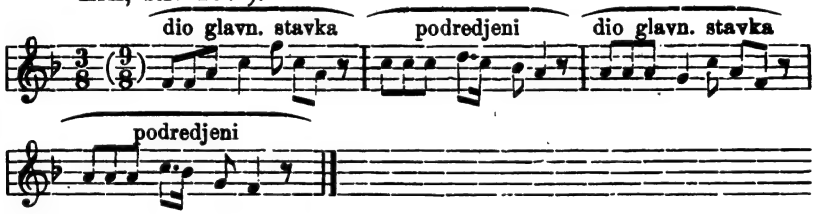

U njemačkom jeziku i u njemačkoj glazbi dolazi takvo raskinuće glavnoga stavka tako često, da se to može nazvati osobinom njemačkoga stila. U hrvatskim, pa i u magjarskim popievkama ne nadjoh ni jednoga primjera, u kojem bi se na gornji način raskidao glavni stavak. Ali zato ima u hrvatskoj i u magjarskoj literaturi i previše primjera, u kojima pisci oponašaju tu njemačku maniru. A da se to oponašanje ima pripisati njemačkom uticaju, posvjedočuje nam naša tradicionalna pučka literatura, u kojoj nema te njemačke osobine. Hrvatski puk radje steže takve dvie izreke u jednu izreku: „Zdravi ljudi rietko misle na bolest", ili gradi dvie izreke tako, da podredjenu izreku pripoji neposredno glavnoj izreci: „Kad su ljudi zdravi, rietko misle na bolest".

Gornja dva njemačka primjera glasila bi po hrvatskoj stilizaciji ovako:

[1] Slične melodije nalaze se u I. knjizi „Južnoslov. popievaka" pod br. 18, 106, 113, 121, 313, 342, a u Erkovoj zbirci na str. 77, 78, 226ª, 235, 237, 322.

Digitized by Google

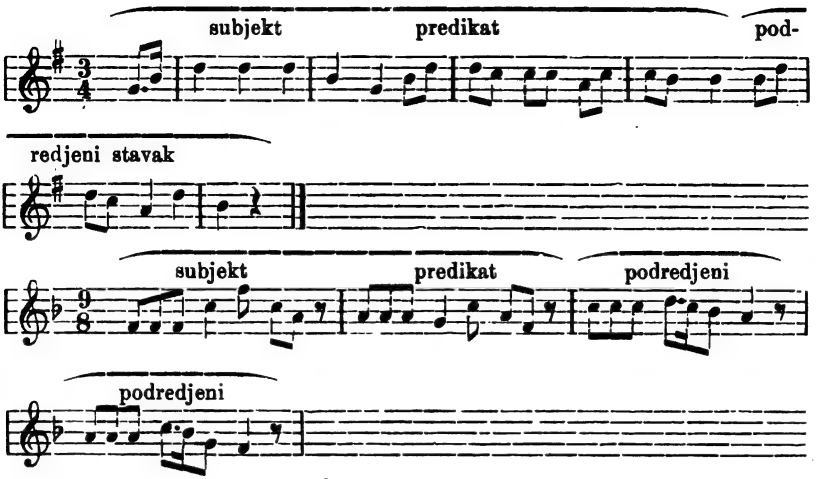

Još ću upozoriti, da je u hrvatskoj, a još više u magjarskoj popievci načelo, da se pojedine u tekst upletene rieči: usklici i ini u zaporci stavljeni umetci smatraju sastojnim dielom izreke; to jest, da se na takvim umetcima („lane moje, oj radosti, ijaha“) gradi melodija tako, kao da te rieči zastupaju predikat ili subjekt teksta ili cielu jednu izreku; primjerice:

Kuhač I. br. 86.

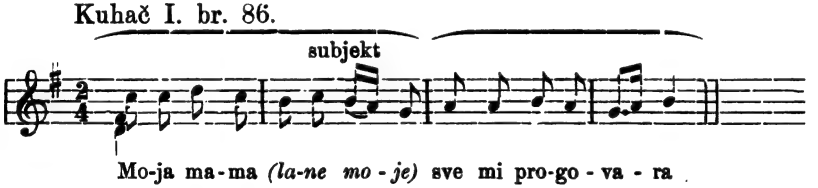

Kuhač I. br. 284.

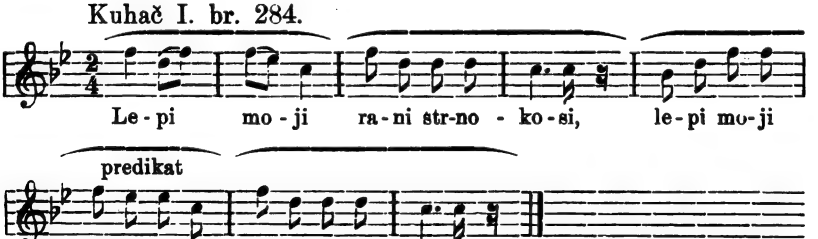

Kuhač I. br. 13.

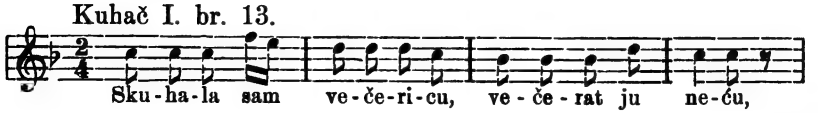

Digitized by Google

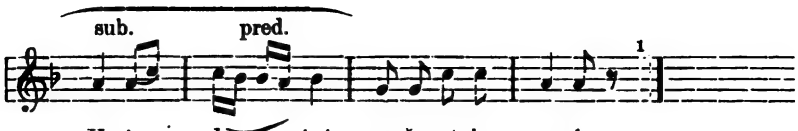

Bartalus I. pag. 106.

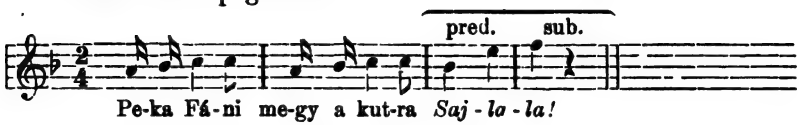

Bartalus I. pag. 108.

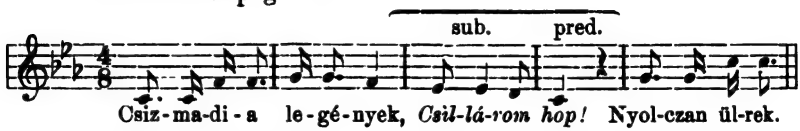

D) O periodi ću reći, da ona sveza od nekoliko stavaka, koju je sve do sada nazivala glazbena sintaksa periodom, nipošto nije glazbena perioda. Takva sveza obično je samo mnogostručni stavak, koji se ne sastoji od prorieka (protaze) i zarieka (apodoze), nego od nekoliko nanizanih stavaka; primjerice:

Dr. A. B. Marx „Kompositionslehre“ I. str. 45.

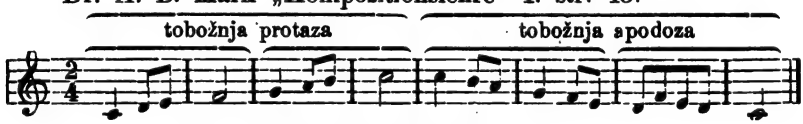

J. C. Lobe „Katechis. der Mus.“
(Kuhač: „Katekizam glazbe“ str. 84.)

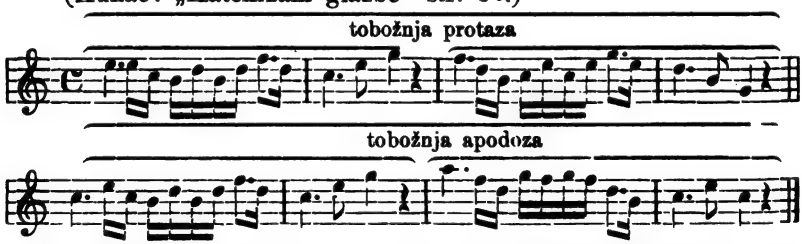

Ima dašto i u glazbi perioda, ali nisu obično tako duge, kako su periode u jeziku, primjerice:

[1] Vidi u I. knjizi „Južnoslov. popievaka“, popievke pod br. 86 (lane moje), 110 (o janje moje), 133 (oj radosti), 134 (oj žalosti), 158 (hahahaha), 164 (tako lako), 177 (ijaha!), 184 (lane moje), 232 (oj, janje moje), 235 (lane moje), 255 (džamin, aman), 276 (zora je), 284 (oj devojko), 287 (oj žalosti), 293 (mila moja), 294 (mila moja), 321 (sivojčice, divojčice), 363 (rodjena).

Digitized by Google

Kuhač I. br. 34.

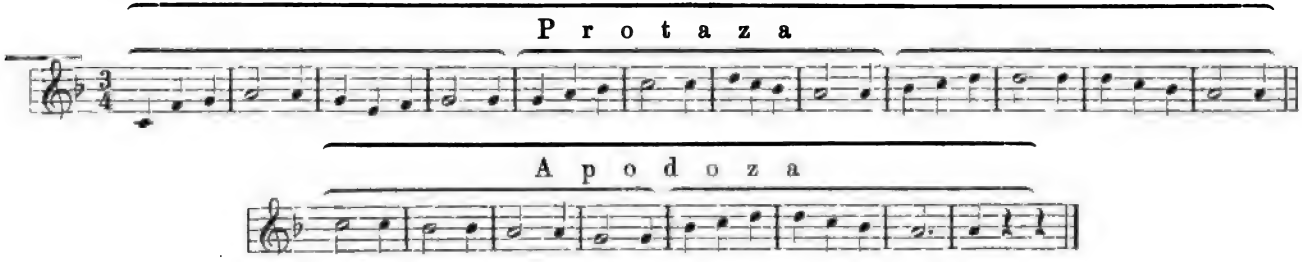

Kuhač I. br. 328.

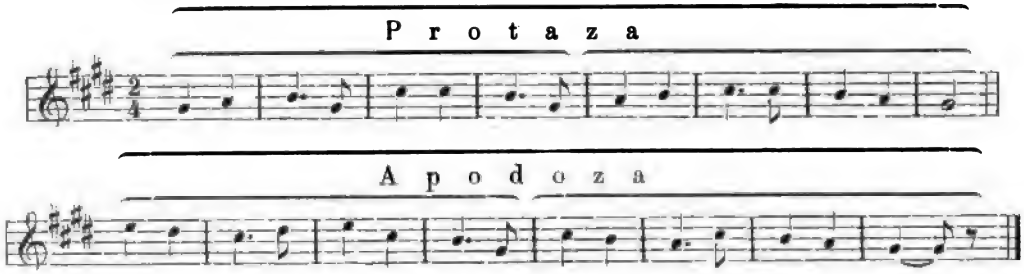

Erk, str. 215.

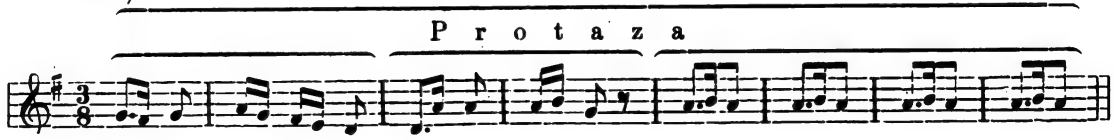

Digitized by Google

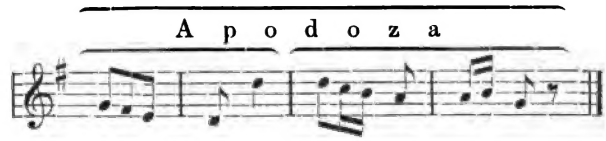

Erk, str. 235.

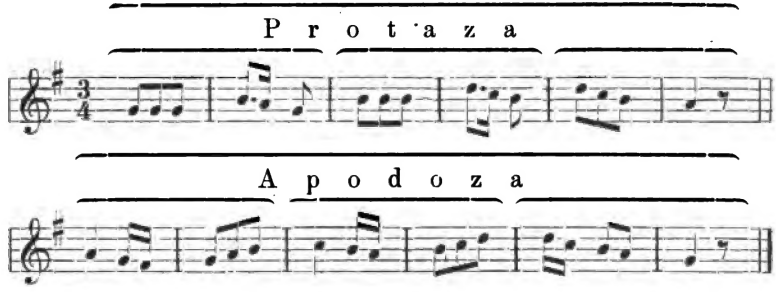

„Eco della Lombardia“ str. 37.

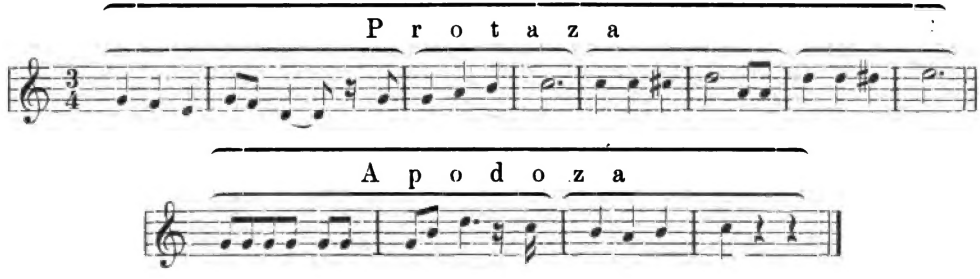

Digitized by Google

„Eco di Napoli“ str. 38.

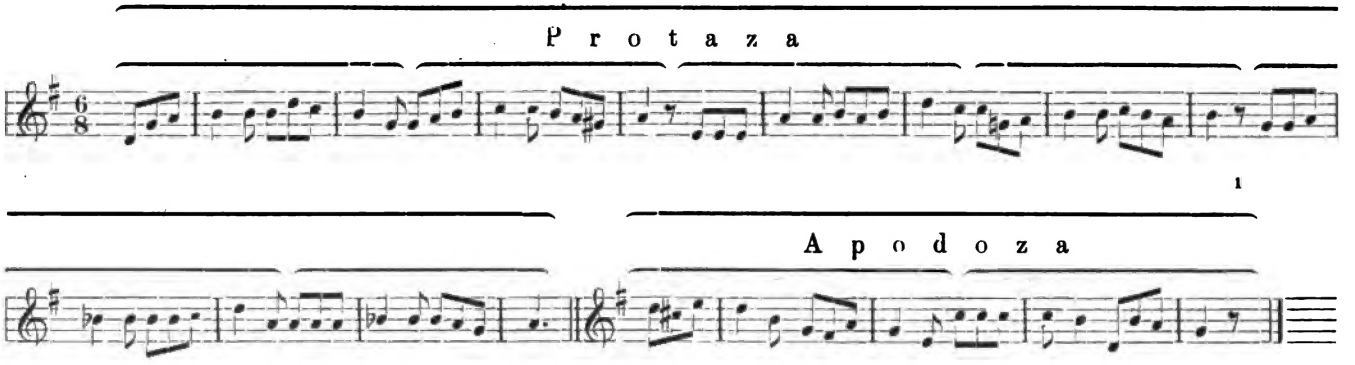

Duge se periode jednako predavaju u j e z i k u i u g l a z b i, naime s početka *piano*, prema sredini *crescendo*, na početku apodoze *forte*, a prema kraju *decrescendo*. Po načinu predavanja može se glazbena perioda lako raspoznati od mnogostručnog stavka. U pravoj pučkoj poeziji i u pravoj pučkoj glazbi ma kojega naroda rietko se nalaze podulje periode, nego samo mnogostručne izreke (mnogostručni stavci). Kratkih perioda ima i u jeziku i u glazbi dosta, ali se obično ne priznaju periodama, te se zato i ne stavlja izmedju protaze i apodoze kolon (dvotočka), nego samo zarez ili točka sa zarezom (semikolon), primjerice: „Nemoj dušo, kroz goru pjevati, (:) jerbo gora nikad nije sama“. — „Ako čovjek ne može biti liep, ugledan i bogat, kako bi htio, (:) može biti dobar i pošten“. — „Wer zu viel verlangt, und sich am Verwickelten erfreut, (:) der ist leicht Verirrungen ausgesetzt“.

[1] U magjarskim popievkama nema perioda poduljih ili od srednje duljine, dapače nema ni kratkih perioda.

Digitized by Google

Kuhač I. br. 240.

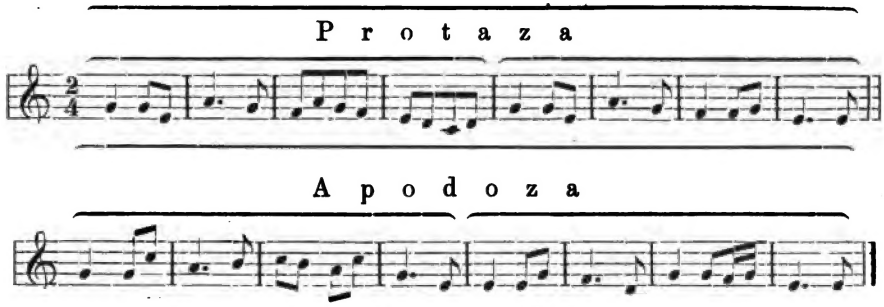

Erk, str. 235.

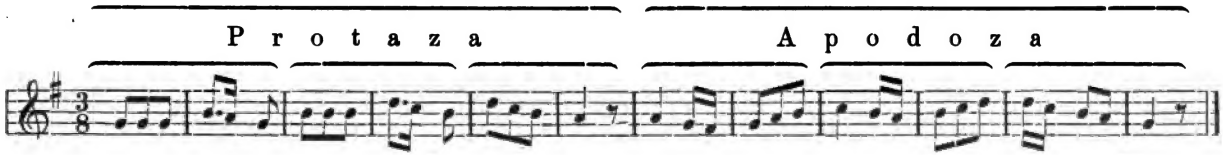

U operama R. Wagnera nalaze se često jako duge glazbene periode, jamačno zato, što on želi, da njemačka umjetnička glazba sliedi njemačku literaturu, u kojoj često dolaze dugi periodi. Po mojim nazorima je taj njegov postupak posvema opravdan, premda se duge periode kako u jeziku, tako i u glazbi teško mogu razumjeti. Ali ako je to osobina u njemačkoj knjizi, mora da je i u glazbi. No hrvatski komponista nema razloga, da u tom pogledu oponaša Wagnera, budući da dugi periodi ne spadaju na hrvatsku tradiciju ni u jeziku ni u glazbi. Treba samo da promotrimo naše pučke epske i legendarne pjesme, te ćemo vidjeti, da u njima

Digitized by Google

nema dugih perioda, nego samo mnogostručnih izreka (stavaka). Željeti je doduše, da komponista ima u svojoj koncepciji dugu nit, da raspreda koju misao na dugo i široko, ali to se može postići i sa mnogostručnim, lako razumljivim stavcima.

Razlažući tako glazbenu sintaksu, koju bih mogao još mnogo potanje tumačiti, pokazao sam, da ima u gradnji i u porabi pojedinih vrsti stavaka, u raznim narodnim glazbama raznih običaja i raznih načela, kako je to i u raznim jezicima. Tako vole neki jezici i neke narodne glazbe verbalnu strukturu, a druge substantivnu. Neki jezici i neke narodne glazbe vole kratke izreke i kratke stavke, drugi jezici i druge glazbe pak duge izreke i duge stavke. Neke narodne glazbe vole kratke mjerovrsti, a druge opet duge. U nekim su narodnim glazbama prosti stavci kratki, sastojeći se od dva ili od tri takta, u drugim glazbama su prosti stavci dugi, sastojeći se od četiri takta, ili ako se sastoji prosti stavak od dva takta, onda se upotrebljava u tom stavku mnogo kajda. U nekim narodnim glazbama opetuje se rado na početku melodije prvi takt, što čini, da u stavku od dva takta glasi subjekt i predikat jednako. U drugim narodnim glazbama nema takvog opetovanja. — U nekim narodnim glazbama sastoji se mnogostručni stavak od samih glavnih stavaka; a u drugim glazbama od jednoga glavnoga stavka i od dva ili više podredjenih. — U nekim narodnim glazbama, pa tako i u nekim jezicima rado se umeće u mnogostručnom stavku medju glavnim i podredjenim stavkom drugi koji manje važan podredjeni stavak, ili se upliće medju subjekt i predikat glavnoga stavka podredjeni stavak, te se time raskida glavni stavak. Onome prvom uklanja se hrvatska i magjarska glazba, gdje je to ikako moguće, a ovoga drugoga i nema ni u jeziku ni u pučkoj glazbi Hrvata i Magjara.

Iz svega toga razabira se jasno, da ne stoji tvrdnja glazbenih kosmopolita, koji vele, da u glazbenoj sintaksi nema narodnih osobina.

(Nastavit će se.)

Digitized by Google